

UKDE

1

UKDE KİTAPLIĞI: 46
MARAŞ TARİHİ SERİSİ:18

Editörler:

Yaşar ALPARSLAN
Mehmet KARATAŞ
Serdar YAKAR

Baskı – Cilt:

FA AJANS
0 344 235 02 74 – 235 37 75

Kapak Tasarım:

H. İbrahim TOKLU

Sayfa Düzeni:

Recep US

Baskı Tarihi :

Nisan 2008

Yazışma ve Dağıtım:

Vefa Kitap Kirtasiye
İsmetpaşa Mah. Borsa Cad.
Buket B Sitesi Altı No 17/C
KAHRAMANMARAŞ

MARAŞ TARIHİ'NDEN BİR KESİT

DULKADİR BEYLİĞİ
ARAŞTIRMALARI

II

Editörler
Yaşar ALPARSLAN
Mehmet KARATAŞ
Serdar YAKAR

UKDE
Kahramanmaraş 2008

İÇİNDEKİLER

Takdim	7
Giriş	9
Faruk SÜMER Dulkadir Elini Meydana Getiren Oymaklar	13
H.Basri KARADENİZ Dulkadirli Beyliği Tarihine Kısa Bir Bakış.....	19
Yunus KOÇ Dulkadirli'den Osmanlı'ya Bozok	43
A.KGÜNDÜZ-S.ÖZTÜRK-Y.BAŞ Dulkadir Beyliği Devrinde Darende	59
Ahmet DULKADİROĞLU Dulkadir Beyliği'nin Kırşehir ve Yöresinde Faaliyetleri (1404-1614)	77
Alaaddin AKÖZ-İbrahim SOLAK Dulkadir Eyaletine Ait Bir Kanunname Sureti (1533-1546).....	83
İbrahim SOLAK Kanuni Dönemi Elbistan Kazası'nda Yerleşme ve Nüfus (1540)..	107
İbrahim SOLAK XVI. Yüzyılda Göksun (1527-1563).....	117
İbrahim SOLAK XVI. Yüzyılda Güvercinlik Kazası	129
İbrahim SOLAK XVI. Yüzyılda Pazarcık (1526-1563).....	151

İbrahim SOLAK XVI. Yüzyılda Zamantu Kazası	169
H.Basri KARADENİZ Osmanlı Devleti'nin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliği'nin İlhakı	183
İlyas GÖKHAN Dulkadir Beyliğinin Osmanlılara Katılmasından Sonra Maraş Bölgesinde Çıkan İsyamlar	213
Kemalettin KOÇ Dulkadir Beyliği Zamanında Maraş Şehirleşme Tarihi.....	233
Ahmet DULKADİROĞLU XVII. Yüzyılda Dulkadirli Aşireti'nin İskan Edildiği Bölgeler....	243
Cezmi YURTSEVER (Dulkadirli Ulus'undan) Cerid Aşireti'nin Bir Garip Hikayesi.....	269

TAKDİM

Dulkadir Beyliği Araştırmaları I'ı 6nceden ıkarmıştıkt. Va'd ettiğimiz gibi bu kitabı tanıtım amaçlı dağıttık. Dostlarımıza verdik. Gerekli yerlere bıraktık. Dostlarımıza desteklerinden m6tevellit teşekk6rler ediyoruz.

Bu araştırmanın I.'sini hazırlarken II.'yi de d6ř6nm6ř, planlamıştıkt. Maksadımız Dulkadir II'de Dulkadirin getirdiği aşiretleri tanıtımdı. Sonra da bu aşiretlerin dağıldığı yerleri b6y6k nisbette ortaya koymadı.

İşte bu sebeble bu ikinci ciltte Dulkadir aşiretlerinin dağılım yerlerini g6stermeye alıştıkt. Dağılım ve yerleşim yerleri ile al6kalı makaleleri kitaba yerleştirdik. İd6re ettiği alanlarla al6kalı makaleleri de kitaba koydukt. Konunun boşluğunu giderecek makaleleri yeniden yazdırdıkt. Kitaba koyarak konuyu b6t6nl6đe kavuştırmaya alıştıkt.

Ancak konu çok b6y6mesin diye her Dulkadir aşiretinin dağıldığı yeri de bulup, çalışıp kitaba da koymadıkt.

Dulkadir Beyliğinin id6ri yapısı, Dulkadir sonrası ayaklanmalar vs. gibi konulara da yer verdik. Elimizden geldiği kadar Dulkadir Beyliği konusunu tamamlamaya alıştıkt. İleride yeni makaleler, yeni çalışmalar elimize geçerse onları da farklı kitaplar içerisine koyarak basabiliriz.

Çalışmalarımızda bizi ilmen, fikren, maddeten destekleyen arkadaşlarımıza sonsuz teşekk6rler ediyoruz.

Hassaten de Abdullah TEKİNŐEN, Mahmut ARIKAN, Mustafa CİĞER, Atilla ve Mehmet KAMBUR Beyefendilerine her t6rl6 desteklerinden m6tevellit teşekk6rlerimizi arz ediyoruz.

Dostlarımızdan desteklerinin devamını istiyoruz. Bizi bu konuda aydınlatacak her t6rl6 fikre açığız. Bu bakımdan her konuda yardım talep ediyoruz.

Allah bize yardım etsin diye d6a ediyoruz, yardım edeceğine de inanıyoruz.

Yaşar ALPARSLAN

GİRİŞ

Dulkadir Beyliği Araştırmaları II içinde yer alan makalelerin ilki Prof. Dr. Faruk SÜMER tarafından 1986'da bildiri olarak Kahramanmaraş'ta sunulmuştur. Bölgedeki Türkmen oymaklarını tanımak açısından önem arzettiğinden bu bildiri metnini çalışmamızın en başına aldık.

Dulkadir Beyliği Araştırmaları II de yer alan ikinci makale Doç. Dr. H. Basri KARADENİZ imzasını taşıyor. *Dulkadir Beyliği Tarihine Kısa Bir Bakış* adını taşıyan bu makale *Türk Dünyası Araştırmaları* dergisinde yayınlanmış olup bölge hakkında derli toplu bir bilgi sunuyor. Hemen arkasından *Dulkadirli'den Osmanlı'ya Bozok* adlı makalesi ile Yard. Doç. Dr. Yunus KOÇ eserde yer alarak bugünkü Yozgat bölgesindeki Dulkadirli hakkında bilgiler veriyor. Dulkadir beyliği'nin hüküm sürdüğü bölgeleri tanımak açısından önem arzeden bir diğer makale ise *Dulkadir Beyliği Devrinde Darende* adını taşıyor. Prof. Dr. Ahmed AKGÜNDÜZ, Doç. Dr. Said ÖZTÜRK ve Yaşar BAŞ imzasını taşıyan bu makale *Darende Tarihi* adlı eserde yayınlanmış ilk olarak. Çalışmanın bu bölümüne Ahmet DULKADİROĞLU da *Dulkadir Beyliği'nin Kırşehir ve Yöresinde Faaliyetleri* adlı makalesi ile katkıda bulunmuş. Yard. Doç. Dr. Alaaddin AKÖZ ile Yard. Doç. Dr. İbrahim SOLAK'ın ortak çalışması olan *Dulkadirli Eyâletine Ait Bir Kânûnnâme Süreti (1533-1546)* başlıklı çalışma ise çalışmada yer alan bir diğer makale. Dulkadirli Eyaletindeki timar düzeni ve bu düzenin iyi işlemesi ilgili Dulkadirli Beylerbeylerine gönderilen fermanlardan oluşan Kanunnâme, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı Kataloğu'nda "Zülkadir Yörükleri ve Haslarına Ait Tahrir Defter Parçası" ismiyle MC 05/40.04 numarada kayıtlıdır. Toplam 18 varak olan defter parçası, "Defterân-ı Yörükân-ı Dulkadirli" diye başlamakta, varak 10'a kadar bazı Dulkadirli yörüklerinin kaydı, varak 10-14 arasında eyalete gönderilen fermanlar bulunmaktadır. Defterde Kanunî Sultan Süleyman devrine ait 13 ferman yer almaktadır. İlk fermanın tarihi H. 939 (1532) diğer fermanların tarihleri ise bir kronoloji içerisinde olmayıp, H.946 (1539) ile H.953 (1546) tarihleri arasında değişmektedir. *Dulkadirli Eyâletine Ait Bir Kânûnnâme Süreti* başlıklı bu

çalışmada, Kânûnnâmenin öneminin daha iyi anlaşılabilmesi için Osmanlı Devletinin Dulkadirli bölgesindeki hakimiyet çabaları, meydana gelen olaylar, çıkan isyanlar ve bozulan düzenin yeniden tesisi için gösterilen gayretler ele alındıktan sonra, bu gayretlerin yansımaları oluşturan Kânûnnâmenin muhtevası üzerinde durulmuştur.

Dulkadir Beyliği Araştırmaları II içinde yer alan makalelerden biri olan *Kânunî Dönemi Elbistân Kazâsı'nda Yerleşme Ve Nüfus (1540)* başlıklı çalışmayı Yard. Doç. Dr. İbrahim SOLAK kaleme almıştır. Hemen ardından yine Yrd. Doç. Dr. İbrahim SOLAK imzası ile *XVI. Yüzyılda Göksun (1527-1563)* başlıklı çalışma gelmektedir. Bu çalışmada XVI. Yüzyılda Kars-ı Maraş (Kadirli ve çevresi) Sancağına bağlı nâhiyeler arasında yer alan Göksun Nâhiyesi incelenmiştir. İncelenen dönemde Göksun'un 1 nefsi (kasaba), 2 köyü ve 12 cemaat-aşireti bulunmaktadır. Nâhiyenin tahmini toplam nüfusu 1527'de 1889 iken, 1563'te 1445 olmuştur ve nüfusun tamamını Müslümanlar oluşturmaktadır. Her iki tarihte de ekonomisi büyük oranda tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır.

Dulkadir Beyliği Araştırmaları II içinde yer alan makalelerden *XVI. Yüzyılda Güvercinlik Kazâsı* başlıklı çalışma da Yard. Doç. Dr. İbrahim SOLAK imzasını taşımaktadır. Bu çalışmada Solak, şu hususları vurgulamıştır. Güvercinlik, 1526 yılında Maraş Kazâsı'na bağlı küçük bir nâhiye iken, 1563'te yapılan idârî düzenleme ile kazâ statüsüne kavuşturulur. Yeni düzenleme ile Güvercinlik Kazâsı'na, Güvercinlik, Tekak ve Kargılık nâhiyeleri bağlanır. Kazâdaki köyler ve araziler büyük oranda, bölgede konar-göçer olarak yaşayan Dulkadirli Ulus'una mensup aşiretler tarafından iskân ve tasarruf edilmektedir. Bölgenin ekonomik durumu önemli ölçüde tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Kazânın toplam vergi hâsılı 1526'da 313752 akçe iken, 1563'te %14'lük bir artışla 357963 akçeye çıkmıştır.

Dulkadir Beyliği Araştırmaları II içinde yer alan *XVI. Yüzyılda Pazarcık (1526-1563)* başlıklı makaleyi de yine Yard. Doç. Dr. İbrahim SOLAK kaleme aldı. Solak bu çalışmasında şu hususları vurgulanmıştır: Pazarcık XVI. Yüzyılda Maraş Kazâsı'na bağlı nâhiyedir. Buraya 1526'da 37, 1563'te 50 köy bağlıdır. 1526'da 1262 olan tahmini toplam nüfus, 1563'te 6968'e ulaşır. Her iki tarihte de nâhiyenin nüfusunun tamamını müslümanlar oluşturmakta, gayr-i müslim unsur bulunmamaktadır. 1526'da nâhiyeye bağlı köyleri kışlak olarak kullanan ve konar-göçer hayatı yaşayan Dulkadirli Ulus'una bağlı aşiretler büyük oranda 1563'te yerleşik hayata geçmişlerdir. Ekonomik durum tarım ve hayvancılığa dayalıdır. Nâhiyenin 1526'da 166027, 1563'te ise 269071 akçe vergi hasılı bulunmaktadır.

Dulkadir Beyliği Araştırmaları II içinde yer alan Yard. Doç. Dr. İbrahim SOLAK imzasını taşıyan bir diğer makale ise; *XVI. Yüzyılda Zamantu Kazası'nın Sosyal ve İktisadi Yapısı* adını taşımaktadır.

Dulkadir Beyliği Araştırmaları II içinde yer alan *Osmanlı Devleti'nin Beylikleri İlhak Siyaseti ve Dulkadirli Beyliği'nin İlhakı* başlıklı makale Doç Dr. Hasan Basri KARADENİZ imzasını taşımaktadır. *Türkler* adlı eserin 9. cildinde yayınlanan bu çalışma sahasında önemli bir çalışma olup Dulkadirli'nin Osmanlı'ya nasıl ilhak edildiğini ve Osmanlı'nın ilhak siyasetini enine boyuna ele almaktadır.

Dulkadir Beyliği Araştırmaları II içinde yer alan *Dulkadir Beyliğinin Osmanlılara Katılmasından Sonra Maraş Bölgesinde ıkan İsyancılar*'ı Yard. Doç. Dr. İlyas GÖKHAN kaleme aldı. Gökhan bu incelemesinde; Anadolu'nun bütün eyalet, sancak, kaza ve köylerine kadar yayılan ve büyük karışıklıklara, tahribatlara sebep olan Celâli isyanlarının ıkışı, Maraş ve çevresine etkilerini söz konusu etmektedir. XVI. Yüzyılda Anadolu'da çıkan isyanların birçoğu ya Maraş çevresinde görülmüş ya da bu çevreye bir takım yansımaları olmuştur. Dulkadirli, Yavuz zamanına kadar müstakil bir beylik halindeyken, Turnadağ savaşıyla Osmanlılara bağlanmıştı. Ancak beyliğin topraklarını 1522'ye kadar Dulkadir ailesinden Şehsüvaroğlu Ali Bey yönetmeye devam etmişti. Bu tarihte tamamen ortadan kaldırılan Dulkadir Beyliği topraklarında birçok isyan çıkmıştır. Bu isyanlar Dulkadir Beyliği topraklarında ya da beyliğe mensup olan insanlar tarafından çıkarılmıştır. Dulkadir beyliğinin ortadan kaldırılmasıyla başlayan ilk isyanlar ile XVI. Yüzyılın sonlarından 1650'lere kadar devam eden Büyük Celâli isyanlarının Maraş ve çevresine birçok etkileri olmuştur.

Dulkadir Beyliği Araştırmaları II de yer alan *Dulkadir Beyliği Zamanında Maraş Şehirleşme Tarihi* adlı alışma Kemalettin KOÇ imzası ile yayınlanmıştır. Koç bu çalışması ile Maraş'ın şehirleşme tarihi üzerine değerlendirmelerde bulunmaktadır.

Dulkadir Beyliği Araştırmaları II içinde yer alan *XVII. Yüzyılda Dulkadirli Aşireti'nin İskan Edildiği Bölgeler (1691-1696)* Ahmed DULKADİROğLU imzasını taşımaktadır. Çalışmada yer alan son makale ise (*Dulkadir Ulus'undan*) *Cerit Aşireti'nin Bir Garip Hikayesi* adını taşımakta olup Cezmi YURTSEVER imzasını taşımaktadır.

Dulkadir Beyliği Araştırmaları çalışmamız bu ikinci cilt ile şimdilik tamamlanmıştır. Yeni bilgiler ve değerlendirmeye değer makaleler elimize geçtiğinde onlar da ayrıca değerlendirilecektir. Bu çalışmamız başta Maraş tarihi olmak üzere ölkemizdeki tarih araştırmalarına bir katkıda bulunursa ve

okuyanlara bir yarar sağlarsa, kendimizi amacımıza ulaşmış sayacağız. Bu kitabın; araştırmacılar, öğrenciler ve konuya merak duyanlar için faydalı olması dileklerimizle..

EDİTÖRLER

DULKADİR ELİNİ MEYDANA GETİREN OYMAKLAR*

Faruk SÜMER**

Dulkadir Elini meydana getiren Oymaklar. Bu el nasıl bir el? Bunu hepimizin hiç olmazsa umumi bir şekilde bilmemizi çok arzu ederim. Önce şunu burada belirtelim ve hafızalarımızı iyice bir tazeleyelim ki, “Türk” büyük bir topluluğun adı, bir ulu ağacın adıdır. Bu topluluk, tarihte birçok kollara ayrılıyor. Oğuz kolu, Uygur, Kırgız, Kıpçak gibi kollar. Bir ulu ağacın bunlar ulu dalları... Bu dallardan birisi “Oğuz”. Oğuz kolu, Orta Asya’da Seyhun, Siri Derya ırmağının kenarlarında oturuyor, yaz gelince kuzeydeki bozkırlara göçüyor, devleti var, şehirleri var, bir kısmı şehir hayatı yaşıyor, bir kısmı göçebe hayatı yaşıyor. Sonra bu taraflara göçüyor. Anadolu’yu “vatan” ediniyor. Orada ise çok az bir parçası kalıyor, şimdi Türkmenistan denilen yerde, Hazar denizi civarında. Büyük kısmı oradan buraya gelerek burayı yurt ediniyor. Oradaki maddi her şeyini alıp getiriyor. Bir de “el” kelimesini izah edeyim: Eski Türkçe’de el, kısa, dar ve geniş şekilde olmak üzere iki şekilde ifade edilir. Geniş ifadede el, ülke, hatta devlet, topluluk manasına gelmektedir. Bilhassa bizim Oğuz Türkçesinde, ilk önce kelimenin daha çok kavim topluluk manasına geldiği anlaşılıyor. Oğuz eli, gibi, “yıkılsın Oğuz elleri” gibi, hep kavim manasındadır. İşte bu Oğuz eli 24 boya ayrılıyor. Avşar, Kayı vs. İşte Kayı’dan Osmanlı Hanedanı, Kınık’tan Selçuklu Hanedanı çıkıyor. Dulkadiroğulları da Bozoklar’dan. Fakat hangi boydan olduğunu kesin olarak bilmiyoruz. Bozok’tan olduğunu tahmin ediyoruz. Yani Oğuz eli 24 boya ayrılıyor ve o boylar da 2 kısma ayrılıyor, birisi Bozok, birisi Üçok adlarıyla anılıyor. Bunlar tarihi hadisedir. Bu boylarda obalara ayrılıyor. Obalar da âilelerden meydana geliyor. O halde aşağıdan yukarıya doğru âile (uruk, ocak vs. adlar da verilir), oba, boy ve el meydana gelmiştir.

Bu sistem daima devam etmiştir. Pek çok siyasi hadiseler, dağılmalar, parçalanmalar, mekan değiştirmelere rağmen Oğuz eli şayan-ı hayrettir ki birçok Bozok şehrindeki bu ikili teşkilatını koruyabilmiştir.

---

* Bu makale, 10-11 Şubat 1986 tarihinde Kahramanmaraş Belediyesi’nce düzenlenen, Kahramanmaraş 1. Kurtuluş Sempozyumu’nda sözlü olarak sunulan bildirinin banttan alınan ve adı geçen sempozyum bildiri kitabı içinde s. 43-48’de yayımlanan halidir.

** Prof. Dr., Merhum.

Ayrılanlar, yerleşenler, başka yerlere gidenlere rağmen, ana çekirdek korunmuştur. Bunlar Anadolu'ya gelmişler, Moğollar arkadan yetişmişlerdir. Moğol tarihine dayanmak güç, Bozok ve Üçokların büyük kısmı kuzey Suriye'ye Memlüklerin yanına gitmek zorunda kalmışlardır. Fakat mücadeleyi sürdürmüşlerdir. Oğuz elinin, Türkmenlerinin, daha doğrusu Türk soyunun bir vasfı var. En büyük vasıflarından biridir bu. O da mücadeleciliktir. Yılmaz, dinamik, dayanışmacı ve yardımcı. Diğer özellikleri de kültürlerine bağlı olmalarıdır. Eski Türkler kültürlerini kuvvetle devam ettirmişlerdir. Bizim dedelerimiz... Kültürüne bağlı olmayan ve onları tenkit eden bizleriz. Şimdi kültürümüzü süratle kaybetmekteyiz. Onlar düne kadar korumuşlardır. Bu değişikliğin, Anadolu'da girdiğini görüyoruz. Birçok yerde Hunlardan kalan gelenekler halen devam etmektedir. Fakat şu son zamanlarda, maddi ve manevi kültürümüzde büyük kayıplar olmakta, adetlerimiz geleneklerimiz yok olmaktadır. Kendi kimliğimiz, hüviyetimiz olan kültürümüzü mutlaka korumalıyız. Kimliğimizi koruyalım. Gidip Batı Avrupa'nın ortasına otursak da, hiç korkmayalım. Batılı mı olalım diyorlar? Başüstüne, hay hay. Ama o kişiliğimizi, o şahsiyetimizi koruyalım. Ecdadımızın davranışları arasında dürüstlük en başta gelmekteydi. Sevgili gençler, bir bilim adamı olarak bilhassa şu sözümlü iyi hatırlayın: Eski Türkler, yalandan nefret ederdi, özür diliyorum bunu söylemekten dolayı, yalan söyleyenin yüzüne tükürürlerdi, bu bir geleneği bizde, çok eski bir gelenek. Bunu biz Çin kaynaklarından öğreniyoruz. Dürüstlük esastı. Dürüstlük esas oldu mu her iş yolunda gider. Her şeyin temeli, esası, düşünürseniz, dürüstlüktür. Her şey ona dayanır. Temmuz-Ağustos sıcağında bir ay oruç tutabilen, 18 saat çalışarak oruç tutuyor. Bu müthiş bir irade kuvveti. Bu iradeye sahip olan, böyle biraz zaafa uğramış bulunan dürüstlük gibi bir özelliği niçin tekrar kazanamasın? Kazandığı anda Türkiye ve Türklük yükselmiştir, hepimiz yükseliriz.

Türkmenler bu mücadelelerini devam ettirdiler. Daima Anadolu'da Türklüğün istiklal mücadelesini bunlar yaptı. Şayan-ı dikkattir ki, Orta Asya'da Rusların oraları istilası esnasında, Rus tarihçileri oradaki Türkmenlerin en fazla mukavemeti gösterdiklerini ve Rusların ilk defa onlar karşısında bayrak kaybettiklerini ifade ederler. Bunun tabii, ta Maraş'ın kurtuluşuna kadar gelen bir örneği var. Moğollar zayıfladılar, gevşediler, Türkmenler mücadeleleri sürdürdüler. Bozoklar kuzey Suriye'den Maraş, Malatya sınırına doğru olan yerlere hareketlerini artırdılar. Üçoklar ise, Çukurova bölgesine yöneldiler. Oraların fethinde Üçoklar rol oynadılar. Ramazanoğlu Beyliği, Özeroğulları Beyliği ve daha nice beylikler kuruldu. Bozoklar da, merkezi Maraş-Elbistan olmak üzere Dulkadirli Beyliğini kurdular. 1337 senelerinde Dulkadir adı Türkçe ile izah edilemiyordu.

Ulema buna çok çalıştı, olmadı. Avrupa'da dil tetkiki çok ileri safhadadır. Türkçenin de mühim mütehasşısı Avrupa'da bulunmaktadır ve mühim eserler meydana getirmişlerdir. Bunlar da bir türlü izah edemiyorlar. Benim düşünceme göre Dulkadir Arapça veya başka bir kelimenin Türkmen ağzında almış olduğu bir şekildir. Ebu Yezid nasıl Bayezid olmuş, Beyazıt olmuş... İstanbul'daki Beyazıt semti, Yıldırım Beyazıt gibi isimlerin aslı Ebu Yezid. Ama Türk ağzında nasıl böyle olduysa, Muhammed nasıl Mehmet olduysa, bu da Abdulkadir gibi, ona mümasil bir Arapça ismin Türkçe şekli olmalıdır. Bana göre, söylediğim gibi, buradaki Türkmenlerin Bozok koluna dahil, boy olarak da Bayat boyuna dahil olduğunu sanıyorum. Tahminim budur. Dulkadirli Beyliği enerjik, hareketli insanlar. XIV. yüzyılda hudut, Kayseri'nin Bünyan kazasına kadar uzanıyordu. Yani Melik Gazi'ye, oradan Aydın, Kadırlı, İslahiye, Anteb'e kadar uzanıyordu. Hudutların genişlemesi için birçok şeyler yapıldı, gayret sarf edildi. Etraflarında kuvvetli devletler vardı. Bu arada Timur geldi, mağrur Timur, Anadolu'da yaptıklarını yaptı: Ankara Savaşı, XV. yüzyıl başları. Buradan giderken de Anadolu'ya gelmiş olan Tatar Türkmenleri, "Kara" diye kaynaklarda geçen eski Moğol kalıntısını ki, bunların aralarında zaten pek çok Türk vardı, Timur bunların da büyük bir kısmını alıp götürdü. Yani Timur'un verdiği zarar çok büyüktü. Gitmek istemeyenler yolda kaçmaya çalıştılar. Yakalananların başlarından bir minare yapıldı. Bunu Timur yaptırdı. Bu Moğollar bilhassa Orta Anadolu'nun en güzel yaylalarında oturmakta idiler. Bu yaylalardan birisi bugünkü Yozgat bölgesi idi. Yani Şarkışla, Gemerek'ten tutun Boğazlayan, Selmanlı, Ankara hududuna varıncaya kadar olan bölgede Yerköy'ün Çekerek'te oturmaktaydılar. Timur bunları götürünce oraları boşaldı. Hemen bizim Dulkadirli Türkmenleri oraları da şenlendirdiler ve bunun sonucunda o bölge Bozok adını taşıdı. Yozgat bölgesinin eski adı Bozok idi. Bu isim 1933 yılına kadar o bölgenin adı olarak kaldı. Hatta Atatürk'ün yaverlerinden Salih Bey oradan milletvekili seçildiği için soyadını Bozok olarak almıştı. Fakat bilinmez, birtakım gizli kuvvetlerle, damgamızı bastığımız bir tapu senedimiz, milli bir hatıra olan bu isim kaldırıldı. Tıpkı Adalar Denizi'nin adını Ege Denizi yaptıkları gibi. Biz ortaokul, lise sıralarında iken Ege Denizini bilmezdik. Biz Adalar Denizi olarak okurduk. Haritalarımızda da öyle idi. Çünkü Türkler Karadeniz, Akdeniz gibi kendi lisanlarında, çok eski zamandan beri buraya Adalar Denizi ismini vermişler. Bu Türkçe isim durup dururken değiştiriliyor. Biz de böyle hiçbir tepki göstermeden, aldırmadan seyrediyoruz. Oysa bunlar bizim tapu senedimiz. Vatanı böyle yapmışız. Vatan böyle yapılır. Paşaeli'nin Trakya olması gibi. Biz, İyonlu değiliz ki, Ege diyelim. Her şeyden önce ecdadın koyduğu isme saygı gerekiyor. Vatan, Bozokla, Karadenizle, Akdenizle, Adalar Deniziyle

kurulur. Aspendosla v.s. ile vatan olmaz. Bir gün birisi çıkar “bu sizin değil” der ve altımızdan çeker alır.

Hulasa, Dulkadir Beyliği sadece Maraş-Elbistan bölgesine münhasır değildir. Çok büyük bir Beyliktir. Oraları imar ediyor. Tabii bunun neticesinde birçok Dulkadir oymağı da gidip oralarda yerleşiyor. Bundan dolayı konuştuğumuzda Yozgatlılarla şive birbirini tutar, gelenekler tutar, sebebi budur. Bunu çok kimse görünüşte ancak böyle izah ettiğimizde nereden geldiğini anladılar. Yani Dulkadir Beyliği, Dulkadiroğulları, Dulkadir Eli deyince yalnız Maraş Elbistan bölgesi demek değildir. Hatta şunu da ifade edeyim, tabii Antepli kardeşlerimi de çok severim, ama bu tarihi bir gerçek, Anteb’in içine dahi Dulkadir oymakları yerleşmiştir.

Dulkadir Elinin oymakları hangileridir? Şimdi onları görelim. Bunların başında Akçakoyunlu geliyor. Ağcakoyunlu da denilir. Birçok oymakları var. Bunların arasında, Çavuşlu, Musahacılı, Kozanlı, Hamitler. Musahacılı bunun en büyük obası ve bugünkü Emirdağ (Afyon’a bağlı) halkın büyük bir kısmı Türkmen ve Musahacılı oymağı efradıdır. Bir kısmı Bayat, Oğuz Beylidir. Yani doğrudan doğruya Dulkadir Eline mensuptur. Akçakoyunlular Çukurova’da da yerleşmişlerdir, bilhassa Osmaniye taraflarında yurt tutmuşlardır. Orta Anadolu’nun muhtelif yerlerinde de yaşamaktadırlar. Velhasıl, nerelerde yerleştiklerini tespit etmek mümkündür. Ağcakoyunlu’nun bir Obası da Kozanlı’dur. Boylardan biri olan Eymir boyu, aslında Oğuz boylarından biridir. Oğuzun Eymir boyunun biri Dulkadir Elinin kuruluşuna katılmış ve buralarda yurt tutmuştur. Cibelli diye diğer bir boy var, fazla kalabalık değil, Kızıllı var, Imallı Avşarı var. Avşar biliyorsunuz büyük boylardan biri. Türkiye’nin yurt tutulmasında büyük rol oynamıştır. Yer adları hatıraları çok ve Avşar’dan bir kol da İran’da. Muazzam bir kol. Bir kısmı da buralarda yer tutmuş, Dulkadir Elinin kuruluşunda yer almıştır...

Yine, Dulkadir Elinin oymaklarından biri olan Avcı ve Gündeşli var, meşhur şair Gündeşlioğlu pek kuvvetle muhtemeldir ki, bu boya mensuptur. Tecirli boya da var, bilhassa Osmaniye taraflarında yer tutmuştur. Aslında Dulkadir Eline mensuptur. Karacalu bazı kaynaklarda Anamaslu deniliyor. Anamas muhtemelen bir yer adı, bilemiyoruz. Buradan hareketle Karacalu’ların Yazır boyuna mensup olduklarını iddia edebiliriz. Sevinçli var, Oruçbeyli var, Ulaşlı var. Bu Ulaşlı çok mühim. Gavur dağlarında vaktiyle yaşayıp Devletle mücadele eden bilahare inip Osmaniye’nin kuruluşunda rol alan, oradaki köylerde oturan Ulaşlılar var... Ulaşlıların aslı buradan geliyor, yani Karacalular’dan. Urcanlı diye bir oba var, Kazancılar da Karacalular’a mensup. Kendileri “Kazan’dan geldik” diyorlar ama

delilleri yok. Eğer karadan gelmiş olsalar Kazanlı olurdu. Karahaytalı, Yolbasanlı ve Söylemezli var. Zannediyorum Söylemezli diye bir aile olacak, bunlar da Karacalı boyunun obalarındandır. Dokuz boyu, ikinci büyük boydur. Bu boyun diğer bir adı Bişanlı olarak yazılmıştır. Çünkü böyle bir âile mevcut. Bunların Karkin boyundan olduğunu ileri sürmemiz mümkündür. Karamanlu (Karamanoğlu ile bir ilgisi yok), Demrek, Hacılar, Dokuz Koyunlu, Necarlı var, Cerit, Peçenek, Kavurgalı, Tekeli var. Değircilüer, Zakirlüer, Geçlik, Savcı Hacıh, Eylenoğlu, Ayrıdamlı ve Avşar obaları var. Bozok bölgesinde de Karayahyalu, Deli Alili, Ağcakoyunlu yurt tutmuşlar. Şarkışla (Gedük) havalisindeki Şambayadı da Dulkadir Eline mensup, Ağcalu boyu diye büyük bir boy da var. Yine, Akdağ’da Karalu var, Hisarköylü, Kızılhocalı var. Boğazlıyan’da Çiçekli, Kılavuzlu ve Zakirlu da var.

Sonuç olarak Dulkadir Eli,

Bu bölgelerin tekrar iskânında, Maraş bölgesinde rol oynamış, iskân ve fetih hareketlerini genişletmiş, Kayseri’ye kadar dayanmış, oralarda da yurt tutmuş, o bölgeyi Türkleştirmiş, Kara Tatarların Timur tarafından yenilmesiyle meydana gelen boşluğu hemen doldurmuş, geniş verimli (Yozgat) Bozok bölgesini de şenlendirmiştir. Bunun yanında, Aklınlı Elinin siyasî faaliyetlerine katılmış, İnan’a gitmiştir. Bir kısmı Doğu Anadolu’da Bozulus adı altında kalmıştır. Onlarla beraber Orta ve Batı Anadolu’ya gelmiştir. Hülasa, ülkemizin iskânında mühim rol oynamıştır. Osmanlı İmparatorluğu Anadolu’ya dayanmıştır, başka bir yer yoktur. Rumeli’de de 500.000 kadar bir Türk nüfusu, birkaç yüz bin Arnavut ve Boşnak Müslümanları da vardır. Bunlar da İmparatorluğa hizmet etmişlerdir. Anadolu nüfusu da 5 milyon. Avrupa ile bu kadar mücadele eden de bunlardır. Pek tabii boşluklar olmuştur. Bereket versin oymaklarımız hareketli ve yaylalarda sıtma vs. gibi hastalıklardan da kurtulmuşlardır. Çabuk çoğalmak suretiyle bu boşlukları daima doldurmuşlardır. Böyle hayırlı hizmetleri olmuştur. Bu bakımdan da müspet bir rol oynamışlardır. O ruhu kaybetmeyelim, devam ettirelim. O ruh ve o dinamizm sayesinde her işin üstesinden gelebiliriz. Ama önce o ruhu koruyalım.

DULKADIRLI BEYLİĞİ TARİHİNE KISA BİR BAKIŞ*

H. Basri KARADENİZ**

1- Dulkadirli'lerin Menşei ve Beyliğin Kuruluşu

Dulkadir adının Türkçe, Arapça ve Farsça kaynaklarda çeşitli şekillerde yazılmış olması kelimenin tahlilini de zorlaştırmaktadır. Arap tarihçilerinin çoğunluğu beyliğin adını “Dulgadir” veya “Tulgadir” şeklinde yazdıkları gibi, eserlerini Farsça yazan tarihçiler “Zulkadir” olarak kaydetmişlerdir. Bu adın Osmanlı kaynaklarında bazen “Dulkadır” bazen de özellikle muahhar kaynaklarda “Zulkadir” şeklinde kaydedildiği görülmektedir.¹ Diğer taraftan Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne ilhakının ardından tanzim edilen tahrir defterinde “Zulkadir” adıyla zikredilmektedir.²

Dulkadir adının anlamını Faruk Sümer, Türkmenlerin İlhanlı hükümdarı Ebu Said'e kısaca Busad dediklerinden hareketle Dulkadir'in Abdülkadir veya buna benzer bir adın Türkmen telaffuzuna uydurulmuş şekli olarak izah etmektedir.³ Refet Yinanç da eserinde farklı görüşlere yer vermekle birlikte akla en yakın olanın Faruk Sümer'in ileri sürdüğü fikir olduğunu belirtmektedir.⁴

XIII. asrın ikinci yarısında İlhanlı kumandanı Baycu'nun bütün askerleri ve Ermeni bunların aileleri ile gelip Anadolu'da oturmaya başlamaları, İlhanlı hakanları Hülagü (1256-1264) ve Abaka (1265-1282) dönemlerinde yeni İlhanlı kuvvetlerinin bunlara katılması ve bu devirde Anadolu'da cereyan eden olaylar; Doğu ve Güneydoğu Anadolu ve Orta Anadolu'nun doğu bölgelerindeki Türkmenler arasında geniş ölçüde yer değiştirmelere yani göçlere sebep olmuştur. Türkmenler, bir taraftan kuzeyde ve güneyde dağlık ve kıyı bölgelerine çekilir iken, diğer taraftan

---

* Bu makale *Türk Dünyası Araştırmaları*, Ekim 1996, Sayı 104, s. 131-157'de yayımlanmıştır.

** Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

¹ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s. 6

² BOA, TD. Nr. 998, s. 408.

³ Faruk Sümer, “Anadolu'da Moğollar”, *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1970, C. I, s. 103, n. 22.

⁴ Yinanç, *a.g.e.*, s. 7.

onlardan pek ehemmiyetli kümeler de Bizans uçlarına ve Memluklu topraklarına göç etmişti. Ayrıca, Memluklu hükümdarı Baybars (1260-1277) zamanında Anadolu'dan göçen kırk bin evden fazla Türkmen Gazze'den Antakya'ya kadar olan yerlere yerleştirilmişti.⁵

Memluklu devleti hâkimiyetine giren bu Türkmenler, XIII. yüzyılın sonlarında mezkûr devletin, Güney Anadolu ve Kuzey Suriye'de, İlhanlı ve onların müttefiki olan Çukurova Ermenilerine karşı mücadelesinde uç kuvvetlerini teşkil ettiler. Nitekim Memluklular'ın yardımcı kuvvetlerini oluşturan mezkûr Türkmenler Halep valisi'nin komutasında her yıl kuzeye doğru yapılan seferlere iştirak etmişler ve 1298 yılında Kilikya Ermenileri hâkimiyetinde bulunan Maraş'ı ele geçirmişlerdir.⁶

Güney Anadolu'da Memluklu fetihlerine paralel olarak bölgedeki Türkmenler de Antep'ten Elbistan'a kadar uzanan özellikle dağlık alanlarda hâkimiyet kurdular. Konar-göçer olan Türkmenler yazları, otu ve suyu bol ve havası sağlam olan Maraş ve kuzeyindeki, Elbistan, Harput, Malatya ve Hısn-ı Mansur (Adıyaman) yaylalarında yaylamakta; kışları ise kış mevsiminin pek hissedilmediği Maraş'ın güneyinde yani Antakya ve civarında kışlamakta idiler.⁷

Antep'ten Elbistan'a kadar uzanan bölgeleri kendilerine yurt tutan Türkmenler Oğuzlar'ın Bozok koluna mensuptular Büyük bir çoğunluğu konar-göçer olan Dulkadir halkını Bayat, Avşar ve Beydili boyları oluşturmaktaydı. Dulkadir beylerinin zikrolunan boylardan hangisine mensup olduğu bilinmemekle birlikte, Dulkadirli halkının büyük çoğunluğunu teşkil eden Bayat boyundan olmaları muhtemeldir.⁸

Konar-göçer bir aşiret reisi olmakla birlikte, kuracağı beyliği için, merkezi bir yerin gerekliliğini hisseden Karaca Bey, her yönü ile bu imkânı sunan Elbistan'ı ele geçirmek amacı ile hazırlıklara başladı.⁹ Aşiret reisi olarak Memluklular'ın Ermeniler'e karşı yaptığı muharebelere iştirak eden Karaca Bey, Anadolu'nun siyasî istikrarsızlığından istifade ile 1337 yılında Elbistan'ı Türkmen beylerinden Taraklı Halil'in elinden alarak beyliğinin merkezi yaptı.¹⁰

---

⁵ Sümer, a.g.m, s. 45.

⁶ Yinanç, a.g.e, s. 7-8.

⁷ Arifi Paşa "Maraş ve Elbistan'da Zulkadir (Dulkadir) Oğulları Hükümeti", *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*, C. V/30 (İstanbul 1330), s. 359

⁸ Yinanç, a.g.e, s. 7-8.

⁹ Arifi Paşa, a.g.m, s. 362.

¹⁰ Yinanç, a.g.e, s. 9.

Yukarıdaki gelişmeler ışığında Dulkadir Beyliği'nin kuruluşunu hazırlayan sebepler:

a- Dulkadirli Beyliği'nin ilk merkezi olan Elbistan'ın dağlar ile çevrili olması ve dağlar arasında yeterli ovanın bulunması; ayrıca, sonraki başkentleri Maraş'ın etrafının da dağlar ile kuşatılmış olması. Dolayısıyla coğrafyanın sağlamış olduğu savunma avantajının bulunması.

b- Büyük bir çoğunluğu konar-göçer olan Dulkadirli Türkmenleri'nin hayat tarzları için bölgenin cazip olması. Yani yaylakların oldukça fazla olması. Maraş ve çevresinin sunduğu imkânlardan olsa gerek, XVI. asrın başında, Osmanlı hâkimiyetine giren bölgede nüfusun büyük bir çoğunluğu hala konar-göçer idi. Şöyle ki, Başbakanlık Arşivinde bulunan 998 numaralı icmal tahrir defterine göre; Osmanlı hâkimiyetinin ardından kurulan ve Dulkadirli beyliği topraklarının önemli bir kısmını ihtiva eden Zulkadriyye vilayetinde 1520'li yıllar da toplam 69.481 hane nüfusun 48.665 hanesini konar-göçer Dulkadirli Türkmenleri, 18.158 hanesini yerleşik Müslümanlar ve 2.631 hanesini de Hristiyanlar oluşturmaktaydı. Diğer bir ifade ile nüfusun % 70'i konar-göçer idi.¹¹

c- Yukarıda da zikrettiğimiz üzere büyük bir çoğunluğu konar-göçer olan Dulkadirli halkının önemli bir kısmı da aynı aşiret mensubu idiler. Bu sebeple, konar-göçer aşiretlerin kendi iç bünyelerinden çıkardıkları beyin etrafında toplanmaları ve birlik teşkil etmeleri zor olmamaktaydı. Ayrıca, bu aşiretler felaket günlerinde kolay kolay dağılmamakta ve kendi bey ailelerinin haricinde bir kimseyi de kendilerine bey kabul etmemekte idiler. Nitekim 1353 yılında ilk Dulkadirli beyi Karaca Bey'i idam eden Memlûklular, onun yerine aynı bölgenin Türkmenlerinden Ramazan Bey'i Dulkadirli üzerine bey yapmak istemiş olmasına rağmen buna muvaffak olmamışlar ve Karaca Bey'in oğlu Halil Bey'in beyliğini kabul etmek zorunda kalmışlardır.

ç- 1243 yılında vuku bulan Köseadağ Savaşı'ndan sonra Anadolu'da bozulmaya başlayan siyasî istikrarsızlık, 1277'de dirayetli Anadolu Selçuklu veziri Süleyman Pervane'nin öldürülmesi ile kaosa dönüşmüştür. 1277 senesinden itibaren Anadolu'ya sürekli müdahale eden ve 1308'de son Anadolu Selçuklu sultanının öldürülmesi ile Anadolu'yu umumi valileri (Çoban Bey, Demirtaş Bey ve Eratna Bey) vasıtasıyla yöneten İlhanlılar hiç bir zaman Anadolu'da tam hâkimiyet sağlayamamışlardır. Nihayet 1335'de İlhanlı hükümdarı Ebu Said'in vefatının ardından İlhanlı (İran) ülkesindeki

---

¹¹ İlhan Şahin, "Dulkadir Eyaleti", *DİA*, C. IX, s. 552.

karışıklıktan istifade ile son vali Eratna Bey Sivas-Kayseri merkezli bir devlet kurdu. Bunu Anadolu'nun muhtelif yörelerinde bulunan Türkmenler tarafından kurulan beylikler takip etti. İşte bu esnada Anadolu'da mevcut olan siyasî boşluktan faydalananlardan birisi de Memlûkluların bir uç beyi durumunda bulunan Karaca Bey idi. Bu fırsatı iyi bir şekilde değerlendiren Karaca Bey 1337 yılında Elbistan'ı Türkmen beyi Taraklı Halil'den almış ve beyliğinin ilk merkezi yapmıştır.

d- 1335 yılında Anadolu'da İlhanlı hakimiyetinin sona ermesinin ardından yukarıda bahsettiğimiz Türkmen topluluklarının buldukları bölgelerde kendi beyliklerini (Karamanoğulları, Germiyanogulları, Menteşe v.s.) kurdukları görülmektedir. Beş önemli Türkmen topluluğundan olan ve Malatya-Maraş civarında bulunan Ağaçeri Türkmenleri bunun istisnasıdır. Çünkü mezkûr Türkmenler 1260 yılında Moğollar'dan aldıkları büyük darbenin tesirinden kurtulamamışlar; bir kısmı Suriye ve Anadolu'nun Akdeniz kıyılarına sığınmış yurtlarında kalanlar ise etkisiz kalarak bir siyasî teşekkül oluşturamamışlardır. Bu sebepten olsa gerek, yurtlarında kalan Ağaçeriler ilk Dulkadirli beyi Karaca Bey'in üstünlüğünü kabul edip, onun yanında yer almışlardır. Dolayısıyla, Ağaçeriler bölgede tutunmaya çalışan Dulkadirli'lere muhtemel bir rakip olmaktan öte, onların beyliklerini kurmalarına yardımcı olmuşlardır. Haliyle bu durum Dulkadirli'lere beyliklerini rahatlıkla kurmalarında önemli bir faktör olmuştur.

e- Dulkadirli Beyliği'nin kuruluşuna katkısı olan diğer bir etken de mezkur Türkmenler'in Maraş ve Elbistan civarını çok iyi tanıdıklarıdır. Şöyle ki, Memlûk topraklarına sığınan konar-göçer Türkmenler XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, yazın Maraş ve civarında yaylamakta ve kışın da Antakya bölgesinde kışlamaktaydılar. Ayrıca, Dulkadirli Türkmenleri 1298 yılından itibaren yaklaşık kırk yıl Maraş ve çevresini Memlûklular adına ellerinde tutmakta idiler.

f- Dulkadirli Beyliği'nin kuruluşunu hazırlayan diğer bir sebep; Memlûklular gerek Maraş etrafında gerekse Çukurova'da Dulkadirli ve Ramazanoğulları Türkmenleri sayesinde tutunabilmişlerdir. Çünkü Memlûklular'ın merkezi Mısır ile Güney Anadolu arasındaki mesafe oldukça uzaktı. Ayrıca, mezkûr bölgeye kadar uzanan düz arazi, burada bitmekte ve Anadolu ile Suriye'yi birbirinden ayıran Toros dağları tabii engel teşkil etmekteydi. Bu sebeple, gerek ilk İslam devletleri (Emevi ve Abbasi) gerekse Memlûklular'ın en güçlü oldukları dönemlerde dahi Toros hattının ötesinde herhangi bir hâkimiyet kuramamışlardır. Gerçi, Memlûklular bir müddet Harput'a kadar uzanmışlar, ama bu durum sürekli olmamıştır.

Diğer taraftan, Memluklu devleti, Dulkadirli Beyliği'nin varlığına kuruluşundan beri tahammül edememiş ve Osmanlı tehlikesi baş gösterinceye kadar her fırsatta isyan eden mezkûr beyliği ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Hatta Memluklular ilk Dulkadirli beyi Karaca Bey'i katledip yerine Türkmen beylerinden Ramazan Bey'i tayin etmelerine rağmen, yukarıda izah edilen sebeplerden dolayı bu beyliği ortadan kaldıramamış ve Karaca Bey'in oğlu Halil Bey'in beyliğini kabul etmişlerdir.

2- Dulkadirli Beyliği'nin Siyasî Faaliyetleri

a. Dulkadirli-Memluklu İlişkileri

İlk Dulkadirli beyi Karaca Bey'in Eratna Bey tarafından Halep'e gönderilen kervanı soydurması, sonu gelmez Dulkadirli-Memluklu mücadelesini başlatmış oldu.¹² Karaca Bey Kuzey Suriye'de bulunan Memluklu emirleri ile Memluklu devletine karşı ittifak yapmasına ve ilk yıllarda mezkûr devlete karşı başarılı olmasına rağmen, 1353 senesinde Düldül Dağı'nda Halep valisi Argun ile yaptığı çarpışmayı kaybetti. Kayseri taraflarına kaçan Karaca Bey Memluklu sultanının isteği ile Eratna oğlu Mehmed Bey tarafından Kahire'ye gönderildi ve aynı yıl orada öldürüldü.¹³

Karaca Bey'in öldürülmesinden sonra, bu havalide yaşamakta olan Türkmenlerin beyliği Memluklularca Ramazan Bey'e verilmişti. Fakat mezkûr beyin Türkmenleri etrafında toplayamaması ve hâkim olamaması sonucu, Karaca Bey'in oğlu Halil Bey, Memluklu devleti tarafından Dulkadirli Türkmenleri beyi olarak tanınmıştır.

Kuzey Suriye'de yaşayan Türkmen topluluklarına karşı atabeyliği zamanından beri düşmanca tavır takınan Memluklu Sultanı Berkuk (1382-1389) Türkmenleri birbirine düşürme siyaseti takip etmiştir. Bundan başka o, sevilen ve güçlenen Türkmen beylerini suikastla ortadan kaldırmak suretiyle zuhur edebilecek karışıklıklardan istifade yolunu da takip etmiştir. Bütün bu tedbirler sonuç vermeyince, Türkmenlerin beyliğini kabul etmekte ve onları kontrol altında tutmaya çalışmaktaydı.¹⁴

---

¹² Yinanç, a.g.m, s. 553.

¹³ Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, (Ankara 1963), C.I, S.1, s. 35-36.

¹⁴ K. Yaşar Koprıman, *Mısır Memlükleri Tarihi*, Ankara 1983, s. 168-169.

Siyasetinin temel çizgisi bu olan Berkuk, 1386 yılında bir suikastla Halil Bey'i öldürttü. Dulkadirli beyliği'ni tamamen ortadan kaldırmayı amaçlayan Berkuk, bu kez Halil Bey'in yerine geçen Sevli Bey'in üzerine ordu göndermesine, ardından da ona karşı kardeşlerini serbest bırakmasına rağmen muvaffak olamadı. Buna mukabil, Sevli Bey'de boş durmamış ve Memluklu sultanı aleyhine oluşan bütün muhalif hareketlere iştirak etmiş; başta Memluklular'ın Malatya valisi Mintaş olmak üzere, Timur'a varıncaya kadar destek bulduğu herkes ile işbirliği yapmış; sıkıştığı zaman ise Berkuk'un hâkimiyetini tanımıştır. Nihayet, 1398 yılında Berkuk daha önce Halil Bey'e yaptığı gibi Sevli Bey'i de suikastla ortadan kaldırdı. Yerine Memluk sultanı Berkuk'un onayı ile Sevli Bey'in oğlu Sadaka Bey geçti ise de hızla büyüyen ve doğuya doğru genişleyen Osmanlılar'ın desteğini alan amcasıoğlu Nasreddin Mehmed Bey Dulkadirli beyliği'ne hâkim oldu.¹⁵ Berkuk'un ardından Memluklu Sultanı Ferec (1399-1412)'in saltanatı esnasında Dulkadirli biler bazen Ferec tarafında bazen de isyan eden Suriye beyleri safında yer aldılar. Osmanlılar'ın desteği ile Dulkadirli beyi olan Nasreddin Mehmed Bey'in Osmanlı sultanı Çelebi Mehmed (1413-1421) döneminin başlarında Osmanlılar'a yaklaşması, 1412 senesinde Memluklu sultanlığım ele geçiren, Şeyh'i endişelendirdi. Sultan Şeyh Dulkadirli biler üzerine sefere çıkıp onları kontrol altına aldı ise de onun dönüşü sonrası Nasreddin Mehmed Bey durumu düzeltti. Şeyh de kendinden önceki Memluklu sultanlarının politikalarını takip etmiş gerek kendi ve oğlu gerekse, Suriye naibleri vasıtasıyla yapılan seferler ile Dulkadirli biler'i itaat altında tutmaya çalışmış; ayrıca Gazze'den Fırat'a kadar olan alanda Türkmenleri birbirlerine kırdırma siyasetini uygulamıştır.¹⁶

1435 yılında Karamanoğulları, Dulkadirli biler'in elinde bulunan Kayseri ve civarını zaptettiler. Bu duruma Memluklular'ın sessiz tavır takınmasına kızan Nasreddin Mehmed Bey, o esnada Memluklu sultanı Baybars'ın can düşmanı olup, Osmanlılar'ın himayesinde bulunan Canı Beg Sufi'yi destekledi. Fakat Memluklular, karşısında tutunamayan mezkûr bey Osmanlılar'a sığındı. Bununla birlikte, Canı Beg yüzünden bozulan Dulkadirli-Memluklu ilişkileri Barsbay'ın ölümünden sonra düzeldi. Diğer taraftan, Nasreddin Mehmed Bey'in oğlu Süleyman Bey (1442-1454) dönemi barış içinde geçti. Süleyman Bey gerek Osmanlılar, gerekse

---

¹⁵ Kopruman, *a.g.e*, s. 169; Yinanç, *a.g.m*, s. 554.

¹⁶ Kopruman, *a.g.e*, s. 168-178.

Memlûklular ile akrabalık kurmak suretiyle, rakipleri Karamanoğulları, Akkoyunlu ve Karakoyunlular'dan gelebilecek tehlikeleri önledi.¹⁷

XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar tek taraflı olan Dulkadirli-Memlûklular ilişkileri, bu tarihten itibaren Osmanlılar'ın da devreye girmesi ile çok boyutlu hale geldi. Bu sebeple, XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Memlûklular-Dulkadirli ilişkilerini, Osmanlı-Dulkadirli ilişkileri içerisinde ele alacağız.

b. Dulkadirli-Osmanlı İlişkileri

Osmanlılar'ın Fırat önlerinde gözüktüğü XIV. asrın sonlarına kadar, Dulkadirli üzerinde tek hâkim güç Memlûklular idi. Ancak, bu tarihlerde I.Bayezid'in Anadolu birliğini temin için harekete geçmesi ile durum değişti. İlk Dulkadirli-Osmanlı siyasî münasebeti Dulkadirli beylerinden Sadaka-Nasreddin Mehmed Bey mücadelesi başladı. Nihayet, 1399 yılında I.Bayezid'in yardımını alan Nasreddin Mehmet Bey Dulkadirli beyi oldu. Bu tarihten itibaren Osmanlı-Memlûklular rekabetinde Dulkadirli Beyliği tampon bir bölge olmuş ve her iki devlet doğrudan karşı karşıya geldikleri ana kadar mezkûr beyliği birbirlerine karşı korumaya çalışmışlardır.¹⁸ Diğer taraftan, aşağıda üzerinde duracağımız üzere, Dulkadirli de bu durumdan istifade yoluna gitmişlerdir. Ancak her iki devlet arasındaki çekişme bazen de mezkûr beyliğin aleyhine olarak cereyan etmiştir.

Dulkadirli beyi Nasreddin Mehmed Bey, Osmanlı saltanat mücadelesinde Şehzade Musa Çelebi ile çekişen damadı Mehmed Çelebi'ye oğlu Süleyman bey vasıtası ile yardım etmiştir.¹⁹ Bu kez, Nasreddin Mehmed Bey 1435 yılında Karamanoğulları'na kaptırdığı Kayseri ve civarını 1437'de Osmanlılar'ın yardımı ile yeniden ele geçirmiştir.²⁰

II.Murad döneminin sonlarında ve Fatih'in ilk devirlerinde Osmanlılar'ın ağır şartlar ihtiva eden Avrupa meseleleri ile uğraşmaları ve Dulkadirli beyi Süleyman Bey'in gerek Osmanlılar gerekse Memlûklular ile dostane ilişkiler içinde bulunması sonucu, Osmanlı-Dulkadirli ilişkilerinde

---

¹⁷ M.C. Şehabeddin Tekindağ, "Memlûk Sultanlığı Tarihine Toplu Bakış", *İ.Ü.Edb. Fak. Tarih Dergisi*, Mart 1971, XXV, s. 28; Yinanç, a.g.m, s. 555.

¹⁸ Yinanç, a.g.e, s. 34.

¹⁹ Neşri, *Neşri Tarihi*, (Yay. F. Reşit Unat-M.A. Köymen), Ankara 1987, C. II, s. 503; Hoca Sadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992, C. II, s. 66.

²⁰ M.H. Yinanç, Dulkadirli, *İA*, C. III, s. 659; Yinanç, a.g.m, s. 554.

yaklaşık otuz yıl herhangi bir değişiklik olmadı. Fakat, Fatih'in batı'da durumu kendi lehine düzeltmesi, İstanbul'u fethi, doğuya yönelerek Karadeniz sahillerini fethetmesi ve Anadolu birliğini temin amacıyla Memlûklular ile dolaylı da olsa hem sınır hale gelmesi; Buna mukabil, doğu'da Akkoyunlular'ın Karakoyunlular'ı bertaraf edip güçlü bir devlet olarak zuhur etmesi, Orta-Doğuda siyasî dengeleri tamamı ile değiştirdi. XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar bölgede siyasî oluşumları tek başına Memlûklular yönlendirir iken, bu tarihten itibaren Orta-Doğuda üç devletin Memlûklular, Osmanlılar, Akkoyunlular (XVI. asır başlarından itibaren Safevîler) söz sahibi olduğu görülecektir. Özellikle, Osmanlılar ile Memlûklular arasında giderek artan rekabet güç gösterisine dönüşmüş ve her iki devlet arasında tampon bir beylik olan Dulkadirli beyliği bu çekişmenin merkezi olmuştur.

1460'lı yıllarda Dulkadirli beyliği mezkûr devletlerin haricinde doğudan Akkoyunlular'ın tehdidi ile karşılaşmıştır. Bu yıllarda Dulkadirli beyi olan Melik Arslan Bey Kayseri'yi Karamanoğulları'na ve Harput'u Akkoyunlular'a terk etmek zorunda kaldı. 1465 yılında mezkûr bey Memlûklular sultanı Hoşkadem'in talimatı ile yine evvelce olduğu gibi suikast ile öldürüldü. Dulkadirli beyliği'ne yeni bir beyin tayini, Fatih'in güney siyasetinde aradığı fırsatı verdi. Fatih, Memlûklular sultanı Hoşkadem'in tayin ettiği Şah Budak Bey'e karşı daha evvelce Osmanlı ülkesine sığınmış bulunan Şehsüvar Bey'i desteklemiş ve onun Dulkadirli beyi olmasını temin etmiştir. Şehsüvar Bey önceleri Memlûklular Ramazanoğlu ittifakına karşı başarılı olmuş, mezkûr devlet ve beylikten bazı topraklar ele geçirmiş ise de Karamanoğulları seferine iştirak etmediği için, Fatih'in desteğinden mahrum kalınca 1472 yılında mağlup olmuş ve Memlûklularca idam edilmiştir.²¹

Böylece, Osmanlı ve Memlûklular'ın birbirine karşı ilk güç gösterileri de başlamış oldu. Gerçekte iki devlet arasındaki samimi ilişkilerin bozulması Hicaz su yolları meselesi ile olmuş ise de bu mesele her iki devleti bir savaşın eşiğine getirmemiştir. Ancak yukarıda da zikrettiğimiz üzere, Memlûkluların Fatih'in akrabası olan Melik Arslan Bey'i öldürtmesi, akabinde de yine Osmanlılar'ın desteklediği Şehsüvar Bey'i bertaraf etmesi, Osmanlı Memlûklular ilişkilerini iyice gerginleştirdi. Nihayet, Memlûklularca ikinci defa Dulkadirli beyi olarak tayin edilen Şah Budak Bey'e karşı Osmanlılar onun kardeşi Alâüddevle Bey'i desteklediler ve mezkûr bey 1479 yılında kuvvetlerinin yardımı ile Dulkadirli beyi oldu.²²

²¹ Faruk Sümer, Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar, s. 53-54; Yinanç *a.g.e.*, s. 660-661.

²² Uzunçarşılı, *a.g.e.*, II, 141-143.

1481 yılında Fatih'in vefatı ile sükunet bulan Memluklu-Osmanlı ilişkileri, Memluklu Sultanı Kayıtbay'ın Osmanlı şehzadesi Cem Sultan'ı himaye etmesi ve onun Anadolu'ya dönmesine müsaade etmesi her iki ülke arasındaki ilişkileri yeniden gerginleştirmiş ise de, Memluklular'ın II.Bayezid'in sultanlığını tebrik etmesi, siyasî gerginliği biraz hafifletmiştir.²³

Uzun müddet Dulkadirli beyi olan Alâüddevle Bey devrinde (1479-1515) Dulkadirli beyliği üçlü bir kısaç (Osmanlılar, Memluklular ve Safevîler) ile karşılaştı. Buna rağmen, Dulkadirli beyliği, en geniş sınırlarına mezkûr bey zamanında ulaştı.

Ramazanoğulları ile birlikte Orta-Doğu'nun iki büyük devletinin rekabet sahasını teşkil eden bir bölgede beylik eden Alâüddevle Bey varlığını devam ettirebilmek için Osmanlı-Memluklu çekişmesinden istifade etmiştir.

Diğer taraftan, II.Bayezid de babasının politikasını takip ederek Memluklular'a karşı gerek Ramazanoğulları'nı gerekse Dulkadirli'leri himaye etmiştir. Bununla birlikte, 1484 yılında patlak veren ve yaklaşık altı yıl devam eden Osmanlı-Memluklu savaşında Alâüddevle Bey; önceleri, kızını II.Bayezid'e vererek akrabalık tesis ettiği Osmanlıları desteklemiş, hatta onları bu savaş için teşvik etmiştir. Başlangıçta Kayseri valisi Yakup Paşa'nın yardımı ile Alâüddevle Bey, Memluklu kuvvetlerini bozguna uğratmış; ama takviyeli Memluklu ordusu Osmanlı-Dulkadirli birliklerini pusuya düşürüp yenmişti. Bu hadisenin ardından Alâüddevle Bey birdenbire Osmanlılar'ın aleyhine dönmüş ve Memluklular'a yanaşmıştır.²⁴ Osmanlı-Memluklu mücadelesi çerçevesinde Osmanlılar'ın üst üste mağlup olması Çukurova'da bulunan Bozok ve Üçok Türkmenleri'nin de Memluklular tarafına geçmesine sebep olmuştur. Alâüddevle Bey'in kendisini beylik makamına getiren Osmanlılar'a yüz döndürerek neticede Osmanlı kuvvetlerinin muvaffakiyetsizliğine sebep olması, Osmanlıları harekete geçirmiş; daha evvel beylik makamından ettikleri, hali hazırda ise kendilerine sığınmış olan Şah Budak Bey'i desteklemişlerdir. Fakat Şah Budak Bey mezkûr yardıma rağmen başarılı olamadı.²⁵

1491 yılında Osmanlılar ile Memluklular'ın altı buçuk sene devam eden savaşı sona erdirmeleri savaşa sebep olan Dulkadirli beyini de

---

²³ Uzunçarşılı, *a.g.e*, II, 190.

²⁴ M.C. Şehabettin Tekindağ, "II.Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi", *Belleten*, C. XXXI, s. 123. (Temmuz 1967), S. 349-350.

²⁵ Tekindağ, *a.g.m*, s. 368.

rahatlattı. Alâüddeve Bey XV. asrın son yıllarında gerek Osmanlılar gerekse Memlûklular ile iyi ilişkilerde bulundu. Hatta II.Bayezid'in Modon seferine yardımcı kuvvet gönderdi.²⁶

XVI. yüzyılın başlarına gelindiğinde Orta-Doğu'da siyasî dengeler yeniden değişmiştir. Bir kere Memlûklular devleti birinci güç olmaktan çıkmış ve onun yerini I.Selim'in başında bulunduğu Osmanlı devleti almıştır. Diğer taraftan, bölgenin önemli bir gücü olan Akkoyunlu Devleti'nin 1473 Otlukbeli savaşından sonra toparlanamaması sonucu, XVI. asrın başında onun yerini daha aktif bir güç olarak Safevîler almıştır. Bu tarihlerde Orta-Doğu bölgesi liderliği için kıyasıya bir mücadele başlamıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu üzerinde mevcut olan Akkoyunlu-Memlûklular çekişmesi, XVI. yüzyıl başlarında Memlûklular Safevî rekabetine dönüşmüş ise de, Safevîler Şii propagandanın da etkisi ile mezkûr bölgede dengeleri kendi lehine çevirmiştir. Nitekim, aşağıda temas edeceğimiz üzere, Alâüddeve Bey'in XVI. yüzyılın hemen başında, henüz tamamen bitmemiş olan Safevî-Akkoyunlu mücadelesi sonucu, Güney Doğu Anadolu bölgesinde mevcut bulunan siyasî otorite boşluğundan istifade ile Diyarbakir'i ele geçirmesine, Şah İsmail şiddetle mukabelede bulunmuş; Dulkadirîliler kendi öz topraklarını bile kaybetme tehlikesi yaşamıştır.

XVI. yüzyılın başına gelindiğinde dikkat çeken diğer bir husus da, Anadolu'da giderek "beylik" döneminin bittiği ve yerini tek bir dile, millete ve vatana dayalı üniter bir devletin yani Osmanlılar'ın alması idi. Bunun tek istisnası Memlûklular'ın himayesinde bulunan Ramazanoğulları ve Dulkadirli beylikleri ile Safevîlerin denetiminde olan Doğu Anadolu bölgesi idi. İşte bu siyasî ortamda 1512 yılında Osmanlı tahtına çıkan Yavuz Sultan Selim bir taraftan, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da Türk birliğini sağlamayı hedefler iken, diğer taraftan da daha büyük düşünmekte ve İslam birliğini temin etmeyi amaçlamakta idi. Diğer bir ifade ile cihangirlik davası güden I.Selim için Dulkadirîliler tali hedef olup, asıl amaç iki büyük devlet Memlûklular ve Safevîler idi. Böyle bir siyasî atmosferde Dulkadirîliler'in yeri yoktu.

Nitekim Yavuz Sultan Selim 1514 senesinde Safevîler üzerine sefere çıktığında, 1507 yılında ülkesini baştanbaşa tahrip eden Safevîler'e karşı husumetini beyan ederek Alâüddeve Bey'in mezkûr sefere iştirakini istemiştir. Buna mukabil, Alâüddeve Bey bu daveti reddetmekle kalmamış, kendisine tabi bazı aşiret kuvvetleri Osmanlı zahire kollarını vurmuştur.²⁷

²⁶ Yinanç, a.g.m., s. 555; M.H. Yinanç, a.g.m., s. 661.

²⁷ Uzunçarşılı, a.g.e, II, 271.

Peki, yaşlı ve kurt bir devlet adamı olan Alâüddevle Bey Osmanlılar'a karşı niçin böyle bir tavır takındı. En azından tarafsız kalamaz mıydı?

Gerçekte, XVI. yüzyılın başında her yönü ile Osmanlı devleti Orta-Doğu'nun en büyük devleti idi. Fakat II.Bayezid'in pasif politikası ve oğulları arasında devam eden taht mücadelesinden kaynaklanan otorite boşluğu, Osmanlı devleti'nin gerçek gücünü gölgelemekte idi. İşte bu sebeple, Anadolu üzerinde siyasî emelleri bulunan Şah İsmail, uzun müddettir Osmanlılar ile siyasî ilişkileri gergin olan Memluklular ve gittikçe Osmanlılar'dan uzaklaşarak mezkur devlete yaklaşan Dulkadirli'leri kendi tarafına çekmeyi başardı. Diğer taraftan I.Selim, Osmanlı Memluklu ihtilafının sebebi olarak Dulkadirli'leri göstermekte idi. Ayrıca, Alâüddevle Bey de Osmanlılar'ın Şehsüvaroğlu Ali Bey'i himaye etmesini içine sindirememiş ve I.Selim'in tahta çıkışını tebrik etmemişti.²⁸

Bu durumda tarafsız kalmasının kendisini kurtarmayacağını anlayan Alâüddevle Bey, beyliğinin Safevî ve Memluklular'ın yanında yer aldığını göstermek için Yavuz Sultan Selim'in İran seferi esnasında Osmanlılar'ın iase ve teçhizatlarını yağmalattı. Bu hadiseden sonra Dulkadirli'lerin kaderini Osmanlı-Safevî savaşının sonucu belirleyecekti.

1514 yılında Osmanlılar ile Safevîler arasında vuku bulan Çaldıran Savaşı ile doğudaki önemli rakibini bertaraf eden I.Selim İslam birliği hedefine ulaşmak için rotasını Memluklular üzerine çevirdi. Ama öncelikli olarak Dulkadirli meselesinin halledilmesi gerekiyordu. Dulkadirli'lerin ortadan kaldırılması aynı zamanda daimi olarak onları himaye eden Memluklular'a meydan okuma anlamına gelecekti.

Nitekim İran seferinin dönüşünde hemen harekete geçen I.Selim, daha evvelce Osmanlılar'a sığınmış ve Çaldıran savaşında büyük yararlılıklar göstermiş olan Şehsüvar oğlu Ali Bey'e Dulkadirli beyliği sınırında bulunan Bozok ve Kayseri sancaklarının her ikisini birden verdi. Bu bir anlamda Memluklu ve Dulkadirli'lere gözdağı vermektir.²⁹ Bu durumdan telaşlanan Alâüddevle Bey keyfiyeti Memluklu Sultanı Kansu Gavri'ye şikâyet etti. Kansu Gavri, 15 Nisan 1515'de Kemah üzerine sefere çıkan I.Selim'e elçi göndererek Ali Bey'in mezkûr sancaklardaki görevinden alınmasını talep etmiş, ayrıca iki devlet arasındaki düşmanlığa Ali Bey'in babası Şehsüvar Bey'in sebep olduğunu belirterek, Dulkadirli beyliği üzerindeki hâkimiyetinin devam etmesi gerektiğini ifade etmiştir. Fakat Dulkadirli'ler hususunda kararlı gözüken I.Selim mukabil cevap olarak,

²⁸ Yinanç, *a.g.e*, s. 95-96.

²⁹ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e*, IV, 229; Uzunçarşılı, *a.g.e*, II, 272.

Dulkadirli beyliği'nin Alâüddeve'den alınarak, Ali Bey'e verilmesini istemiştir.³⁰

Yavuz Sultan Selim Kemah'ı ele geçirdikten sonra 5 Haziran 1515'de Sivas'tan Sinan Paşa emrinde Elbistan'a doğru otuz bin kişilik bir kuvvet gönderdi. Sinan Paşa'ya Şehsüvar oğlu Ali Bey refakat ederken, padişah da Kayseri yakınlarında harekâtı takip etmeye başladı. Nihayet, iki ordu 13 Haziran 1515'te Göksun ve Andırın arasında bulunan Ördekli mevkiinde karşılaştı. Dulkadirli ordusunda otuz bin kişiden ibaretti. Fakat Ali Bey'in ileri çıkarak babasının hatıratından bahsetmesi, Türkmenlerin bir kısmının saf değiştirmesini temin etti. Muharebe, Dulkadirli'lerin mağlubiyeti ile sonuçlandı I.Selim Dulkadirli Beyliği'nin başına Ali Bey'i getirdi. Bundan başka mezkûr beylik üzerindeki Memluklu nüfuzuna son verilmiş ve hutbe Osmanlı sultanı adına okunmaya başlanmıştır.³¹

Dulkadirli Beyliği tamamen ele geçirildikten sonra beyliğe ait topraklar, Osmanlı yüksek hâkimiyetinde olmak üzere Şehsüvaroğlu Ali Bey'e verildi. Osmanlı devletine sadakatle bağlı olan Ali Bey önceki hizmetlerinin yanı sıra Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinde, 1519 yılında vuku bulan Celali ve 1521'de zuhur eden Canberdi Gazali isyanlarında büyük yararlılıklar göstermiştir.³² Diğer taraftan, Ali Bey Osmanlı himayesinde olsa da kendini eski beyler gibi müstakil bir bey olarak görmekteydi. Memluklu devleti ortadan kaldırılmadan önce mezkûr devletin sultanı Kansu Gayri ile dostluk kurmaya çalıştı. Ali Bey'in bu tavır beyliğinin deniz ortasında bir küçük ada misali Osmanlı ülkesi içinde kalmasından sonra da devam etti. Osmanlı devleti ise haklı olarak onu bir sancak beyi gibi görmekteydi. Bunu fiiliyata geçirmek isteyen Osmanlı idarecileri, Ali Bey'in halkına zulüm yaptığına dair gelen şikâyetleri bahane ederek olayı teftiş etmek istedi. Ali Bey kabul etmeyerek teftişe gelenleri katlettirdi. Görünürde başarılarını kıskanan Ferhat Paşa'nın tahriri ile gerçekte ise yukarıda ifade edilen davranışlarından dolayı, İran seferi bahanesi ile Tokat'a davet edilen Ali Bey Temmuz 1522'de burada mezkûr Ferhat Paşa tarafından öldürüldü. Hadiseye hissi olarak bakıldığında, Osmanlı devleti'nin Ali Bey'i ortadan kaldırması haksız bir davranış gözükmekte ise de milli devlet anlayışında, büyük bir imparatorluğun içinde yarı bağımsız da olsa bir siyasî teşekküle müsaade edilmesi mümkün değildi.

³⁰ Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e*, IV, 234.

³¹ Solakzade Mehmet Hemdemi, *Solakzade Tarihi*, (Haz. Vahid Çabuk), Ankara 1989, C. II, s. 35-37; Hoca Sadeddin Efendi, *a.g.e*, IV, 236-242; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, II, 271-273; R. Yinanç, *a.g.e.*, s. 97-98.

³² R. Yinanç, *a.g.e.*, s. 556.

Refet Yinanç'ın çok yerinde bir ifadesi ile Dulkadirli beyliği ömrünü tamamlamış idi. Nitekim Dulkadirli beyliği toprakları, merkezi Maraş olan bir beylerbeylik ve Bozok bölgesi bir sancak olarak teşkilatlandırıldı.³³ 1526 yılında, Bozok sancağı, Bozok ve Kırşehir kazaları ve Maraş Sancağı da Maraş, Elbistan, Kars (Kars-ı Zulkadriyye) ve Zamantı kazalarından ibaretti.³⁴

c. Dulkadirli-Akkoyunlu ve Safevî İlişkileri

Bu ilişkiler Dulkadirli beyliği'nin doğu yönünde gelişen siyasî faaliyetlerini ihtiva eder. Dulkadirliler'in doğu tarafı ile siyasî ilişkileri batı ve güney ilişkileri kadar önem arz etmez. Bilindiği üzere, tarih boyunca Anadolu'ya yönelik siyasî oluşumların büyük bir çoğunluğu doğudan gelmiştir. Hâlbuki iki asra yakın bir zaman varlığını devam ettiren ve daima siyasî mücadeleler içinde bulunan Dulkadirli beyliği, kısa bir müddet mevcut olan Akkoyunlu Uzun Hasan'ın baskısını saymazsak ciddi anlamda doğudan gelen büyük tehlike ile ilk kez ömrünün son yıllarında karşılaşmıştır. Bunun sebebi ne idi? Birincisi, XIV. yüzyıl ortalarından XV. asır ortalarına kadar yaklaşık bir asır süresince, Doğu Anadolu'da iki büyük Türkmen devleti (Akkoyunlu-Karakoyunlu) arasında devam eden mücadele sonucu, bölgede çok büyük bir siyasî gücün oluşmaması, var olan güçlerini ise birbirlerine karşı kullanmaları; ikincisi, Dulkadirliler'in Orta-Doğu'nun en güçlü devleti, Memlûkluların himayesinde olması; Üçüncüsü ise, yine Memlûklular'ın Antep, Birecik, Rumkale, Besni, Gerger, Malatya, Harput ve Darende şehirlerini elde tutmakla (bu şehirler zamanla bazan Dulkadirliler ve diğer devletlerin eline geçmiştir) güneyden-kuzeye daha sonra da batıya doğru ince bir koridorla Dulkadirli Beyliği'nin etrafını kuşatan bir güvenlik kuşağı tesis etmesidir. Aşağıda zikredeceğimiz üzere, Memlûklular bu hat ile aynı zamanda Dulkadirliler'i hem kontrol altında tutmuşlar hem de doğu'ya doğru büyümelerini engellemişlerdir. Doğudan Dulkadirliler'e yönelik ilk tehdit Akkoyunlu hükümdarı Kara Yülük Osman Bey'den geldi. 1426 yılından itibaren Malatya üzerine akınlar düzenleyen Osman Bey uzun bir kuşatmadan sonra 1429'da Harput'u Dulkadirliler'in elinden aldı. Fakat Dulkadirli beyi Nasrettin Mehmed Bey 1439 yılında Memlûklular'ın eline geçen Harput'u, akrabalık tesisi münasebeti ile 1440'da geri aldı.³⁵

³³ R. Yinanç, *a.g.e.*, s. 104-105.

³⁴ Şahin, *a.g.m.*, IX, 552.

³⁵ R. Yinanç, *a.g.e.*, s. 48.

1460'lı yıllarda Anadolu'da siyasi dengeler yeniden değişmeye yüz tutmuş ve Akkoyunlular etkili bir güç olmaya başlamıştır. Osmanlılar'ı rakip olarak gören Akkoyunlular, mezkûr devlete karşı Karamanoğullarını himaye etmekte idiler. 1464'de Karamanoğlu İbrahim Bey'in vefatının ardından, mezkûr beyliğin içinde bulunduğu karışıklıktan istifade etmek isteyen Dulkadirli Beyi Melik Arslan Kayseri'yi yeniden ele geçirmek için saldırıya geçti. Karamanoğulları Uzun Hasan Bey'den yardım talep etti. Bu davet ile aradığı fırsatı elde eden Uzun Hasan Bey, Karamanoğulları'na yardımın yanı sıra, Melik Arslan'ın Osmanlılar ile yakınlaşmasına kızan Memlûklular'ın ilgisizliğinden istifade ile 1465'te Harput'u ele geçirdi ve Dulkadirliler'in hükümet merkezi Elbistan'ı yağmaladı.³⁶

1473 yılında Osmanlılar ile Akkoyunlular arasında vuku bulan Otlukbeli savaşından sonra, Akkoyunlular'ın Orta Anadolu ve Dulkadirliler üzerindeki baskısı kalkmıştır. XV. yüzyılın sonlarında ise Akkoyunlu-Safevî mücadelesi sonucu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da otorite boşluğu zuhur etmiştir. Bu durumdan istifade etmek isteyen Alâüddevlî Bey, kendisine sığınan Akkoyunlu Şehzadesi Murad'ı destekledi. 1506 yılından sonra ise Akkoyunlu Uğurlu Mehmed'in oğlu Zeynel'i büyük bir kuvvet ile göndererek Diyarbakir'i zaptetti. Hatta bölgede bulunan beyler Dulkadirliler'in hâkimiyetini tanıdı. Gerçi, Dulkadirliler'in Diyarbakir hâkimiyeti kısa sürdü. Musullu Emir Bey, Zeynel Bey ve Dulkadirliler'i geri çekilmeye mecbur etti. Diğer taraftan, Anadolu'dan giden Şîî Türkmenler'in desteği ile gittikçe güçlenen ve Akkoyunlu ailesini birer birer bertaraf ederek, XVI. asrın hemen başında Safevî Devleti'ni kuran Şah İsmail, Alâüddevlî'nin Diyarbakir'i ele geçirmesi ve İran'a gitmek isteyen Türkmenler'e izin vermemesi üzerine, Dulkadirli beyinin kızını kendisine vermemesini bahane ederek 1508 senesinde bu beyliğe karşı harekete geçti.³⁷

II.Bayezid'den izin alan Şah İsmail, Osmanlı topraklarından geçip Sarız üzerinden Elbistan'a vardı. Safevî hükümdarı karşısında tutunamayan Alâüddevlî Bey Turna Dağı'na sığındı. Safevîler her tarafı yakıp yıktı. Dulkadir oymakları perişan bir halde etrafa dağıldı. Alâüddevlî Bey'in yardım talebine Memlûklular cevap vermediler; Osmanlılar bir ordu gönderdiler ise de bu ordu Ankara'dan öteye geçmedi. Şah İsmail daha fazla kalmayarak bölgeyi terk etti.³⁸

³⁶ M.H.Yinanç, "Akkoyunlular", *İA*, C.I, s. 260; R. Yinanç, *a.g.e*, s. 59-60.

³⁷ Faruk Sümer, *Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türkmenlerinin Rolü*, Ankara 1992, s. 23-27.

³⁸ Sümer, *a.g.e*, s. 30.

Gerek Osmanlılar'ın gerekse Memlûklular'ın Alâüddeve Bey'e yardım etmemelerini onun ikili siyasetine karşı tepki ve beyliğinin büyümesini önlemek gayesi taşıdığı muhakkaktır. Gerçekten de, Dulkadirli'lerin asıl memleketlerinin haricinde Diyarbekir bölgesi için, yakın bir zamanda kurulmuş olsa da Safevîler gibi büyük bir devlet ile herhangi bir dış destek almadan ısrarlı bir mücadeleye girmeleri bir gelişmedir.

Nitekim Alâüddeve Bey, yukarıda zikredilen mağlubiyete rağmen, Safevîler ile mücadeleye devam etmiş; fakat bu ona pek pahalıya mal olmuştur. Şöyle ki, Safevîlere karşı direnen Diyarbekir bölgesinin Sünnî beylerine yardım için oğulları komutasında gönderdiği ordular, 1509 ve 1510 yıllarında mağlup olmakla kalmayıp her iki seferde de Alâüddeve Bey oğullarını da kaybetti. Daha sonra Memlûklular'ın müdahalesi sonucu Safevîler ile Dulkadirli'ler arasında dostluk tesis edildi. Hatta 1511 yılından itibaren bu dostluk Osmanlılar'a karşı Memlûklular-Safevî ve Dulkadirli ittifakına dönüştü.³⁹

d. Dulkadirli Beyliği'nin Diğer Siyasî Faaliyetleri

da- Dulkadirli-Eratna Devleti İlişkisi: Yukarıda da zikrettiğimiz üzere, birbirine komşu Eratna Devleti ile Dulkadirli Beyliği arasında siyasî ilişki her iki siyasî teşekkülün kuruluş dönemine rastlar. Diğer bir ifade ile Anadolu'nun taksim edildiği bir devirdir. Başka bir hususta 1335 senesinde İlhanlı Devleti'nin yıkılması ile Orta-Doğu'da Memlûklular tek büyük güç olmuştur. Dolayısıyla, Anadolu'nun yeni siyasî yapılanmasında Memlûklular devleti önemli bir role sahiptir.

Eratnalılar'a tabi Darende valisi'nin Eratna'nın yanına gitmesini fırsat bilen Karaca Bey 1338 yılında Darende'yi ele geçirdi. Darende'yi geri almak için Dulkadirli'ler üzerine yürüyen Eratna Bey mağlup olunca önemli bir ganimet karşılığı barış yapmak zorunda kaldı. Dulkadirli-Eratnalılar ilişkisi içinde önemli bir hadise de, Eratna Bey'in Memlûklular Halep valisi Yelboğa'ya gönderdiği hediyelerin Dulkadirli Türkmenlerince soyulmasıdır ki, bu olay Dulkadirli-Memlûklular ilişkilerinin bozulmasına sebep olmuştur. Yukarıda da zikrettiğimiz üzere, Karaca Bey Eratna oğlu Mehmed Bey tarafından yakalanarak Kahire'ye gönderilmişti. Bunun intikamını almak

---

³⁹ Yinanç, *a.g.e.*, s. 94-95; Sümer, *a.g.e.*, s. 30-31.

isteyen Karaca Bey'in oğlu Halil Bey ülkesinin sınırlarını Zamantı'ya kadar genişletti.⁴⁰

db- Dulkadirli-Kadı Burhaneddin Ahmed Devleti İlişkisi: Dulkadirli'lerin kuzeyinde Eratnalılar'ın yerine tesis edilen ve mevcudiyeti kurucusu Kadı Burhaneddin Ahmed (1381-1398)'in saltanatı ile sınırlı bulunan ve kurucusunun adını taşıyan devlet ile Dulkadirli'lerin ilişkisi de kısa müddetli olmuştur. Kadı Burhaneddin Ahmed, devletin kuruluş aşamasında yardımlarını gördüğü, Dulkadirli Halil Bey'e Memlûklular ile mücadelesinde yardımcı olmuştur.⁴¹

dc. Du1kadirli-Karamanoğulları Beyliği İlişkisi: Dulkadirli-Karamanoğulları siyasî ilişkilerinin esasını, Kayseri ve civarına sahip olma mücadelesi teşkil eder. Diğer taraftan, Osmanlı-Memlûklular çekişmesinde her iki devlet bu beylikleri birbirine karşı kullanmışlar ve Memlûklular Osmanlılar'ın Anadolu'da önemli rakipleri Karamanoğulları'nı onlara karşı desteklerken, buna mukabil özellikle XV. yüzyıl ortalarından sonlarına kadar Osmanlılar da Dulkadirli'leri Memlûklular'a karşı himaye etmiştir. Ayrıca XV. asır ortalarına kadar, Memlûklular çıkarları doğrultusunda mezkûr beylikleri birbirine karşı saldırtmıştır.

1419'da Dulkadirli'ler, Memlûklular'ın Karamanoğulları'na karşı yaptığı sefere iştirak ettiler. Bu seferde Karamanoğulları'nı mağlup eden Memlûklular, Kayseri'yi Dulkadirli'lere verdi. Fakat Memlûklular ordusunun çekilmesinin ardından Karamanoğlu Mehmed Bey mezkûr şehri geri almak istedi ise de Nasreddin Mehmed Bey'e mağlup ve esir düştü. 1435 yılında Dulkadirli'lerin iç çekişmelerini fırsat addeden Karamanoğlu İbrahim Bey Kayseri ve civarını geri aldı. Fakat Karamanoğulları'nın Osmanlılar'a karşı güçlenmesini arzulayan Memlûklular'ın bu hadisede suskun kalması üzerine, Nasreddin Mehmed Bey Osmanlılara yanaştı. Osmanlılar'ın yardımıyla Nasreddin Mehmed Bey Kayseri'yi yeniden zaptetti. 1454 senesinde Dulkadirli beyi olan Melik Arslan zamanında, Karamanoğlu Akkoyunlu kışkacında kalan Dulkadirli'ler Kayseri'yi Karamanoğulları'na terk etmek zorunda kaldı. Buna mukabil, 1464'te İbrahim Bey'in vefatının ardından

---

⁴⁰ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II*, Ankara 1991, s. 9; Yinanç, a.g.m, s. 553.

⁴¹ Aziz bin Erdeşir-i Esterabadi, *Bezm u Rezm*, (Türkçe terc. Mürsel Öztürk), Ankara 1990, s. 317; Yücel, a.g.e, s. 104.

zuhur eden iç karışıklıklardan istifade etmek isteyen Dulkadirli mezkr şehri geri almaya çalıştı ise de Akkoyunlu baskısı üzerine geri çekildiler.⁴²

dd- Dulkadirli-Ramazanoğulları Beyliği İlişkisi: Kuruluşları aşamasında aynı kaderi paylaşan ve Memlûklular'a karşı beraber mücadele eden her iki Türkmen beyliği zaman zaman da birbirleri ile çekişmişlerdir.

XIV. yüzyılın sonlarında Sis'i (Kozan) Memlûklular'ın elinden almak isteyen Ramazanoğlu İbrahim Bey, o esnada Memlûklular'a karşı isyan etmiş olan Dulkadirli Halil Bey ile ittifak yaptı. İki Türkmen beyliği arasında ilk mücadele ise Ramazanoğulları'nın Kayseri'yi Dulkadirli'den almak isteyen Karamanoğulları'na yardımıyla başlar. Fakat bunlar yukarıda zikrettiğimiz üzere, Memlûklular kuvvetleri ile takviyeli Dulkadirli'ye mağlup olmuşlardır. Diğer taraftan, ünlü Dulkadirli beyi Şehsüvar Bey'in Memlûklular'a karşı başlattığı isyanda Ramazanoğulları mezkr devlete sadık kalmış; hatta Şehsüvar Bey'e karşı mücadele etmişlerdir. İlk başka Ramazanoğulları Dulkadirli'yi mağlup etmiş ise de 1470 yılında Şehsüvar Bey tarafından bozguna uğratılmış ve Aras kalesi'ni Dulkadirli'ye terk etmişlerdir.⁴³ Sonuç itibarı ile Dulkadirli'nin yakın bir ilişki içinde buldukları Ramazanoğulları ile münasebetleri hiç bir zaman Karakoyunlu ve Akkoyunlu arasında mevcut olan düşmanlık derecesinde olmamıştır.

3- Dulkadirli Beyliği'nin Türk Tarihi İçindeki Yeri

Dulkadirli Beyliği genel anlamda Türk tarihinde yer alan iki yüzün üzerindeki devletten birisidir. Gerçekte ise Dulkadirli beyliği, klasik dönemlerin devlet anlayışına göre teşkilatlanmasına yani ülke, başşehir, idari birimler, ordu v.s, sahip olması; hatta yaklaşık iki asır (1337-1515) boyunca varlığını devam ettirmesine rağmen, yine klasik dönem bağımsız devlet anlayışı içinde mevcut olması gereken hutbe okutmak ve para bastırmak (bazı kaynaklarda Şehsüvar Bey'in kendi adına para bastırıldığı kayıtlıdır) gibi haklarını tabi oldukları Memlûklular ve Osmanlılar adına kullanmaları yani adı geçen devletlere bağımlılığı sonucu, tarihinin hiç bir döneminde bağımsız bir devlet olmamıştır. Dulkadirli Beyliği, kuruluşundan XV. yüzyılın ikinci yarısına kadar Memlûklular ve bundan sonra yıkılışına kadar

⁴² M.C. Şehabeddin Tekindağ, "Karamanlılar", *İA*, C. VI, s. 324-326; R. Yinanç, a.g.m, s. 554-555.

⁴³ Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dair...", s. 37-54; aynı müellif, "Ramazanoğulları", *İA*, C. IX, s. 612-620.

Osmanlı-Memluklu rekabeti çerçevesinde arada bazı fasılalar olsa da Osmanlı devleti himayesinde kalmıştır.

Dulkadirli beyleri aynı aileye mensup olmakla yani hanedanda herhangi bir değişiklik vuku bulmamakla birlikte, onların bu göreve gelmelerinde ailenin, eşrafın ve aday beylerin vasıflarının etkisinin yanı sıra, önceleri tabi oldukları Memluklular'ın daha sonra da adı geçen devletin ve Osmanlılar'ın büyük tesiri olmuştur. Hatta bu devletlerin kabul etmediği bir şahıs "bey" olamamış yahut da "bey" olmasına rağmen bu görevde tutunamamıştır. Dulkadirli beyliği yapan on beyden beşinin Memluklular ve ikisinin de Osmanlılar tarafından öldürülmesi bu görüşümüzü teyid etmektedir. Yine, Dulkadirli beylerinin beyliklerini devam ettirmeleri zikredilen devletlere sadakatleri ile orantılı olmuştur. Bu durumu ülkenin ailenin ortak malı kabul edilmesi sonucu, diğer fertlerin zaman zaman beylik iddiasında bulunması kolaylaştırılmış; siyasî çıkarları doğrultusunda gerek Osmanlılar gerekse Memluklular, beylik iddiası ile ortaya çıkan Dulkadirli ailesi mensuplarına her türlü desteği vermişlerdir. Ayrıca, her iki devlet birbirleri ile rekabetlerinde yine bu durumdan istifade ederek güç gösterisinde bulunmuşlardır. Mesela, Dulkadirli beyi Sevli Bey'in Memluklu sultanı Berkuk tarafından öldürülmesinin ardından, Berkuk'un tasvibi ile onun oğlu Sadaka Dulkadirli beyi oldu. Fakat Anadolu Türk birliğini temine uğraşan Osmanlı sultanı Yıldırım Bayezid Sadaka'nın amcaoğlu Nasreddin Mehmed Bey'e destek vererek Onun Dulkadirli beyi olmasını sağlamıştır. Yine XV. asrın ortalarından itibaren yeniden Anadolu Türk birliğini temine çalışan Osmanlı Devleti, Dulkadirli beyliği ile ilgilenmiş ve Memluklular'ın desteklediği Şah Budak Bey'e karşı önce Şehsüvar Bey'e daha sonra da Alâüddevle Bey'e yardım ederek onların Dulkadirli beyi olmaları sağlanmıştır. Bunların haricindeki beylerin beylik etmelerinde ise tek etkili güç Memluklular olmuştur.

Bununla birlikte Dulkadirli beyleri sürekli olarak bağımsızlık peşinde olmuştur. Sadece, Nasreddin Mehmed Bey (1399-1442) ve oğlu Süleyman (1442-1454) yumuşak bir siyasetle Osmanlılar ve Memluklular'a karşı denge politikası takip etmişler ve bunda da başarılı olmuşlardır. Bu mücadelenin en büyük delili ise yukarıda da zikrettiğimiz üzere, bu uğurda beş Dulkadirli beyinin (Karaca Bey, Halil Bey, Sevli Bey, Melik Arslan Bey ve Şehsüvar Bey) hayatlarını kaybetmesidir. Dulkadirli beyliği'nin teşekkülüne göz yuman Memluklu devleti onların bağımsızlık çabaları karşısında çok sert davranmış ve bu asi beyliği yola getirmek için beylerine suikast (Halil, Sevli ve Melik Arslan Beyler) dâhil her yolu denemiştir. Dulkadirli Beyliği'nin istiklal mücadelesinde iki bey ön plana çıkmaktadır.

Bunlar Şehsüvar Bey (1467-1473) ve Alâüddevle Bey (1479- 1515) dir. Bağımsızlık yolunda önceki beyler ve Şehsüvar Bey'in askeri mücadelelerinin aksine Alâüddevle Bey askeri gücün yanı sıra özellikle siyasî manevra yolunu tercih etmiştir. Diğer taraftan, Dulkadirli'lerin istiklal mücadeleleri kuruluşundan itibaren tabi oldukları Memluklularca, uça mevcut asi bir beyin isyanı şeklinde telakki edilmiş ve bu asi beylerin tedibinde Suriye'de bulunan valiler görevlendirilmiştir. Ne zaman ki, Suriye valileri bu işin üstesinden gelememiş o zaman ya kendisine tabi veya müttefiki durumunda bulunan Anadolu beyliklerinden (Karamanoğulları ve Ramazanoğulları) destek alınmış ya da merkezden yani Mısır'dan yardımcı kuvvetler gönderilmiştir. Buna mukabil, Dulkadirli beyleri de zaman zaman Memluklu devleti yönetimi ile ters düşen mezkûr devletin isyan eden beyleri ile iş birliğine gitmişlerdir.

Görüldüğü üzere Dulkadirli'lerin bağımsızlıkta başarılı olmalarını, özellikle XV. yüzyılın ortalarına kadar, Orta-Doğu'da çok güçlü bir devlete yani Memluklular'a tabi olmalarından kaynaklanmaktadır. Gerçi, bu tarihten itibaren Osmanlı devleti büyük bir güç olarak zuhur etmiştir. Ama Osmanlılar'ın da hedefi önce Anadolu Türk birliği ve ardından da İslam birliği olduğu için, bu da Dulkadirli'lerin aleyhine bir gelişme olmuştur. Her ne kadar Memluklular onların istiklallerini engelliyor ise de tabii şartlar gereği varlıklarını ortadan kaldıramıyordu. Hâlbuki Osmanlılar için bu durum söz konusu değildi. Nitekim Şehsüvar Bey'in Dulkadirli beyi olmasını temin eden Osmanlı Sultanı Fatih, Memluklular'a karşı başarılı bir mücadele veren aynı beye kendisinin Karamanoğulları üzerine yaptığı sefere iştirak etmediğini bahane ederek yardım etmemiştir. Fatih iyice güçlenen hatta bir kaynağa göre kendi adına para bastıran Şehsüvar Bey'in ileride Osmanlılar için bir tehlike olacağını görmüş ve Memluklular'ın onu tedib etmelerine göz yummuştur. Dulkadirli beyleri arasında bağımsızlık yolunda önemli adımlar atan beylerden birisi de son Dulkadirli beyi Alâüddevle Bey'dir. Osmanlı ve Memluklu devletlerinin gücünü çok iyi bilen Alâüddevle Bey, her iki devletin rekabet alanı haline gelen ülkesini kurtarmaya ve büyük devletleri karşı karşıya getirmeye çalıştı. Bunda başarılı olan Alâüddevle Bey (1484-1481) yılları arasında vuku bulan savaşta tarafsız kaldı. Daha sonraki yıllarda ise her iki devlet ile dostluk kurdu. Osmanlı baskısına karşı Dulkadirli'leri tampon bir bölge olarak kabul eden Memluklu devleti Dulkadirli'leri küstürmemeye gayret göstermiş; Alâüddevle Bey'in asi beylere yardımına fazla ses çıkarmamış; hatta mezkûr bey'in XVI. asrın başında Doğu Anadolu'da vuku bulan Akkoyunlu-Safevî mücadelesi sonucu, zuhur eden siyasî boşluktan istifade ile doğuya doğru genişlemesine engel olmamıştır.

Bununla birlikte, diğerk Dulkadirli beylerinden daha fazla serbestliğe sahip olan Alâüddevle Bey H. 906/M. 1501 tarihli vakfiyesinde “sultan” ünvanını kullanmasına rağmen, H. 907/M. 1502 tarihli Maraş Ulu Camii kitabesinde Memluklu Sultanı Kansu Gavri'nin adını kendinden önce zikretmiştir. Bu da Dulkadirli'lerin en serbest hareket ettikleri Alâüddevle Bey zamanında bile bağımsız olmadıklarını göstermektedir.

Türk devlet ve beyliklerinin ömürlerini dikkate aldığımızda uzun müddet varlığını devam ettiren Dulkadirli beyliği, Anadolu'da istikrarsızlığın olduğu ve siyasî bütünlüğün bulunmadığı XIV. asrın ortalarında kurulmasına rağmen niçin bir devlet olmadı? Dulkadirli'ler, aynı dönemde uçta bulunan ve kendileri gibi bir aşiret olan Osmanlılar'ın sahip olduğu “cihad” yapma imkanına sahip olamadılar. Dolayısıyla gönüllü gazilerden mahrum kaldılar. Diğerk bir ifade ile Selçuklular'ın mirasçısı olarak kendilerini gören Karamanoğulları ve öteki Anadolu beylikleri gibi kapalı bir alanda olmaları ve etraflarının Türk ve Müslüman devlet ve beylikler ile çevrili olması Dulkadirli'lerin hareket sahasını kısıtladı. Gerçi beyliğin kuruluş aşamasında Çukurova Ermenileri'ne karşı mücadele verilmiş ise de bu bölgeyi Ramazanoğulları'nın ele geçirmesi ile bu taraftan da önleri kesilmiş oldu.

Diğerk taraftan Dulkadirli'lerin Türk devlet ve beyliklerine doğru büyümesi mümkün değil mi idi? Bağımsız bir devlet olmanın büyük ve güçlü olmakla mümkün olacağını idrakinde olan Dulkadirli beyleri bu hususta önlerine çıkan bütün imkânları değerlendirmeye çalışmışlardır. Fakat Yukarıda da ifade ettiğimiz üzere, onların bağımsız olamamalarında en büyük faktör olan tabi oldukları Memluklu devleti Dulkadirli'lerin büyümelerini de engellemiştir. Şöyle ki, XV. yüzyılın ortalarına kadar Orta-Doğu'nun en büyük devleti olan Memluklu Devleti Anadolu, Suriye ve Irak'taki siyasî teşekküller üzerinde doğrudan veya dolaylı bir nüfuzla sahipti. Dulkadirli'leri kontrol altında tutmayı ve bu sayede Suriye'deki hâkimiyetini emniyete almayı kendine siyaset edinen Memluklu devleti, Dulkadirli beyliğini güneyden Suriye valileri ile kontrol eder iken, batıdan da yine kendine tabi Ramazanoğulları ve üzerinde nüfuzu bulunan Karamanoğulları sayesinde onların hareket sahasını kısıtlamıştır. Dulkadirli beyliği'nin doğu ve kuzeydoğusunda yine güneyden-kuzeyden daha sonra da batıya doğru Antep, Birecik, Rumkale, Besni, Gerger, Malatya, Harput ve Darendede koridorunun Memluklu devleti hâkimiyetinde olması sonucu, mezkûr beyliğin önü bu taraftan da kesilmişti. Bu da XIV. yüzyılın ortalarından XV. asır ortalarına kadar Doğu Anadolu'da vuku bulan Akkoyunlu-Karakoyunlu çekişmesi sonucu, zuhur eden siyasî boşluktan

Dulkadirli'lerin istifade edememelerine sebep olmuştur. Yukarı da görüldüğü üzere, Dulkadirli, güney, batı, kuzeydoğu ve doğudan Memluklu devleti tarafından kısaca alınmıştır. Dulkadirli'lerin kuzeyde komşularının Eratna, Kadı Burhaneddin Ahmed ve sonunda da Osmanlı devleti gibi güçlü devletlerin olması, onların bu yönde de gelişmesini engellemiştir.

Bununla birlikte, Dulkadirli zaman zaman bu çemberi yarmaya çalışmışlardır. Batıda Kayseri ve civarı için Karamanoğulları ile güneyde Antep ve etrafı için Memluklular ile ve doğuda Harput, Malatya ve kuzeydoğuda Darende için Akkoyunlu ve Memluklular ile ve en son olarak da XVI. yüzyıl başlarında Diyarbakir bölgesi hâkimiyeti için Safevî devleti ile çetin mücadelelere girişmişlerdir. Dulkadirli bu çekişmelerde bazen muvaffak olmuş ise de girişte de belirttiğimiz üzere sürekli ellerinde tuttıkları saha, Kayseri-Malatya-Maraş üçgeni arasında kalan yer olmuştur.

Dulkadirli'lerin büyümemelerinin bir sebebini de kendi iç bünyelerinde aramak gerekir. Şöyle ki, Türk devlet geleneğinde mevcut olan ülkenin, ailenin müşterek tasarrufunda olması düşüncesinin bütün Türk devlet ve beyliklerinde olduğu veçhile Dulkadirli'de de bulunması büyük devletlerin yanında bir beylik olarak daima onların aleyhine olmuştur. Yukarıda misaller ile zikrettiğimiz üzere, Dulkadirli beylerinin birbirleri ile beylik mücadelesini, Memluklu ve Osmanlılar sürekli kendi lehlerine kullanmışlardır. Bundan da öte, mezkûr beyliğin şehzadeleri arasında vuku bulan bir çekişmede beyliğe büyük zarar vermiştir. Mesela, 1435 yılında Nasreddin Mehmed Bey'in oğlu Feyyaz ile yeğeni Hamza'nın Maraş'ta çatışmalarından istifade eden Karamanoğulları, Kayseri, Ürgüp, Develi v.s. Dulkadirli'den geri almıştır.

XIV. yüzyılın hemen başında Anadolu Selçuklu devleti'nin yıkılması ve İlhanlılar'ın Anadolu'da tam bir hâkimiyet tesis edememesi sonucu, Anadolu'da yaklaşık yirmi civarında Türk beyliği kuruldu. Bu beyliklerden en uzun ömürlü olanları ise Ramazanoğulları ve Dulkadirli beylikleri olmuştur. Bunun sebepleri; Dulkadirli beyliği'nin bulunduğu bölge, uzun müddet tabi oldukları Memluklu Devleti'nin merkezi Mısır'a oldukça uzak bir mesafededir. Öyle ki tarih boyunca güney merkezli Emevi, Abbasi ve diğer Türk-İslam devletleri coğrafi engeller sebebi ile Torosların ötesinde yani Anadolu'da hiç bir zaman tam hakimiyet kuramamışlardır. Diğer bir ifade ile Osmanlılar'ın Viyana önlerinde tabii olarak durdukları gibi, Memluklular Toroslar önünde durmuşlardır. Diğer taraftan, Dulkadirli beyliği'ni ortadan kaldırma çabasında zorlanan Memluklu devleti kendisine tabi olan bu beyliği dış baskılara karşı korumuştur. Memluklular, güney,

batı, kuzeydoğu ve doğu'da Dulkadirli beyliği'nin büyümesini yukarıda zikrettiğimiz unsurlar ile engeller iken, aynı zamanda aynı güçler ile dıştan gelecek saldırılara karşı kalkan vazifesi de yapmaktaydı. Nitekim bu himaye sayesinde Akkoyunlular, Safevîler ve son ana kadar Osmanlılar Dulkadirîliler'i ortadan kaldıramadı.

İlk hedefi Balkanlar'da Türk fütuhatını gerçekleştirmek olan Osmanlı Devleti, fırsat buldukça da Anadolu Türk birliğini temin için gayret sarf etmiştir. Orhan Gazi, Karasi ve I.Murad Germiyanogulları beyliklerini Osmanlı devletine ilhak etti. Yıldırım Bayezid ise kısa zamanda Anadolu beyliklerini Osmanlı devletine katarak Anadolu Türk birliğini sağlamada önemli adımlar attı. Hatta Selçukluların mirasçısı ve Osmanlı Devleti'nin en büyük rakibi Karamanogulları'nı ortadan kaldırdı. Sıra hem-hudut oldukları Ramazanogulları ve Dulkadirîliler'e gelmişti. Nitekim Yıldırım Bayezid, Dulkadirli beyleri arasında vuku bulan beylik mücadelesinde, Sadaka Bey'e karşı Nasreddin Mehmed Bey'e destek vererek niyetini izhar etti. Ancak, 1402 Ankara savaşının ardından, Osmanlı devleti'nin sarsılması ve Anadolu beyliklerinin yeniden müstakil olması sonucu, Dulkadirîliler şimdilik kurtuldu. Osmanlılar'ın toparlanması ve Anadolu'da I.Bayezid'in dönemi sınırlarına ulaşması ancak Fatih ile birlikte gerçekleşti. Fatih 1466 yılında Karamanogulları'nı kesin olarak ortadan kaldırdıktan sonra önü açıldı. Diğer bir ifade ile, Osmanlılar'ın Anadolu Türk birliğini temin gayretleri 60-70 yıl gecikme ile devam etti. Buna bağlı olarak, Osmanlılar'ın Dulkadirli beyliği'ne yeni bir siyasî müdahalesi 1460'lı yıllarda Fatih'in Şehsüvar Bey'e yardımıyla başladı. Görüldüğü üzere, Dulkadirli beyliği'nin uzun müddet varlığını devam ettirmesinde onun bulunduğu bölgenin, Osmanlı devleti'nin merkezine oldukça uzak olması ve arada birçok beyliğin bulunmasının önemli etkisi olmuştur. Fakat XVI. yüzyılın başına gelindiğinde Anadolu'da giderek "beylik" döneminin bittiği ve onun yerini tek bir -dile, millete ve vatana dayalı üniter bir devletin yani Osmanlılar'ın aldığı dikkat çekmektedir. XVI. asrın büyük devleti Memluklu devletini, Süveyş gibi tabii bir engeli aşarak ortadan kaldıracak güce erişen Osmanlı devleti'nin karşısında Dulkadirîliler'in durması mümkün değildi. Nitekim de öyle oldu. Diğer bir ifade ile XVI. yüzyıl Orta-Doğu siyasî atmosferine göre Dulkadirli beyliği ömrünü tamamlamıştı.

Dulkadirli beyliğinin uzun müddet varlığını devam ettirmesinde etkili olan yukarıdaki faktörlerin yanı sıra, nüfusun büyük kısmının konar-göçer olması da önemlidir. Nitekim benzer özelliklere sahip Karamanogulları da bu sayede uzun müddet Osmanlılar karşısında tutunabilmiştir. Karamanogulları'nın esas askeri gücünü teşkil eden

Turgudoğulları, Bayburdoğulları, Varsaklar, Kosunlar gibi Türkmen aşiretleri konar-göçer idi. Bunlar, Osmanlılar karşısında tutunamadıkları an konar-göçerlik avantajlarını kullanarak sürüleri ile birlikte kısa zamanda geçit vermez Toroslar'a sığınmakta idiler. Dulkadirli de Memlûklular'a karşı aynı yolu takip etmişlerdir. Elbistan ve Maraş'ın etrafının dağlar ile çevrili olması, sıkıştıkları zaman onlar için sığınma yerleri olmuştur. Mesela, Safevî hükümdarı Şah İsmail karşısında tutunamayan Alâüddevle Bey, Turna Dağı'na sığınarak bu badireyi atlatmıştır. Ayrıca, Dulkadirli beyliği'nin son zamanlarına kadar bir aile yani aşiret beyliği olmasını yani kendi oymaklarına dayandığını da belirtmeliyiz.

Bundan başka, Nasreddin Mehmed Bey ve oğlu Süleyman'ın barışçı politika takip etmesi ve gerek Osmanlılar gerekse Memlûklular ile akrabalık kurması, daha sonra da Alâüddevle Bey'in iki büyük devlet arasında denge siyasetini takip etmesi de Dulkadirli Beyliği'nin ömrünü uzatmıştır.

4- Dulkadirli Beyliği'nin Türk Tarihi İçindeki Önemi

Özellikle Dulkadirli'lerin bir Türk beyliği olması Türk tarihi açısından başlı başına bir önem arz eder. Yaklaşık iki asır boyunca varlığını devam ettiren, Oğuzlar'ın Bozok koluna mensup Türkmenler (Dulkadirli) XIII. asrın sonlarından itibaren Suriye taraflarından Elbistan ve Maraş yöresine gelmişler ve bu toprakları kendilerine yurt tutmuşlardır. Böylece Maraş, Elbistan, Kayseri, Rumkale (Halfeti) gibi bölgelerin Türkleşmesini sağlamışlardır. Yine Çukurova'nın Ermeniler'den alınması ve Türk vatani yapılmasına Ramazanoğulları ile birlikte katkıda bulunmuşlardır. Diğer taraftan, Memlûklular'ın bir uç beyliği olmasına rağmen sürekli onlar ile mücadele ederek bu devletin Anadolu'ya sızmasını önlemiş ve bu noktada gelecekte Anadolu Türk birliğini kuracak Osmanlılar'a Ramazanoğulları ile birlikte yardımcı olmuşlardır. Ayrıca, Dulkadirli Anadolu'nun Türkleşmesine sadece demografik olarak değil, aynı zamanda içtimai eserler ile de katkıda bulunmuşlar ve Doğu, Güneydoğu, İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde hâkimi oldukları birçok yerde değişik eserler vücuda getirmişlerdir. Bundan başka, hâkim oldukları coğrafyayı Türkçe adları ile donatarak başka bir açıdan Türkleştirme yoluna gitmişlerdir.

DULKADIRLI'DEN OSMANLI'YA BOZOK*

Yunus KOÇ**

1071 Malazgirt Savaşı'ndan sonra kitleler halinde Anadolu'ya gelen Türkler kısa zamanda Anadolu'nun Türkleşmesi sürecini başlatmışlardır. Kendi bey ve idarecilerinin yönetiminde ilerleyen bu kitleler kısmen şehirlere ve yerli halktan boşalan yerlere ve daha çok da tamamen ıssız arazilerden hayat tarzlarına uygun buldukları bölgelere gelmişlerdir. Yine bu kitlelerden önemli bir kısmı da konar-göçer hayatlarını devam ettirmek üzere uygun yaylak ve kışlakları yurt edinmişlerdir.¹

Bu çerçevede sonradan adına Bozok Sancağı denecek olan bölgenin içerisinde bulunduğu Danişmendiye sahasına da bir takım boyların ya da oymakların geldiğini, bunlardan bir kısmının köylere yerleşirken önemli bir kısmının da yöredeki yaylak ve kışlaklarda konar-göçer hayatlarını devam ettirdiklerini görüyoruz.² Ancak bu ilk grupların nerelerde ve ne şekilde buldukları konusunda kesin bilgilere sahip değiliz.

Siyasi yapıya gelince, 1075 yılında Süleyman Şah İznik'i ele geçirip Anadolu Selçuklu Devleti'nin temellerini atarken Melik Danişmend Gazi de yine Süleymanşah güdümünde Sivas, Amasya, Tokat, Niksar, Çorum ve

---

* Bu makale, Türk Ocağı Yozgat Şubesi'nin hazırladığı ve Mart 2000'de yayımladığı *Osmanlı Devleti ve Bozok Sancağı* başlıklı kitabın s. 483-497'de yayımlanmıştır.

Yazar Notu: Bu yazının hazırlanmasında, XVI. yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı'nın İskan ve Nüfus Yapısı, Ankara 1989, (Kültür Bakanlığı Yay.) başlığı ile yayınlanan Yüksek Lisans Tezimiz esas alınmış, yeni bilgi ve bulgular da ilave edilmiştir.

** Yard. Doç. Dr. H.U. Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Türklerin Anadolu'ya gelmeleri ve Türkleşme süresi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M. Halil Yananç, *Türkiye Tarihi: Selçuklular Devri*, Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1944; Claude Cahen, *La Turquie Pre-Ottomane*, İstanbul-Paris, 1988; M. Fuad Köprülü, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu*, Ötüken Yay., İstanbul 1981; Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat, İstanbul 1971.

² A. Yaşar Ocak, «Emirci Sultan Zaviyesi, Tarih Enstitüsü Dergisi, Sayı 9, s.132-191.

Kayseri bölgelerinin dâhil olduğu geniş bir sahada Danişmendiye Devleti'ni kurmakla meşgul idi.³ Ancak Danişmendli Devleti'nin iç çekişmeler yüzünden zayıflayarak 1143'te Kayseri, Malatya ve Sivas merkezli olmak üzere üçe taksim edilmesinden sonra bölge II. Kılıç Arslan'ın 1175 yılında diğer Danişmendli topraklarıyla birlikte Kayseri'yi de almasıyla birlikte Selçuklu hâkimiyetine girmiş oldu.⁴

Selçuklu hâkimiyeti esnasında Bozok bölgesi muhtelif yörelerine göre civardaki büyük idari ve sosyal taksimatı içerisinde yer aldı. Eski Danişmendli Devleti'ne izafeten bölgeye de Selçuklular zamanında Danişmendiye Vilayeti denilmiştir.⁵ Vilayetin genelinde nüfus, şehirlerde ve köylerde az miktarda Gayri Müslimler ile daha çok Müslüman Türk unsurdan oluşmaktaydı. Danişmendiye sahasında hâkim olan hayat tarzı genelde “yerleşik” karakterli olmakla beraber göçebe ve konar-göçer unsurlar da yoğun bir şekilde varlık göstermekteydi. Bozok bölgesinin yayla özelliği göstermesi, yörenin daha çok konar-göçer boy ve aşiretler tarafından tercih edilmesine sebep olmuştu. Bu yüzden yörede Selçuklu dönemine ait çok az sayıda kalıntıya tesadüf olunmaktadır.⁶

Anadolu Selçuklu Devleti'nin siyasi hayatı 1243 Köseadağ yenilgisinden sonra artık Moğol hükümdarlığının iradesine tabi olmaya başlamıştı. Moğol tabiiyeti 1278 yılına kadar devam etmiş, bu tarihten itibaren de Anadolu doğrudan Moğol valileri tarafından yönetilmeye başlamıştı. Moğolların, Anadolu'da idareyi kendi ellerinde tutabilmeleri ve güvenliği kendi menfaatleri doğrultusunda sağlayabilmeleri için asker bulundurmaları gerekiyordu.⁷ Bu amaçla gönderilen askeri birlikler aile ve sürüleriyle birlikte Orta Anadolu Bölgesi'nin bilhassa Sivas, Kırşehir, Kayseri ve özellikle sonraki Bozok yörelerine taksim edilmişti.⁸ Böylece yörenin etnik ve kültürel dokusuna Moğol unsuru da girmiş oluyordu. Bu durumda XV. yüzyılın başlarına kadar Danişmendiye sahasının içtimai bünyesini teşkil eden unsurlar, Türk ve Moğol konar-göçerler, köylerde yaşayan çiftçi, halk, şehir ve kasabalarda oturan, bir kısmı bağ-bahçe ekimiyle, bir kısmı çeşitli vakıf gelirleriyle, diğer bir kısmı da ticaret ve

³ Yinanç, s.86-97; Turan, 112-118

⁴ Turan, 186,20,204.

⁵ Mustafa Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, C. 1, İstanbul 1979, Tekin yay. s.91.

⁶ Akdağ, 91.

⁷ Moğolların Anadolu'ya gelmeleri, yerleşmeleri ve buradaki faaliyetleri konusunda bkz. Faruk Sümer, «Anadolu'da Moğollar», Selçuklu Araştırmaları, 1, s.1-148.

⁸ Sümer, 116; Turan, 559-617; Akdağ, 92.

zanaatla uğraşarak geçimlerini temin edenler ve bunları idare eden ve koruyan belirli bir idareci ve askeri tabakadan ibaretti.⁹ Bölgede az miktarlarda olmak üzere Ermeni ve Rum halk da mevcuttu.

Bu dönemde Bozok bölgesinin sosyal, kültürel ve siyasi yapısına tesir eden, iskân ve nüfusu etkileyen iki merkezden birisi daha çok siyasi ve askeri yönlü olan Müşalim Kalesi (Karahisar-ı Behramşah),¹⁰ diğeri de sosyal ve kültürel yönüyle önem arz eden Emirci Sultan Zaviyesi şimdiki adıyla Osman Paşa tekkesidir.¹¹

Beylikler Döneminde Bozok Yöresi

Anadolu'da Moğol valilerinin sonuncusu olan Demirtaş'ın Mısır'a iltica etmesi üzerine yerine vekil bıraktığı Kayınbiraderi ve bir Uygur Türkü olan Eretna, 1344 yılında durumu uygun görerek Danişmendiye Vilayeti sahasında kendi adıyla anılan Kayseri merkezli bir devlet kurmuştu.¹² Eretna Beyi Ali Bey'in de 1380 yılında ölümü üzerine küçük yaştaki oğlu Mehmed Bey'i bertaraf ederek bölgenin idaresini eline geçiren Kadı Burhaneddin Ahmed kendi adıyla anılan devletini kurmuştu.¹³ Kadı Burhaneddin'in 1398 yılında ölümünden sonra yerine geçen ve henüz küçük yaşta olan oğlu zamanında baş gösteren Timur tehlikesi karşısında Sivas halkının da desteği ile zaten o zamana kadar Amasya bölgesine kadar hâkimiyetini genişletmiş olan Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid tarafından bölge ilk defa ve geçici olarak Osmanlı topraklarına katılmış oldu.¹⁴

Bölgedeki Moğol ve Türk teşekkülleri de zamanın siyasi çekişmelerinde kendileri için uygun olan tarafta yer alarak askeri güç bakımından varlıklarını zaman zaman hissettirmişlerdi.¹⁵ Bir kısmı

---

⁹ Akdağ, 93.

¹⁰ Müşalim Kalesi'nin yeri ve tarihçesi hakkında bkz. Paul Wittek, Bizanslılardan Türklere geçen yer adları', Selçuklu Araştırmaları, 1, s.193-240; Faruk Sümer, Bozok tarihine dair araştırmalar', Cumhuriyetin 50. Kuruluş Yıldönümünü Anma Kitabı, Ankara 1974, DTCF yay. s. 308-351.

¹¹ Bu zaviyenin kuruluşu ve sosyal-kültürel önemi hakkında bkz. AY. Ocak, Emirci Sultan Zaviyesi TED, 9, s. 132-209.

¹² Sümer, Anadolu'da Moğollar, s. 101; 1. Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, Ankara 1984, TTK yay. s.167.

¹³ Yaşar Yücel, Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti (1344-1389), Ankara 1983, Sevinç, s.15 vd; Uzunçarşılı, 167.

¹⁴ Yücel, 161; Uzunçarşılı, 167.

¹⁵ Akdağ, 314-316; Yücel, 147.

yerleşerek köyleri meydana getiren bu gruplar genelde yaylak ve kışlak arasında mevsime göre hareket halinde, nisbeten müreffeh bir hayat tarzına sahiptiler. Moğol gruplarının bölgedeki kültürel yapının bir gereği olarak mütemadiyen Türkleştiklerini söylemek mümkündür.¹⁶ XIV. yüzyılın sonlarından itibaren artık kendilerine Tatarlar veya Kara Tatarlar¹⁷ da denilen bu grupların çoğu aynı yüzyılda Anadolu'da meydana gelen siyasi gelişmeler neticesinde Osmanlı üst hâkimiyetini tanımaya da başlamışlardı.¹⁸ Moğolların içtimai ve siyasi yapıları gereği Türklerde olduğu gibi “sağ” ve “sol” olmak üzere ikiye ayrılarak teşkilatlandıkları bilinmektedir. Sağ kolu Bar’ungarlar, sol kolu da Ça’ungarlar oluşturmaktaydı.¹⁹ Bozok bölgesini yurt tutan Moğol grupları daha çok Ça’ungarlara mensuptu. Ça’ungarların bakiyelerine 1574/75 tarihli Bozok Tahrir Defterlerinde²⁰ ve Yörükân-ı Sivas²¹ defterinde Çungar olarak sıkça tesadüf olunmaktadır.

Timur ile Yıldırım Bayezid arasında 1402’de vuku bulan Ankara Savaşı sırasında Timur tarafına geçen ve belki de savaşın kaderini değiştirdiği öne sürülen²² bu Tatarların Anadolu’daki müreffeh durumları fazla uzun sürmedi. Timur Türkistan’a dönerken, bir rivayete göre Yıldırım Bayezid’in isteğine uyararak bu Moğolları da götürme kararı aldı.²³ Gitmek istemedikleri anlaşılan Moğollar zorla götürülmeye çalışıldı. Hatta bazıları İran’a varduktan sonra da kaçmaya çalışmış fakat şiddetle cezalandırılmışlardı. Anadolu’dan hareketleri esnasında ve yolda Timur’un elinden kurtulabilenler geri eski yerlerine dönebilmişlerdi.²⁴

Timur’un götürdüğü Moğollardan boşalan yerlere ve bu arada Bozok bölgesine eskiden beri Sivas’ın güneyinde ve Kayseri’nin doğusunda (bilhassa Uzun Yayla’da) yaşayan Boz-oklara mensup Dulkadirli Türkmenlerinin geldiğini²⁵ ve buraları yurt edindiklerini görüyoruz. Oğuz

---

¹⁶ Sümer, Anadolu’da Moğollar, s. 94.

¹⁷ Sümer, Bozok tarihine dair, s.611; F. Sümer, ‘Tatar, IA, C. XII/1, s.50-61.

¹⁸ Uzunçarşılı, 158-162.

¹⁹ Sümer, Anadolu’da Moğollar, s.94, Sümer, Tatar, s.60.

²⁰ Bozok Sancağı Tahrir Defteri C. 1-II, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi, no 30,31.

²¹ Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Kuyud-ı Kadime Arşivi, no 16.

²² Aşıkpaşazade, Tevarih-i Al-i Osman, (Neşreden N. Atsız), Ankara 1985, KTB yay. s.78.

²³ Sümer bunların sayısının 30-40 bin çadır olduğunu söyler. F. Sümer, Oğuzlar (Türkmenler), İstanbul, 1980, Ana yay. s. 164.

²⁴ Sümer, Bozok tarihine dair, s.312.

²⁵ Sümer, age, s.313; Sümer, Oğuzlar, s.165,166.

Eli'ni meydana getiren 24 boydan on ikisinin umumi adı olan Boz-ok'a tabi bu oymaklar uzun süre kendi boy ve aşiret adlarıyla anılagelmışlerdir.²⁶ Bu gruplar daha çok konar-göçer olduklarından aynı hayat tarzını yeni geldikleri bu bölgede de uzun süre devam ettirmişlerdir. Yöreye gelen kabile ve cemaatlerin umumi adı olan "Boz-ok" da zamanla yerleştikleri bu geniş bölgenin adı olmuş ve yayla karakterindeki bu alan Bozok yaylası diye anılmaya başlamıştır.²⁷ Sancağın adı da aynı tarihi gelişim neticesinde ortaya çıkmıştır.

Bölgeye gelen bu Türkmen kabilelerinin daha önceki yıllarda Elbistan-Maraş havalisinde kendi idarelerinde kurdukları Dulkadirli'lere mensup olmaları dolayısıyla Bozok yöresi de bu beyliğin nüfuz dairesine girmiştir.²⁸ Dulkadirli Beyliği, Osmanlı ve Memluk devletleri arasında tampon bölgede yer olması sebebiyle her iki devletin nüfuz mücadelelerine ve siyasi çekişmelerine sahne olmuştur. Her iki devletin de beyliğin iç işlerine müdahale ederek kendilerine yakın beylerin başa geçmesi yolunda çaba sarfettikleri görülmüştür. Bu yüzden beylik bazen Osmanlı, bazen de Memluk hâkimiyetini tanımak durumunda kalmıştır.²⁹ Dulkadirli beylerinden Osmanlı himayesinde olan Şehsuvar Bey (1466-1472)³⁰ ve yine Osmanlılar tarafından beyliğe getirilen Alaüddeve Bey'ler (1480- 1515)³¹ zamanında Bozok ve yöresine bir takım sosyal ve kültürel hizmetlerin götürüldüğü, yaptırılan cami, zaviye, köprü ve türbeler ve bunlar için tesis edilen vakıflarla bölgede bir takım imar faaliyetlerine girişildiği görülmektedir.³² Bozok ve Kırşehir bölgelerinin idaresine tayin edilen Şahrub Bey Bozok'ta birçok camii, tekke ve türbe yaptırmıştır.³³ Tahrir defterlerinde bu müesseselere ait birçok vakıf köyü ve kışlağı vardır.

Dulkadirli Beyliği ve dolayısıyla Bozok'un Osmanlı hâkimiyetine doğrudan geçmesi yani bölgenin Osmanlı topraklarına fiilen katılması 1520 sonrasına rastlamaktadır. Son Dulkadirli beylerinden Alaüddeve ve

---

²⁶ Yinanç, 172; Turan, 512; Diğer 12 boyu oluşturan Uç-oklar ise daha çok Çukurova bölgesine yerleşmişlerdi. Sümer, Bozok tarihine dair, s.309.

²⁷ Sümer, Bozok tarihine dair, s.313.

²⁸ Akdağ, 151; Uzunçarşılı, 170-171. Refet Yinanç, Dulkadirli Beyliği, Ankara 1989, TTK yay, s.8.

²⁹ Uzunçarşılı, 172-174.

³⁰ Yinanç, 63.

³¹ Yinanç, 79,98.

³² Hamza Gündoğdu, Dulkadirli Beyliği Mimarisi, Ankara, 1986, KTB yay. s.16,51,64.

³³ Sümer, Bozok tarihine dair, e. 339-342.

Şehsuvaroğlu Ali Bey'ler, siyasi entrikalar ve Osmanlı'nın yerel beyleri elimi- ne etme politikası çerçevesinde katledilmelerinden sonra bütün Dulkadirli topraklarıyla beraber Bozok da 1522 yılında fiilen Osmanlı hâkimiyetine girmiş oldu.³⁴

Osmanlı İdaresinde Bozok

Osmanlı idari sistemine dâhil edildikten sonra “sancak” statüsü kazanan Bozok'un önce kısa bir süre için eskiden dâhil olduğu Dulkadirli Beyliği'nin yeni statüsü olan “Zülkadriye Vilayeti”ne bağlı yönetildiği, sonra da Rum (Sivas) Vilayeti'ne bağlandığı anlaşılmaktadır. Esasen bir sancağın komşu beylerbeyliklerden birisine bağlı olması veya ondan geçici yada daimi olarak ayrılması vaziyetin icabına göre değişmekteydi. Bozok bölgesinin Selçuklular zamanında Sivas-Kayseri merkezli Danişmendiye sahasında yer aldığı hatırlanırsa coğrafi bakımdan da yakın olan Rum (Sivas) Beylerbeyliğine bağlanması işleminin gayet tabii olduğu anlaşılır.

Osmanlıların ilk fethettikleri yerleri idari teşkilatlarına dâhil ederlerken öncelikle bölgenin tahririni yani arazi ve vergiye tabi erkek nüfusunun tespitini yaptıkları bilinmektedir. Bozok Sancağı'nda da ilhaktan hemen sonra bir tahrir yapılmıştır.³⁵ Bölge ancak bu tahrirden sonra yeni idari taksimat ve statü ile yönetilmeye başlanmış olmalıdır. Bilindiği gibi Osmanlılar idarelerine yeni dâhil ettikleri topraklarda hâkimiyeti tedrici olarak gerçekleştirmektedirler. İlk önceleri devraldıkları sosyal yapı, ekonomik özellikleri de dikkate alarak eski kanun, adet ve uygulamaları bir süre daha devam ettiriyorlardı. Zamanla klasik Osmanlı kanun ve uygulamaları eskilerin yerini alıyordu. Bozok Sancağı'nda da Dulkadirli zamanında cari olan ve klasik Osmanlı sistemiyle uyuşmayan bir takım uygulamalar bütün Dulkadirli bölgesinde olduğu gibi “bid'at” sayılarak kaldırılmıştı.³⁶ Bunların yerine bölgesel özellikleri de dikkate alarak klasik Osmanlı anlayışı getirilmiş, toprak düzeni, toprağın ve onunla meşgul olanların konumu ve merkezi yönetimle olan ilişkilerin çerçevesi yeniden organize edilmiştir.

---

³⁴ Uzunçarşılı, 173., Yinanç, 104-105.

³⁵ Sümer, Bozok tarihine dair, s.321.

³⁶ İnalçık, Osmanlı kanun-koyucusuna göre bid'atin şeriate, örfe, emr-i padişahiye, kanunı kadime ve deftere aykırı olan şeyler olduğunu belirtir. Adaletnameler», TTK Belgeler Dergisi, C. II, sayı 3-4, (Ankara 1965), s.53.

Osmanlı idari yapısı içerisinde sancağın XVI. yüzyılın ikinci yarısından yani 1550'lerden itibaren iki kaza ünitesine ayrıldığını görüyoruz. Bunlardan Bozok merkez kazası altı, Akdağ kazası da yedi nahiyeyi ihtiva etmekteydi.

Kaza ve nahiyelerin idari adli yapısına gelince, aslında kuruluş devirlerinden itibaren padişahlar bir bölgeye yürütme görevini ifa için askeri - idari yetkilerle mücehhez olarak bir "bey" (Sancakbeyi, Beylerbeyi) ile yargı, denetim ve şer'i ve örfi hukukun temsilcisi statüsünde doğrudan sultana karşı sorumlu olacak bir "kadı" olmak üzere iki yönetici göndermekteydiler. Kadı sivil idarenin esasını teşkil eden ve kaza adı verilen idari bir bölgenin amiri statüsündedir.

Kaza ünitesi çoğunlukla merkezi nitelikli bir kasaba veya şehir ile civarında ona bağlı birçok nahiyeye birimlerini ve bağlı köy ile diğer geçici iskân mahallerini ihtiva etmektedir. Ancak Bozok Sancağı bu genel durumdan oldukça farklı bir yapıdadır. Sancaktaki her iki kaza ünitesinin de kasaba ya da şehir niteliğinde belirli bir merkezi yoktur. Diğer bir ifadeyle sancaktaki kaza üniteleri coğrafi olarak bir arada bulunan köyler kümesinden oluşmaktadır. Bu durumu XVII. yüzyılın ilk yarısında Evliya Çelebi "sancağın ma'mur şehri yoktur" ifadesiyle teyit etmektedir.³⁷ Bugünkü vilayet merkezi olan Yozgat XVI. yüzyılın sonlarında küçük bir köy olup Alpagut Bey'in neferleri tarafından iskân olunmuş vaziyettedir.³⁸

Yozgat'ın şehir olarak gelişmesi ancak XVIII. yüzyılın ikinci yarısında (1850'lerden sonra) Çapanoğulları'nın bu köy ve civarına yerleşmelerinden sonra mümkün olmuştur.³⁹ XVI. yüzyıldaki kazalar ise yine şehir veya kasaba özelliğinde herhangi bir merkezi bulunmayan, coğrafi yapıya göre birarada kümelenen köylerin oluşturduğu nahiyelere ayrılmaktadır. Kazai işleri yürüten kadı'nın da yine merkezi nitelikli bir köyde ikamet ettiğini görüyoruz. "Kadı-i liva-i Bozok" olan Mevlana Hacı Mustafa, merkez kaza bünyesinde yer alan Baltı nahiyesinin Karakuşçu köyünde ikamet etmekte ve görevini burada yürütmektedir.⁴⁰ Diğer kaza olan Akdağ'ın Kadı'sının bulunup bulunmadığı, varsa nerede ikamet ettiği 1575 tarihli defterlerden anlaşılamamaktadır. Esasen yukarıda adı geçen kadı'nın "kadı-i liva-i Bozok" ibaresiyle tamamlanması sancak genelinde sadece bir kadı'nın görev yaptığını akla getirmektedir. Eğer durum böyle ise

³⁷ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, İstanbul 1314, İkdam, c. III, s. 236.

³⁸ Bozok Sancağ Tahrir Defteri, (bundan sonra TD) no, 31, v. 32b.

³⁹ Sümer, Bozok tarihine dair, s.324.

⁴⁰ TD 31, 22b.

sancakta başka bir kadı'nın bulunmamasının sebebini bölgenin yoğun olan "kabile ve cemaat" yapısında aramak gerekir. Zira bu gibi kabile ve cemaat bağlarının sıkı olduğu teşekküllerde ortaya çıkan bir takım adli sorunların yine kabile ve cemaat ileri gelenleri tarafından halledilmesi geleneği vardır. Kabile ve cemaat teşekkülleri aralarında çıkan sorunları merkezi yönetimin temsilcisi olan kadıya götürmek yerine cemaat önde gelenlerinin oluşturduğu heyete veya doğrudan kabile beyine götürmeyi tercih edeceklerdir. Akılda tutulması gereken diğer bir nokta da tıpkı Ankara Yörüklerinde olduğu gibi bazı büyük konar-göçer teşekküllere ayrı ve müstakil kadılar tayin edilerek bu birimlerin birer kaza ünitesi haline getirilmesidir.⁴¹ Bu sebeple Bozok Sancağı'ndaki kabile ve cemaatlara de "Yörükân-ı Sivas" defterinde kayıtlı bulunan kalabalık konar-göçer kitleleriyle birlikte ayrı bir kadı tayin edilmiş de olabilir. Ancak bu durum TD 30, 31 ve 16'dan tespit edilememiştir.

Bozok Sancağı'nın merkez ve Akdağ kazalarına bağlı nahiyeler ve buraların bugünkü yaklaşık sınırları ile kendilerine bağlı köylerin sayısı ve mühim köyleri şu şekildedir.

1. Baltı Nahiyesi: Yaklaşık olarak şimdiki il merkezi olan Yozgat ve çevresinde yer alan köylerden oluşan bir nahiyedir. Nahiyeye içerisinde yer alan Baltısaray, Derekuşcu, Başmayayla, Aşağı Elmahacı, Yukarı Elmahacı, İğdekışla, Kızıltepe, Panbucak, Topaç, Sanhacı ve Yozgat belli başlı köylerdir. Toplam 56 köyden müteşekkildir.⁴²

2. Karadere Nahiyesi: Bugünkü Yerköy ve Şefaati kazaları arasında yer alan Karanlıkdere bölgesi ve Şefaati'nin güneyinden gelen Karasu civarında bulunan köylerden oluşan bir nahiyedir. Köçekli, Aşağı ve Yukarı Çurçurlu, Karakaya, Kösemustafalı, Karafakihlü, Karakaya, Odullu, Yabanlu belli başlı köylerdir. Toplam 49 köyden müteşekkildir.⁴³

3. Kanak-ı Zir Nahiyesi: Nahiyeyi oluşturan köyler şimdiki Sarıkaya ilçesinin güney-batısında bulunan Kadılı köyünden güney-batıya doğru çeşitli kollarla ilerleyen Kanak suyunun civarında bulunmaktadır. Nahiyenin sınırları Şefaati'nin doğu ve kuzeyine kadar ulaşmış olmalıdır. 44 köyden oluşan nahiyenin belli başlı köyleri Aşıklı, Dülgenviran, Güllüce, Höke-i Büzürk, Kerpiççik, Köseli, Poyrazlı, Duralıpınan, Köprüağzı'dır.⁴⁴

---

⁴¹ Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, İstanbul 1979, c. II, s. 83.

⁴² TD 31, 8b-36a.

⁴³ TD 31, 37b-59b.

⁴⁴ TD 31, 60b-77a.

4. Sorkun Nahiyesi: Hemen hemen bugünkü Sorgun ilçesi civarında yer alan nahiye 11 köyden oluşmaktadır. Kemhalu, Alibardede, Bağcecik, Erkeçpınarı belli başlı köyleridir.⁴⁵

5. Delüceözü Nahiyesi: Bugünkü Yerköy ilçesinin batısında yer alan toplam 12 köyden oluşmaktadır. Yağluca, Çaykışla, Göçerihacılı, Israillü, Sadırlu belirgin köyleridir.⁴⁶

6. Süleymanlı Nahiyesi: Yerköy'e bağlı Salmanlı Nahiyesi civarında ve kuzeyindeki 27 köyden oluşmaktadır. Dambasan, Derecik, Köseoğlu, İvazhacılı, Karahamza nahiyenin belli başlı köyleridir.⁴⁷

7. Kanak-Bala Nahiyesi: Sarıkaya ilçesinin kuzeyinden başlayarak doğusundan dolanıp Şefaati'ye ulaşan diğer bir Kanak suyunun civarındaki köylerden oluşan bir nahiyedir. Toplam 60 köyden müteşekkil nahiyenin belli başlı köyleri, Arpalık, Baraklı, Burunluşla, Dereyağsın, Hozman, İnkişla, Sığırkuyruğukavağı, Uryanabdal, Yahyasaray'dır.⁴⁸

8. Alik Nahiyesi: Bu nahiye takriben Hasbek ile Karamağra, Belek, Hankavağı köyleri arasında bulunan bölgedir. Belli başlı köyleri Ağcadam, Hasbet, Kuyucakağıl, Ozan, Yunakabdalkışlası, Güzelaliki olan nahiye toplam 22 köyden müteşekkilidir.⁴⁹

9. Akdağ Nahiyesi: Bugünkü Çayıralan ilçesi civarındaki toplam 63 köyden oluşmaktadır. Belli başlı köyleri, Ağcakışla, Anbarlu, Çayırşeyhi (şimdiki Çayıralan), Çandır, Çamurlu, Kızılcaın, Rumdeğin (şimdiki Felahiye), Torluhan⁵⁰, Üyükkişla'dır.⁵¹

10. Boğazlıyan Nahiyesi: Şimdiki Boğazlıyan ilçesi ve civarında bulunan toplam 90 köyden müteşekkil bir nahiyedir. Babayağmur, Pınarbaşı, Boğazlıyan, Mescidlüeynel, Karakoç, Paşahacılı, Sırçalı, Pöhrenklü, Yoğunisa en belirgin köyleridir.⁵²

---

⁴⁵ TD 31, 78a-83b.

⁴⁶ TD 61, 84b-89b.

⁴⁷ TD 31, 90a-102b.

⁴⁸ TD 30, 7b-26a.

⁴⁹ TD 30, 27b-36a.

⁵⁰ 1997 yılında bölgede yaptığımız yüzey araştırması sırasında şimdiki Çayıralan ilçesinin 4 km doğusunda eski Sivas yolu üzerinde rastladığımız kalıntıların bulunduğu yere halen "Torluhan" denildiğini tespit etmiştik. Muhtemelen bu kalıntılar da yol yüzeyinde bulunduğu tahmin olunan hana ait olmalıdır.

⁵¹ TD 30, 37b-62a.

⁵² TD 30, 64b-102b.

11. Em1k Nahiyesi: Akdağ ve Alikı nahiyelerinin doğusunda Kızılırmak sağ kıyısında bulunan 62 köyden müteşekkildir. Ağcaşehir, Alınpınarı, Bağcecik, Çepni, Pınarbaşı, Saruabdal, Tekmen, Viranşehir ve Yenice belli başlı köyleridir.⁵³

12. Gedük Nahiyesi: Sivas-Kayseri arasında bulunan Şarkışla ve civarındaki 83 köyden müteşekkil bir nahiyedir. Alaeddinhan, Çayırşeyhi, Delüsultan, Düğünüyüğü, Göçmen, Küçük, Şehirkışla (Şarkışla), Kızılcağışla, Yüregir belli başlı köyleridir.⁵⁴

13. Çubuk Nahiyesi: Şimdiki Gemerek ilçesi ve civarında bulunan 49 köyden oluşan bir nahiyedir. Çağışdan, Gemerek, Gökfatma, Hançubuk, Karkın, Sarioğlan, Yassıkışla da belirgin köyleri arasında yer alır.⁵⁵

Etnik ve Kültürel Yapı

XVI. yüzyılda Bozok Sancağı'nın etnik yapısı Bozoklu Türkmen gruplar ile az miktarda olmak üzere Moğol bakıyyesi Çungar/Tatar ve Gayr-i Müslim halktan oluşmaktadır. Bozoklu Türkmen kabile ve cemaatler bölgeye XV. yüzyılın ikinci yarısına doğru gelmişler ve yörenin hâkim kültürünü oluşturmuşlardır.

Her şeyden önce bu Türkmen gruplarında kuvvetli bir kabile ve cemaat ruhu hâkimdi. Bunu, tahrir defterlerinde yer alan ve genellikle kendi ifadeleriyle kaydedildiği için önem arz eden hangi kabile ve cemaatten olduklarına dair bilgilerden anlıyoruz. Aralarındaki ortak düşünce ve hayat tarzından başka kan bağıyla da birbirlerine bağıydılar. Kabilelerin bu dokusu yüzünden aralarında sıkı bir sosyal, kültürel ve siyasal dayanışma mevcuttu. Bu durum özellikle yöre halkının merkezi yönetimlerle olan ilişkisinde kendisini daha belirgin hale getirmekteydi.

Nüfus ve etnik yönden çoğunluğu oluşturan bu Türkmen kabile ve cemaatlerinin dini inanç ve yaşayışlarına gelince, bilindiği gibi daha başından beri Anadolu'ya gelen Türkler arasında İslam diniyle ilgili birtakım farklı inanç ve yaşayış şekilleri mevcuttu.⁵⁶ İslamiyet'in Sünni inançlarına bağılı yerleşik kesimin yanı sıra, İslam öncesi inançlar ve Şamanist geleneklerin İslami bir cila altında karışımından meydana gelen gayri Sünni

---

⁵³ TD 30, 103a-131b.

⁵⁴ TD 30, 131b-176b.

⁵⁵ TD 30, 178b-198a.

⁵⁶ Köprülü, *Kuruluş*, s. 137-140.

inançlara sahip konar-göçer ve göçebe gruplar da epeyce vardı.⁵⁷ Bu tür gayri Sünni inançlara sahip konar-göçerler toprağa yerleştikten sonra da aynı inançlarını devam ettiriyorlardı. Hem bu gayri sünni inançlara sahip gruplarda hem de Sünni inanç sahibi kesimlerin kültürlerine zamanla Anadolu'nun yerli bir takım akide ve gelenekleri de karışmaktaydı. Konar-göçerlerle köylerde yaşayan halkın dini inanç, düşünce ve yaşayışlarında bazen oradan oraya gezen, bazen Gayri Müslim köy kenarlarına yerleşerek onlara kendi inançlarını yayan, bazen de tamamen ıssız yerlere yerleşerek buraları şenlendiren kendilerine mahsus İslam anlayışları bulunan ve bunu telkin eden şeyh, derviş abdal ve babalar oldukça etkiliydiler.⁵⁸ Bu kişilerin yaşadıkları tekke ve zaviyeler bölgenin birer kültür merkezi halinde işlev görmektedir.⁵⁹ Anadolu'nun manevi dokusu gerek Selçuklular gerekse beylikler zamanında dışarıdan gelen bu abdallar tarafından telkin edilen bir İslam anlayışıyla beraber yine çok sayıdaki şeyh ve dervişlerin oluşturduğu tarikatlar ağı tarafından işlenmekteydi.⁶⁰ Bu dokunun şehir kanadı ise daha çok resmi nitelikte ve genellikle medresenin etkisi altında yetişen ulema, fakih ve danişmendlerin tesiri altındaydı.

Bozok Sancağı'nda dini düşüncenin her iki kanadına da mensup kimselerin varlığını yine tahrir defterlerinden öğreniyoruz. Gayri sünni akidelerin bölgedeki temsilciliğini Kalenderilik ve Bektaşilik'in yaptığı anlaşılmaktadır. Bölge yakınında bulunan ve Tarikatın merkezi sayılan Hacı Bektaş Tekkesi ile aynı çizgide faaliyet gösteren Emirci Sultan Zaviyesi XIII. yüzyılın sonlarından beri önemlerini korumaktaydılar.⁶¹ Bunlara Sancak topraklarında XVI. yüzyıl boyunca faaliyette olduklarını gördüğümüz bazı Kalenderi zaviyelerini de eklemek mümkündür. Mesela Batı nahiyesinin Yusuf Abdal köyünde Yusuf Abdal Zaviyesi, Akdağ nahiyesinde Kılınç Abdal, Boğazlıyan nahiyesinin Belpınar köyünde Yolku zaviyesi, Emlk'a tabi Alınpınarı köyündeki Can Abdal zaviyesi muhtemelen aynı çizgide yani gayri sünni nitelikli zaviyelerdir: Bu tekke ve zaviyelerden başka yine defterlerde "hizmetkarn-ı Hacı Bektaş" başlığı altında bir çok kimse kayıtlıdır.⁶² Kısaca söylemek gerekirse kökleri XII. yüzyıl Ahmet Yesevi ekolüne dayanan kısmen İslam öncesi birtakım Uzak

---

⁵⁷ Köprülü, 138; A. Yaşar Ocak, *Bektaşî Menakıbnamelerinde İslam Öncesi İnanç Motifleri*, Enderun Yayınevi, İstanbul 1983, s. 18 vd.

⁵⁸ Köprülü, 146, 160-163; Ocak, Emirci Sultan, s. 134.

⁵⁹ Ö. L. Barkan, «Kolonizatör Türk Dervişleri, Vakıflar Dergisi, II, s.279-386.

⁶⁰ Akdağ, Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi, I, 48,49.

⁶¹ A. Y. Ocak, Emirci Sultan, s.136,142,176.

⁶² TD 31, 38a,46a.

Doğu dinleri ve Şamanizm kalıntıları taşıyan ve sonradan da şiilikle beslendikten başka Anadolu'nun yerli inanç ve kültürlerini sinesine alabilen kendilerine has "İslam" fikirleriyle bu şeyh, derviş, abdal ve babalar, Kalenderilik ve Bektaşılık potasında birleşerek, yaşadıkları konar-göçer hayatın da tesiriyle sünni inancına uzak kalmış bir takım halkın manevi yapısında mühim bir yer tutuyorlardı.⁶³

Kültürel ve dini yapıya tesir eden müesseseler sadece tekke ve zaviyelerden ibaret değildir. Sancakta 1575 yılı kayıtlarına göre cuma namazı kılınabilen, hatip ve imamı bulunan en az 12 cami mevcuttur. Yine Çandır'da kayıtlı bir müderris, Baltı ve Gedük nahiyelerinde birer "mütekaid ehl-i ilim" nitelikli şahıslar vardır.

Sancaktaki gayri müslimlere gelince toplam 8 köyden 3'ü tamamen, geriye kalan 5'i de kısmen olmak üzere gayri müslim nüfusa sahiptir. Bilindiği gibi çok değişik sebep ve süreçlerin tesiri ile gayri müslim nüfus miktarı XVIII. yüzyıldan itibaren artmaya başlayacak ve XIX. yüzyılın başlarında azımsanmayacak bir seviyeye ulaşacaktır.

Dini ve Sosyal Hareketler

Bozok Sancağı'nda devlet-teba münasebetlerine tesir eden sosyal, kültürel ve ekonomik yapının tezahürleri, bazı halk hareketleri ve isyanlar şeklinde kendisini göstermektedir. XVI. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'nun değişik yöreleriyle birlikte Bozok'ta da bir seri isyan ve kargaşalık halinde ortaya çıkan bu belirtilerin özelliklerine ve sebeplerine değinmek gerekir.

Benzer nitelikli bu isyanlardan ilki 1511 yılında Şahkulu önderliğinde Antalya yöresinde çıkmış ve bütün Anadolu'yu etkilemişti. Aynı isyan sırasında Amasya, Tokat ve Çorum dolaylarında Nur Halife, müridlerini ve halkı "şah" adına birliğe davet ediyordu. 1518-19 yıllarında bu kez Bozok yöresinde Şah Veli⁶⁴, 1525-26 yıllarında Baba Zunnun, Suklunoglu Musa ve Kalender Çelebi önderliklerinde birbiriyle bağlantılı olarak peşpeşe isyanlar çıktı.⁶⁵ Bütün bu isyanlar çok kanlı bir şekilde bastırılmış, isyana katılanlar ile hareketleri bastırmakla görevli asker ve

---

⁶³ AY. Ocak, Emirci Sultan, s. 176; Ocak, Bektaşî Menakıbnameleri, s.220.

⁶⁴ Turhal'da dirlik sahibi olan bu kişiyi asıl adı Celal idi ve Bozok Türkmenlerine mensup olduğu için kayıtlara Bozoklu Celal olarak da geçmişti. Yinanç, 103.

⁶⁵ İ.Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, İstanbul 1971, c. I, s. 127; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası: Celali İsyancıları*, Bilgi Yay., Ankara 1975, s. 119-120.

idarecilerden bir çoğu hayatını kaybetmişti. Halk ve devlete çok pahalıya mal olan bu isyanlar oldukça karmaşık, birbiriyle yakından alâkalı bir dizi sebebe bağlıdır.

Bilindiği üzere, Azerbaycan, Batı İran ve Güneydoğu Anadolu'da kurulan Karakoyunlu Devleti zamanından beri, Şeyh Sefüyiddin Erdebili (1254-1334) tarafından daha önce kurulan ve kendi adını taşıyan hareketin müridleri arasında Anadolu'daki bir kısım Boz-ok ve Üç-ok'lu Türkmen grupları da vardı.⁶⁶ Yine bu grupların desteği ile ve Safavi Şeyhi Cüneyd ve oğlu Haydar'ın da faaliyetleri neticesinde, Haydar'ın oğlu Şah İsmail, İran'da Safavi Devleti'ni kurmuştu.⁶⁷ XVI. yüzyılın başlarında kurulan bu devlet resmen şii düşüncesini temsil ediyordu. Doğu Anadolu'daki Osmanlı topraklarında Safavi tesirini ve nüfuzunu genişletmek isteyen Şah İsmail, bu amaca ulaşmak için bilhassa konar-göçer ve göçebeler arasına, sesini başarıyla duyurmak için yüzlerce dai ve halife gönderiyordu.⁶⁸ Anadolu'da çıkan isyanlara önderlik edenlere bakıldığında bu dai ve halifelerin tesiri açıkça görülür. Bu liderler, gayri sünni inançları, ekonomik durumları ve sosyal yapıları gereği öteden beri mehdî bekleme temayülü kuvvetli olan göçebe, konar-göçer ve köylü kitlelerin⁶⁹ bu beklentilerini çok iyi kullanarak kendilerini "beklenen Mehdi" ilan edebilen siyasi ve dini nüfuz sahibi kimselerdi.⁷⁰ Osmanlı düzeninin getirdiği sıkı kontrol ve resmi oluşum da bu isyanların çıkmasına gerekli zemini hazırlayan faktörler arasındadır. Zaten çoğu konar-göçer veya toprağa yeni yerleşen bu kitlelerin ekonomik durumları iyi olmadığı gibi Osmanlı idari sisteminin de uygulanmasına tepkiliydiler. Buna ilaveten bir takım idareci, yazıcı ve vergi memurlarının davranışları da isyanların çıkmasında bir kıvılcım oluşturmaktaydı. Ağırlaşan vergiler ve bürokratik düzen halkın şikâyetlerine sebep oluyor, halifeler ise halka bu sıkıntıların kendi kardeş ve dindaşlarının İran'da kurduğu devlet tarafından giderileceğini telkin ediyorlardı.⁷¹

Kabile ve cemaatler arasında sosyal ve siyasi dayanışmanın kuvvetli olması isyanların genişlemesine yardımcı oluyordu. Herhangi bir

---

⁶⁶ Faruk Sümer Safavi Devleti'nin Kuruluş ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara 1976, DTCF Yay., s. 12-13.

⁶⁷ Sümer, Safavi Devleti'nin Kuruluşu, s.2-17.

⁶⁸ Danişmend, 122; Sümer, Safavi Devleti'nin Kuruluşu, s.79.

⁶⁹ Köprülü, *Kuruluş*, s. 165.

⁷⁰ Hoca Sadettin, Tacü't-Tevarih, C. 4. (Neşr. İsmet Parmaksızoğlu), İstanbul, 1979, KB yay. s. 347.

⁷¹ Sümer, Safavi Devleti'nin, s. 69-70.

sebeple bir bölgede çıkan bir kargaşa derhal başka bölgelerde de akis buluyor ve önüne geçilmesi güç bir hal alıyordu.

İsyanlara ve kargaşaların çıkmasına tesir eden bir başka faktör de Osmanlı yönetiminin sancaktaki uygulamalarıydı. Özellikle vergilendirme esnasında halkın toprağa henüz yerleşmekte olduğu göz önüne alınmayarak İmparatorluğun kadim sancaklarında uygulanan vergi sistemi tatbik edilmeye çalışılıyor, bu da halkın tepkisine yol açıyordu. Devletin olumsuz tutumu sadece vergilendirme konusunda değildi. Sancağın Dulkadirlilerden yeni devralınmış olması sonucu eski dirlik sahiplerinin çoğu mazul duruma düşmüştür.⁷² Ellerindeki dirlikleri ve gelirleri alınan ve çoğu bir kabile ya da cemaatin idareci-beyi durumunda olan bu kişiler bir isyan veya kargaşa anında derhal ön safta yer almakta tereddüt etmiyorlardı.⁷³ Bu ise merkezîyetçi Osmanlı iktidarı ile geleneklere bağlı adem-i merkezîyetçi Türk ögelerin mücadelesi anlamına geliyordu.

Aslında gittikçe devşirme kökenli şahısların tekeli haline gelen İstanbul yönetimi İ.H. Danişmend'in deyimiyle "Bozok'tan bakıldığında müphem bir şekilde kozmopolit bir görünüm" arz ediyordu.⁷⁴ Bu durumun yarattığı genel bir güvensizlik havası da oldukça etkiliydi. Osmanlı yönetimi ise olayların mahiyetini yeterince anlayamamakta ve çözümü kargaşa çıkan bölgeye asker sevk ederek aramaktaydı. Buna ilaveten her nerede benzer nitelikli bir kargaşa ya da ayaklanma çıkarsa olaya hemen "kızılbaş" veya "rafizi: isyanı" damgasını vurarak işi siyasi mahiyette algılamayı tercih ediyordu. Kargaşa ve isyanların sosyal, idari ve ekonomik boyutları hemen hemen hiç akla getirilmiyordu. Olayların temelinde yatan kültürel ve sosyal problemlere inilmeyerek bölgenin kültürel açıdan gelişmesine ve değişmesine yarayacak müesseseler biraz da şehirleşme olgusunun bulunmayışının tesiriyle yeterince götürülemedi. Bölgedeki sosyo-kültürel müesseselere bakıldığında XVI. yüzyılın son çeyreğine gelindiğinde bütün eserlerin Dulkadirliden kalanlardan ibaret olduğu görülür. Yöreye Çapanoğulları'nın intikali ve Yozgat'ı merkez haline getirmelerine, yani XVIII. yüzyılın ikinci yarısına kadar bir iki sancak beyinin yaptırdığı mescid dışında Bozok'ta herhangi bir kültürel ve sosyal müessesenin inşa edilmediğini ifade etmek gerekir.

---

⁷² Sümer, a.g.e, s. 77-78.

⁷³ Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, (Neşr. Bekir Sıtkı Baykal), Ankara 1981, KB yay. s. 94.

⁷⁴ Danişmend, s.122-123.

Sonuç

Bozok bölgesi Osmanlı İmparatorluğu'na dahil olmazdan önce uzunca bir süre Dulkadirli Beyliğine bağlı olarak bu beylik toprakları arasında yer almıştır. Bu haliyle bölge Anadolu'nun merkezi bir yerinde bulunmasına rağmen Dulkadirli Beyliği ile beraber 1522 yılı gibi oldukça geç bir tarihte Osmanlı topraklarına dahil olmuştur. Osmanlı idaresine geçmesi oldukça sıkıntılı bir süreçle beraber mümkün olan Bozok'ta birçok sosyal/siyasal kargaşalar meydana gelmiştir. Yayla özelliğinden dolayı daha çok konar-göçer Bozoklu Türkmenler tarafından yurt edinilen bölgede yerleşik hayata tedricen geçilmiştir. Önceleri yaylak ve özellikle kışlak mahalleri yavaş yavaş daimi iskân yerlerine dönüşmüş ve bölgenin XVI. yüzyıldaki kompozisyonu ortaya çıkmıştır. Bugünkü il sınırları ile beraber Kayseri'nin Sarioğlan ve Felahiye ilçeleri ile Sivas'ın Gemerek ve Şarkışla ilçelerini de bünyesinde barındıran Bozok Sancağı XVI. yüzyılın sonlarına doğru yoğun bir nüfusu barındırmaktadır. Daha çok artık köy haline dönüşen ve azımsanmayacak miktarda yaylak ve kışlak şeklindeki iskân coğrafyasıyla Bozok XVI. ve XVII. yüzyıllarda mamur bir şehirden mahrum yegâne Osmanlı Sancağı'dır. Bölgedeki halkın Bozoklara bağlı kabile ve cemaatlerden oluşması neticesinde yerleşik düzene geçtikten sonra da aralarındaki kan ve akrabalık bağlarının devam etmesi sonucunu doğurmuş, sosyal dokunun daha çok akrabalık ve aynı boya mensubiyet duygularıyla örülmesini mümkün kılmıştır. Bu da İmparatorluk dâhilinde tam bir itaat isteyen merkezîyetçi yapılar karşısında daha az bağımlılık isteyen kabile ve aşiret dokuları arasında zaman zaman çatışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Bilindiği kadarıyla XVI. yüzyılın 30'lu yıllarından sonra 1590'lara kadar bölgede ciddi denebilecek herhangi bir problem çıkmamış. Bu da bölgedeki sosyal ve ekonomik şartların nisbeten düzelme yoluna girmesi sonucunu doğurmuştur. XVII. yüzyılın sonunda (1590'lar) başlayıp 1610'lara kadar devam edecek genel kargaşa döneminden Bozok da nasibini alacak ve Sancak yeniden nüfus bakımından önemli kayıplara uğrayacaktır. Celali İsyanları'nın bölgede yarattığı tahribat ve sonuçları ise bir başka araştırmanın konusu olacaktır.

DULKADİR BEYLİĞİ DEVRİNDE DARENDE*

A.AKGÜNDÜZ-S.ÖZTÜRK-Y.BAŞ**

Ebu Said Bahadır Han adına Sivas'ın idaresini elinde bulunduran İlhanlı valisi Alaaddin Eretna, Timurtaş'ın Memlukulara sığınması üzerine, iktidar boşluğundan istifade ederek Orta Anadolu'da kontrolü sağladı ve Eretna Devleti'ni (1335-1390) kurdu. İlhanlı valisi olması hasebiyle bir süre için hem İlhanlı beyleri hem de Anadolu'da bulunan Türk beylerini rahatsız etmeyen akıllıca bir siyaset izledi.

Eretna, Memluklu Hükümdarı Kalavun (Nasır)'a itaatını arz ederek, ondan kendisini tanıdığına dair h.738/1337'de menşur aldı. Muhtemelen Darende şehri de yeni tesis edilen bağlılık ve dostluk karşılığında kendisine verildi. Böylece Sivas ve çevresinde kendi adı ile bilinen beyliğe Memluklar gibi büyük bir koruyucu bulmayı başardı.¹

Sultan Eretna, belli bir güce ulaştınca, Tokat, Kayseri ve Samsun valilerini kendisine bağlayarak mevkiini kuvvetlendirdi. Memluklu Hükümdarı Kalavun'a karşı tabiiyetini unutup araları bozuldu. Kalavun'un emri üzerine, Dulkadir oğlu Zeynüddin Karaca Bey, sınır şehirlerini yağma ve tahrip etti. Tabiiyet menşurunu aldığı esnada tekrar Eretna'ya verilmiş olan Darende şehrini de 740/Ağustos 1338'de işgal etti.²

---

* Bu kısım Ahmed Akgündüz, Said Öztürk ve Yaşar Baş tarafından kaleme alınan, es-Seyyid Osman Hulusi Efendi Vakfı Somuncu Baba Araştırma ve Kültür Merkezi tarafından 2002 yılında İstanbul'da yayımlanan *Darende Tarihi* başlıklı eserin s. 92-103'den alınmıştır.

** Ahmed Akgündüz: Prof. Dr., Hollanda Rotterdam İslam Üniversitesi Rektörü. Said Öztürk: Doç. Dr., Osmanlı Araştırmaları Vakfı. Yaşar Baş: Uzman Araştırmacı-Yazar.

¹ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 21.

² Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 25-26; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti", s. 167; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 11; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar Eretna Devleti- Kadı Burhaneddin Ahmed ve Devleti — Mutahherten ve Erzincan Emirliği II*, Ankara 1991, s. 9.

Şehrin Karaca Bey tarafından zapt edilişi ile ilgili kayıtlara göre, Eretna Bey, Darende kalesinin muhafızlığına Hadim Mercan'ı tayin etmişti. Mercan, şehrin işgalinden önce önemli bir iş için Eretna Bey'in yanına gitmişti. Bunu haber alan Elbistan Beyi Zeynüddin Karaca Bey, Türkmen beylerinden Gergerlioğlu Ali, Gündüloğlu İbrahim ve Bunadaş (İlbeyi) oğlu Halil'i kırk kişi ile birlikte Darende üzerine gönderdi. Bu beyler Darende kalesi içinden bir adamı elde ettiler. Bu şahıs, gelen beyleri ve beraberindekileri kale bedeninden iplerle çekerek içeri aldı. Bunlar da Eretna'nın adamlarını öldürüp kaleyi Memluklu sultanı adına zapt ederek Dulkadir oğlu Karaca'ya teslim ettiler. Dulkadiroğlu durumu Mısır Sultanı'na bildirdi. Sultan Nasır da Darende valiliğine Emîr Tengiz'i gönderdi.³

Darende'nin alınması, Karaca Bey ile Eretna arasında kanlı bir muharebenin başlamasına sebep oldu. Eretna, bazı kayıtlara göre, aynı yıl içinde bazılarına göre de bir yıl sonra Darende'yi geri almak düşüncesi ile Dulkadiroğlu Karaca Bey üzerine yürüdü. Yapılan muharebe sonunda her iki taraftan 500 kadar kayıp verildi. Eretna muharebe meydanından çekildi. Karaca Bey ise hem rakibinin oğlunu esir aldı. Hem de zengin bir ganimet ele geçirdi. Bir süre sonra Sultan Nasır'ın aracılığı ile yapılan barış sonucunda Dulkadirîliler, Eretnalılar'dan ele geçirdikleri 20.000 baş hayvanın bir kısmını iade etmek zorunda kaldılar.⁴ Ancak yapılan barış çok sürmedi. Memluklu Devleti'ne tabiiyetini unutmış görünen Eretna'yı itaat etmeye zorlayan Memluklu Sultanı Nasır, Dulkadir kuvvetlerinin 1340'da tekrar Eretna ülkesine saldırmasını emretti.⁵

Eretna ile Memluk Devleti arasında karşılıklı güvene dayalı ve devamlı bir ilişki bir türlü kurulamadı. Çünkü her bir tarafın siyasî hedefleri birbirine zıt idi. Alaaddin Eretna'nın hedefi bağımsızlığını kazanmaktı. Nitekim çok geçmeden tahminen Sultan Nasır Kalavun'un ölümünden sonra 742/1341'de Mısır'la alakasını kesti ve bağımsızlığını ilan etti. Bu sırada Memluklu emîrleri arasındaki iç çekişmelerden istifade ederek Darende'yi de topraklarına kattı. Ancak daha sonra güç durumda kalınca Memluk Devleti'nin tabiiyetini kabul etmek zorunda kaldı. Bu arada eski düşmanı

---

³ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 26; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas-Kayseri Dolaylarında Eretna Devleti", s. 167; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, s. 9.

⁴ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 11; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, s. 9-10.

⁵ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 12; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, s. 10.

Dulkadiroğlu Karaca Bey ile Memluklu Devleti'ne karşı ittifak yapması her ikisini birbirine yaklaştırdı. Sivas ve Kayseri çevresinde önemli bir gücü olarak kendisini hissettirdi ve 753/1352'de de vefat etti.⁶

Eretna'dan sonra yerine geçen oğlu Nasırüddin Mehmet Bey ve ondan sonraki idarecilerin hiçbirisi Alaaddin Eretna gibi tecrübeli ve iyi bir devlet adamı olamayınca kısa bir süre sonra Eretna Beyliği'nde zaafiyet belirtileri görüldü ve yıkıldı. Eretna'nın neslinden gelenler bir süre mücadele ederek Sivas bölgesinde hüküm sürdüler.⁷ Bu devirde Eretna beylerinin zaafiyetinden yararlanan Memluklar, 1362'de Darende'yi ülkelerine kattılar.⁸

Kadı Burhaneddin, Moğollar ve Eretna zamanında Kayseri kadılığı yaptı. Eretnalı Ali Bey'in Kayseri'de de siyasi nüfuzu kaybolunca Karamanoğlu Alaaddin Bey, Kayseri'ye gelerek şehri zapt etti. Kayseri kadısı Burhaneddin'i kovdu. Kadı Burhaneddin, Eretnalı Horoz Ali Bey ve Moğol apulcuları ile birleşerek Karamanoğlu'nun kuvvetlerini şehirde çıkardı. Ancak Kadı Burhaneddin'in gücü Eretnalı Ali Bey'i korkuttuğundan Sivas valisi Hacı İbrahim Bey'den Kayseri'yi işgal etmesini istedi. Hacı İbrahim Bey, güvenilir adamlarından Hasan Bey'i Kayseri'ye gönderdi. İbrahim Bey, hareketlerinden emin olamadığı Kadı Burhaneddin'i, şehri ele geçiren Hasan Bey vasıtasıyla Sivas'a getirdi. Bundan sonra Sivas ve Kayseri şehirleri, İbrahim Bey, oğlu Halil Bey, Kadı Burhaneddin ve Ali Bey arasında bir mücadele alanı oldu. İbrahim Bey'in 780'de şehid olması zerine Kadı Burhaneddin'in desteği ile Sivas'da Eretna emaretine geçen Selçuklu ailesinden Kılıç Arslan da bu mücadelelerde yerini aldı. Fakat Kadı Burhaneddin'in asıl amacı kendi bağımsızlığını ilan etmek olduğundan zamanla Kılıç Arslan'ın nüfuzunu kırdı. Onu ve beraberindekileri öldürdü. Bu olaydan sonra beş yıldan beri takip ettiği amacına ulaşarak 14 Zilkade 782/10 şubat 1381'de Sivas'da tahta oturdu.⁹

O sırada Dulkadirli İbrahim Bey, arazisinin çoğunu Memluklar'a kaptırmıştı. Bu nedenle Memluklar ile arası iyi değildi. Kadı Burhaneddin'in Sivas'ın idaresini ele geçirmesinden yaklaşık bir yıl sonra, Dulkadirli

---

⁶ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas-Kayseri ve Dolaylarında Eretna Devleti", s. 167, 171; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, s. 10-11, 13-14; Kemal Göde, "Eretnaoğulları", *DİA*, İstanbul 1995, c. XI, s. 295.

⁷ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 48-85; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, s. 14-22.

⁸ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, s. 255.

⁹ Aziz b. Erdeşir Esterbd, *Bezm u Rezm*, (Türkçe terc. Mürsel ztrk), Ankara 1990, s. 81-242; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 86-100.

İbrahim Bey'in Haleb'e doğru saldırıya geçmesi üzerine şehrin valisi Yılboğa Nasırı, Türkmenler'in akınına mani olmak için Nisan 1382'de harekete geçip Darende yakınlarında bulunan Arslantaş mevkiine kadar ilerledi. Ancak Halil Bey'in kaçtığını öğrenince geri döndü.¹⁰

1382 yılı sonlarında Emîrû'l-asakir Berkuk'un Sultan Hacı'yı tahttan indirerek hükümdarlığını ilan etmesi, bazı bölgelerde kanlı isyanların çıkmasına neden oldu. Bu arada Berkuk'a düşmanlık gösteren birçok Memluklu valisi gibi, Memluklar'ın bir süre önce Elbistan valiliğine tayin etmiş oldukları Alaaddin Altunboğa da Memluk Sultanı'na karşı ayaklanarak Dulkadirli'lerin desteği ile Darende'yi kuşattı. İdarecilerini tutukladı. Halkın teslim olmalarını istedi. Fakat şehir halkının şiddetli direnişi ile karşılaşınca Elbistan'a dönmek zorunda kaldı.¹¹ İsyân etmesi ve Darende'yi kuşatması nedeni ile üzerine gönderilen Yılboğa Nasır'ye yenilince Kadı Burhaneddin'in yanına sığındı ve onun tarafından himaye edildi.¹²

Dulkadirli arazisinin büyük bir kısmının Memluklar'ın eline geçtiği ve beyliğin Harput ve civarına hasredildiği yıllarda Sivas Sultanı Kadı Burhaneddin ile Dulkadirli'ler arasında büyük bir dostluk oluşmuştu. Her iki taraf da bir birinin dostluğunu istemekte idi. Bu yıllarda Harput'a yerleşen Dulkadirli Halil Bey, Memlukluların eline düşmüş olan Dulkadirli'lere ait şehirleri kurtarmak için Kadı Burhaneddin'den başka, diğer komşularının da desteğini arıyordu. Böylece onların yardımlarından emin olarak Maraş ve Elbistan bölgesine yerleşmiş olan Memluklu kuvvetlerini çıkarmak için h.786/1384 yılı başlarında saldırıya geçti. Fakat Halep valisi Yılboğa Nasırı, durumdan haberdar olur olmaz Maraş'a giderek Dulkadirli'leri bozguna uğrattı. Halil Bey, kuzeye doğru çekilerek Kadı Burhaneddin'in desteği ile halen Memluklu hakimiyetinde olan Darende ve Divriği bölgelerini yağmalamaya başladı. Maraş'da ordugah kurmuş olan Yılboğa Nasırı de Elbistan'dan geçerek Darende'ye geldi. Her iki ordu 6 Temmuz 1384'de Aslantaş mevkiinde karşı karşıya geldi. Dulkadirli'ler, Harran ve Re'sü'l Ayn'da meskun olan Türkmenler'in de kendilerine yardım etmelerine rağmen Memluk kuvvetlerine yenilerek dağıldılar. Halil Bey de çadırlarını

---

¹⁰ Esterabadi, *Bezm u Rezm*, s. 371; Yakubşah el-Mihmandar, *Kitabu Mecmuati İfi't-Tarih*, vrk. 16a; Refet Yınanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 24.

¹¹ Tağriberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, c. XI, s. 189; Refet Yınanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 24.

¹² Ibn Hacer el-Askalani, *İnbau'l-Ğumr bi Enbui'l-Umr*, Beyrut 1406, c. II, s. 103; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, s. 127.

ve koyun sürülerini düşmanın yağmasına bırakarak kaçmak, zorunda kaldı. Ancak yakalanarak öldürüldü.¹³

Yılboğa Nasırı'nin seferinden iki yıl sonra 1386 senesi ilkbaharında da Moğol kuvvetlerinin Kadı Burhaneddin'in izni ile Darende'yi yağmaladıklarına dair kayıtlar vardır. Kayıtlara göre bu saldırının nedeni, Memluklar'a yakın bir siyaset izleyen Karaman oğlu Alaaddin Bey'in Moğol emirlerine iyi davranmaması ve Kadı Burhaneddin'e karşı Memluk Devleti ve Karamanoğlu Alaaddin Bey'in tarafında yer alması idi.¹⁴ Ancak bu saldırı esnasında şehrin kimin elinde olduğuna dair bir bilgi verilmemiştir.

Daha sonra Memluklar'ın Malatya naibi olan Mintaş'ın Mısır idaresi ile arası bozuldu. Kendisini emniyette hissetmediğinden Kadı Burhaneddin'e yaklaştı. Memluk ordusunun kendisinin üzerine gelmesi halinde Malatya'yı Kadı Burhaneddin'e teslim edeceğine dair onunla anlaşma yaptı. Ancak sözünü tutmaması üzerine Kadı Burhaneddin tarafından yakalanarak Sivas'a götürüldü. Mintaş'ı kurtarmak için Yılboğa Nasırı emrindeki Memluk ordusu, Ocak 1397'de Sivas'ı kuşattı. Uzun süren mücadeleden sonra bir başarı kazanmadan geri döndüler.¹⁵

Osmanlılar'ın Sivas ve çevresinde nüfuzlarını hissettirdikleri esnada Sivas'da Kadı Burhaneddin'in hükümdarlığı devam etmekte idi. Kadı Burhaneddin, Akkoyunlu, Osmanlı ve Memluk tehlikesine ilave olarak son zamanda bir de Timur ordusunun tehdidi ile karşı karşıya kaldı. Aynı tehlike Osmanlı Devleti için de geçerli idi. Bu nedenle her iki devlet Timur tehlikesine karşı ittifak yolunu tercih etti. Memluk Sultanı da aynı nedenle Kadı Burhaneddin ile dostluk kurdu. Ancak 796/1394'de Anadolu'ya yaklaşan Timur'un Mecengird, Erciş ve Abnik kalelerini alması üzerine Malatya şehri boşaltıldı. Memluklar'a ait olan Divriği ve Darende naibleri kaçtılar. Fakat Timur bu ilk teşebbüsünde daha ileri gitmedi. Gürcistan tarafına yöneldi. Timur'un Anadolu içlerine girmeden geri dönmesi, ona karşı Anadolu'da kurulmuş olan ittifakı gevşetti. Buna karşılık Yıldırım Bayezid, daha önce Memluklar ile Kadı Burhaneddin aleyhine gizlice

---

¹³ İbn Hacer, *Inbdu'l-umr*, c. II, s. 212-213; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Sivas ve Kayseri Hükümdarı Kadı Burhaneddin Ahmed", *Belleten*, c. 32/126, Nisan 1968, s. 201; Refet Yınanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 26; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, s. 128.

¹⁴ Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, s. 114.

¹⁵ Esterabadi, *Bezm u Rezm*, s. 316-336.

yapmış olduğu anlaşmayı uygulamaya koymak için fırsatlar kollamaya başladı.¹⁶

Bu arada Timur'un dönüşünden sonra, Kadı Burhaneddin Ahmed ile kendisine tabi olan Akkoyunlu İlik (Yülük) Osman Bey 799'da büyük bir savaşa girişti. Her iki taraf tamamen güçsüz kalana kadar savaştı. Bu savaştan sonra Yülük Osman, 28 Şevval 800/14 Temmuz 1398'de Kadı Burhaneddin'i öldürdü. Kara Yülük Osman Sivas'ı ele geçirdi. Ancak halkın karşı çıkması üzerine şehir başsız kaldı. Sivas halkı, muhtemelen Kadı Burhaneddin'in oğlunun da isteği ile Yıldırım Bayezid'e müracaat etti. Bu fırsatı bekleyen Yıldırım Bayezid, şehri 1398'de işgal ederek Osmanlı topraklarına kattı.¹⁷ Bu fetihle birlikte, Timur tehlikesi nedeniyle daha önce Memluklar ile kurulmuş dostluk ilişkileri, Timur'un dönüşü ve Sivas'ın alınması ile bozuldu ve yerini tekrar gerginliğe bıraktı.

Yıldırım Bayezid, bölgedeki nüfuzunu kuvvetlendirmek için, Sivas'ın alınmasından sonra, 802/Ağustos 1399'da Elbistan üzerine yürüdü. Burada bulunan Memluklu taraftarı Dulkadiroğlu Sadaka'yı kaçmaya mecbur etti. O sırada Osmanlı dostluğunu kazanmış olan Dulkadiroğlu Nasreddin Mehmet Bey'in Dulkadir Beyliği'ne geçmesini temin etti. Daha sonra, Elbistan'dan hareket eden Osmanlı ordusu Darende'yi kuşatırken, Yıldırım Bayezid de ordusunda bulunan Sırp askerleri ile birlikte Malatya'yı kuşattı. Hücumu dayanamayan Malatya halkı, Eylül ayı içinde şehri teslim etti. Darende bir süre daha direndi. Bölgedeki şehirlerde karışıklık ve sıkıntılar görülmeye başladı. Elbistan ve Malatya'daki gelişmeleri haber alan Mısır Sultanı, durumu tahkik etti ve karşılık vermek istediye de başarılı olamadı. Bu sırada Darende şehri de teslim oldu. Böylece Memluk Devleti'nin elinde bulunan Darende ve Malatya tarafları Osmanlı idaresi altına girdi. Bundan sonra Divriği, Kahta ve Behisni gibi Memluklu kaleleri de Osmanlılar'ın eline geçti. Sivas vilayetinin sınırları Erzincan'a kadar genişledi. Bazı kayıtlara göre, Timur'un önünden kaçarak Osmanlılar'a sığınan Bağdat Hükümdarı Ahmed Celayiri'nin Yıldırım Bayezid'i tahriki

---

¹⁶ Esterabadi, *Bezm u Rezm*, s. 424; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Kadı Burhaneddin Ahmed", s. 214; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, s. 165.

¹⁷ İbn Hacer *İnbau'l-Ğumr*, c. III, s. 394; Aşıkpaşa-zade, *Tevarih-i Al-i Osman*, İstanbul 1332, s. 73; Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrari'l-Mübin bi Hakaiki'l-Ahbar*, Kahire 1248, s. 355; Solak-zade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solak-zade Tarihi*, (Haz. Vahid Çabuk), Ankara 1989, c. II, s. 88-89; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 155; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Kadı Burhaneddin Ahmed", s. 221, 237- 238. Hüseyin Hüsameddin, Sivas'ı, Tokat Beylerbeyi Kutlu Paşa'nın işgal ettiğini kaydetmiştir.

sonucunda bu bölgeler alındı. Anadolu'nun Fırat'a kadar kısmı Osmanlı idaresine geçti.¹⁸

Giese neşri *Anonim Tevarih-i Al-i Osman* ile Aşıkpaşazade ve Hadidi'nin *Tevarih-i Al-i Osman*'ında Yıldırım Han'ın Sivas'ı aldıktan sonra Erzincan'ı ondan sonra da Darende'yi aldığı ve bu zaferlerin 798/1396'da kazanıldığı bildirilmektedir.¹⁹ İbn-i Hacer gibi Arap tarihçileri ile bazı son devir Türk tarihi araştırmacıları bu fethin 800/1398 ve 1399'da vuku bulunduğunu kaydetmektedirler. Ancak Sivas'ın 1398'de Darende'nin 1399'da fethi daha kabul edilebilir gözükmektedir. Çünkü 1396'da Niğbolu zaferini kazanan Yıldırım Bayezid, 1397-1398'de İstanbul kuşatması ile meşgul oldu. Bu esnada Orta Anadolu'da bazı meseleler çıkması ve Kadı Burhaneddin'in öldürülmesi üzerine Sivas üzerine yürüdü. Burayı ele geçirdikten sonra yukarıdaki minval üzere Memluklar'a ait olan Darende ve çevresini ele geçirdi. Darende, Sivas'dan sonra Malatya ile aynı anda ve Divriği ve Behisni'den önce alındı. Erzincan bölgesi daha sonra alındı.²⁰

Darende'nin alınmasından kısa bir süre sonra Timur galesine karşı Osmanlı Devleti ile Memluk Devleti ittifak ettiklerinden Behisni ve muhtemelen Darende şehri ve çevredeki diğer şehirler de tekrar Memluklar'ın eline geçti. Timur'un Anadolu'ya girmesi ile bölgede yeni tesis edilmiş olan huzur ve sükûnet havası yeniden bozuldu. Timur ordusu, Zilhicce 802/Ağustos 1400'de Sivas'a ani bir baskın yaptı. Sivas'dan sonra Elbistan'a giderek ordusunun atlarını çalmış olan Dulkadirli Türkmenleri'ni

---

¹⁸ Münecimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbar Tercemesi*, İstanbul 1285, s. 311; Yakubşah el-Mihmandar, *Kitabu Mecmuati fi't-Tarih*, vrk. 23a-b, 24a; Aşıkpaşa-zade, *Tevarih-i Al-i Osman*, s. 73; Müverrih Cenabi Mustafa Efendi ve Cenabi Tarihi, (Haz. Mehmed Canatar), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1993, s. 193; Lütfi Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman*, Musahhih Ali, İstanbul 1341, s. 51; Mehmed Neşri, *Kitab-ı Cihan-nüma*, (Yayınlayan Faik Reşit Unat-Mehmed Altay Köymen), Ankara 1987, c. I, s. 335; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 160; Mükrimin Halil Yinanç, "Bayezid I", *İA*, İstanbul 1979, c. II, s. 379; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, s. 288.

¹⁹ Münecimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbar Tercemesi*, s. 311; Aşıkpaşa-zade, *Tevarih-i Al-i Osman*, s. 73; *Anonim Tevarih-i Al-i Osman*, (neşr: F. Giese), s. 37; Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman* (1299-1523), (neşr: Necdet Öztürk), s. 123-124.

²⁰ İbn Hacer *İnbu'l-Ğumr*, c. III, s. 394; *Cenabi, Tarih*, s. 193; Karaçelebi-zade Abdülaziz Efendi, *Ravzatü'l-Ebrar*, s. 355; Mehmed Neşri, *Cihan-nüma*, c. I, s. 335; Mükrimin Halil Yinanç, "Bayezid I", s. 379, 382; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Kadı Burhaneddin Ahmed", s. 221, 237-238; Yaşar Yücel, *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, s. 288.

cezalandırdı.²¹ Malatya, Behisni ve bölgedeki diğer şehirleri Memluklar'dan alan Timur, bölgeyi çiğneyerek Şam tarafına gitti. Bu esnada Darende tarafları da onun etkisi altında kaldı. Timur'un ordusunda bulunan Nizamüddin Şam, Elbistan, Malatya ve Kâhta kaleleri ile Malatya hududundan bu kalelerin bulunduğu yere kadar birçok kalenin zapt ve yağma edildiğini bildirir. Aynı ise, Timur'un bazı şehirleri tamamen tahrip ettiğini, bazı şehirlerde ise halkın eşyaları alınarak bin türlü sıkıntı çektirildiğini kaydeder ki Darende şehri de bu ikinci grup arasındadır. Bu kayıtlar, Darende'nin Timur'un saldırısından nasıl etkilendiğini göstermesi bakımından önemlidir. Anlaşıldığına göre Timur'un çekilmesinden sonra şehir, tekrar Memluklar'a kalmıştır.²²

XV. yüzyılın başlarında Memluklu valileri saltanatı elde etmek için birbirleri ile mücadele etmekte idiler. Timur'un bölgeden çekilmesinden sonra sultana karşı isyanlar devam etti. Bu mücadelelerden birinde Halep valisi Demirtaş, Antakya hâkimi Baz oğlu Faris ve müttefiki Cekem ile uğraşır iken Dulkadir Beyi Nasırüddin Mehmet de Memluklar'ın elinde bulunan Darende'yi Haziran 1405'de ele geçirdi. Bu tarihten sonra şehir bir kaç sene Nasırüddin Mehmet'in elinde kaldı.²³

---

²¹ Nizamüddin Şami, *Zafername*, (Farsçadan terc. Necati Lugal), Ankara 1987, s. 260-263; Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 161; Mükrimin Halil Yinanç, "Bayezid I", s. 380; Yaşar Yücel, *Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları*, Ankara 1989, s. 116, 117.

²² Nizamüddin Şami, *Zafername*, Ankara 1987, s. 262, 263; İbn- Kemal, *Tevarih-i Al-i Osman VII. Defter*, (Haz. Şerafettin Turan), Ankara 1991, s. 273; Hadidi, *Tevarih-i Al-i Osman*, s. 124, 125; Ahmed Cevdet Paşa, *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, (Haz. Mahir İz), Ankara 2000, c. VI, s. 330, 335; Mükrimin Halil Yinanç, "Bayezid I", s. 380, 381; İbn Kemal, yukarıda adı geçen eserinde Yıldırım Bayezid'in Timur'a yenilgisi üzerine Darende ve çevresinin yeniden Mısırlılar'ın eline geçişini şöyle kaydeder: "*Malatya ve Darende ve ol kenarda nice kıla' u buka' havza-i himayet-i Al-i Osman'da dahil olmuşken merhum Yıldırım Han vak'asında Sultan-ı Mısır'ın müdafaasıyla ol iklim-i ma'mur ecdad-ı emcadımızın elinden çıktı.*" Hadidi ise, manzum *Tevarih-i Al-i Osman*'ında, Yıldırım Bayezid tarafından Darende ve çevresinin alınışı ve Timur saldırısı esnasında tekrar Mısır Memluk Devleti'nin eline geçişini şöyle kaydetmiştir: "*Malatyye vü Divriği, Darende; Bunlar mahkum idi Türkman elinde; Sürüp leşger kim irdi Yıldırım Han; Ol üç şehri verür na-çar Türkman; Temür'ün vartasında Türk'i yine; Mısır Sultanı getürdi yerine; Malatyye Mısır hükmine girdi; Mısırlı gayrını Türkmana virdi...*"

²³ İbn Hacer, *İnbau'l-Ğumr*, c. V, s. 297-303; Tağriberdi, *En-Nücümü-Zahire*, c. XIII, s. 6; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 36.

Nasreddin Mehmet Bey, yaklaşık on yıl kadar Darende'yi elinde tuttu. Ancak Dulkadirli'lerin Osmanlılar'a yaklaşması, Memluk Sultanı Şeyh'i endişelendirmeye başlamıştı. Sultan Şeyh, Dulkadirli'lerin itaatinden emin olmak için 18 Ağustos 1414'de Elbistan'a yürüdü. Kendisinin Şam tarafında isyanı esnasında, Nasırüddin Mehmet Bey'i kendi tarafına çekmek için ona terk ettiği Antep ve Darende'yi Dulkadirli'lerden, Malatya'yı da Köpekoğulları'nın elinden alarak Mısır'a döndü. Bu sırada Sultan'ın harekete geçtiğini haber alan Hüseyin Bey Divriği taraflarına oradan da Osmanlı topraklarına geçmişti. Sultan Şeyh Müeyyed Mısır'a dönünce, Hüseyin Bey tekrar harekete geçti. Darende valisi karşı çıktı ise de Hüseyin Bey bu bölgeyi tahrip etti.²⁴

Eski müttefiki ve suç ortağı Şeyh tarafından aldatılan ve baskıya maruz kalan Nasreddin Mehmet Bey, ondan intikam almak için fırsat kolladı. Şam valisi Canıbeg isyan edince oğullarından birini gizlice yardıma gönderdi. Bu arada isyan bastırıldı. Nasreddin Bey'in oğlu yakalanarak Kahire'ye götürülüp hapsedildi. Aradan geçen bir yıl içerisinde Mısır'da bulunan oğlundan haber alamayan Nasırüddin Mehmet Bey'in eşi Hatice Hatun, Kahire'ye gitti. Dulkadirli'lerin itaatine ve Darende'yi teslim edeceğine söz vererek Ocak 1417'de oğlunu serbest bıraktırdı. Ancak Nasreddin Mehmet Bey husumete devam etti. Darende'yi geri aldığı gibi Besni'yi de kendi ülkesine kattı. Köpekoğlu Hüseyin Bey Malatya'yı, Karamanoğlu Mehmet Bey de Tarsus'u aldı.²⁵

Türkmenler'in bu saldırılarına karşılık olmak üzere Sultan Şeyh, Nisan 1417'de Anadolu'ya doğru hareket etti. Şeyh'in oğlu İbrahim, Anadolu'daki bazı Türkmenler'den aldığı takviye birlikleri ile birlikte babasından önce Elbistan'a geldi. Memluk ordusunun çokluğunu gören Nasırüddin Mehmet Bey, kaçmak zorunda kaldı. İbrahim Bey de bölgeyi işgal ederek Nasırüddin Mehmet'i takibe başladı. İki defa baskın yaparak onun ordugahını yağmaladı. Babasının emrindeki Memluk kuvvetleri de

---

²⁴ İbn Hacer, *İnbau'l-Ğumr*, c. VII, s. 184; Tağriberdi, *En-Nücumu'n-Zahire*, c. XIII, s. 174; Yakub-şah el-Mihmandar, *Kitabu Mecmuati fi't-Tarih*, vrk. 34b. vd.; Neşri, *Cihan-nüma*, c. I, s. 401-404; Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Ankara 1963, c. I, s. 47-23; Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler), Tarihleri-Boy Teşkilatı Destanları*, Ankara 1965, s. 263; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 42.

²⁵ İbn Hacer, *İnbau'l-Ğumr*, c. VII, s. 180-184, 190-191; Tağriberdi, *En-Nücumuz-Zahire*, c. XIII, s. 201; Yakub-şah el-Mihmandar, *Kitabu Mecmuati fi't-Tarih*, vrk. 39b vd., 40a vd.; Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlükleri Tarihi*, Ankara 1989, s. 152; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 42.

Elbistan'a gelince Elbistan'a geri döndü. Kurtulmayı başaran Nasırüddin Mehmet ise hiç olmazsa topraklarının bir kısmını kurtarmak için oğullarından birini Darende kalesinin anahtarları ile birlikte Şeyh'in yanına gönderdi. İtaatini arz ederek Darende'yi teslim etmesi karşılığında ülkesini kendisine bırakmasını istedi. Sultan bu teklifi kabul etti. Ancak Nasreddin Mehmet'in kardeşi olan Memluklar'ın Ayıntab valisi Alaaddin Ali Bey, onun barış teklifinin kabul edilmemesini istedi. Memluk hükümdarı da aynı düşüncede olduğundan Maraş ve Elbistan'ı Alaaddin Ali Bey'e teslim etti. Kendisi de Darende'ye gitti. Şehre girmek için sabahı bekledi. Orada sabahlayıp Şam naibi Akbay'ı kaleyi almakla görevlendirdi ve geri döndü. Akbay'a bu iş için silahlar, kuşatma aletleri ve lağımçılar gönderildi. Ordugahına geri döndüğü gece Darende yakınlarındaki Handaros kalesinin fethi haberini aldı.²⁶

Sultan ertesi gün muharebeyi mahallinde izlemek için silahlı askeriyle tekrar Darende kalesi önüne geldi. Kale önünde kurduğu ordugahına indi. Hisar'da şiddetle mukavemet ediliyordu. Bu arada Memluk kuvvetleri ile savaşıyan Nasırüddin Mehmet'in yenilerek her şeyini kaybettiği ve bir oğlunun elinin kesildiği haberi geldi. Buna çok sevinen Sultan Şeyh, Darende'yi teslim almak için yeniden şehir önlerine geldi. Darende'ye bakan bir geçit üzerinde sabahladı. Gündüz vakti, Darende önlerine gelerek kuşatmayı devam ettirdi. Memluk kuvvetlerine daha fazla direnmenin mümkün olmadığını gören kale komutanı Nasırüddin Mehmet'in amcası İbrahim Bey'in oğlu, bir rivayete göre de Nasırüddin Mehmet'in oğlu Davud Bey, Sultan'dan eman talebinde bulundu. Sultan eman verince itaatini arz ederek 15 Haziran 1417'de kaleyi teslim etti. Cuma günü sabahın erken vakitlerinde kaleden indiler. Sultan ona bir hilat giydirdi ve etrafa fetihnameler gönderdi. Re's-i Nevbe (naib, sancak beyi) 'lerden biri olan Altunboğa el-Cekemi'ye de hilat giydirip Darende naibi tayin etti. Ona bol miktarda silah ve 4000 dinar para yardımında bulundu. Sultan, fethin ertesi günü Darende kalesini gezdi. Sultan daha Darende'de iken Harput kalesini müdafaa eden Dulkadirli de teslim olmuştu. Buradaki müdafilerden on kadarı Darende'ye gönderildi. Sultan Şeyh, bu müdafileri hemen Darende kalesinde idam ettirdi ve Elbistan'a döndü. Oradan da Besni taraflarına gitti.²⁷

---

²⁶ İbn Hacer, *İnbau'l-Ğumr*, c. VII, s. 259-260; Tağriberdi, *En-Nücümü'z-Zahire*, c. XIII, s. 202; Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlukleri*, s. 157, 172, 173, 187; RefetYinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 43.

²⁷ İbn Hacer, *İnbau'l-Ğumr*, c. VII, s. 259-260; Tağriberdi, *En-Nücümü'z-Zahire*, c. XIII, s. 202; Yakub-şah e1-Mihmandar, *Kitabu Mecmuati fi't-Tarih*, vrk. 40a vd;

Darende'nin Memluklu valisi Altunboğa el-Cekemi, Köpekoğlu Hüseyin'i yakalamak ve öldürmek maksadı ile 1418'de Malatya üzerine gitti. Fakat bir şey yapamadı. Hüseyin Bey, bir süre sonra Tağrıberdi el-Cekemi tarafından öldürüldü.²⁸

Sultan Şeyh'in 1421'de ölümünü müteakip saltanat naipliğini ele geçiren Tatar'a karşı eski ordu komutanı Altunboğa Karmışi, Suriye'de isyan etmişti. Tatar'ın bu isyanı bastırmak için Suriye'ye geldiği esnada Dulkadirli İbrahim Bey'in torunu Davud oğlu Tuğrak, fırsattan istifade ederek Malatya'yı ele geçirdi. Bu sırada Dulkadirliler, görünüşte Memluklular'a karşı itaatte kusur etmemeye gayret ettiler. Ancak aynı yıl içinde Dulkadirli Alaaddin Ali Bey, Suriye'ye giderek Tatar'a bağlılığını bildirdi. Tatar da onun sadakatinden memnun kalarak idaresinde bulunan Maraş'a ilave olarak Ağustos 1421'de Ayıntab ve Darende'yi de onun idaresine bıraktı. Fakat Mısır'da tahta çıkan Barsbay, Alaaddin Ali'nin halka baskı yaptığını bahane ederek Darende ve Ayıntab'ı geri aldı. Muhtemelen Alaadin Ali'ye kırgınlığı nedeniyle Darende ve Ayıntab'ı Nasırüddin Mehmet Bey'e geri verdiği ve Alaaddin Ali Bey'in 1424'de Barsbay'a sığındığı kaydedilmektedir²⁹

Nasırüddin Mehmet Bey'in Barsbay'a karşı itaatkar davranışı duruma göre değişmekte idi. Kendisinin Osmanlılar'a yakınlık duyduğu bir sırada, Barsbay da Osmanlı ve Dulkadirli yakınlaşmasını tehlikeli görerek Karamanoğlu'nu kendi tarafında tutmaya çalıştı. Ancak Osmanlı Devleti de daha önce isyan ederek kendisine sığınmış olan Memluklu valisi Cambeg'in Nasırüddin Mehmet ile ittifak etmesini temin etti. Baybars, Cambeg'in teslim edilmesini istedi. Nasırüddin Mehmet ise bu kozu kullanmak istiyordu.³⁰

Sultan Barsbay, Cambeg tehlikesi ve Dulkadir beyinin itaatsizliğini gidermek için 1436 baharında harekete geçti. Bütün büyük komutanların katıldığı kalabalık bir orduyu Tanrıbirmiş komutasına vererek Nasırüddin Mehmet Bey'in üzerine gönderdi. Memluk ordusunun yaklaştığını haber alan Nasırüddin Mehmet Bey, Elbistan'ı terk etti. Birçok güçlüklerden sonra

---

Kazım Yaşar Koprıman, *Mısır Memlukleri*, s. 157, 172-173, 187; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 43.

²⁸ İbn Hacer, *İnbau'l-Ğumr*, c. VII, s. 294-295.

²⁹ İbn Hacer, *İnbau'l-Ğumr*, c. VII, s. 405-406; Tağrıberdi, *En-Nücumu'z-Zahire*, c. XIII, s. 254-255; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 45-46.

³⁰ Aşıkpaşa-zade, *Tevarih-i Al-i Osman*, s. 246; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 50-51.

Elbistan'a ulaşan Tanrıbirmiş, Mehmet Bey'in kaçtığını öğrenince şehri yağmalayıp tahrip ederek halkını Memluklar'ın eline geçmiş olan Darende'ye sürdü.³¹

İbn Tağrıberdi'den rivayet edilen bir kayda göre, Fatih Sultan Mehmed'in Karaman Beyliği veraseti ile ilgilendiğini gören Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan, Karamanoğlu İshak Bey lehine müdahalede bulunmak üzere ordusu ile Diyarbakır'dan hareket ederek Konya'ya gelmiş ve isteğine nail olmuştu.³² Bu sefer öncesinde Memluklar'ın Darende naibine 11 Safer 869/13 Kasım 1464 tarihli bir mektup yazmış, Darende naibi de Uzun Hasan'ın faaliyetlerini bildirerek bu mektubu da Sultan'a göndermişti. Kayıtlara göre Uzun Hasan, Memluklar'a itaatini bildirmekle birlikte muhtemelen bu bölgeden emniyetli bir geçiş izni istemişti.³³

Dulkadirli Beyliği üzerinde Memluklar ile Osmanlılar'ın nüfuz sahibi olma istekleri daha sonra artarak devam etti. Fatih zamanında Dulkadirli Beyliği üzerinde Osmanlı Devleti'nin nüfuzu oldukça yüksek bir seviyeye ulaştı. Fatih'in ve Dulkadir beylerinin desteğini alan Dulkadirli Şehsuvar Bey (1466-1472), beyliğin başına geçti ve Memluklu Devleti aleyhine önemli başarılar elde etti. Emîr Kulaksız komutasında üzerine gönderilen Memluk ordusunu 30 Mayıs 1468'de şiddetli bir bozguna uğrattı. Bu başarıdan sonra cesareti artan Şehsuvar Bey, Memluklar ve taraftarı olan Ramazanoğlu şehirlerine saldırmaya başladı. Bu esnada Memluklar'ın elinde bulunan Darende şehri de onun saldırılarına hedef oldu ise de uzun süre halkın mukavemetini kıramadı. Ancak Fatih'in muhalefetine rağmen Şehsuvar Bey, Memluk arazisine saldırıya ve Darende kuşatmasına devam etti. Kasım 1468'de, Memluk valisi Balabanoğlu'nu Darende'den çıkararak şehri ele geçirdi.³⁴

---

³¹ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 52.

³² Akkoyunlular ve Uzun Hasan hakkında bkz. Adnan Sadık Erzi, "Akkoyunlu ve Karakoyunlu tarihi hakkında araştırmalar 1. Kitab-ı Dede Korkud hakkında notlar.- İİ. Uzun Hasan'ın Birinci Karaman Seferi", *Belleten*, c. XVIII, Sayı 70, Ankara 1954, s. 178-221; Bekir Sıtkı Baykal, "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Kat'i Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı - Akkoyunlu Harbinin Başlaması", *Belleten*, c. XXI, Sayı 82, Ankara 1957, s. 261-284.

³³ Yaşar Yücel, *Çobanoğulları Beyliği - Candaroğulları Beyliği 1*, Ankara 1988, s. 119.

³⁴ Aşıkpaşa-zade, *Tevarih-i Al-i Osman*, s. 207-209; Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", s. 53; Selahattin Tansel, *Osmanlı Kynaklarına Göre Fatih Sultan Mehmed'in Siyasi ve Askeri Faaliyeti*, Ankara 1976, s. 335-336; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 66-68.

Bir rivayete göre şehri zorla ele geçiren Şehsuvar Bey, Memluklu valisi Balabanoğlu'nu öldürmüştü.³⁵ Tapu kayıtlarında da Dulkadirli Şehsuvar Bey'in Memluklar'a ait olan Darende'ye girdiği esnada şehri tahrip ettiği ve belli başlı eserleri yakıp yıktığı kayıtlıdır. Bu nedenle şehir yeniden tamir edilirken çarşı ve dükkânlar da başka yerde yapılmıştı. Mesela Ulu Cami'nin vakıflarından çarşı içinde bulunan yetmiş dükkânı tamamen yakmış olduğundan vakıf dükkânların eski yeri boş kalmıştı. O sırada dükkânların başka yerde yapılmasına engel olunmak istendi ise de bir şey yapılamadı. Ancak camiye ayda bir akçe verilmesi kuralı kabul edildiğinden dükkânların başka yerde kurulması ve gelirlerin caminin imamet ve hitabet hizmetini yürütenlere harcanması kararı alındı. Bu vesileyle bir süre için dükkânlardan yıllık 840 akçe gelir elde edilmeye devam edildi. Daha sonra yeni yapılan dükkânlardan istenilen gelirin elde edilememesi nedeniyle vakfın gelirleri akamete uğradı.³⁶

Darende'yi ele geçiren Şehsuvar Bey, Kahire'ye bir elçi göndererek barış teklif etti ise de Kayıtbay bu teklifi kabul etmedi. Kayıtbay, Şehsuvar Bey galesini ortadan kaldırmak için Emîr Özbek komutasındaki bir orduyu onun üzerine gönderdi. Ancak Şehsuvar Bey, bu orduyu perişan etti. Şehsuvar üzerine gönderdiği bir ordu Nisan 1469'da Şehsuvar Bey'i ağır bir yenilgiye uğrattı. Ancak Sultan Kayıtbay, Yeşbek komutasına verdiği ikinci bir Memluk ordusu daha gönderdi. Şehsuvar Bey bu orduya yenileceğini anlayınca Ağustos 1471'de Yeşbek'e bir elçi göndererek Kayıtbay'a itaatini bildirdi. Teklifi kabul eden Yeşbek, barış şartlarını görüşmesi için Kazasker Şemseddin bin Aca'yı Şehsuvar Bey'in yanına gönderdi. Memluk temsilcisi, Şehsuvar Bey'in Kozan ve Darende şehirlerini terk etmesini istedi. Ancak bu istek Şehsuvar Bey tarafından kabul edilmediğinden barış yapılamadı.³⁷

Kazandığı zaferler nedeniyle kendine güveni artan Şehsuvar Bey, bu arada Fatih'i gücendirmiş, Memluk Devleti'nin de büyük bir galesi haline gelmişti. Onun Osmanlılar ile de arasının açıldığını gören Memluk Sultanı Kayıtbay, Fatih'in ve bölgedeki diğer Türkmen beylerinin desteğini alarak Yeşbek idaresindeki büyük bir orduyu yeniden Şehsuvar Bey üzerine gönderdi. İki ordu, 12 Kasım 1471'de Kadirli'de karşı karşıya geldi. Savrun deresinin Ceyhan'a döküldüğü yerde yapılan savaşta Şehsuvar Bey, ağır bir yenilgi aldı. Canını güçlkle kurtarabildi. Dulkadirli Çukurova'dan

³⁵ Arifi, "Maraş ve Elbistan'da Zülkadir (Dulkadir) oğulları Hükümeti", *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*, c. V, Sayı 31, Nisan 1331, s. 424.

³⁶ BA, Maliyeden Müdevver, nr. 3332, s. 44.

³⁷ Aşıkpaşa-zade, *Tevarih-i Al-i Osman*, s. 211; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 68, 71.

çıkarıldı. Yeşbek, kışın yaklaşması nedeniyle zaferden sonra Haleb'e geri döndü. Ancak ilkbaharda tekrar sefere çıktı. Memluk ordusunun hareketini haber alan Şehsuvar Bey, Tatar Oğlu Alaaddin'i Yeşbek'e gönderdi. Türkmenler'in kendisini terk etmesi ile büyük bir tehlike içine düştüğünü gören Şehsuvar Bey, daha önce vermeye yanaşmadığı Darende'yi kendiliğinden Memluklar'a terk edeceğini bildirmek zorunda kaldı. Nisan 1472'de Yeşbek'e yaptığı bu barış teklifi Kayıtbay'a bildirildi, ancak reddedildi. Yeşbek, Dulkadirli ülkesine girdi. Zamantı kalesine çekilen Şehsuvar Bey ve adamları, yakalanarak Kahire'ye götürüldü. Bir süre sonra da idam edildi.³⁸ Dulkadirli tehlikesinin giderilmesi ile Darende şehri yeniden Memluk Devleti'nin eline geçti.

Darende'nin evkaf tahririne ilişkin 1519 tarihli defterden anlaşıldığına göre, 1492 tarihinde Darende arazisinin Gürün tarafı, Dulkadiroğlu Beyliği'nin elinde idi.³⁹ Ancak Yavuz Sultan Selim'in kardeşleri ile iktidar mücadelesi yaptığı ve tahta geçtiği 1512 senesinde Darende ve Malatya çevresi yine Memluk Devleti'nin elinde idi. Bu sırada Yavuz Sultan Selim'in kendisi üzerine geldiğini gören kardeşi Sultan Ahmed, doğuya doğru kaçmaya başladı. İlk önce Ankara'ya geldi. Fakat Selim'in komutanı Malkoçoğlu'nun kendisini takip etmesi üzerine, Mısır Sultanı'na veya Şah İsmail'e sığınmak düşüncesiyle Darende'ye geldi. Burada iken Memluklu Sultanı'na bir mektup gönderdi. Onu aracı yaparak Yavuz Sultan Selim ile barışmak istedi. Ancak sonuç alamadığından muhtemelen daha güvenli bir yer olması nedeniyle Malatya'ya gitti. Malkoçoğlu Tur Ali Bey idaresindeki kuvvetler onu takip etti. Tur Ali Bey, Memluk Devleti elinde bulunan Darende ve Malatya'ya girmek için Yavuz Sultan Selim'den izin istedi. Ancak izin verilmeyince Sivas'a geri döndü.⁴⁰

---

³⁸ Aşıkpaşa-zade, *Tevarih-i Al-i Osman*, s. 211; Neşri, *Cihan-nüma*, c. II, s. 781; Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solakzade Tarihi*, c. I, s. 356-357; Arifi, "Zülkadir (Dulkadiroğulları Hükümeti)", *TTEM*, c. V, Sayı 31, s. 424-429; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, s. 71, 76.

Osmanlı-Memluklu mücadelesi ile ilgili bir inceleme için bkz. M.C. Şehabeddin Tekindağ, "II. Bayezid Devrinde Çukurova'da Nüfuz Mücadelesi İlk Osmanlı-Memluk Savaşları (1485-1491)", *Bellekten*, c. XXXI, Sayı 123, Ankara 1967, s. 345-373.

³⁹ BA, Maliyeden Müdevver, nr. 3332, s. 47.

⁴⁰ Gelibolulu Mustafa Ali Efendi, *Kitdbü't-Tdrfh-i Kühü'l-Ahbdr*, Yay. Abmed Uğur-Mustafa Çuhadar-Ahmet Gül- İbrahim Hakkı Çuhadar, c. 1, Kısım II, Kayseri 1997, s. 1060, 1061, 1146, 1147; Solakzade Mehmed Hemdemi Çelebi, *Soiak-dde Tarihi*, c. 2, s. 3; Hadidi, *TevMh-i Al-i Osman*, s. 377, 378; Ahmed Uğur, *Yavuz Sultan Seb*, Kayseri 1992, s. 39; Memluklar'ın Malatya naibinin Veziriazam

Bursa'nın 726/1326'da fethi esnasında Orhan Gazi'nin ordusunda Darendeliler'in de bulunduğu ve fetihten sonra Bursa'da iskan edildiklerine dair bazı görüşler bulunmakta ise de kaynaklarda bu görüşleri doğrulayan sağlıklı bilgilere ulaşılamamıştır.⁴¹

Çaldıran seferinden dönen Yavuz Sultan Selim, Safeviler üzerine yapılan sefere katılmayan, bu sefere giden ordunun iâşesini yağmalattıran Alauddevle Bey'in üzerine Hadım Sinan Paşa'yı gönderdi. Sinan Paşa Alauddevle'yi yenerek öldürdü ve Dulkadirli idaresi, daha önce Osmanlı hizmetine girmiş olan Şehsuvaroğlu Ali Bey'e verildi.⁴²

Darende'nin evkaf tahririne ilişkin 1519 tarihli bir defterden anlaşıldığına göre, 1492 tarihinde Darende şehri, tekrar Dulkadiroğlu Beyliği'nin eline geçmişti.⁴³ Arifi de Darende'yi Alauddevle'nin elinde bulunan şehirler arasında gösterir.⁴⁴ Bu devirde Malatya şehri, 1515 senesine kadar Mısır tabiiyeti altında bulunan Dulkadir Beyliği'nin elinde idi.⁴⁵ Yavuz Sultan Selim'in emri ile Sinan Paşa'nın Alauddevle Bey'in üzerine gittiği esnada Darende şehri ve çevresi yine Memluk Devleti'ne bağlı idi. 1516 yılında Mısır üzerine açılan sefer esnasında Elbistan'dan hareket eden Osmanlı ordusu, 27 Temmuz 1516'da Darende yakınlarından geçip Osmanlı-Memluk-Dulkadirli sınırını aştı ve Malatya'ya doğru gitti. Yavuz

---

Mustafa Paşa'ya gönderdiği bir mektuba göre, Sultan Ahmed üç bin kadar adamı ile Darende'ye geldi. Buradan Memluk Sultanı'na bir elçi göndererek kardeşi ile barışmak istediğini bildirdi. Bu arada Şah İsmail ile de devamlı olanik haberleşmekte idi. Eğer barış olmaz ise yanında kalan beş yüz kadar adamı ile Şah'ın yanına gidecekti. Adamları da birer birer kendisinden ayrılmakta idi. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1983, c. 2, s. 250.

⁴¹ Kaynaklara göre, Bursa Kalesi'nin fethi esnasında, kalenin Çamlıca adı ile bilinen mesire yeri yakınında buhman Molla Arab Camii, yani dağ tarafının tutulması Balabancık adı ile bilinen bir şahsa tevdi edilmişti. Bilindiği üzere Balaban ailesi de o devirde Darende'de bulunan Memluklu idarecilerinden idi Bursa'nın fethine katılan Balabancık adlı bahadırın bu aileden olduğu ise belli değildir. Ancak Darende'lerin Bursa'nın fethine katıldıklarına dair görüşler ileri sürülmesi bu isimden kaynaklanmış olabilir Bkz. Gelibolulu Mustafa Ali, *Kitdbü't-Tddh-i Kiihü'lAhb r*; c. 5, s. 37-39; Es-Seyyid İsmail Belig Efendi, *Tarih-i Bumsa*, Hudavendigâr Matbaası 1287, s. 14-17.

⁴² Müneccimbaşı, *Sahdği'l-Ahbiir Tercemesi*, s. 457, 458; İbn Kemal, *Tet'drlh-i .4i-Osman 17111. Defter*, Haz. Ahmet Uğur, Ankara 1997, s. 253-256; *Anonim Tei'dı-fh-iAl-i Osman*, F. Giese neşri, s. 137.

⁴³ BA, Maliyeden Müdevver, ur. 3332, s. 47.

⁴⁴ Arifi, "Zülkadır (Dulkadir) oğulları Hükümeti", *TTEM*, c. V, Sayı 35, s. 696.

⁴⁵ Ernest Honigmann, "Malatya", s. 239.

Sultan Selim 28 Temmuz'da Malatya yakınlarına gelerek, 30 Temmuz'da Malatya'nın az kuzeyinde bulunan Tohma suyunun güney kıyısında harp divanını topladı. Bu sefer esnasında daha sonra kazanılmış olan Mercidabık zaferinden önce sefer güzergahı üzerinde bulunan Memluk Devleti'ne ait şehirlerden Malatya, Divriği, Darende, Minşar, Gömü, Gerger, Behisni, Kahta, Rumkale ve Ayıntab kaleleri Osmanlı idaresine dahil edildi.⁴⁶

Mısır seferinden sonra, Memlûklular'a ait topraklar üzerinde teşkil edilen ve "Vilayet-i Arab" adı ile bilinen bir beylerbeylik kuruldu. Bu sırada Darende kasabası, Divriği sancağına bağlı bir kaza merkezi idi. Her ikisi de adı geçen eyalete bağlandılar. Bu kasabaların dışında Halep, Hama, Humus, Ayıntab, Trablus, Malatya, Tarsus, Birecik, Kahta, Behisni, Sis ve Şam şehirleri de bu Beylerbeyliğine bağlandı.⁴⁷

Osmanlı Devleti zamanında Sivas ve çevresi Celali saldırılarına hedef oldu. Yavuz Sultan Selim'den kaçarak İran'a sığınmış olan Şehzade Murad Bey⁴⁸ İran ile yapılan savaştan sonra Sivas havalisinde gizlenerek, bu bölgede saltanat iddiasında bulundu. Başına topladığı celalilerle etrafa saldırdı. Yavuz Sultan Selim'den kaçarak İran'a sığınan Şehzade Murad'ın taraftarları Sivas, Darende ve Arapkir taraflarında toplanarak hareketlerini icra ve çevreyi yakıp yıkmaları üzerine siyasi olarak Sivas bölgesinin huzur ve güveni önem kazandı.⁴⁹

Bu sırada orta Anadolu'da isyan çıkarmış olan Zünnun, Tokat taraflarında sıkıştırılınca Divriği taraflarına kaçtı. Bu bölge, bir süre de onun talan ve yağma hareketlerine hedef oldu.

Sivas valiliğine Receb 1000'de Malatya Ermeni dönmelerinden Deli İbrahim Paşa, tayin edildi. Bu şahıs aynı zamanda Saray-ı Hümayun Harem Kethüdası Uzun Can Feda kadının da kardeşi idi. Deli İbrahim Paşa'nın dairesinde bulunan çok miktardaki Ermeni, Müslüman adları kullanarak Sivas ve çevresinde gizli işler çevirdiler. İbrahim Paşa'dan aldıkları destekle

---

⁴⁶ Gelibolulu Mustafa Ali, *Kitabu't-Tarih-i Künhü'l-Ahbar*, c. I, Kısım 2, s. 1072; Cenabi Tarih, s. 226; Hoca Saadeddin Efendi, *Tacü't-Terarih*, (Haz. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992, c. IV, s. 292; Lütfi Paşa, *Tevarih-i Al-i Osman* s. 240; Mehmed Hemdemi Çelebi, *Solak-zade Tarihi*, c. II, s. 56; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. III, s. 228.

⁴⁷ Tuncer Baykara, *Anadolunun Tarihi Coğrafyasına Giriş I*, Ankara 1988, s. 88; Abdulkadir Balgalmış, "Divriği", s. 452.

⁴⁸ Gelibolulu Mustafa Ali, *Kitabu't-Tarih-i Künhü'l-Ahbar*, c. I, Kısım 2, s. 1069.

⁴⁹ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 286; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. III, s. 211-212.

boşalan tımar ve zeametleri paylaşarak Müslüman Türkler'e hakaret ettiler. Bu hareketleri sonucu birçok Müslüman Türk ahalinin isyanına neden oldular.⁵⁰

---

⁵⁰ Hüseyin Hüsameddin, *Amasya Tarihi*, c. III, s. 291, 338.

DULKADİR BEYLİĞİ'NİN KIRŞEHİR VE YÖRESİNDE FAALİYETLERİ (1404-1614)

Ahmet DULKADİROĞLU*

Kırşehir 1365'de Eratna Beyliği'nin hâkimiyeti altına girmiş, 1381'de Kadı Burhaneddin şehre hâkim olmuş ve 18 yıl Kırşehir'de hüküm sürmüştür.

1394'de Timur'un Anadolu seferi sırasında Timur'u destekleyen Karamanoğulları, Kırşehir'e saldırarak şehri yağmaladılar. 1396'da Timur'un geri dönmesi üzerine, Kadı Burhaneddin, Karamanoğulları'nın üzerine yürüyerek yağmalamanın öcünü aldı.

1337-1522 yılları arasında 185 yıl hüküm süren ve Kırşehir'e de hâkim olan Dulkadiroğulları Beyliği'ne Kırşehir'i anlatan birçok eserde ve Kırşehir İl Yıllığı'nda hiç yer verilmemiş, Kırşehir ile ilgili bazı araştırmalarda ise “bir ara Karamanoğulları ve Dulkadiroğulları'nın saldırısına uğrayan şehir yağmalanmıştır” şeklinde yıkıcı ve yargılayıcı bir yoruma alıntı ile yer verilmiştir.

Kırşehir Tarihi'nde Dulkadiroğulları'nın 1404 yılından itibaren önemli etkisi olduğu ve Dulkadiroğulları eserleriyle şehre damgasını vurduğu halde, “geçerken uğradı” babından “bir ara Dulkadiroğulları'nın eline geçti”, “Dulkadiroğulları şehri yağmaladı” gibi bir iki cümle ile bir asrı aşkın süre Kırşehir tarihinin önemli bir safhası ve Dulkadir Beyliği'nin Kırşehir'deki egemenlik dönemi görmez gelinmektedir. Ancak o günkü Kırşehir'i de içine alan Bozok bölgesinde bugüne kadar varlığını devam ettirebilen mimari eserler, belki tarih araştırmacılarını bu konuda yeni bir düşünceye sevk eder.

1398'de Kadı Burhaneddin'in öldürülmesiyle Bozok bölgesi Yıldırım Bayezid'in eline geçtiyse de bu çok uzun sürmedi. Ankara savaşından sonra Timur'un Karaman, Kırşehir, Kayseri, Yozgat havalisindeki Kara Tatarları

---

* Araştırmacı Yazar.

Türkistan'a götürmesi sebebiyle Bozok'a 1404'de Dulkadir Türkmenleri yerleştiler. Bunlar; Gedük'te Ağca-Koyunlu, Şam Bayadı, Karataş'ta Tecirli, Salmanlu, Kavurgalu, Söklen ve Hisar Beğlu'den meydana gelmektedir.¹

Dulkadiroğulları Beyliği'nin en kudretli hükümdarı olan Alaüddevle Bey, evlatlarından Şahruh Bey'i Kırşehir'e, Süleyman Bey'i Kayseri'ye, Durak Bey'i Adıyaman'a Sancak Bey'i olarak atamıştır.

Osmanlı Padişahı II.Mehmed (Fatih), Dulkadir beylerinden Alaüddevle Bozkurt Bey'e (1480-1515) Kırşehir Sancağı tımar olarak vermiştir.² Alaüddevle Bey, Kırşehir'in Budaközü nahiyesine tabi "Bey Kışlası" Mezrasında ikamet etmiştir. Kırşehir başta olmak üzere Alaüddevle Bey'e dirlik olarak verilen yerler o zamanki adları ile şöyledir: Kızılcaköy, Mucur, Salanda, Ortaköy, Koçaç, Hüseyin Abat nahiyesine tabi Perçem, Yatankavağı, Sofular, Kavurgalu, Saru Hoca köyleri, Budaközü nahiyesine tabi Öyük, Üç Karaağaç köyleri ve Bey Kışlası, Yassıviran, Topan, Kavukağaç, Ebeguli, Lodran, Çarık, Üçorgun, Tahir Kara Talı, Kovağaç, Kirmide, Gölhisar, Seracak, Horka, Hatip mezraları ile Cısr-i Sahip, Kızılöz, Akşenir, Malya, Semiryan, Alpi, Öşürlü Yüzü, Evrenderesi, Kolpak, Araklu, Gömlen, Yaylacık, Bekinli, Daruözü, Gümüşcek, Agoyuk nahiyelerinde muhtelif araziler, kışlak ve yaylaklar ile Varsat aşiretleri olmak üzere 25 bin akçelik tımandır.

Bozok Valisi Şahruh Bey (1522-1607) bugünkü Çandır ilçesi Kozan Köyünde oturmakta idi. Bu tarihlerde Yozgat, köy konumunda idi. Kırşehir de Bozok hinterlandında bulunduğu Şahruh Bey aslında bugünkü Kırşehir bölgesinin de Sancak Beyi idi. Kırşehir Dulkadiroğlu Kolu Şahruh Bey'in evlatlarından Mehmet Han'ın oğlu Hüseyin Bey'in torunlarıdır. Alaüddevle Bey'in diğer oğlu Süleyman Bey ise Kayseri Sancak Beyi idi.³

Yavuz Sultan Selim, Şah İsmail'e karşı Çaldıran seferine çıktığında Alaüddevle Bey, Yavuz Selim'i arkadan vurmaya çalışmıştır. Bunu fark eden Osmanlılar bu olayı hıyanet olarak adlandırmışlardır. Halbuki Alaüddevle asıl tehlikenin nereden geldiğini sezmiştir. Şah'tan intikam almak tatlıdır, fakat padişaha hürriyetini kaptırmak çok acıdır. Bir tarafta uzaklaşan dünün acı hatırası, diğer tarafta yaklaşan yarının tehlikesi. Şah'a yüklenmenin zevki, padişaha karşı durma vazifesi. Bir yanda duygular, diğer yanda irade.

¹ Ahmet Dulkadiroğlu, *Kırşehir ve Yöresinin Kavmi Yapısı, Dünden Bugüne Dulkadiroğulları*, Ankara 2002.

² Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989.

³ Dulkadiroğlu, *a.g.e.*

Alüddeve Bey vazifeyi zevkten, bağımsızlığı intikamdan üstün tutmuştur, kalbinin sesini aklı ile bastırmayı bilmiştir.⁴

Alaüddeve Bey'in 12 Haziran 1515 tarihinde Turna Dağı Savaşı'nda torunu Yavuz Sultan Selim tarafından öldürülmesinden sonra, Dulkadir Beyliğinin başına Dulkadiroğlu Şehsuvar Bey'in oğlu Ali Bey (1515-1522) getirilmiştir. Osmanlılara müşkil durumlarında her türlü desteği vermiş, kuvvet komutanı görevinde bulunmuştur. Ali Bey de eyaletinin beş sancağından biri (diğerleri Bozok, Kayseri, Maraş (Dulkadir), Kars-ı Dulkadir) olan Kırşehir'den ayağını çekmemiş, bayındırlık alanında önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu bağlamda yapılan çalışmalar kapsamında Ali Bey en önemli eser olarak, Kayseri'de sadece Cüzzamlılar için özel bir hastane yaptırmıştır. Sonraki yıllarda Ali Bey'in oğlu Kara Han Bey, onun oğlu Cafer Bey Kayseri Sancak Beyliği yapmışlardır.

Dulkadiroğlu Ali Bey'in başarıları, Osmanlı'nın Hırvat devşirmesi ve padişahın eniştesi olan Ferhat Paşa'nın kıskançlığı ve hasedine neden olmuş, devrin padişahı Kanuni'den aldığı fermanla davet ettiği Ali Bey'i dört oğluyla birlikte Tokat Artova'da öldürtmüştür. Bu ihanete bütün Türkmenler gibi Kırşehirli Ozan Kara Mıstıl (Mustafa) da çok üzölmüş ve aşağıdaki ağıdı yakmıştır.⁵

İkide bir üstümüze gelirsin
Neniz aldık Sultan bizde neniz var?
Dünya benik deyi dava kılırsın
Neniz aldık Sultan bizde neniz var?

Giden ordunuzu durdurmadık ya
Pusular kurup da kırdırmadık ya
Beyiniz paşanız öldürmedik ya
Neniz aldık sultan bizde neniz var?

Beşbin atlı verdik çölleri aştın
Mısır'da kafirin tahtını yıktın
Düşmana yanaştın bize hor baktın
Neniz aldık sultan bizde neniz var?

---

⁴ İsmail Habib Sevük, "Maraş ve Kanlıderesi", *Cumhuriyet Gazetesi*, 10.10.1952.

⁵ Mustafa Necati Karaer, "Vakıa ve Destan", *Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 1988.

Size verdik koç yiğidin hasını
Talan ettin yurdunu obasını
Türkmenler eylesin onun yasını
Neniz aldık sultan bizde neniz var?

Çıktı yaylamızda bile yayladı
Vardı padişaha bizi koğladı
Yıktı aşireti viran eyledi
Neniz aldık sultan bizde neniz var?

Bizim tavlamızda atların bağlı
Söz verdin durmadın ciğerim dağlı
Sen Osmanoğluysan ben Türkmenoğlu
Neniz aldık sultan bizde neniz var?

Senin bu işlerin acep değil mi ?
Er üstüne gelmek hicab değil mi?
Senin anan bizim Colap değil mi ?
Neniz aldık sultan bizde neniz var?

Kara Mıstıl eydür sürün devranı
Bir gün geçer şu ömrüyün kervanı
Başı kızıl tuğlu şol Selim hani?
Neniz aldık sultan bizde neniz var?

Kırşehir’de Dulkadiroğullarının Eserleri

Kırşehir’de Dulkadiroğulları'nın yaptırdığı eserler, aradan 500 yıldan fazla bir zaman geçmesine rağmen tarihe şahitlik etmektedir.

Kırşehir’de Dulkadiroğulları'nın kurduğu ve ikamet ettiği Dulkadirli adıyla anılan 6 köy bundan başka Dulkadirli adını taşımayan 3 köy (Çimeli, Çağırkan ve Avcı köyleri) vardır.⁶ Ancak Ahmet Gündüz’e⁷ göre Kırşehir’in 266 köyünden 120’ye yakını Dulkadirli Eli’ne bağlı aşiret, cemaat veya boylarınca kurulmuştur. Ayrıca Kırşehir’de 60’ı aşkın Karacakürt aşiretini de içine alan Mucur, Kaman, Çiçekdağı, Boztepe ve Yozgat, Çorum

---

⁶ Dulkadiroğlu, *a.g.e.*

⁷ Ahmet Gündüz, *Türkmen Yurdu Kırşehir Tarihi, Aşiretleri, Cemaatleri, Boyları*, Çorum 2006.

Sungurlu'ya kadar uzanan bölgede, araştırıldıkça altından Dulkadiroğlu hatırası fişkiran bir kavmi yapı karşımıza çıkmaktadır.⁸

Kırşehir tahrir defterlerinin incelenmesinden Dulkadir Bey'i Alaüddeve Bey'in Kırşehir'de yaptırdığı ve o zamanki adları ile kayıtlara geçen eserler şunlardır:

-Ahi Evran Camii ve Türbesi: Kırşehir merkezde 1481 yılında Alaüddeve Bozkurt Bey yaptırmıştır.

-Hacı Bektaş Balım Sultan Türbesi : Bugün Nevşehir'in Hacı Bektaş ilçesinde olan Türbeyi 1516 yılında Dulkadirli Eyaleti başkanı Şahsuvar oğlu Ali Bey yaptırmıştır.

-Karayusuf İni Köyü Camii: Köyün malikanesini de camiye vakfetmiştir. Bu cami, Dulkadirli İnlmurat Köyündeki 1963 yılında yıkılmadan önceki cami olup, bu tarihte torunları tarafından yıkılarak yerine aynı mimaride sanat kaygısı olmayan bir cami yaptırılmıştır.⁹

-İğdecik Köyü Camii: Bu köye bağlı Yanıkbey ve Gökçe Öyük mezralarını camiye vakfetmiştir. İğdecik köyü Süleymanlı kazasının Çiçekdağı nahiyesine bağlı olup, vakıf mezralarını Sarı (Sarım) Beyli cemaati ziraat ediyordu. Bu gün Kırşehir merkeze bağlı İğdecik Köyü aynı adı taşımaktadır.

-Hacılar Köyü Camii: Bu köyün gelirini camiye vakfetmiştir. Bu gün Kırıkkale ilinin Hacılar beldesi aynı adı taşımaktadır.

-Halifelü (Ağce Meşhed) Köyü Camii: Boyalı ve Evencik mezraları camiye vakfedilmiştir. Bu gün Kırıkkale ilinin merkeze bağlı Halifeli (Işıklar) Köyü, bu adı taşımaktadır. O yıllarda Kırıkkale ilinin sadece Kırık köyünden ibaret oluşu dikkate alındığında şehrin doğusunda bulunan Yozgat ve Sungurlu'nun Dulkadiroğullarının egemenlik alanı içerisinde bulunduğundan Halifeli'nin burası olması mümkündür.

-Kaman Aydınlar (Sofular) Köyü Camii.

1904 yılında Sultan Abdülhamid'in sürgüne yolladığı Dulkadiroğulları soyundan toprak ağası Ziya Bey, bir gün İstanbul Arkeoloji Müzesi'ne çivi yazılı bir tablet getirdi. Ziya Bey, sürgün yerinde bu taş tabletlerden daha pek çok örnek olduğunu söylüyordu. Onun gösterdiği yer olan Boğazkale, Hititlerin başşehri Hattuşuş idi. Bu kentlerin, yazıtların ve

---

⁸ Dulkadiroğlu, *a.g.e.*

⁹ Dulkadiroğlu, *a.g.e.*

sanat eserlerinin bulunmasıyla, Hititler de sisler arasından adım adım tarih sahnesine çıktı.¹⁰ Ziya Bey'in duyarlılığı ve memleket sevgisi ülkesine 3 bin yıllık kayıp Hitit Uygarlığı'nın bulunmasını sağlamıştır. Kırşehir Dulkadirli'de bulunan şimdi Yer Altı Şehri olarak anılan ama tarihte "Hitit Hapishanesi" olarak bilinen Bezirhaneyi Dulkadiroğulları sahiplenerek günümüze intikalinde köprü olmuşlardır. Bugün Dulkadirli Kasabasında bulunan "Yeraltı Şehri"ni Dulkadiroğulları geçmişte kendi adlarına tapulayarak yıkılmasını önlemişlerdir. Günümüzde Yeraltı Şehri kısmen ziyaretçilere açık olup, Kapadokya'nın giriş noktasında bulunmaktadır. Dolayısıyla Dulkadiroğulları'nı, bölgemizde bulunan iki Anadolu Uygarlığı'nın hem yeni sakinleri ve hem de mucitleri olarak adlandırsak mübalağa etmiş sayılmayız.

Nedendir bilinmez tarihte Dulkadir adıyla anılan ve 1831 yılına kadar da bu adını muhafaza eden Maraş'ın "Dulkadir" olan adının zorlama ile Maraş yapılması, Maraş adının anlamının M.Ö. kayıtlarla izah edilmeye çalışılması, Kars-ı Dulkadir olan, bugün de "Dulkadir Pazarı" olarak semtlerde yaşayan bu ismin Kadirli olarak değiştirilmesi, hep izahtan varestedir.

Ancak hemen hatırımıza gelen Aydınöğulları'nın adının Aydın'da, Karamanoğulları'nın adının Karaman'da, Osmanöğulları'nın adının Osmancık'ta yaşatılıyor olması tarihe saygının en güzel örnekleri olarak karşımızda durmaktadır. Oysa Dulkadiroğulları'nın yetiştirdiği Bayati Hasan'ın, Nasreddin Mehmet Bey'in, Alaüddevle Bozkurt Bey'in, Şehsuvar Bey'in, Ali Bey'in adlarının yöneticilik yaptığı bir bölgemizde yaşatılıyor olması ne kadar isabetli ve kadirbilir asil bir davranış olurdu !..

---

¹⁰ İbrahim Günel, "Vedat Nedim Tör Müzesi", *Radikal Gazetesi*, 24.04.2001.

DULKADIRLI EYÂLETİNE AİT BİR KÂNÛNNÂME SÛRETİ (1533-1546)*

Alaaddin AKÖZ** İbrahim SOLAK***

Giriş

a- Dulkadirli Bölgesinin Osmanlı Ülkesine İlhakı ve Sonrasında Çıkan İsyenlar

Osmanlı Devleti'nin yönetimi altına aldığı bölgelerde, mutlak bir merkezîyetçilikten ziyade, alınan bölgenin kendi özel durumuna göre farklı idare tarzı uyguladığı bilinmektedir. Osmanlı ülkesi dahilindeki eyaletlerin ve onları oluşturan sancakların sayısı, genellikle sınırların genişlemesine paralel olarak artmış, bazen de çeşitli idârî mecburiyetlerin etkisiyle bu sayı azalmıştır¹. Maraş ve civarında, başka bir ifadeyle *Vilayet-i Türkmân* diyari², Osmanlı sınırlarına katıldıktan sonra burada hemen bir eyalet kurulmadığı anlaşılmaktadır. Kemal Paşa-zâde, Şehsuvar Oğlu Ali Bey'in 1522 yılında öldürülmesinden sonra onun yönetimi altındaki vilayetlerin beş sancağa³ bölündüğünü belirtse de bu beş sancak müstakil bir eyalet altında gözükmemektedir, en azından ilk yıllar için bu böyledir.

Maraş ve Elbistan'ın birer sancak olarak 1522 yılında Rum Eyaleti'ne ilhak edildiği görülmektedir⁴. Kısa bir süre Rum Eyaleti'ne

---

* Bu makale, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Bişkek 2004, Sayı 9, s. 9-29'da yayımlanmıştır.

** Yard.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

*** Yard.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Şerafettin Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğunun İdârî Taksimatı (H.1041/M.1631-32 tarihli bir idârî taksimat defteri) ", *Atatürk Üniversitesi Yıllığı 1961*, Erzurum 1964, s. 201.

² Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı,Veliyüddin Efendi nr.1969, vr.118a; Mehmet Hemdemî Çelebi Solakzâde, *Solakzâde Tarihi*, İstanbul 1297, s. 466.

³ Kemal Paşa-zâde, *Tevârih-i Âl-i Osmân X. Defter*, (Hazırlayan: Şefaettin Severcan), Ankara 1996, s. CVI.

⁴ "Vilayet-i Ruma ilhak olunan sancaklar, Liva-i Elbistan be nâm-ı Koca Bey 500.000, Liva-i Maraş be nâm-ı Musa Bey v. Kızıl Ahmed Bey 453.000", Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı,Veliyüddin Efendi, nr.1969, vr.120b-121a.

bağlanan Maraş ve Elbistan bir süre sonra Rum Eyaleti'nden ayrılarak, Karaman Eyaleti'ne bağlanmıştır⁵. Bölgenin Osmanlı idaresi altına girmesini müteakip yapılan tahrirlerde eyalet ve beylerbeyi tabirine ilk yıllar için rastlanılmamaktadır⁶. Maraş ve civarındaki timarların Dulkadirlilere belirlenen usuller ölçüsünde dağıtılması için Karaman Beylerbeyliğine gönderilen fermânlardan ve bu aradaki Osmanlı idârî düzeninin durumundan, Maraş'ın 1523 yılından 1531 yılına kadar Karaman Eyaleti'ne bağlı olduğu anlaşılmaktadır⁷. 1531 yılına kadar kaynaklarda Maraş veya Dulkadir beylerbeyine rastlanmamakla birlikte 1531 yılından itibaren Dulkadir Beylerbeyinin isminin bazı kayıtlarda geçtiği görülmektedir⁸.

⁵ “*Liva-i Maraş ve Elbistan sene 929 Cemaziye'l-âhirinin 23. Günü Rûm'dan ifrâz olunub Karaman'a ilhak olundu ve bugünde Karaman'a Kayseri taht tayin olunub beylerbeyi onda oturmak emr olundu.*” Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1969, vr.120b-121a; “*Ve haliya Karaman Beylerbeyliğine ilhak olunan Zülkadriyelü taifesi*”, Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1970, vr.51b.

⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defteri (=BA TD) 124, s.1 vd.; BA TD 402, s.1 vd; BA TD 998, s.408 vd.

⁷ H.934-M.1527 tarihli timar defterinde Maraş ve civarında Karaman Beylerbeyinin hassı ve hisseleri bulunmaktadır, BA TD 142 s. 56,147; Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1969 vr.120b-121a; Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1970, vr.51b-55b; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete 1550-1650 Arasında Osmanlı Umerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s.128.

⁸ Atif Efendi Kütüphanesi nr.1734, vr.202b-203a; İsmail Altınöz, Bostan'ın Süleymanname'sine atfen, (vr.127a) “*Ol esnada rây-i â'lem arây-ı padişâhî şöyle iktizâ eyledi ki, Zülkadriye vilayetinde müstakil beğlerbeği nasb olunub ol diyarin riyâz-ı ahvâlî hâr-ı taarruzu fitneden hâli olub zillî himayetde olalar. Avâtıf-ı aliyye mucebince ol vakt Trablus sancağı beği Süleyman Paşa zikrolan diyara beğlerbeği olub ve mahlul olan sancaklar dahi lâyıf-ı devlet olanlara ihsân ve kerâmet olundu*”, *Dulkadir Beylerbeyliğinin Teşekkülü ve Gelişmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisan Tezi) İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, s.50, dn.105; Veliyüddin Efendi nr.1970 de bulunan kanunnâmeden ilk beylerbeyi Süleyman beyin bu görevde fazla kalmadığı anlaşılmaktadır; 14 Ramazan 939 senesinde Zülkadriye Beylerbeyine, eyalet içindeki sipahilere timar tevcihi ile ilgili gönderilen fermânda, beylerbeyinin Ahmet Paşa olduğunu görüyoruz. Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1970, vr.55b-56b; BA TD 402'nin 414. sahifesinde sonradan düşüldüğü yazı şeklinden anlaşılan H.938/M.1531 tarihli kayıta; Dulkadirli Türkmenlerinin çıkaracakları çeri sayısından bahsedilirken burada da Dulkadirli Beylerbeyi zikrediliyor ama bu beylerbeyinin kim olduğunu ilgili yer çürük olduğu için çıkaramıyoruz. Burada Sicilli Osmanî'de geçen bir kaydı belirtmekte yarar vardır: Karaçinoğlu Ahmet Paşa'nın ölmeden Maraş Beylerbeyi olduğu ve

1531 yılında İran beylerinden Olama Han'ın Osmanlılara sığınması üzerine, kendisine Bitlis hanlığı verilerek bu tarafa yollanmış ve yardım etmek üzere Diyarbakır ve Dulkadir Beylerbeyinin askeriyle birlikte hazır olmaları istenmiştir⁹. Bu bilgiler ışığında bölgede Dulkadir Eyaleti'nin 1531 yılından sonra kurulduğu ortaya çıkmaktadır¹⁰. Bu tarihe kadar beylerbeyliğinin kurulamamasında acaba bölgenin Osmanlı topraklarına katılmasından sonra, dirlikleri ellerinden alınan Dulkadirli beylerinin bölge ve civarında çıkmış olan bazı isyanlara destek vermesi olabilir mi? Şehsuvar Oğlu Ali Bey'in öldürülmesinden sonra Dulkadirli sipahilerinin ellerindeki timarlar alınıp hazineye katılmıştı¹¹. Fakat bu durum Osmanlı Devleti için büyük sıkıntıları beraberinde getirmiş ve peşpeşe isyanların çıkmasına sebep olmuştur.

1526 yılında Bozok Sancağı tahrir edilirken, tahrir görevlilerinin bölge halkına karşı sert tutumları ve bazı yerlerde fazla vergi yazmaları yüzünden, Söklen oymak beyi Musa fazla vergilerin indirimini istemiş, isteğinin reddedilmesi ve hakarete uğraması üzerine tahrir görevlilerinden bazılarını öldürerek isyan etmiştir. İsyanı bastırmak isteyen Karaman Beylerbeyi Hürrem Paşa başarılı olamadığı gibi, kendisi de yapılan savaşta ölmüştür. Durumun ciddiyeti üzerine bölgeye gönderilen büyük bir orduyla isyan bastırılmış, yapılan savaşta isyanın elebaşları öldürülmüş ve asiler dağıtılmıştır¹².

H.930/M.1523 yılında öldüğü belirtilmektedir. Mehmet Süreyya *Sicill-i Osmanî I-II*, İstanbul 1308, s.196. Oysa bu tarihte Maraş ve civarı yukarıda da görüldüğü üzere önce Rûm, sonra da Karaman Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır.

⁹ Lütü Paşa, *Tevârih-i Âl-i Osmân*, İstanbul 1341, s.342; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.II, Ankara 1994, s.349; İlhan Şahin, "Dulkadir Eyaleti", *DİA*, C.9, İstanbul 1994, s.552.

¹⁰ Halil İnalçık, 1522 yılında Alaüddevle Vilayetine bir Osmanlı beylerbeyi'nin tayin edildiğini söylemektedir, "Eyalet", *DİA*, C.11, İstanbul 1995, s.549; Yapılan incelemelerde atanan beylerbeyinin ismine rastlanılmadı. Eğer böyle bir Beylerbeyi atanmış olsa idi bölgenin ilk tahrir defterlerinde beylerbeyi haslarının bulunması gerekirdi, ama gerek TD 124'te s.1 vd., gerek TD 402'de s.1 vd, gerekse TD 142'de beylerbeyi hassına rastlanmadı, her üç defterde de Sancak beyi hasları bulunmaktadır.

¹¹ Kemal Paşa-zâde, s. LXXXIII; Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi I*, Ankara 1999, s.126; M. N. Paşa, *Netayic ül-Vukuat I-II*, (Sadeleştiren: Prof. Dr. Neşet Çağatay), Ankara 1992, s.141.

¹² Solakzâde, s. 462; Peçevî, I, s. 122; Faruk Sümer, *Safevi Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü*, Ankara 1992, s.76; M. Tayyib Gökbilgin, "Süleyman I", *İA*, C.10, İstanbul 1993, s.109.

Bir yıl sonra Bozok Sancağı'nda çıkan yeni bir ayaklanmada isyancıların başında Dulkadirli Zünnunoğlu vardır. Zünnunoğlu üzerine gönderilen Rum Beylerbeyini mağlup etmesine karşılık, Diyarbekir Beylerbeyi ile yaptığı savaşta yenilerek canını zor kurtarmıştır¹³.

1527 yılında vukû bulan çıkan Kalender Çelebi isyanı çok daha önemlidir. Hacı Bektaş müridlerinden Kalenderoğlu (Kalenderşah) isimli bir kişinin, etrafında topladığı ve sayıları binlerle ifade edilen kalabalık bir grupla isyan eder. Tarihler “Kalender Çelebi İsyanı” olarak geçen bu olay, öncesinde meydana gelen diğer isyanlarda göz önüne alındığında Anadolu’da on binlerce insanın bölge idarecilerinden kaynaklanan pek çok sıkıntıları olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Kalender Çelebi’nin başlattığı isyana bir süre önce dirlikleri ellerinden alınan Dulkadirli Türkmenleri de destek verince isyanın coğrafyası genişlemiştir. Kalender Çelebi, üzerine gönderilen orduları yenmiş, Karaman Beylerbeyi Mahmut Paşa da çarpışma esnasında ölmüştür. İsyanın bastırılıp bölgede huzur ve sükûnun sağlanması için görevlendirilen Veziriazam İbrahim Paşa, Kalender Çelebi’ye katılan Dulkadirli sipahilerine her ne sebeple olursa olsun ellerinden dirlikleri alınanlara, dirliklerinin verileceği haberini göndermiş ve bunun üzerine Dulkadirliler’in büyük bir kısmı isyandan vazgeçmiştir. Dulkadirlilerin ayrılması ile gücü sarsılan Kalender Çelebi yapılan savaşta yakalanarak idam edilmiş etrafındaki isyancılar da dağıtılmıştır¹⁴.

---

¹³ J.V. Hammer, *Büyük Osmanlı Tarihi*, C.III, İstanbul 1990 s.55; Sümer, *Safevi*, s.77; Mustafa Akdağ, *Türk Halkının Dirlik ve Düzenlik Kavgası (Celali İsyanları)*, Ankara 1999, s.119.

¹⁴ Lütfi Paşa, s.332; Solakzâde, s.465-466; Peçevî, I, s.126-27; Hammer, *Osmanlı*, III, s.56; İnalçık, *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, London 1997, s.195; J. L. B. Grammont, “1527 Anadolu İsyanı Hakkında Yayınlanmamış Bir Rapor”, *Belleten LI/199*, Ankara 1987, s.107 vd.; “*Bu maksatla yapılmış olan icraatı aksettiren bir vesika, o tarihlerde bu bölge de yaptırılmakta olan bir nüfus ve arazi tahriri münasebetiyle, tahrir eminine verilen 30 Receb 933 (2 Mayıs 1527) tarihli bir talimat, hüküm olarak mevcuttu. (Mecmua, Bayezid Kütüp.Veliyüddin Efendi, nr.197, var.77). Bu talimata göre, bu defa huruç ve isyan eden müfsidlerin ve onlara tabi olup giden boy beylerin ve sipahilerin timarlarından açıkta kalan dirliklerin yararlı kişilere dağıtılması emrolunduğu gibi, vaktiyle Alaüddeve Bey veya Ali Bey’in beratıyla tasarruf ederken, ilhaktan sonra ellerinde ki dirlikleri, padişah haslarına katılmak ve diğer ümera ve sipahilere dağıtılmak üzere, zaptedilmiş olan Dulkadırlı sipahilerin timarları her kimde bulunur ise bulunsun, geri alınıp Kadîmî sahiplerine, eski halleriyle aynen iade edilmesi ve gerek boy beyi ve gerek sipahilerin eski dirliklerinin Kadîmî tasarruf ettikleri üslûp üzere deftere kaydedilmeleri emredilmektedir.*” Ö.L. Barkan, “Timar” , *İA*, C.12/1, İstanbul 1993,

Kalenderoğlu isyanının bastırılmasından sonra Dulkâdiriye Vilâyetinde asayiş sağlamak için Veziriazam İbrahim Paşa birtakım idârî düzenlemeler yapmıştır¹⁵. Bölgede asayiş sağlandıktan sonra tam olarak Osmanlı Devleti hizmetine giren Dulkadirli beylerine Rumeli ve Anadolu'nun değişik yerlerinde beylerbeyliđi¹⁶ ve sancak beyliği görevleri verilmiştir¹⁷. Her ne kadar Dulkadirli Eyaleti'nin kuruluşu bölgenin Osmanlı topraklarına katılmasından hemen sonra olmamışsa da, Maraş ve civarının geniş kapsamlı tahririnin 931-32/1524-25 yıllarında yapıldığı anlaşılmaktadır¹⁸.

b- Osmanlı Kânûnnâmeleri

Osmanlı toplumunun sosyal, ekonomik, politik ve hukukî hayatını düzenleyen¹⁹ padişahların emir ve fermânları ile oluşturulmuş olan ve genellikle belirli bir konuya ait hukukî durumu ortaya koyan, kanun ve nizamların aynen veya özet olarak bir araya getirilmesinden mürekkep mecmuâlara *Kânûnnâme* veya *Kânûnnâme-i Osmânî* denir²⁰. Kanun yerine *yasa*, *yasak*, Kânûnnâme yerine ise *yasaknâme* tabirinin kullanıldığı görülür. Kânûnnâmeler bir hüküm (fermân veya berât) veya belirli ve sınırlı bir konuda olabileceği gibi, bütün imparatorluğa, belli bir bölgeye yahut sosyal bir gruba da ait olabilir²¹.

---

s.300; Ö. L. Barkan-Enver Meriçli, *HüdavendigârLivası Tahrir Defterleri*, Ankara 1988, s.58.

¹⁵ Şahin, "Dulkadir", s. 552.

¹⁶ Alaüddeve Bozkurt Beyin torunu Mehmed Han H.942/M.1535 yılında yeni kurulan Erzurum Beylerbeyliğine atanmıştır. Ahmet Akgündüz, *Kanunnâmeler*, C.VIII, İstanbul 1994, s.333.

¹⁷ Şehsuvar Bey'in oğlu Kasım Bey 1530 yılında Sultanönü Sancakbeyidir. Bkz. Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, İstanbul 1992, s.55, 1534-35 yılında Alaüddeve Bey'in torunu Mehmet Bey'e birleştiren Kemah ve Bayburd sancak beyliği görevi verilmiştir. İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazâsı*, Ankara 1990, s.21.

¹⁸ BA TD 402, s.81-82.

¹⁹ Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II*, İstanbul 1993, s.163; Turan Gökçe, "Osmanlı Kânûnnâmeleri ve Bir Kânûnnâme Süreti Hakkında", *Ege Üniversitesi Tarih İncelemeleri Dergisi*, S.5, 1990, s.201.

²⁰ Barkan, "Kanun-nâme", *İA*, C.6, İstanbul 1993, s.185; İncalcık, "Kanunnâme", *DİA*, c. XXIV, s. 333; Sevim İlgürel, *Hezarfen Hüseyin Efendi Telhîsü'l-Beyân Fî Kavânîn-i Âl-i Osmân*, Ankara 1998, s.1.

²¹ Barkan, "Kanun-nâme", s.185; İncalcık, "Kanunnâme", s.333.

Osmanlı Kânûnnâmeleri genellikle devlet teşkilatı, kamu hukuku, ceza hukuku, timarlı sipahilerin, yeniçerilerin hak ve vazifeleri, toplanacak vergiler vb. gibi husûsları kapsamaktadır²². Osmanlı kanunnâmeleri hazırlanış şekillerine göre şu ana başlıklar altında toplanır. Genel kanunnâmeler, sancak kanunnâmeleri, belirli gruplarla ilgili kanunnâmeler, devlet teşkilatı ile ilgili kanunnâmeler ve fermân, nişan, berât tarzındaki kanunnâmeler²³.

c- 1533-1546 Tarihli Dulkadirli Eyâleti Kânûnnâmesi

Bu çalışmaya esas teşkil eden kanunnâme Dulkadirli Eyaletindeki timar düzeni ve bu düzenin iyi işlemesi ile ilgili Dulkadirli Beylerbeylerine gönderilen fermânlardan oluşmaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı Muallim Cevdet Evrakı Kataloğu'nda "Zülkadir Yörükleri ve Haslarına Ait Tahrir Defter Parçası" ismiyle MC 05/40.04 numarada kayıtlıdır. Toplam 18 varak olan defter parçası, *Defter 'an Yörükân-ı Dulkadirli* diye başlamakta, varak 10'a kadar bazı Dulkadirli yörüklerinin kaydı, varak 10-14 arasında eyalete gönderilen fermânlar (Kânûnnâme), daha sonraki varaklarda ise eyalette görevli bazı beylerbeylerinin, sancakbeylerinin ve diğer görevlilerin has ve zeâmetlerinin kaydı bulunmaktadır. Defterde Kanunî Sultan Süleyman devrine ait 13 fermân yer almaktadır. İlk fermânın tarihi Evâyili Şevvâl 939/ Mayıs1533²⁴ diğer fermânların tarihleri ise bir kronoloji içerisinde olmayıp, Evâhiri Ramazan 946/ Şubat 1540²⁵ ile Evâsıtı Cemâziye'l-evvel 953/ Temmuz 1546²⁶ tarihleri arasında değişmektedir.

Kânûnnâmenin Muhtevası

Toplam onüç fermândan oluşan Kânûnnâme içermiş olduğu konulara göre üç grupta değerlendirilebilir.

1-Eski Dulkadirli ümerâsının sipâhizâdelerinin timarları ile ilgili fermânlar

²² Barkan, "Kanun-nâme",s.186; İnalçık, "Kanunnâme",s.334.

²³ Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri*, İstanbul 1990, c. I, s.87-101; İnalçık, "Kanunnâme", s.334-335.

²⁴ FERMÂN NO:1 (MC 05/40.04 VARAK 10)

²⁵ Fermân No:3 (MC 05/40.04 Varak 10)

²⁶ Fermân No:13 (MC 05/40.04 Varak 14)

Evâyl-i Şevvâl 939/ Mayıs 1533²⁷ tarihli Ahmet Paşa'ya, Evâyl-i Şevvâl 949/ Ocak 1543²⁸ tarihli Ali Paşa'ya ve Evâhir-i Cemâziyi'l-âhir 951/ Eylül 1544²⁹ tarihli Muhammed Paşa'ya gönderilen fermânlarda; eski Dulkadirli ümerasının timarları ile ilgili hususlar konu edilmektedir. Daha önce de izah edildiği üzere³⁰ bölgenin Osmanlı hâkimiyetine geçiş sürecinde ciddi sıkıntılar yaşandığı, isyanlar çıktığı, Dulkadirliler zamanında tesis edilen timar düzeninin bozulmasının bu sıkıntılarda en önemli faktör olduğu bilinmektedir. Bu sebeple bölge Osmanlı hâkimiyetine geçtikten sonra istikrarın ve timar düzeninin yeniden tesisi ile eski Dulkadirli sipahilerinin ne şekilde timara çıkacaklarına dair defaatle kanunnâme ve fermân gönderilmiştir. Bu fermânlarda bu kapsamdadır. Bu fermânların içeriğini iki başlık altında değerlendirebiliriz:

a-Dulkadirli ümerasından bir kimse öldüğünde timarının, ocak ve yurdunun kimlere ve ne şekilde tevcih edileceği,

b-Dulkadirli beylerinden kalan timarların bölünmemesi.

Bu hususları tek tek ele alacak olursak:

a-Bölge Osmanlı hakimiyetine geçtikten sonra Dulkadirli ümerasından bir kimse öldüğünde timarının, ocak ve yurdunun kimlere ve ne şekilde tevcih edileceğine dair önce bir kanunnâme, sonra fermân, daha sonra ise yukarıda zikredilen fermânlar gönderilmiş olup, bu fermânlarda daha önce gönderilenlere de atıfta bulunularak, vefat eden kimsenin zeametinin, timarının, ocak ve yurdunun oğullarına verileceği 20.000'ini geçen kısmının amcalarına ve yakın akrabalarına verileceği, hariç kimseye verilemeyeceği, ayrıca verilecek kimselerin sahih oğulları ve sahih akrabaları oldukları tespit edilerek verileceği ısrarla vurgulanmaktadır.

b-Yine önceki kanunnâme ve fermânlara da atıfta bulunularak Dulkadirli ümerasının zeamet ve timarlarının parçalanmaksızın bedeli ile oğullarına fermân olunduğu, fakat hali hazırda vefat eden bazı zaim ve sipahilerin müteaddit oğulları olup, kadimi ocaklarını talep ettiklerinde tevcihle ilgili tereddütler oluştuğu, bu hususta tereddüde mahal bırakmaksızın bu tür zeamet ve timarların oğullarına bölünmeksizin (gerekirse müşterek timar) bedeli ile verilmesinin mukarrer olduğu, aralarına hiç kimsenin karıştırılmaması ve şüphe bırakılmaması, Dulkadirli

²⁷ Fermân No:1 (MC 05/40.04 Varak 10)

²⁸ Fermân No:4 (MC 05/40.04 Varak 11)

²⁹ Fermân No:2 (MC 05/40.04 Varak 10)

³⁰ Bakınız s.1-4.

sipahizâdeleriyle ilgili tezkire gönderilirken durumlarının bütün teferruatıyla bildirilmesi (dolayısıyla bunlara verilecek timarların tezkireli timarlar olacağı, tezkiresiz timar tevcihi yapılamayacağı) ifade edilmektedir. Fakat burada üzerinde durulması gereken en önemli husus şudur. Konuyla ilgili elimizdekilerden önce gönderilenlerin fermân ya da Kânûnnâmelerin tarihleri bilinmemekle birlikte mevcutlar içerisinde Dulkadirli ümerasının timarları hakkındaki ilk fermân Evâyil-i Şevvâl 939/ Mayıs 1533³¹ tarihli olmasına karşılık bir sonraki Evâyil-i Şevvâl 949/ Ocak 1543³² (on yıl sonrasına ait) tarihli, üçüncüsü ise Evâhir-i Cemâziyi'l-âhir 951/ Eylül 1544³³ (ilkine göre onbir yıl sonra) tarihlidir ve her üç fermânda da aynı hükümler yer almaktadır. İlk fermândan sonra geçen onbir yılda problemin çözülemediği, Dulkadirli Eyaletinde özellikle timar düzeni ile ilgili sistemin tesisinde sıkıntı yaşandığı ve her beylerbeyi değişikliğinde önceki beylerbeyi dönemine ait uygulamaların yeniden gündeme geldiği anlaşılmaktadır.

2-İbtidâdan timar ve terakkî tevcihine dair kayıtların muhafaza altına alınmasına dair fermânlar

Evâhir-i Ramazan 946/ Şubat 1540³⁴ tarihli Muhammed Paşa'ya gönderilen fermândan anlaşıldığına göre bir kimseye kılıç timar veya terakkî için berat verilip beylerbeyine vardıkları zaman, beylerbeyi o kimseye timarını ve terakkîsini verdikten sonra elindeki beratı almayıp sipahinin kendisinde kalıyormuş. Bu durum ileri ki zamanlarda yeni timar veya terakkî talep edilirken eski beratların kullanılmasına, dolayısıyla haksız timar kazanımlarına yol açmıştır. Fermân ile bundan sonra beratların sahiplerinin elinden alınarak defter sandığında korunması, içeriğinin bütün detaylarıyla deftere kaydedilmesi, berat sahibine ise temessük verilmesi istenilmekte böylelikle herhangi bir yararlık göstermeden terakkî talep etmenin önüne geçilmektedir.

Bu hususla ilgili bir diğer problem ise şudur; beratlar kaydedilmediği için zaman içerisinde timar karyeleri ile ilgili anlaşmazlıklar çıkmakta, aynı karyeler üzerinde farklı kimseler hak talebinde bulunmakta, sipahiler arasındaki anlaşmazlıklar defter kaydı olmadığı için çözülememekte bazen de mahlul olan timarlar bile tespit edilememektedir.

---

³¹ Fermân No:1 (MC 05/40.04 Varak 10)

³² Fermân No:4 (MC 05/40.04 Varak 11)

³³ Fermân No:2 (MC 05/40.04 Varak 10)

³⁴ Fermân No:3 (MC 05/40.04 Varak 10-11)

Evâsıt-ı Rebîi'l-âhir 947/ Ağustos 1540³⁵ tarihli Ali Paşa'ya gönderilen fermânda Ali Paşanın dergâh-ı muallâya gönderdiği mektupta kendisinden önceki beylerbeyiler zamanında, beylerbeyi beratıyla bazı sipahizâdelere timarlar verildiği, daha sonra bunlardan bir kısmının ma'zûl olduğu ve eski beratlarıyla timara talip oldukları, hatta bazılarının ellerinde Alaüddevle ve Ali Beyden kalma berat ve temessüklerle timar talep ettiklerini bildirmiş bunun üzerine padişah, daha önce bölgeye mufassal bir kanunnâme gönderildiğini ve bu kanunnâme gereğince sipahizâdelere timar tevcihinin beylerbeyi beratıyla değil padişah beratıyla olacağını hatırlatmakta, timar talep eden sipahizâdelerin durumlarının araştırıldıktan sonra dergâh-ı muallâya tezkire gönderilmesini, timar hakedenlere beratlarının padişah tarafından verileceğini, Alaüddevle Beyden beratları olanların ise bekletilmesini, onlarla ilgili ayrıca bir hüküm gönderileceği söylenmektedir. (Bu konuyla ilgili fermânlar gönderilmiş olup, bunlar 1. maddede ele alınmıştır.)

Evâhir-i Ramazan 951/ Kasım 1544³⁶ tarihli Muhammed Paşa'ya gönderilen fermânda; bazı sipahizâdelere timar tevcihi için tezkere gönderilirken babalarının ölüm tarihlerinin bildirilmediği, bu yüzden bazıların babalarının hayatta olma ihtimali olduğu, babası hayatta olan sipahizâdelere timar vermenin caiz olmadığı belirtildikten sonra, padişaha tezkire gönderilirken babalarının nerede, ne miktar timar tasarruf ettiği ve hangi tarihte öldüğünün açıkça yazılması, böylelikle timar tevcihlerindeki gecikmelerin önüne geçilmesi istenilmektedir.

Evâyil-i Rebîi'l-evvel 953/ Mayıs 1546³⁷ tarihli Mustafa Paşa'ya gönderilen fermânda, daha önce gönderilen mufassal kanunnâmede sipahi ve sipahizâdelere verilecek timarların durumunun açıkça belirtildiği halde gönderilen bazı tezkirelerde sipahizâdelere verilen timarların bir çoğunun kanunnâmeye aykırı olduğu bunun önüne geçilmesi için sancakbeyi ve alaybeyi arzlariyle timar talep edildiğinde atalarının timar beratlarının da mutlaka gönderilmesi ve kanunnâmeye uyulması istenmektedir.

3-Timar tevcihi ile ilgili usuller ve suistimallerin önüne geçilmesine dair fermânlar

Evâhir-i Ramazan 946/ Şubat 1540³⁸ tarihli Muhammed Paşa'ya gönderilen fermânda timar ve terakkî tevcihi ile ilgili uyulması gereken

³⁵ Fermân No:7 (MC 05/40.04 Varak 12)

³⁶ Fermân No:8 (MC 05/40.04 Varak 12-13)

³⁷ Fermân No:11 (MC 05/40.04 Varak 13)

³⁸ Fermân No:3 (MC 05/40.04 Varak 10-11)

hususlar ve dikkat edilecek noktalar ayrıntılı bir şekilde açıklanmaktadır, fakat yukarıda izah edildiğinden (bkz. 2. Grup) burada tekrardan kaçınmak için bu fermân yorumlanmayacaktır.

Evâsıt-ı Cemâziyi'l-evvel 947/ Eylül 1540³⁹ tarihli Ali Paşa'ya gönderilen fermânda; Dulkadirli Vilayetinde timar sisteminin suistimalleri ile ilgili padişah katına ulaşan bilgilerde erbâb-ı timarın azlini gerektirir bir durum yok iken kanuna aykırı olarak timarlarının ellerinden alınıp başkalarına tevcih edildiği, tezkireli timarların bölünerek beylerbeyi beratıyla yeni timarlar oluşturulduğu, bir timar daha önce bir sipahiye verilmişken yine beylerbeyi beratıyla bir başkasına daha verildiği belirtildikten sonra bütün bu yapılanların kanuna aykırı olduğu hiç vakit kaybetmeden kanuna muhalif işlere cevâz gösterilmemesi, timar düzeninin daha önce gönderilen ve bu fermânda da tekrarlanan usuller çerçevesinde yürütülmesine azami dikkatin gösterilmesi istenilmektedir.

Evâsıt-ı Ramazan 948/ Eylül 1541⁴⁰ tarihli Ali Paşa'ya gönderilen fermânda; daha önce gönderilen bir fermâna atıfta bulunularak, zaimlerin ve sipahilerin halen dirlik sahibi olanlarının kendi istekleriyle timarlarından feragat ettirilmemelerinin emredildiği hatırlatıldıktan sonra aradan geçen zamana mukabil hali hazırda bu hususun önüne geçilemediği, Ali Paşanın padişaha gönderdiği tezkirelerde, bazı sipahilerin elinde timar var iken başka timar tevcih olundu diye kaydedildiği, üstelik yeni tevcih edilen timarların, mevcut feragat edilen timarlardan daha yüksek bedelli olduğu belirtilerek buna asla cevâz olmadığı, ziyade timar almak maksadıyla mevcut timarlardan kimsenin feragat ettirilmemesi, feragat eden olur ise mahlul olan timarın derhal hak sahibi ma'zûllere tevcih edilmesine bunun dışındaki uygulamaların asla makbul olmayacağına vurgu yapılmaktadır.

Evâsıt-ı Şa'ban 952/ Ekim 1545⁴¹ tarihli Mustafa Paşa'ya gönderilen fermânda; Mustafa Paşanın padişaha göndermiş olduğu bazı tezkirelerden Dulkadirli Vilayeti yazıldığında zeâmet ve timar olarak kaydedilen bazı köylerin timardan ayrılarak, yeni timarlar oluşturulduğu ve bu yeni timarların başkalarına verildiğinin anlaşıldığı ifade edildikten sonra böyle durumlarda timar bölmek yerine hisseli timarlar oluşturulması ve kanuna muhalif hareket edilmemesi bildirilmektedir.

---

³⁹ Fermân No:5 (MC 05/40.04 Varak 11-12)

⁴⁰ Fermân No:6 (MC 05/40.04 Varak 12)

⁴¹ Fermân No.10 (MC 05/40.04 Varak 13)

Evâsıt-ı Cemâziyi'l-evvel 953/ Temmuz 1546⁴² tarihli Mustafa Paşa'ya gönderilen fermânda; Dulkadirli Vilayetinin alaybeyi olan Velinin bir sebeple dersaadete gittiğinde, onun naibi ve timar kethüdası arzı ile sipahizâdelere timar tevcih edilip, tezkirelerinin padişaha gönderildiği belirtildikten sonra, sipahi ve sipahizâdeler hususunda daha önce mufassal kanunnâme gönderildiği ve bu kanunnâme gereğince defter kethüdası ve alaybeyi kaymakamının arzı ile timar tevcih edilemeyeceği, konunun bizzat beylerbeyi tarafından takip edilmesi ve gerçek sipahizâde oldukları belirlenenlere timar tevcih edilmesi bildirilmektedir.

Evâhir-i Ramazan 953/ Kasım 1546⁴³ tarihli Mustafa Paşa'ya gönderilen fermânda; Daha önce Mustafa Paşa'ya hükm-i hümâyûn gönderilerek Dulkadirli subaşlarına ve sipahilerine tevcih olunan timarların nevrûzdan nevrûza birer yıllık defterlerini göndermesi istenmiş fakat Mustafa Paşa bu ana kadar defterleri göndermemiş, bu fermânla defterleri göndermeyişinin sebepleri sorgulanmakta ve hiç vakit kaybetmeden çok acele olarak defterleri göndermesi istenmektedir.

Kânûnnâmenin Metni

Fermân No:1 (Mc 05/40.04 Varak 10)

Âmed Be-Ahmed Paşa

1-Emîrû'l ümerâi'l-kirâm kebîrû'l-küberâi'l-fihâm Zül-kadir ve'l-ihdirâm sâhibû'l-'izz ve'l-ihtişâm el-muhtass bi-mezîd-i 'inâyeti'l-meliki's-sâmed 2-Dulkadriye Beglerbegisi Ahmed dâme ikbâlehû tevki'-i refi'-i hümâyûn vâsil olıcak ma'lûm ola ki bundan akdem 3- Dulkadirli sipâhileri husûslarında mezîd-i 'inâyetim zuhûra getürüb vilâyet-i mezbûrede olan subaşılardan 4- ve erbâb-ı timârdan birisi vefât etdükde timârları âhara virilmeyüb oğullarına tevcih oluna ve boy begleri vefât 5-eyledükde oğulları var ise yarar olsun sagîr olsun boyları gayre virilmeyüb oğullarına 6-tevcih oluna ve oğulları olmayub karındaşları veya akrabaları var ise anlara virile 7-asla oğulları ve karındaşları ve akrabaları olmayıcak olursa ânun gibileri südde-i sa 'âdetime 8-'arz idesin emr-i şerîfim tevcihle cârî olursa ana göre 'amel oluna deyu emr eylemiş idim hâliyâ 9-vilâyet-i mezbûrenin a'yân ve sikâti südde-i sa'âdetime gelüb vilâyet-i mezbûrede timâra mutasarıf olanların 10-cümlesi hâricden olmayub bir kimesnenin timârı eban 'an ceddin kadîmi yurdları ve ocaklarıdır anlardan birisi 11-vefât eyledükde

⁴² Fermân No.13 (MC 05/40.04 Varak 14)

⁴³ Fermân No.12 (MC 05/40.04 Varak 13-14)

timârları oğullarına olmak bâbında istid'â-yı merhamet ve 'âtıfet eyledükleri ecilden 12-mezbûrlarun hakkında merhametim zuhûra getürüb buyurdum ki vilâyet-i mezbûrede az ve çok ze'âmet ve timâra 13-mutasarrıf olan boy beglerinden ve subaşılardan ve sipâhilerden şöyle ki bir kimesne vefât eyleyüb 14-tasarruf etdükleri timârı eban 'an ceddin kadîmü'l-eyyâmdan timârı ve ocağı olıcak yigirmi binden aşağısı 15-oğlu bir ise oğluna ve müte'addid ise mertebelü mertebelerince 'alâ vechi'l-iştirâk timârı cümle oğullarına 16-tevcîh olunub virile yigirmi binden ziyâdesi dâhi karındaşı var ise karındaşıma karındaşı olmayub 17-karındaşı oğlu var ise karındaşı oğluna yoğ ise 'ammüsi var ise 'ammüsine ve 'ammüsi yoğ ise 18-'ammüsi oğluna ve eğer 'ammüsi oğlu dahi yoğ ise akrabasına istihkaklarına göre tevzî' ve tevcîh 19-eyleyüb ana göre tezkire virile şöyle ki vech-i mesfûr üzere asla ve kat'â hısmı ve akrabası 20-yoğ ise emrim budur ki ocak ve yurd olan timârlar hâricden kimesneye virilmeyüb girü Dulkadirlü 21-tâyifesinden ma'zûl sipâhiler var ise anlara virilüb ma'zûl sipâhi yoğ ise sahih sipâhizâde 22-olanlara tevcîh olunub tezkire virile ve tezkirelerinde tevcîhle sipâhizâde olub timâra istihkâkları 23- bile tafsîl olunub kayd olunub tezkire virile ki berât-ı hümâyûn için südde-i sa'âdetime halleri ma'lûm ola 24- ve zikr olunan uslûb üzere vefât idenlerün oğulları sagîr olıcak olursa emrim üzere 25-timârları tevcîh olundukda 'âdet ve kânûn üzere yarar ve yaraklu müsellah cebelûleri eşdirmek üzere 26- tevcîh eyleyüb viresin min-ba'd emri şerîfim üzere 'amel idüb bu hükm-i hümâyûnumun sûretin deftere 27- kayd eyleyüb ve 'ayni ile hükm-i şerîfimi ellerinde ibkâ idesin şöyle bilesin 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın tahfîren fi evâyili şehri şevvâli'l-mükerrrem sene tis'a ve selâsîn ve tis'a mie.

Fermân No:2 (Mc 05/40.04 Varak 10)

Âmed Be-Muhammed Paşa

1-Emîrül ümerâi'l-kirâm kebîrül-küberâi'l-fihâm zül-kadr ve'l-ihtirâm sâhibül-'izz ve'l-ihtişâm el-muhtass bi-mezîd-i 'inâyeti'l-meliki'l-mu'allâ 2-Dulkadriye Beglerbegisi Muhammed dâme ikbâlehü tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki 3-hâliyâ dergâh-ı mu'allâma mektûb gönderib Dulkadirlü subaşılarının ve sipâhilerinin kadîmi ocakları 4-timârlarının ahvâlin i'lâm eylemişsin imdi bundan akdem Dulkadirlü Beglerbegisi dergâh-ı mu'allâma 5- mektûb gönderib sâbıkân Dulkadirlünün timârı husûsunda kânûnnâme vârid olub bir kimesne vefât 6-idüb ze'âmeti veya timârı oğullarına virile yigirmi binden ziyâdesi 'ammülerine ve yakın akrabalarına 7- virile deyu emr olunub şimdiye değin anunla 'amel olunurdu

deyu ‘arz eylemegin min-ba‘d ol hükm-i 8-hümâyûnum muktezâsınca ‘amel eylesin deyu emr eylemiş idim ve'l-haletu hazihi ol emr-i şerîfim kemâkân mukarrerdir 9-buyurdum ki sen dahi ol kânûnnâme-i hümâyûnumla ‘âmil olasin amma tâyife-’i mezbûreden 10-boy beglerinden ve subaşılardan biri vefât eyleyüb timârını oğulları yurdumuzdur ve ocağımızdır deyu 11-taleb etdikde mücerred anların kavline nazar olunmayub gereği gibi tetebbu‘ idüb göresin şöyle ki 12-fi nefsi'l-emr ol timâr bunların sahîh yurdu olub hiç bir zamanda hâricden aralarına 13- kimesne girmeyüb eban ‘an ceddin tasarruf idegeldükleri kadîmi ocakları ve yurdları idüğü muhakkak 14- olub asla şâyibe-i şübhe kalmadıkdan sonra ol emrim muktezâsınca tevzî‘ ve tevcîh eylesin 15-ve tevcîhle yurdları olduğunu ve ne kadar zamandan berü tasarruf idegelmişlerdir hâricden arazilerine 16-kimesne girmiş midir nice dir ‘ale't-tafsîl kaç ataya müntekal olmuşdur bi'l-cümle hakikat halleri nice ise 17-tezkirelerinde bile beyân eylesin ki südde-i sa‘âdetimde dâhi ma‘lûm ola ve bu husûslarda tamam 18-ihimâm ve basîret üzere olasin ki bu bahâne ile yurd ve ocak olmayan timârlar sehve kimesneye 19-virilmelü olmaya ve müteveffânın oğullarına ve akrabalarına emr olunan tafsîl üzere yurdların 20-tevcîh eyledikten sonra eger anların bi'l-fi‘il ellerinde timârları var ise az ve çok ol timârları 21-mahlûle kayd eyleyüb âhara tevcîh eylesin yurdların timârları üzerine virmeğe emrim yokdur 22-sen dahi fermân-ı hümâyûnumla ‘âmil olub hilâfına cevâz göstermeyesin ve hem elinde olan 23-timârı ne asıl timârdır ve kendünün yurdu ve ocağı mıdır yohsa âharun yurdu mıdır eger âharun 24-ocağı ise buna ne sebeble virilmişdir kimin ocağıdır ve ne zamandan berü mutasarrıfdir tezkirede beyân eylesin 25-ve müteveffânın akrabalarına dahi ol emr-i sâbıkda tafsîl olunan üzere timâr tevcîh olunmak lâzım 26-geldikde tamam ihtimâm ve basîret olunub fi'l-vâki‘ müteveffânın sahîh akrabaları idüğü zâhir ve sâbit 27-oldukdan sonra tevcîh eylesin bu bahâne ile akrabasından olmayan kimesneleri telbîs ve tezvîr ile timâra çıkmaktan 28-ziyâde hazer eylesin şöyle ki müteveffânın yurdu ve ocağı mahlûl kaldıkda aslâ ve kat‘â hısmı 29- ve akrabası yoğ ise ol emr-i sâbıkım üzere hâricden kimesneye virilmeyüb girü Dulkadirlü 30-tâyifesinden ma‘zûl sipâhiler var ise anlara virilüb ma‘zûl sipâhiler yoğ ise sipâhizâde 31-olanlara tevcîh olunub tezkire virilüb ve tezkirelerinde tevcîhle sipâhizâde olub timâra istihkâkları 32-ne yüzden olduğu bile tafsîl oluna ki berât-ı hümâyûn için ‘atebe-i ‘ulyâma geldikde halleri ma‘lûm ola 33-amma müteveffânın tasarrufundaki timârları boy ve ocak olmayub sonradan virilmiş timâr olursa 34-anun gibi sipâhiler vefât etdikde sâyir beglerbegilikde olan sipâhilerin timârları husûsunda sâdir olan 35-emr-i

şerîfim muktezâsınca ‘âmil olasın şöyle bilesin ‘alâmet üzere i’timâd kılâsın tahrîren fî evâhiri cemâziyi'l-âhir sene ehadi ve hamsîn ve tis’a mie.

Fermân No:3 (Mc 05/40.04 Varak 10-11)

Âmed Be-Muhammed Paşa

1-Emîrû'l ümerâi'l-kirâm kebîrû'l-küberâi'l-fihâm Zül-kadir ve'l-ihtirâm sâhibü'l-‘izz ve'l-ihtişâm el-muhtass bi-mezîd-i ‘inâyeti'l-meliki'l-mu‘allâ 2-Dulkadriye Beglerbegisi Mehmed dâme ikbâlehü tevkî‘-i refî‘-i hümâyûn vâsıl olıcak ma‘lûm ola ki 3-hâliyâ südde-i sa‘âdet-bahşımında şöyle ‘arz olundu dergâh-ı mu‘allâmdan bir kimesneye ibtidâdan timâr ‘inâyet 4-olunub veya terakkî için hük-m-i şerîf virilüb sana vardıklarında timârın ve terakkîsin virdüğünden sonra 5-hük-münü alub hıfz etmeyüb yine sahibinin eline virilür imiş imdi ol asıl timâr için beglerbegilere 6-yazılan ahkâm-ı şerîfe anların temessükleridir timârları ve terakkîleri virildikten sonra ellerinden alub 7-defter sanduğunda hıfz olunmak gerekdir ki hükümler sipâhilerün ellerinde olıcak zamanla yine evvelki terakkî 8-sonradan bir dahi taleb idüb veya südde-i sa‘âdetime getirüb henüz terakkim müyesser olmadı deyu âhar hük-m-i 9-şerîf alub beher hal bunun gibi bir hile ve telbîse mecâl olur öyle olsa buyurdum ki min-ba‘d ol 10-asıl hükümleri kat’a sâhibleri elinde komayub emr olunan üzere timâr mıdır terakkî midir virildikten sonra 11-elinden alub fermân-ı şerîfim üzere defter sanduğunda hıfz etdürüb temessük idesin ve beglerbeglüğüne küllî 12-müte‘allik olan sancâk begleri ve subaşları ve erbâb-ı timâr tasarruflarında olan timârının berâtların 13-deftere iledüb kayd etdirilmek ile tasarruflarında olan ve olmayan karyeler ve timârlar ma‘lûm olmayub 14-nice mahlûl timârları ve ba‘zı dahi sancakdan ifrâz olunub sipâhilere virilen timârları bize bile 15-virildi deyu kadîmden sancağa zabt olunu gelmişdir deyu her biri dahl eyleyub sipâhiler anda deftere 16-varub mürâca‘at etdiklerinde berâtları kaydı ol(ma)mağla ma‘lûm olmayub cevapları virilmez imiş kezalik 17-dergâh-ı mu‘allâmdan tevcîh olunan timârların dahi sâhibleri berâtlarını iledüb andan kayd etdirmemekle 18-mahlûldür deyu sen dahi defterden anda tevcîh idüb bir timâr iki kimesneye virilmekle mâbeynde nizâ‘dan 19-hâli olunmaz imiş imdi min-ba‘d ol bâbda emr-i şerîfim bunun üzerinedir ki sancâk begleri olsun 20-ve subaşlar ve alaybegleri ve çeribaşlar ve sipâhiler olsun dergâh-ı mu‘allâ çavuşları olsun 21-ve eger südde-i sa‘âdetimden tevcîh olunan timârlardır eger senin tezkiren mücibince kapumdan berâtı virilen 22-timârlardır fi'l-cümle anda defterde timârı olan her kimin ise gereği gibi tenbîh ve te’kid idesin ki 23-bi'l-fi’il tasarruflarında olan timârlarının

berâtların iledüb deftere der-dest itdirib kayd itdürelər şöyle ki 24-ba'de't-tenbîh her kankısı berâtn getürmeyüb veya kayd etdirmeğe göndermeyicek olursa isimleri ve timârları ile 25-her kimler ise mufassal defter idüb dergâh-ı mu'allâma 'arz eylesin ki cümlesinin timârları mevkûfe kayd itdirile 26-ve bi'l-fi'il dahi ol asıl kimesneler var ise cümlesin ma'lûm idünüb isimlerin ve timârların mufassal yazıb 'arz eylesin 27- sonra onlar bâbında dahi emrim tevcîhle sâdır olursa mûcibi ile 'amel eylesin ve hâric ez-defter deyu 28- ba'zı sipâhiler ve kadılar 'arzları ile kendülerinin hâric ez-defter dimeleri ile nizâ' idüb 29-eksüksüz bu husûs için sipâhi tâyifesi 'atebe-i 'ulyâma gelüb izhâr-ı tezallum itdüklerinde ahkâm-ı şerîfe 30-virilmekden hâli olmayub bu sebeple erbâb-ı timâr mâbeynlerinde ziyâde ihtilâf olduğu ecilden 31-ol bâbda dahi emr-i şerîfim bunun üzeredir ki min-ba'd asla beglerbegiler ve kâdılar 'arzları ile 32-sipâhilerün hâric ez-defter deyu bir mahalle isim takub taleb eylemeleri ile kimesneye nesne vermeyesin 33-meger ki vilâyet kâtibleri ol yerleri kitâbet etdükde ol mahalli 'ayni ile hâric ez-defter bulub 34-deftere kayd etmiş ola ol vakit tevcîh eylesin andan mâ'ada kimesnenin 'arzları ile ve sözleriyle 35-emrime muhâlif hâric ez-defter deyu nesne tevcîh eylemeyesin ki tezkiresi makbûl olmak ihtimâli yokdur 36-bilmiş olasin 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasin tahrîren fi evâhiri ramazani'l-mübârek sene 946 be makâm-ı Kostantiniyye.

Fermân No:4 (Mc 05/40.04 Varak 11)

Âmed Be-Ali Paşa

1-Emîrül ümerâi'l-kirâm kebîrül-küberâi'l-fihâm Zül-kadir ve'l-ihtirâm sâhibül-'izz ve'l-ihtişâm el-muhtass bi-mezîd-i 'inâyeti'l-meliki'l-kâdir 2-Dulkadriye Beglerbegisi Ali dâme ikbâlehü tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki hâliyâ dergâh-ı 3-mu'allâma mektûb gönderib sâbıkan Dulkadirlü bendelerinin timârları husûsunda kânûnnâme vârid olub bir kimesne 4-vefât idüb ze'âmeti ve timârları oğullarına virile yigirmi binden ziyâdesi 'ammülerine ve yakın 5-akrabalarına virile deyu emr olunub şimdiye degin anunla 'amel olunur iken varıb Dulkâdiriyye 6-müceddeden kitâbet olundukda bir emr-i şerîf dahi vârid olub ze'âmet ve timâr pârelenmeyub bedeline 7-virile deyu fermân olunup oğullarına virilüb veyahud virilmemek ta'yin buyurulmamağla elan 8-birkaç zü'amâ ve sipâhiler vefât idüb ba'zısının müte'addid oğulları olub kadîmi ocağıdır 9-taleb itdüklerinde tereddüd olunduğunu bildirmişsin imdi Dulkadirlü tâyifesi husûsunda sâbıkan 10-vârid olan emr-i hümâyûnum mukarrerdir buyurdum ki min-ba'd dahi anın muktezâsınca 'âmil olasin amma 11-tâyife-'i mezbûre

boy beglerinden ve subaşılarından ve sipâhilerden biri vefât eyleyüb timârın oğulları 12-yurdumuz ve ocağımızdır deyu taleb itdüklerinde mücerred anların kavline nazar olunmayub gereği gibi tenbîh ve istifsâr 13-idüb göresin şöyle ki fi nefsi'l-emr ol timâr bunların sahîh yurdu ve ocağı olub hiçbir zamanda 14-aralarına kimesne girmeyib eban 'an ceddin tasarruf idegeldikleri kadîmi ocakları ve yurdları idüğü muhakkak 15- olub asla şâyibe-i şübhe kalmadukdan sonra ol emrim muktezâsınca tevzi' ve tevcîh eyleyesin 16-ve tevcîhle yurdu olduğı ve ne kadar zamandan beri tasarruf ide gelmişlerdir hâricden aralarına kimesne 17-girmiş midir nicedir 'ale't-tevâli kaç ataya müntekal olmuşdur bi'l-cümle hakikat hali nice ise tezkirede bile beyân 18-eyleyesin ki südde-i sa'âdetimde dahi ma'lûm ola bu husûslarda tamam ihtimâm ve basîret üzere olasın ki 19-bu bahâne ile yurd ocak olmayan timârlar sehve kimesneye virilmelü olmaya ve müteveffânın oğulları 20-ve akrabalarına emr olunan tafsîl üzere yurdların tevcîh eyledüğü eğer anların bi'l-fî'el ellerinde 21-timârları var ise az ve eğer çok ol timârları mahlûle kayd idüb ol emrim muktezâsınca âhara 22-tevcîh eyleyesin yurdların timârları üzere terakkî tarîkiyle virilmeğe emrim yokdur sen dahi fermân-ı 23- hümâyûnumla 'âmil olub hilâfına cevâz göstermeyesin ve hem elinde olan timârı ne asıl timârdır 24-ve kendünün boyu ve ocağı mıdır yohsa âharın yurdu mudur eğer âharın ocağı ise buna ne sebeble virilmişdir 25-kimin ocağıdır ve ne zamandan beri mutasarrıfdir tezkirede bile beyân eyleyesin ve müteveffânın akrabalarına dahi 26-ol emr-i sâbıkımda tafsîl olunan üzere timâr tevcîh olmak lazım geldikde tamam ihtimâm eyleyüb fi'l-vâki' 27-müteveffânın sahîh akrabaları idüğü zâhir ve sâbit oldukdan sonra tevcîh eyleyesin bu bahâne ile hâricden 28-kimesneler akrabalarıdır deyu telbîs ve tezvîr ile timâra çıkmakdan ziyâde hazer idesin şöyle ki müteveffânın 29-yurdu ve ocağı mahlûl kaldukda asla ve kat'a hısmı ve akrabası yok ise ol emr-i sâbıkım üzere 30-hâricden kimesneye virilmeyüb girü Dulkadrlü tâyifesinden ma'zûl sipâhiler var ise anlara virilüb 31-ma'zûl sipâhiler yok ise sahîh sipâhizâdelere tevcîh olunub tezkire virilüb tezkirelerinde tevcîhle sipâhizâde 32-olub timâra istihkâkları ne yüzden olduğı bile tafsîl oluna ki berât-ı hümâyûn için 'atebe-i 'ulyâma 33-geldikde halleri ma'lûm ola amma müteveffânın tasarrufundaki timâr boy ve ocak olmayub sonradan virilmiş 34-timâr olursa anun gibi sipâhiler vefât eyledikde sâyir beglerbegilikde olan sipâhilerün timârları 35-husûsunda sâdır olan emr-i şerîfim mücibince 'âmil olasın ve bu hükm-i şerîfimi aynî ile defter sanduğında 36-hıfz olunub sen ve senden sonra gelen beglerbegiler daima mazmûn-ı hümâyûnla 'âmil olub asla ve kat'a 37-hilâfına cevâz göstermeyesin şöyle bilesin 'âlâmet-i şerîfe i'timâd kılasın tahrîren fi evâyili şehri-i şevvâli'l-mükerrem sene.949

Fermân No:5 (Mc 05/40.04 Varak 11-12)

Âmed Be-Ali Paşa

1-Emîrû'l ümerâi'l-kirâm kebîrû'l-küberâi'l-fihâm Zül-kadir ve'l-ihtirâm sâhibü'l-'izz ve'l-ihtişâm el-muhtass bi-mezîd-i 'inâyeti'l-meliki'l-mu'allâ 2-Dulkadriye Beglerbegisi Ali dâme ikbâlehü tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki 3-hâliyâ dergâh-ı destgâhıma şöyle olundu ki erbâb-ı timârın 'azlin icâb ider husûsları olmadın 4- fermân-ı şerîfime mugâyir timârların alınub âhara tevcîh olunub ve tezkirelü timâr dahi pârelenüb 5-kendü berâtınla virilüb ve bir timâr dahi mukaddem bir sipâhiye virilmiş iken tekrar âhara dahi 6-virilür imiş imdi zikr olunan husûslara emr-i şerîfim yokdur buyurdum ki min-ba'd bilâ sebep kimesnenin 7-timârın almayub ve tezkirelü timâr parelemeyüb ve bir timârı dahi mukaddem bir kimesneye virmiş iken bir âharına 8-dahi tevcîh etmeyüb daima bu emr-i şerîfimin ecr ve imzâsında dakika fevt itmeyüb hilâfına cevâz 9-göstermeyesin bu husûslar için min-ba'd südde-i sa'âdetime tezkire vârid ola makbûl olmaz ve bundan 10-sâbık hükm-i şerîfim gönderilüb bir kimesneye ibtidâdan timâr veyahud terakkî emr olunub varduğunda 11-timâr tevcîh olunmalu olundukda ol hükm-i şerîfimin târîhini tezkirenin içinde bile kayd eylesesin deyu fermân olunmuş 12-idi girü südde-i sa'âdetime vârid olan tezkirelerde târîhi bile yazılmadığı ecilden ahkâmın 13-kaydı bulunmayub ol tezkire te'hîr olur oldu min-ba'd ol emrimi icra idüb südde-i sa'âdete irsâl 14-olunan tezkirelerde hükm-i şerîfimin târîhini bile kayd eylesesin şöyle bilesin 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılâsın tahrîren fi evâsıtı cemâziyi'l-evvel sene 947.

Fermân No:6 (Mc 05/40.04 Varak 12)

Âmed Be-Ali Paşa

1-Emîrû'l ümerâi'l-kirâm kebîrû'l-küberâi'l-fihâm Zül-kadir ve'l-ihtirâm sâhibü'l-'izz ve'l-ihtişâm el-muhtass bi-mezîd-i 'inâyeti'l-meliki'l-veli 2-Dulkadriye Beglerbegisi Ali dâme ikbâlehü tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki bundan akdem 3-beglerbegilere hükm-i şerîfim gönderilüb zü'amâlardan ve erbâb-ı timârdan elinde mevcut dirlikleri olanlara 4-ihtiyârî ile timârlarından ferâgat eddirmeyesin deyu emr eylemiş idim ve'l-haletu hazîhi senin cânibinden 'atebe-i 'ulyâma 5-gelen tezkirelerün ba'zısına sipâhinin elinde timârı var iken âhar timâr tevcîh olundu deyu kayd olunmuş 6-bulunub ol bedeli ile olmayub ekseriya

ziyâdeleri ile tevcîh olunur imiş imdi bu bahâne ile sipâhiler yaramaz 7-öğrenüb eksüksüz timârlarından ferâgat idüb ziyâde ile âhar timâr olmak ile birkaç yıl içinde 8-ednâ timârlı sipâhiler a'lâ timârlara çıkar oldular emri-sâbıkım kemâkân mukarrer olub sipâhi tâyifesine 9-ihityârî ile timârlardan ferâgat etmeğe emrim yokdur buyurdum ki sen dahi emri-hümâyûnum mücibince 'âmil 10-olub dirliği elinde olan sipâhiye ihtiyârî ile ferâgat etmeğe ruhsat vermeyüb vâki' olan 11-mahlûlâtı ma'zûllere timâr verilmekliğe istihkâkı olanlara bedelleri ile tevcîh eylesin şöyle ki bu emri 12-hümâyûnuma muhâlif asitâne-i sa'âdete tezkire vârid ola makbûl olmak ihtimâli yokdur daima hükm-i hümâyûnuma 13-ri'âyet idüb hilâfına cevâz göstermeyesin şöyle bilesin 'alâmet-i şerîf üzere i'timâd kılasın tahrîren fi evâsıtı ramazânî'l-mübârek sene semân ve erba'în ve tis'a mie.

Fermân No:7 (Mc 05/40.04 Varak 12)

Âmed Be-Ali Paşa

1-Emîrû'l ümerâî'l-kirâm kebîrû'l-küberâî'l-fihâm Zül-kadir ve'l-ihtirâm sâhibü'l-'izz ve'l-ihtişâm el-muhtass bi-mezîd-i 'inâyeti'l-meliki'l-mu'allâ 2-Dulkadriye Beglerbegisi Ali dâme ikbâlehü tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki hâliyâ dergâh-ı 3-mu'allâma mektûb gönderib senden mukaddem Dulkadriye beglerbegisi olanlar vilâyet-i mezbûre sipâhizâdelerinin 4- ba'zısına ibtidâ kendü berâtları (ile) babaları yurdlarından ve boylarından ve sâyir yerlerinden 5-bir mikdar virmişler şimdi anların ba'zısı ma'zûl olub ol berâtları ile yine timâra 6-tâlib oldukların i'lâm idüb ve ba'zı kimesnelerün ellerinde Alâüddeve ve Ali begden 7-ve sâyir ümerâdan berâtları ve temessükleri olub ataları dirlik tasarruf idegelüb ve ba'zılarının 8-dahi vilâyet-i mezbûre toprağında babaları vefât idüb oğulları sagîr olmağla timâr talep 9-etmeyüb hâliyâ gelüb timâra tâlib oldukların bildirmişsin imdi beglerbegiler ibtidâ kendü berâtları ile 10-sipâhizâdeye timâr vermeğe ruhsat virilmeyüb cümle beglerbegilere mufassal kânûnnâme-i hümâyûnum gönderilüb 11-anun gibi timârımdaki sipâhizâdelere timâr tevcîh olunmalu oldukda kendü berâtları ile 12- vermeyüb tezkirelerin südde-i sa'âdetime irsâl eyleyeler ibtidâ berâtları kapumdan virilüb 13-sonra âhar timâr oldukda tezkirelü oluncaya değin beglerbegiler kendü berâtları ile vireler deyu emrim 14-olmuş idi ve'l-haletu hazihi ol emri-hümâyûnum kemâkân mukarrerdir buyurdum ki 'arz eylediğün 15-sipâhizâdelerden gelüb timâr talep eyleyenlerün 'umerâdan aslı ile teftîş ve tefahhus eyleyub göresin 16-şöyle ki babaları hiyn-i tevzi'de veyahud tevzi'den sonra timâr alub berâtile tasarruf eyleyüb 17-ba'dehu fevt

olub bunlar anların sahih sulbi oğulları idügi muhakkak olub defter ile 'alakaları 18- ve babalarının berâtları defter kaydına mutâbık olub bi-hasebi'l-kânûn timâra müstehak olurlar ise kânûnnâme-i 19-hümâyûnum mücibince anlara timâr tevcih eylesin amma berâtın sen virmeyüb tezkirelerin südde-i sa'âdetime 20- irsâl eylesin ki emrim üzere ibtidâ berâtları kapumdan virilüb ol timârdan sonra 21-âhar timâr tevcih olundukda beglerbegi berâtiyla oluna kezalik ol asıl berâtla bi'l-fi'el ellerinde timâr olanları 22-dahi vech-i meşrûh üzere görüp timâra müstehak oldukdan sonra timârlarının tezkirelerin virüb 23-dergâh-ı mu'allâma irsâl eylesin ki anların dahi ibtidâ berâtları bundan virile amma tezkireleri 24-dergâh-ı mu'allâma gelinceye değin timârları hâsılına kimesneye dahl etdirmeyesin ve mukaddema beglerbegiler virdikleri 25-berâtları dahi ellerinden alınub anunla 'amel etmeyüb defter sanduğında hıfz eylesin mezkûrûn 26-sipâhizâdelerden gayri 'arz eyledüğin üzere tevzi'den mukaddem babaları vefât iden sipâhizâdelerün 27-Alâüddevle Begden dirlik yedüklerine berâtları olan kimesnelerin ahvâlin te'hîr 28- eylesin ol vilâyet müceddeden kitâbet⁴⁴ olmak üzeredir inşâ Allâhu'l-a'azz defter 'atebe-i 'ulyâma 29-geldikde anların dahi ahvâli görölüb fermân-ı şerîfim tevcihle sâdir olursa mücibi ile 'amil olasin 30-şöyle bilesin 'alâmet-i şerif üzere i'timâd kılasın tahrîren fi evâsıtı şehr-i rebî'l-âhir sene seb'a ve erba'în ve tis'a mie.

---

⁴⁴ Bu bilgiden bu tarihte Maraş ve çevresinin yeniden tahririnin yapılacağı anlaşılmaktadır. Muhtemelen de bu tahrir yapılmıştır. Çünkü H.947/M.1540 tarihli Elbistan Kazâsı'na ait Başbakanlık Osmanlı Arşivinde 419 numaralı Mufassal Tahrir Defteri bulunmaktadır (Bu defterle ilgili daha geniş bilgi için bakınız: İbrahim Solak, *Kânuni Döneminde Elbistan Kazâsı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya 1996, s.24-25; Aynı yazar, "Kânunî Dönemi Elbistan Kazâsı'nda Yerleşme ve Nüfus (1540)", *S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Konya 2000, S.6, s.149-158.) Arşiv kataloglarında bu tarihte Maraş'a ait tahrir defteri yoktur. Elbistan'a ait tahrir defter olduğuna göre Maraş'ın da tahrir defterinin olması gerekir. Anlaşılan o ki bu tahrire ait defterin bir kısmı günümüze ulaşamamıştır. Bugün elimizde Maraş Sancağı'na ait iki mufassal defter bulunmaktadır, bunlardan birincisi 1526 tarihli olup, Başbakanlık Osmanlı Arşivi 402 numarada kayıtlı, diğeri ise 1563 tarihli olup, Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi 101 ve 108 numaralarda kayıtlıdır.

Fermân No:8 (Mc 05/40.04 Varak 12-13)

Âmed Be-Muhammed Paşa

1-Emîrül ümerâi'l-kirâm kebîrül-küberâi'l-fihâm Zül-kadir ve'l-ihtirâm sâhibül-'izz ve'l-ihtişâm el-muhtass bi-mezîd-i 'inâyeti's-sâmed 2-Dulkadriye Beglerbegisi Muhammed dâme ikbâlehü tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki hâliyâ ba'zı 3-sipâhizâdelere timâr virilüb tezkirelerinde babalarının ne târîhde fevt olduğun zikr olunmayub 4-ve ba'zı tezkirelerde dahi sipâhizâde deyu kayd olunub lakin atalarının fevt olduğu şerh olun(ma)duğu 5-ecilden ataları hayatda olmak ihtimâli virilüb tezkireleri berât olunmayub ol sebeble 6-dahi niceleri 'avk ve te'hîr olunurlar imdi sipâhizâdelere timâr virilmek husûsunda 7-def'atle ahkâm-ı şerîfe gönderilmişdir ve ataları hayatda olan sipâhizâdelere emrim 8-olmadın timâr virilmek câ'iz degildir buyurdum ki hükm-i şerîf vâcibül-ittibâ'im varıcak fermân-ı şerîfim mücibince 9-'amel idüb babaları fevt olan sipâhizâdelere tevcih ve ta'yin eyledüğünde babaları 10-ne mikdar timâra mutasarrıf olub ve ne târîhde fevt olduğun tezkirelerinde şerh ve beyân etdüresin ki 11-asitâne-i sa'âdetime getürdüklerinde kânûna mugâyir ve emr-i şerîfe muhâlif husûs bulunmayub tezkireleri 12-berât olunub 'avk ve te'hîr olunmayalar bu husûslarda ziyâde ihtimâm idüb kânûna muhâlif 13-ve emr-i şerîfe mugâyir tezkire virilmekten ihtiyât eyleyesin şöyle ki min-ba'd emr-i hümâyûnuma mugâyir südde-i 14-sa'âdetime tezkire vârid ola asla makbûl olmak ihtimâli yokdur ana göre mukayyed olub emr-i hümâyûnumun 15-gereği gibi ri'âyet idüb hiçbir zamanda hilâfına cevâz göstermeyesin şöyle bilesin 16-'alâmet-i şerîfe i'timâd kılâsın tahrîren fî evâhiri şehri-i ramazani'l-mübârek sene 951.

Fermân No:9 (Mc 05/40.04 Varak 13)

Âmed Be-Osman Paşa

1-Emîrül ümerâi'l-kirâm kebîrül-küberâi'l-fihâm Zül-kadir ve'l-ihtirâm el-muhtass bi-mezîd-i 'inâyeti'l-meliki'l-mennân 2-Dulkadirlü Beglerbegisi Osman dâme ikbâlehü tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki 3- hâliyâ erbâb-ı timâr husûslarında sâbıkan Dulkadirlü Beglerbegisi Fâyık? Beg zamanından kalmış eski 4-tezkireleri tecdîd idüb südde-i sa'âdetime irsâl eylemişsin şimdiye değin gelanlar emr-i hümâyûnum 5- üzere berât olundı buyurdum ki min-ba'd müşârü'n-ileyhin tezkireleri ile 'amel etmeyüb ve tecdîd 6- idüb südde-i sa'âdetime irsâl eylemeyesin şöyle bilesin 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılâsın 7-tahrîren fî evâyili Zilhicce sene ehadi ve hamsîn ve tis'a mie.

Fermân No:10 (Mc 05/40.04 Varak 13)

Âmed Be-Mustafa Paşa

1-Emîrül ümerâi'l-kirâm kebîrül-küberâi'l-fihâm Zül-kadir ve'l-ihtirâm sâhibül-'izz ve'l-ihtişâm el-muhtass 2-bi-mezîd-i 'inâyeti'l-meliki'l-mu'allâ Dulkadriye Beglerbegisi Mustafa dâme ikbâlehü tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak 3- ma'lûm ola ki hâliyâ dergâh-ı mu'allâma ba'zı tezkirelerün gelüb vilâyet kâtibi yazub defter-i cedîdde 4-ze'âmet ve timâr bağladuğı köyler ayrılıb müstakil timâra virilmiş bulunur imdi bu husûsa emrim 5-yokdur buyurdum ki min-ba'd anın gibi ze'âmet ve timârlardan zâyid kalub şöyle ki âhara virilmek 6- lazım gele köylerin ayırmayub ber vech-i iştirâk hisse ta'yin idüb tezkire timârı bozmayub bu emr-i 7-hümâyûnuma muhâlif tezkire virmeyüb şöyle ki buna muhâlif tezkireler küllî makbûl olmak ihtimâli yokdur daimâ 8- emr-i hümâyûnumla 'âmil olasın şöyle bilesin 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın tahrîren fî evâsıtı şehri-şâ'bani'l-mübârek sene 952.

Fermân No:11 (Mc 05/40.04 Varak 13)

Âmed Be-Mustafa Paşa

1-Emîrül ümerâi'l-kirâm kebîrül-küberâi'l-fihâm Zül-kadir ve'l-ihtirâm sâhibül-'izz ve'l-ihtişâm el-muhtass bi-mezîd-i 'inâyeti'l-meliki'l-mu'allâ 2-Dulkadriye Beglerbegisi Mustafa dâme ikbâlehü tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak 3- ma'lûm ola ki bundan akdem sipâhi ve sipâhizâdelere virilecek timâr husûsunda mufassal kânûnnâme-i 4-hümâyûnum ve ahkâm-ı şerîfe gönderülüb ocak timârları ahvâli dahi tafsîl olunmuş idi haliya ba'zı 5-tezkireler vârid olub sipâhizâdelere virilen timârların ve ocak timârlarının ekserî 6- ol emr-i hümâyûnuma muğâyir olub sipâhizâdelere atalarının ibtidâ berâtları görülmeyüb 7-mücerred ba'zı kimesnelerün şehâdetleri ile virilüb bu sebep ile re'âyâdan ve gayriden nice kimesneler emr-i 8-hümâyûnuma muhâlif timâra duhûl itdükleri ecilden buyurdum ki min-ba'd sipâhizâdeler sancak beglerinden 9- ve alay beginden 'arz ile timâr talebine geldüklerinde atalarının ibtidâ timâra çıkdıkları berâtların getürdüb 10-göresin şöyle ki sahîh sipâhizâde olub elinde olan berât atasının idüğü sâbit 11- ve zâhir olub defter-i hâkânîde kayd olub sâbıka gönderilen kânûnnâme-i hümâyûnum mücibince 12-ve ahkâm-ı şerîfe muktezâsınca ne mikdar timâra müstehak olursa tevcîh ve ta'yin idüb sipâhizâdelikleri 13-yanında tevcîhle sübût bulub ve atalarının ibtidâ

berâtları kimde ise tezkirelerinde bile 14- tafsîl eyleyüb ve kendülere dahi tenbîh eylesin ki tezkirelerin gönderdiklerinde atalarının 15- ibtidâ timâra çıkdıkları berâtların dahi bile gönderesin ki sÛdde-i sa'âdetimde dahi görÛlÛb 16-ma'lÛm olduktan sonra berâtları virilÛb bu bâbda kimesne rencide olub 'avk olunmalu olmaya 17-şöyle bilesin 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın tahrîren fî evâyili rebî'il-evvel sene 953.

Fermân No:12 (Mc 05/40.04 Varak 13-14)

Âmed Be-Mustafa Paşa

1-EmîrÛ'l ümerâi'l-kirâm kebîrÛ'l-küberâi'l-fihâm ZÛl-kadir ve'l-ihtrâm sâhibÛ'l-'izz ve'l-ihtişâm el-muhtass 2-bi-mezîd-i 'inâyeti'l-meliki'l-mu'allâ Dulkadriye Beglerbegisi Mustafa dâme ikbâlehü tevkî-i refî-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lÛm 3- ola ki bundan akdem sana hükmi hümâyûnum gönderilib Dulkadriye subaşılarna ve sipâhilerine tevcîh olunan 4- timârların nevrÛzdan nevrÛza birer yıllık defterin irsâl eylesin deyu emr eylemiş idim 5- ol vaki(t)den berü hayli müddet olub defterin gelmedi imdi def'atle hükmi hümâyûnum gönderilmiş iken 6-zikrolunan defterler nevrÛzdan nevrÛza gelmek lazım iken gelmeyüb bu vechile emri hümâyûnumun icrâsından 7-tekâsül ve ihmâl olunmağa sebep nedir buyurdum ki hükmi-i şerîf vâcibÛ'l-ittibâ'im varıb sana vusûl bulıcak 8-te'hir ve terâhi eylemeyüb beglerbegi olduğun târîhden berü geçen senenin nevrÛzuna gelinceye değın vilâyet-i 9-Dulkadriyeden subaşılardan ve sipâhilerden ve sipâhizâdelerden kaç nefer kimesneye tevcîh olunmuş ise 10- ve ibtidâdan kimlere emr ile virilmiş ise defter-i mücmelden isimleri ve simaları ve timarları ne sancakda ve ne nâhiyede ise 11-mikdarları ile ve ne sebep ile timâr virilmiş ve sebep-i 'azilleri nedir ve ne târîhde virilmişdir târîhleri ile 12- bir varakını ve bir harfini ketm etmeyib ruznâmenin sÛretlerin sihhati üzere mufassal ve meşrûh yazıb (defter) 13-defter idÛb ve cildledÛb ve mühÛrleyib asla eglendirmeyüb mu'accel-i 'ale't-tâ'cîl dergâh-ı mu'allâma irsâl eylesin 14- ve ibtidâdan timâr virilen sipâhizâdelerÛn ve emr ile ibtidâdan timâr virilenlerÛn 15- ve vârid olan ahkâm-ı şerîfenin dahi sÛretlerin târîhleri ile bile yazub gönderesin 16-bir vecihle ihtimâm idÛb mukayyed olasın ki târîh-i mezbÛrdan tevcîh olunan timârlardan asla 17-meşkÛk ve şÛbhelü nesne kalmayub ve su'âl olıncak bir husÛs olmayub cÛmlesin mufassalen ma'lÛm ola 18- ve şimdiye değın defter eglenÛb gönderilmedigine sebep nedir mezbÛr defter ile cevâbın bile gönderesin 19-şimden sonra nevrÛzdan nevrÛza asla vakit geçirmeyüb defterler gelmek lazımdır inşâ Allâhu'l-a'azz 20-bu def'a dahi nevrÛz-ı mübârek geçürmeyüb

emr-i hümâyûnum üzere nevrûzdan defterin gelmek üzere midir min-ba'd 21- öZRÜN MAKBÛL OLMAK İHTİMÂLİ YOKDUR ANA GÖRE MUKAYYED OLUB EMR-I HÜMÂYÛNUMUN İCRÂSINDA İHMÂL VE TEKÂSÛLDEN 22- ziyâde hazer eyleyesin şöyle bilesin 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın tahrîren fî evâhiri ramazan sene 953.

Fermân No:13 (Mc 05/40.04 Varak 14)

Âmed Be-Mustafa Paşa

1-Emîrû'l ümerâi'l-kirâm kebîrû'l-küberâi'l-fihâm Zül-kadir ve'l-ihtrâm sâhibü'l-'izz ve'l-ihtişâm el-muhtass bi-mezîd-i 'inâyeti'l-meliki'l-mu'allâ 2-Dulkadriye Beglerbegisi Mustafa dâme ikbâlehü tevkî'-i refî'-i hümâyûn vâsıl olıcak ma'lûm ola ki vilâyet-i 3- mezbûrenin alay begisi olan Veli zîde Meciduhu südde-i sa'âdetimde iken anun anda nâyibi ve timâr kethüdâsı 'arzı ile sipâhizâdelere timâr tevcîh olunub tezkilerin südde-i sa'âdetime irsâl eylemişsin imdi defter 4- kethüdâsı ve alay beginin nâyibi 'arzı ile kimesneye timâr tevcîh olunmağa emrim yokdur buyurdum ki min-ba'd sipâhizâdeler 5- husûsunda gönderilen mufassal kânûnnâme-i hümâyûnum muktezâsınca 'amel idüb sipâhi ve sipâhizâdeye 6- timâr virilmelü olduğunda defter kethüdâsının ve alay beginin kâyimmakâmı 'arzı ile kimesneye timâr virilmeye 7-bi'z-zât kendün mübâşeret idüb sahîh sipâhizâde idükleri ma'lûmun olduktan sonra timâr tevcîh 8- eyleyesin bir vecihle ihtimâm eyleyesin ki telbîsle sipâhizâde olmayanlara timâr virilmek ihtimâli olmaya 9- şöyle bilesin 'alâmet-i şerîfe i'timâd kılasın tahrîren fî evâsıtı cemâziyi'l-evvel sene selâse ve hamsîn ve tis'a mie.

KÂNUNÎ DÖNEMİ ELBİSTÂN KAZÂSÎ'NDA YERLEŞME VE NÜFUS (1540)*

İbrahim SOLAK**

Bugün Maraş iline bağlı büyük bir ilçe olan Elbistân, tarihi gelişimi içerisinde birçok ticaret yollarının ve askerî yolların geçtiği, orduların kışladığı ve uğradığı yer olmuştur. VII. asrın ortasından X. asrın sonuna kadar her sene Anadolu'ya yapılmakta olan İslâm gazâları neticesinde müslümanlar Anadolu'yu yakından görüp tanıma fırsatı bulmuşlardır. Elbistân bölgesi bu gazâların ilk hedef yerlerinden birisi idi. Çok defalar gâzilerin ziyaretgâhı olan Elbistân, 1085'te Anadolu Fatihî Süleyman b. Kutalmış'ın emîrlерinden Emîr Buldacı tarafından fethedilir¹.

Bu bölge müslümanlar ve hıristiyanlar arasında birçok mücadeleye sahne olur. Malazgirt zaferinden sonra bölgede zaman zaman Bizans-Selçuklu, daha sonraları Selçuklu-Danişmendli, Moğol-Memlûklü ve Osmanlı-Memlûklü nüfuz çatışmaları görülür. Anadolu'da İlhanlı hâkimiyetinin sona ermesinden sonra Elbistân ve Maraş Bölgesi Dulkadirli Türkmenlerinin eline geçer ve bölgede Dulkadirli Beyliği kurulur.(1337)²

Anadolu da Türk birliğini sağlamak için çaba sarf eden dönemin kudretli Osmanlı padişahı Yavuz Sultan Selim, Memlûk Devleti ile aralarında uzun bir zamandır ihtilaf meselesi olan ve Çaldıran seferi sırasında gerekli yardımı göstermeyen Dulkadirli Beyliğini sefer dönüşünde Osmanlı topraklarına katar. (1515). 1522 yılına kadar özel bir statü ile idâre edilen Maraş ve havalisinde bir süre sonra merkezi Maraş olmak üzere Malatya, Antep, Zülkadriye ve Sümeysatı da içine alan Dulkadirli

---

* Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi s. 149-158'de yayımlanmıştır.

** Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ M.Halil Yinanç, "Elbistân" *İ.A.*, İstanbul 1993, c. IV, s. 223

² Dulkadirli Beyliği hakkında geniş bilgi için bkz: Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, TTK Yayını, Ankara 1989.

Beylerbeyliđi³ oluşturulur. Elbistân ise bu dönemde Maraş Eyaletine bağlı Maraş Sancağının bir kazâsıdır.

A-Yerleşme

Yerleşme denince akla ilk olarak coğrafya gelir. Çünkü coğrafi yapı yerleşmeyi etkileyen, yerleşmeyi tayin eden temel bir faktördür. Coğrafi yapının özelliği, iklimin tipi ve bitki örtüsü yerleşim yerinin ve sosyal yapının oluşmasında etkili olmaktadır.⁴

Elbistân, coğrafi konum olarak Akdeniz, İç Anadolu ve Doğu Anadolu bölgelerinin kesiştiği noktada yer almaktadır. Kuzeyden Darende-Gürün, güneyden Nurhak-Ekinözü, doğudan Malatya ili Doğanşehir ilçesi, batıdan ise Afşın ve Göksun yerleşim merkezleri ile çevrilmiştir.

Elbistân, denizden 1150 metre yükseklikte, kendi adıyla anılan oldukça geniş bir ovada kurulmuştur. Diğer yerleşim merkezlerinin yükseltileri 1150-1500 metre arasında değişir. Elbistân havzasının yeri ve hudutlarını ana hatlarıyla şöyle çizebiliriz: Elbistân havzası Doğu Anadolu'nun güney-batı ucunda bulunur. Havzanın etrafı, yüksekliği yer yer 2000-3000 metreyi geçen dağlarla çevrilidir. Uzun ekseni 60-65 kilometreye varır, eni ise en geniş yerinde 40-45 kilometre civarındadır.

Havzanın batı ucu yüksekliği zaman zaman 2500 metreyi geçen Binboğa Dağları ile sınırlanmıştır. Diğer taraftan güney kısmında bulunan Berit (3054 m) ve Nurhak Dağı (3090 m) sahanın en yüksek noktalarını oluşturur. Havzanın kuzey ve kuzey doğusundaki dağlar güney ve batıya nazaran daha az yükseltiye sahip iseler de burada da yükseltinin 2000 metreyi geçtiği görülür. Bu sınırlar dahilinde havza alanı yaklaşık 3000 kilometrekarelik bir yer kaplar.⁵

Bölgenin yerleşim tarihi eski çağlara kadar uzanır. Burada Hititler ve Kommagenler devirlerine ait Til, Kara Elbistân, Ozan, Karaöyük, Çavlı Han, Tel Afşın, Mehre, Hunu ve Efsus gibi yerleşim merkezleriyle, tarihi kalıntıların ve hüyüklerin bulunması, kazâ merkezinin kuzeyindeki İkinin

³ Dulkadir Beylerbeyliğinin kuruluşu ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz; İsmail Altınöz, *Dulkadirli Beylerbeyliği'nin Teşekkülü ve Gelişmesi* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995.

⁴ M.Ali Ünal, "Çemişgezek Sancağı'nda Yerleşme ve Nüfus", *Prof.Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*, Samsun 1993, s. 317.

⁵ İbrahim Solak, *Kânunî Dönemi'nde Elbistân Kazâsı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya 1996, s. 1.

Mağarasında üst paleolitik ve neolitik çağlara ait kalıntıların ortaya çıkarılması kazâdaki yerleşmenin prehistorik çağlara kadar uzandığını göstermektedir.⁶

Çalışmaya esas teşkil eden ve Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu-Tahrir Katalogu 419 numara da kayıtlı Tahrir Defterine göre Elbistân Kazâsı; Nâhiye-i Elbistân, Nâhiye-i Ahsendere, Nâhiye-i Yârpûz, Nâhiye-i Nurhak, Nâhiye-i Nergele, Nâhiye-i Çomâk Pâzârı, Nâhiye-i Sârsâb, Nâhiye-i Hurmân, Nâhiye-i Aynü'l Arûs, Nâhiye-i Mancılık ve Nâhiye-i İnce Su olmak üzere toplam on bir Nâhiyeden oluşmaktadır.⁷ Nâhiyelerdeki mahalle, köy ve mezraa sayıları aşağıda 1 nolu tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1:Nâhiyelerin Mahalle, Köy ve Mezraa Durumu

Nâhiye	Mahalle	Köy	Mezraa
Elbistân	9	24	15
Ahsendere	1	27	34
Yârpûz		61	56
Nurhak		7	25
Nergele		21	40
Sârsâb		25	45
Hurmân		15	22
Aynü'l Arûs		27	46
Mancılık		1	67
Çomâk Pâzârı		2	
İnce Su			48
TOPLAM	10	210	398

Osmanlı İmparatorluğu'nda XIX. Yüzyılın ikinci yarısına kadar Nâhiye, coğrafi ve idarî anlamda küçük veya büyük bir çevreyi, bazen de

⁶ Mehmet Taştemir, "Elbistân" *DİA*, İstanbul 1995, c. XI, s. 1.

⁷ *BOA,TD 419*, s. 7-8 vd.

geniş bir bölgeyi ifade eder. XIX. Yüzyılın ikinci yarısından itibaren ise, idarî teşkilatta mülkî taksimâtın en küçük parçasını bildiren bir tabirdir. XVI. Yüzyılda, bir sancağın muhtelif kısımlarını bildiren, ayrıca aynı livanın bu isimdeki merkezî bölgesini de ifade eden⁸ nâhiyelerin, Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminin düzenli olarak uygulandığı dönemlerde, idarî bir merkez olmaktan çok tımarların kontrolünü sağlayan merkezler olduğu bilinmektedir.⁹

B-Nüfus

Tahrir defterlerinin ilgi uyandıran yönlerinden birisi de defterlerde yer alan demografik verilerdir. Ama bu defterlerin temel fonksiyonu, merkezî idâreye, vergi amaçları bakımından, tımar sisteminin uygulandığı yerlerdeki beşerî ve maddî kaynaklar hakkında mümkün olduğu ölçüde güvenilir ve ayrıntılı malumat temin etmektir. Bu yüzden, demografik açıdan bu defterler birer nüfus sayımı değil, vergi nüfusu veya vergilendirilebilir nüfus sayımlarıdır. Defterlerde, evli ve bekar vergi ödemekle mükellef yetişkin erkek nüfusun yanı sıra, din hizmeti, yaşlılık, hastalık vb. sebeplerle vergiden muâf tutulan kişi ve gruplar da kaydedilmiştir. Ergenlik çağına gelmemiş erkek çocuklar, kız çocuklar ve kadınlar defterlere kaydedilmediği gibi, bir hânenin ortalama kaç kişiden oluştuğu hakkında elimizde kesin bir bilgi bulunmamaktadır.¹⁰ Hâne tabiri ile ilgili olarak tarihçiler değişik katsayıları esas almışlardır.¹¹ Hâne karşılığı olarak Barkan 5 katsayısını, Faruk Sümer 7 katsayısını, J.C. Russel 3,5 katsayısını, M.A. Cook 4,5 katsayısını, N. Göyünç 5 katsayısını esas almışlardır.¹² (Elbistân Kazâsının tahmini nüfusu tespit edilirken, genel olarak uygulanan **hâne x 5 + mücerred + muâf** formülü kullanılacak ve hâne için 5 katsayısı esas alınacaktır.)

⁸ M. Tayyib Gökbilgin, "Nâhiye" *İA*, İstanbul 1993, c.9, s.37-38

⁹ Alaâddin Aköz, "XVI. Asrın İlk Yarısında Aladağ Kazâsı (1501-1540)", *Osmanlı Araştırmaları*, XIII(1995), s. 68.

¹⁰ Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s. 41.

¹¹ Alaâddin Aköz, *XVI. Asırda Karaman Kazası*, (Basılmamış Doktora Tezi), Konya 1992, s.119

¹² Bu konu ile ilgili geniş bilgi için bkz: Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi" *TM*, S.10, İstanbul 1953, Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", *İÜFTD*, S.32, İstanbul 1979.

1-Şehir Nüfusu

Osmanlı dönemindeki şehir tanımı ile günümüzdeki şehir tanımı arasında büyük bir fark görülmemekle birlikte, nüfus, sanayi, ticaret gibi ölçü olarak alınan unsurların miktar ve makyası değişmiştir. Osmanlı döneminde 150-200 hanelik bir yerleşim birimi çok defa şehir kabul edilirken bugün 15-20 bin nüfuslu yerler küçük birer kasaba sayılmakta şehirler milyonluk nüfuslarıyla ölçülmektedirler. Şehir, genel olarak ticarî ve sınaî faaliyetlerin geliştiği, hizmet sektörünün önemli yer tuttuğu bir merkezdir. Şehirleri köylerden ayıran en önemli fark şehir halkının daha çok tarım dışı mal ve hizmet üretmesi ve bunları en yakın çevrede pazarlamasıdır. Bu sebeple Osmanlı şehri *Cuma kılınır ve bâzârı durur* yer olarak tarif edilmiştir.¹³ 1540 tarihinde Kânunî Dönemi Elbistân Kazâsı'nın merkezinde dokuz mahallede 527 hâne, 341 mücerred ve 82 muâfiyla tahminen 3058 kişilik bir nüfus bulunmaktaydı.¹⁴

2-Köy Nüfusu

Osmanlı Devleti'nde sosyo-ekonomik yapı küçük köylü aile işletmelerine dayanmakta, toprak politikası olarak da bu yapıyı mîrî toprak rejimi ve çift-hâne sistemi sağlamaktaydı. Mîrî toprak rejimi, devlete bütün köylü sınıfını ve tarım ekonomisini kontrol ve düzenleme yetkisi veriyordu.¹⁵ Osmanlı Devleti'nde köylü nüfus büyük oranda tarımla uğraşmakta ve devletin malî kudretini de köylülerin verdiği vergiler oluşturmaktaydı.

a-Müslim Nüfus

419 numaralı Tahrir Defteri'ne göre Kânunî Dönemi Elbistân Kazâsı'nda ikisi gayr-i müslim, ikisi karışık, 206'sı ise müslim yerleşimi olmak üzere 210 köy bulunmaktadır. 210 köyde bulunan tahmini müslim nüfusu 30964 kişidir. Köyler içerisinde en kalabalık nüfus, Yârpûz Nâhiyesi'ne bağlı Efsus nam-ı diğer Yârpûz köyünde bulunmaktadır. Köyde 189 hâne, 47 mücerred ve 7 muâf kayıtlıdır ki buna göre nüfus tahminen 999 kişidir.¹⁶ Kazânın nüfus itibarıyla kalabalık olan diğer köyleri yine Yârpûz Nâhiyesi'ne bağlı 147 hâne, 42 mücerred ve 5 muâfla, (782 kişilik tahmini

¹³ M.Ali Ünal, "Çemişgezek..." s.320

¹⁴ BOA, TD 419, s. 7-20.

¹⁵ Halil İnalçık, "Köy, Köylü ve İmparatorluk" *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993, s. 1-3.

¹⁶ BOA, TD 419, s. 314.

nüfusu ile) Hunu¹⁷ ve 88 hâne, 35 mücerred ile (482 kişilik tahmini nüfusu ile) Tanur¹⁸ köyleridir.

Elbistân Nâhiyesi merkezinde dokuz mahalle olup bu mahallelerin tamamı müslüman nüfusa sahiptir. Nüfus itibariyle en kalabalık mahalle, 115 hâne, 82 mücerred ve 7 muâf'a sahip olan Zaviye-i Baba Ümmet nâm-ı diğer Hatıb¹⁹ mahallesidir.

Bu verilerden de anlaşılacağı üzere 1540 tarihinde Elbistân Kazâsı'nda nüfusun ekseriyetini %96 oranıyla müslümanlar oluşturmaktadır.

b-Gayr-i Müslim Nüfus

Yukarıda da belirtildiği üzere Kazâda bulunan 210 köyün sadece ikisi tamamen gayr-i müslim yerleşimi olup, ikisi de karışık nüfusludur. Tamamen gayr-i müslim olan köylerden birisi Elbistân Nâhiyesi'ne bağlı Yukarı Mezraa köyüdür. Ermeni nüfustan oluşan bu köy 54 hâne, 8 mücerred ve 1 muâftan oluşmaktadır.²⁰ Diğer gayr-i müslim köy ise Sârsâb Nâhiyesi'ne bağlı Üç Kilise köyüdür ve 24 hâne, 6 mücerred ve 1 muâftan oluşmaktadır.²¹ Üç Kilise köyü de Ermeni olsa gerek, çünkü diğer Ermeni köyü Yukarı Mezraa da ki isimler ile buradaki isimler benzerlik göstermektedir. Mesela her iki köyde de Kirkor, Karagöz ve Haçik gibi isimler bulunmaktadır. Bu iki köyün tahmini nüfusu 406' dır. Bu rakam toplam nüfus içerisinde çok küçük bir oranı ifade eder. (%1). Karışık nüfuslu köylerden biri Sârsâb Nâhiyesi'nde ki Eriklüce köyüdür. Bu köyde 8 hâne 2 mücerred gayr-i müslim, 2 hâne 1 mücerred Müslim olmak üzere toplam 10 hâne ve 3 mücerred bulunmaktadır.²² Diğer karışık nüfuslu köy ise Mancılık Nâhiyesi'nde ki aynı isimle kayıtlı Mancılık köyüdür. Köyde 1 hâne müslim, 33 hâne ve 11 mücerred gayr-i müslim olmak üzere 34 hâne kayıtlıdır.²³ Her iki köydeki gayr-i müslim olan Osmanlı vatandaşlarının tahmini nüfusu 624 civarındadır.

---

¹⁷ BOA, TD 419, s. 137.

¹⁸ BOA, TD 419, s. 144.

¹⁹ BOA, TD 419, s. 8.

²⁰ BOA, TD 419, s. 46 "Karye ismi yazıldıktan sonra Zimmîyân-ı Ermeniyân diye belirtilmiştir."

²¹ BOA, TD 419, s. 208.

²² BOA, TD 419, s. 207.

²³ BOA, TD 419, s. 293.

C- Cemâatler

Göçebe veya yarı göçebe hayatı yaşayan oymak ya da boy manasında da kullanılan aşiret-cemâatler.²⁴ Osmanlı cemiyetini meydana getiren önemli unsurlardan birini oluşturmaktadırlar. Osmanlı Devleti, konar-göçer hayatı yaşayan aşiret-cemâatleri farklı zamanlarda farklı iskân metotlarıyla belli bir bölgeye yerleştirme politikası gütmüştür.²⁵

Elbistân Kazâsı'nda dokuz cemâat bulunmaktadır. Bu cemâatlerden birisi gayr-i müslim, diğerleri müslim cemâatlerdir. Gayr-i müslim olan cemâat Hurmân Nâhiyesi'ne bağlı olan Ermeniyân Cemâatidir. Bu cemâat 166 hâne ve 42 mücerreden müteşekkil olup Elbistân Kazâsında ki Hatuniye Buk'ası'nın²⁶ vakfidır.²⁷ Müslim cemâatler ise şunlardır. Aynü'l Arûs Nâhiyesi'ne bağlı Bayram Hacı²⁸ (Yörük taifesinden)²⁹, Mancılık Nâhiyesi'ne bağlı Harun³⁰ (Yörük taifesinden)³¹, Okçulu³² (Yörük taifesinden)³³ ve İri Tamlu³⁴, Yârpûz Nâhiyesi'ne bağlı Kabaklar³⁵ (Cerid taifesinden konar-göçer yörük)³⁶ Elmalar (Ağce Koyunlu taifesinden)³⁷,

²⁴ M.Halil Yinanç, "Aşiret", *İA*, İstanbul 1993, c. I, s. 710.

²⁵ Bu konu ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz: Ö. Lütfi Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler" *İFM*, c.XV, s. 1953-1954; Aynı yazar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler" *VD*, S. 2, Ankara 1942, Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991; Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987; Ahmet Refik Altınay, *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İstanbul 1930; Tufan Gündüz, *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, Ankara 1997.

²⁶ Buk'a: İslam dünyasında türbe, zaviye ve özellikle eğitim yeri için kullanılan bir terimdir. Daha yaygın bir şekilde ise muhtemelen medrese ile sibyan mektebi arasındaki bir eğitim kurumunu ifade etmek için kullanılmıştır. Anadolu'da, özellikle Suriye, Filistin ve Mısır'da bu nevi buk'alara sık sık rastlanmaktadır. Geniş bilgi için bakınız, Mehmet İpşirli, "Buk'a", *DİA*, İstanbul 1992, c. VI, s. 386-387.

²⁷ *BOA, TD 419*, s. 242.

²⁸ *BOA, TD 419*, s. 267.

²⁹ Cevdet Türkay, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Oymak, Aşiret ve Cemâatler*, İstanbul 1979, s. 230.

³⁰ *BOA, TD 419*, s.293

³¹ Türkay, *Aşiret ve Cemâatler*, s.408

³² *BOA, TD 419*, s.294

³³ Türkay, *Aşiret ve Cemâatler*, s. 611.

³⁴ *BOA, TD 419*, s. 295.

³⁵ *BOA, TD 419*, s. 320.

³⁶ Türkay, *Aşiret ve Cemâatler*, s. 445.

Sarıbaş³⁸ ve Boynu Yoğunlu³⁹ (Konar-göçer Türkmen yörüşü)⁴⁰ cemâatleridir. Müslim cemâatler 99 hâne, 32 mücerred ve 8 muâftan oluşmaktadır.

D- Toplam Nüfus

Elbistân Nâhiyesi'nde bulunan dokuz mahallede toplam 527 hâne, 341 mücerred ve 82 muâf bulunmaktadır.⁴¹ Mahallelerdeki tahmini nüfus 3058 kişi civarındadır.

Tablo II Mahallelerdeki Tahmini Nüfus

No	Mahalleler	Hâne	Mücerred	Muâf
1	Zâviye-i Baba Ümmet nd. Hatıb	115	82	7
2	Câmi	29	26	5
3	Bâb-ı Derb	76	59	28
4	Kaplanlû	57	47	23
5	Boyacı nd. Ekmekci	24	10	3
6	Oğrunca Kapı nd. Tabakhâne	50	23	1
7	Çerçioğlu nd. Şeyhzâde	35	11	7
8	Hacı İbrahim nd. Hacı Hasan	66	37	4
9	Kızılcâ	75	46	4
	TOPLAM	527	341	82
	TAHMİNİ NÜFUS	3058		

nd. : nâm-ı diğeri

³⁷ BOA, TD 419, s. 321.

³⁸ BOA, TD 419, s. 321.

³⁹ BOA, TD 419, s. 322.

⁴⁰ Türkay, *Aşiret ve Cemâatler*, s. 251.

⁴¹ BOA, TD 419, s. 7-20.

Nâhiyelerdeki nüfus durumu ise; toplam on bir Nâhiye de 6038 hâne, 2063 mücerred ve 207 muâf bulunmaktadır. Nâhiyelerdeki tahmini nüfus 32460 kişi civarındadır.

Tablo III Nâhiyelerdeki Tahmini Nüfus

No	Nâhiyeler	Hâne	Mücerred	Muâf
1	Elbistân	777	446	22
2	Ahsendere	495	182	28
3	Yârpûz	1942	557	54
4	Nurhak	160	66	2
5	Nergele	639	268	23
6	Çomâk Pâzârı	57	23	3
7	Sârsâb	501	122	17
8	Hurmân	616	177	20
9	Aynü'l Arûs	799	203	32
10	Mancılık	52	19	6
11	İnce Su	-	-	-
	TOPLAM	6038	2063	207
	TAHMİNİ NÜFUS	32460		

Nüfus itibariyle en büyük Nâhiye 10321 kişi ile Yârpûz, en küçük Nâhiye ise 311 kişi ile Çomâk Pâzârı Nâhiyesidir. İçinde nüfus olmayan tek Nâhiye İnce Su Nâhiyesidir. Kazâda bulunan gayr-i müslim nüfus, tahminen 1496 kişi iken(%4), müslim nüfus tahminen 34022 kişidir.(%96)

Kazânın tahmini nüfus toplamı ise 35518 kişiden oluşmaktadır.

XVI. YÜZYILDA GÖKSUN (1527-1563)*

İbrahim SOLAK**

Giriş

Göksun, XVI. yüzyılda Kars-ı Maraş Sancağına (Osmaniye ilinin Kadirli, Haruniye, Bahçe ve Sunbas ilçeleri ve çevresi¹) bağlı nâhiyeler arasındadır. Bugün ise K.Maraş ili ilçeleri arasındadır. Coğrafi olarak K.Maraş'ın kuzeybatısında bulunan Göksun, il merkezine 91 km uzaklıktadır. Deniz seviyesinden 1350 m. yükseklikte olan ilçenin bugünkü sınırları ise, doğusunda Afşin, Ekinözü, batısında Adana ilinin Saimbeyli ve Tufanbeyli ilçeleri, güneyinde K. Maraş il merkezi ve Andırın ilçesi, kuzeyinde ise Kayseri iline bağlı Sarız ilçesi yer almaktadır. İncelenen dönemde doğusunda Maraş Kazâsı, kuzeyinde Elbistan ve Zamantu Kazâsı, batısında Sis Sancağı, güneyinde ise Kars-ı Maraş Sancağı bulunmaktadır.

XVI. yüzyılda Göksun Nâhiyesi coğrafi alan itibariyle yaylakları bol ve Dulkadirli Ulus'una mensup bir çok aşiret tarafından yaylak olarak kullanılan bir yerdir². Günümüzde de bol yeşil alanlara ve ormanlara sahip olan Göksun ve çevresi yayla olma özelliğini hala korumaktadır diyebiliriz.

XVI. yüzyılda Osmanlı Devletinin küçük bir kasabasını incelemeye çalıştığımız bu çalışmada, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defterleri katalogunda 998 numarada kayıtlı icmal defter ile 326 numaralı Timar defteri ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivinde

---

* Bu makale, Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi, Sayı 16, s. 91-102'de yayımlanmıştır.

** Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

¹ Yılmaz Kurt, "Kars-ı Maraş (Kadirli) Sancağında Ekonomi", *XIV. Türk Tarih Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.II, Kısım II, 9-13 Eylül 2002, Ankara 2005, s.901.

² Bu anlamda bazı örnekler vermek gerekirse; "...Cemaatı Su Başı Bayındır Nâhiyesi'nde kışlayub Göksun Karacadağ'ı yaylarlar, ziraat dahi ederler..." , Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defteri (=BA TD) 402, s.111; "...Cemaatı Bostancı Göksun'u yaylarlar..." , Aynı defter, s.193; "...Cemaatı Haydarlu Kınık Nâhiyesi'nde kışlayub, Göksun'u yaylarlar..." aynı defter, s.388.

bulunan Kars-ı Maraş Sancağına ait 168 numaralı 1563 tarihli mufassal tahrir defteri kullanılacaktır.

A-Nüfus Ve Yerleşim

Göksun Nâhiyesinin nüfus ve yerleşim durumunun XVI. yüzyılda nasıl olduğu tahrir defterlerindeki verilerden öğrenilebilmektedir. Tahrir defterlerindeki nüfus bilgileri vergi alınan evli veya bekar erkekleri, vergi vermekten muaf tutulan yaşlı, hasta, vb. özelliklere sahip olanları kapsamaktadır. Bu veriler bugünkü anlamda nüfus bilgilerinin bütün özelliklerini kapsayan bilgiler değildir. Örneğin bu veriler içerisinde kadınlar, kızlar veya çocuklarla ilgili herhangi bir kayıtlı karşılaşmadığımız gibi bir hânenin³ ortalama kaç kişiden oluştuğunu da tam anlamıyla bilmemekteyiz.

İncelenen dönem içerisinde Göksun, Kars-ı Maraş Sancağına bağlı nâhiyeler arasındadır⁴. 1527 tarihli icmal deftere göre Göksun Nâhiyesi'nde 1 nefis, 2 köy 12 aşiret-cemaat ve 77 mezraa yer almaktadır. Nefsi Göksun adından da anlaşılacağı üzere nâhiyenin merkezidir. Burada 48 hâne, 8 mücerred, 1 imam, 1 hatib, 1 müezzın, 3 çeri ve 2 eşkinci bulunmaktadır.⁵ Köyler ise Kanlu Kavak ve Kavşud köyleridir. Bunlardan Kavşud'da nüfus kaydının olmadığı görülürken⁶, Kanlu Kavak köyünde ise 65 hâne 12 mücerred, 1 kethüda, 15 derviş bulunmaktadır.⁷ Dervişler adı geçen köyde bulunan zaviyenin hizmetkârlığını yapmaktadırlar, aynı zamanda Göksun Nâhiyesi'nde kış mevsiminde yapılan şenliklere gelip gidenlere de hizmet etmektedirler. Dervişler yaptıkları bu hizmetlerin karşılığında Sultan Selim tarafından avâriz-ı divâniyeden muaf tutulmuşlardır.⁸ 1527 tarihinde nâhiye genelinde toplam 113 hâne, 20 mücerred, 15 derviş, 3 imam-hatib-müezzın, 3 âdet-i çeri ve 1 kethüda yaşamaktadır.

---

³ Hâne deyimi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız. Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında" *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S. 32, İstanbul 1979, s. 331-348.

⁴ BA TD 998, s.526; Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi (=TK) 168, s. 232.

⁵ BA TD 998, s. 526.

⁶ BA TD 998, s.527.

⁷ BA TD 998, s.527.

⁸ BA TD 998, s.527.

Tablo I: Göksun Nâhiyesi Nüfus Dağılımı (1527)

Karye	H	MC	K	D	İ	H	M	AÇ
Nefsi Göksun ⁹	48	8	-	-	1	1	1	3
Kanlı Kavak	65	12	1	15	-	-	-	-
Kavşud	-	-	-	-	-	-	-	-
TOPLAM	113	20	1	15	1	1	1	3

H. hâne, MC. mücerred, K. kethüda, D. derviş, İ. imam, H. hatib, M. müezzin, AÇ. âdet-i çeri

1563 tarihinde ise Göksun Nâhiyesi, Nefsi Göksun, Kanlı Kavak ve Kızıl Kiliselü köylerinden meydana gelmektedir. 1527 tarihinde var olan Kavşud köyü 1563 tahririnde mezra statüsüne indirilmiştir¹⁰. Nefsi Göksunda 97 nefer, 30 bennak, 19 mücerred, 36 nimçift, 1 imam, 11 sipahi-sipahizâde bulunurken¹¹, Kanlı Kavak köyünde 130 nefer, 22 bennak, 57 mücerred, 50 çift, 1 muhassıl¹², Kızıl Kiliselü köyünde ise 154 nefer, 68 bennak, 58 mücerred, 4 muhassıl, 20 nimçift, 1 kethüda, 1 müezzin, 1 derviş ve 1 sipahi-sipahizâde bulunmaktadır¹³. Kızıl Kiliselü köyü 1563 tarihinde yeni oluşturulan bir köydür. Bu köy 1527 tarihinde konar-göçer Kızıl Kiliselü aşiretinin muhtemelen buldukları yerlerinde yerleşik hayata geçmesiyle oluşturulmuştur¹⁴. Ayrıca Kanlı Kavak Köyünde 32 nefer derviş de bulunmakta, bunların 7'si bennak, 14'ü mücerred ve 11'i nimçiftten meydana gelmektedir¹⁵.

⁹ Göksun Nâhiyesinin toplam nüfus dağılımını bir arada gösterebilmek için Nefsi Göksunun toplam nüfusu da karye başlığı altında verildi.

¹⁰ BA TD 998,s.527; TK 168, s.233.

¹¹ TK 168, s.240.

¹² TK 168, s.231.

¹³ TK 168, s.238.

¹⁴ BA TD 998, s.528; TK 168,s.238.

¹⁵ TK 168, s.231.

Tablo II: Göksun Nâhiyesi Nüfus Dağılımı (1563)

Karye	N	B	MC	Ç	NÇ	İ	K	M	D	S.-SZ.	MH
Nefsi Göksun	97	30	19	-	36	1	-	-	-	11	-
Kanlı Kavak	162	22	57	50	-	-	-	-	32	-	1
Kızıl Kiliselü	154	68	58	-	20	-	1	1	1	1	4
TOPLAM	413	120	134	50	56	1	1	1	33	12	5

N.nefer, B.bennak, MC.mücerred, Ç.çift, NÇ.nimçift, İ.imam, K.kethüda, M.müezin, D.derviş, S.-SZ.sipahi-sipahizade, MH.muhasıl.

1527 tarihinde nâhiye sınırları içerisinde konar-göçer hayat tarzını sürdüren ve büyük çoğunluğu Dulkadirli Ulus'una mensup 12 aşiret-cemaat de bulunmaktadır. 1563 tarihinde ise Göksun Nâhiyesinde bu hayat tarzını sürdüren aşiretlerin varlığına rastlanılmamaktadır. Bunlardan sadece yukarıda bahsettiğimiz Kızıl Kiliselü aşireti yerleşik hayata geçerek yeni bir köy oluşturmuştur. Diğerleri ise muhtemelen başka yerlere göçtüler. 1527'de cemaatlerin toplam nüfusu 231 hâne, 19 nefer, 40 mücerred, 1 muhasıl, 1 imam, 1 kethüda ve 10 âdet-i çeriden oluşmaktadır¹⁶.

Tablo III: Göksun Nâhiyesi Cemaatleri Nüfus Dağılımı (1527)

Cemaat	N	H	MC	M	İ	K	AÇ
Boyacılar	7	-	-	-	-	-	-
İrceklü	-	17	1	1	1	-	-
Kürsüçilü	-	22	5	-	2	1	1
Mağara Çoklu	-	5	1	-	-	-	-
Kara Kızlu	-	31	1	-	1	-	1
Saraycıklı	-	8	-	-	-	-	-
Boyacılu	-	3	3	-	-	1	1
Ağce	-	62	8	-	-	-	-

¹⁶ BA TD 998, s.526-529.

Viran							
Kebecelü	12	-	-	-	-	1	-
Köse Hasanlı	-	16	-	-	-	1	2
Kızıl Kiliselü	-	45	17	-	1	1	3
Telsir (Seksir)	-	20	4	-	-	-	2
TOPLAM 12	19	231	40	1	5	5	10

N.nefer, H.hâne, MC.mücerred, M.muhasıl, İ.imam, K.kethüda, AÇ.âdet-i çeri.

1527 tarihinde Göksun Nâhiyesi toplam vergi nüfusu 344 hâne, 19 nefer, 60 mücerred iken, vergiden muaf olan zümre ise 43'dür. Bu rakamların günümüzde karşılığını bulabilmek için, yani tahmini toplam nüfusun ne kadar olduğunu belirlemek için genellikle **hâne X 5 + mücerred** formülü kullanılmaktadır¹⁷. Bunun üzerine muaf¹⁸ da eklenerek bir yerin tahmini toplam nüfusu belirlenebilmektedir. Nefer katsayısı için ise genellikle 3.5 katsayısı esas alınmaktadır¹⁹.

Belirtilen hâne formülüne göre 1527'de Göksun Nâhiyesinin tahmini toplam nüfusu 1889'dur. Bunun % 67.8'ini cemaatler, % 32'sini ise köylerdeki nüfus oluşturmaktadır. 1563'te nâhiye genelindeki toplam nefer sayısı 413'dür. Bu tarihte toplam tahmini nüfus ise 1445'tir. Bir önceki tarihe göre toplam nüfus sayısında yaklaşık % 24'lük bir azalma olmuştur. Azalmadaki en önemli faktör 1527 yılında nâhiye içerisinde yaşayan aşiretlerin büyük kısmının 1563 tarihinde burayı terk etmiş olmalarıdır. Eğer cemaat nüfusunu toplam nüfus içerisinde ayrı tutup, her iki tarihte de nâhiyenin yerleşik nüfusunu esas alırsak, o zaman nâhiye genelinde bir

¹⁷ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991, s.81; Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s. 154-156; Mehmet Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s. 56; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s. 61-78.

¹⁸ Muaf zümre, muhasıl, imam, hatib, müezzin, kethüda, derviş ve âdeti çerilerden oluşmaktadır.

¹⁹ Öz, *Canik*, s. 61-78.

önceki tarihe göre yaklaşık % 138’lik bir artış olduğu görülmektedir. Artışın böyle yüksek olmasındaki önemli faktörlerden birisi Kızıl Kiliselü köyünün yeni oluşturulmasıdır. 1563 tarihinde ise konar-göçer hayat tarzını sürdüren aşiretlerin varlığına rastlanılmasa da yerleşim birimlerinin her üçü de cemaatler tarafından kullanılmaktadır. Kanlu Kavak köyü Kanlu Kavak cemaati, Kızıl Kilise Kızıl Kiliselü cemaati, Nefsi Göksun ise Göksunlu cemaati tarafından oluşturulmuştur²⁰. Adı geçen bu cemaatlerin buralara yerleştiklerini söyleyebiliriz.

Her iki tarihte de toplam nüfusu müslümanlar oluşturmaktadır, nâhiyedeki toplam nüfus içerisinde gayri müslim unsur yer almamaktadır.

B- Tarım Ürünleri Ve Bunlardan Alınan Vergiler

Göksun Nâhiyesinin ekonomik yapısını verirken 1527 tarihli kaynağımızın icmal defter olmasından ve bu tarihte mufassal defterimizin bulunmamasından dolayı, adı geçen tarihteki nâhiyenin üretim çeşitliliğini veremeyeceğiz. Ancak toplam üretimin ve bu üretimden alınan vergi hasılının ne kadar olduğu, vergilerin ne kadarının köylerden, ne kadarının mezralardan, cemaatlerden alındığını ve sanayi faaliyetlerinden hangilerinin yapıldığını gösterebileceğiz. 1563’te ise ekonomik ve üretim durumunun çeşitliliğini, hangi ürünlerin yetiştirildiğini, bunlardan ne kadar vergi alındığını verebileceğiz.

1563 tarihinde nâhiyenin üretim çeşitliliğine baktığımız zaman genellikle hinta (buğday), şair (arpa), humus (nohut), erzen (darı), bostan, meyve, sebze, piyaz (soğan) ve keten türü ürünlerinin yetiştirildiğini görmekteyiz. Bu ürünler içerisinde en fazla buğday ve arpa üretimi yapılmakta olup, buğdayın toplam üretim içerisindeki payı 81204.5 akçelik öşür ile % 67’lik oranla ilk sırada gelmektedir. Bu tarihte hububat türü ürünler için ölçü birimi olarak kile kullanılmakta ve 1/5 oranında öşür alınmaktadır. Hububat türü ürünler için ölçü birimi olarak kullanılan kile muhtemelen İstanbul kilesidir²¹. Buğdayın 1 kilesi 10 akçedir. Buna göre nâhiye genelinde 40602 kile toplam buğday üretiminin yapıldığı görülmektedir. Bunun kg olarak karşılığı ise 1.039417 kg’dır.

---

²⁰ TK 168, s. 231-240.

²¹ Tahrir defterlerinde kullanılan ölçü birimleri hakkında daha geniş bilgi için bkz. Yunus Koç, “Zirai Tarih Araştırmalarında Ölçü Tartı Birimleri Sorunu: Bursa Müdü Örneği”, *Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi*, Konya 2000, s. 541-546.

Göksun Nâhiyesinde ikinci sırayı 25727 akçelik öşür ile toplam üretim içerisinde % 21'lik paya sahip olan arpa almaktadır. Arpanın kilesi 6 akçe olup, nâhiye genelinde toplam 21439 kile 548842 kg arpa üretilmiştir.

Üretimi yapılan bir diğer ürün ise erzen (darı-mısır)'dir. Erzenden 11715 akçe öşür alınmıştır. Bu ürünün 1 kilesi ise 4 akçedir. Toplam 14643 kile erzen üretimi yapılmış ve bugünkü karşılığı yaklaşık 374880 kg 'dır.

Sebzecilik için tahrir defterinde kullanılan tabir resm-i bostan ve piyazdır. Osmanlı kanunnâmelerinde sebzeçilikle ilgili olarak, köylüden eğer pazarda satmak için üretim yapıyorsa vergi alınacağı, kendi evinin ihtiyacı için yaptığı üretimden vergi alınmayacağı belirtilmektedir. Resm-i bostan ve piyazdan toplam 1583 akçe alınmıştır.

Hububat türü ürünlerden biri de humus (nohut) öşrü olup, 590 akçe öşür alınmıştır. Meyvecilik azda olsa üretimi yapılan ürünler arasında olup bundan da 590 akçe öşür alınmıştır. Son olarak nâhiye de keten üretiminin de yapıldığı ve 149 akçe resm alındığı görülmektedir.

Tablo IV: Tarımsal Ürünlerin Köylere ve Mezralara Göre Dağılımı (1563)

Karye	Hınta	Şair	Erzen	Bostan ve Piyaz	Meyve	Humus	Keten
Nefsi Göksun	2435	322	-	-	-	-	-
Kanlı Kavak	7000	3320	725	122	100	-	-
Kızıl Kilise	456.5	320	-	-	-	-	-
Mezralar	71313	21765	10990	1461	130	590	149
TOPLAM	81204.5	25727	11715	1583	230	590	149

C- Hayvancılık

Göksun Nâhiyesi bölgede yaşayan konar-göçer aşiretlerin yaylak alanıdır. 1527'de tahrir defterinde 12 cemaatin adının kayıtlı olmasına, köy ve mezraların ziraatlerinin de bunlar tarafından yapılmasına rağmen

hayvancılıkla ilgili vergilerin yok denecek kadar az olduğu görülmektedir. Adet-i ağnam 10, resm-i yaylak 1295, resm-i kuru 940, resm-i otlak 1251 ve resm-i çayırdan 2000 akçe vergi alınmıştır.

Tahrir defterine resm-i kivâre olarak kaydedilen arıcılık, Göksun Nâhiyesinde yapılırsa da bunun da çok önemli boyutlarda olmadığı anlaşılmaktadır. Nâhiye genelinde arıcılıktan alınan verginin tamamı 100 akçedir.

D- Şahsa Bağlı Vergiler

Bu grup içerisinde çift, nim çift, bennak ve mücerred olarak adlandırılan reâyadan alınan vergiler girmektedir. 1563 tarihinde Göksun Nâhiyesinde çift olarak kayıtlı 50, nimçift olarak kayıtlı 67 kişi bulunmaktadır. Kars-ı Zülkadriye Sancağında 1 çiftlik 60-120 dönüm arasında değişmektedir²². 1 çiftlik tasarruf eden reâyaya kanunnamede belirlenen miktarın tamamını öderken, nimçift olarak kaydedilen reâyaya ise bunun yarısını ödemekle mükelleftir²³. Kars-ı Zülkadriye Sancağında 1 çift bedeli olarak 50 akçe, nim çift tasarruf edenlerden ise 25 akçe alınmaktadır²⁴.

1563 tarihli tahrir defterinde resm-i çift müstakil olarak değil, resm-i çift ve dönüm başlığı altında beraber verilmiş, bu kalemden toplam 16865 akçelik gelir elde edilmiştir.

Raiyyet vergilerinden bir diğeri de yarım çiftlikten az yer eken ve deftere resm-i bennak olarak kaydedilen reâyalardır. Bunlar da bennak resmi vermekle mükelleftirler²⁵ ve 14 akçe ödemektedirler²⁶. Nâhiye genelinde 127 bennakten (127x14) toplam 1778 akçe alınmıştır.

Bekar olup iş yapabilme kudretine sahip (*kisbû kâre muktedir*) erkek çocuklara mücerred denilmekte ve bunlardan da genellikle resm-i mücerred

---

²² Ahmet Akgündüz, “Kars-ı Maraş Sancağı Kanunnâmesi”, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, İstanbul 1994, c. VII, s. 181.

²³ Ömer Lütfi Barkan, “Çiftlik”, *İA*, İstanbul 1993, c. III, s. 392; Halil İncalcık, “Osmanlılarda Raiyet Rüsümü”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996, s. 32-41.

²⁴ Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, s. 181.

²⁵ Neşet Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, S.5, Ankara 1947, s. 491.

²⁶ TK 168, s. 232.

karşılığı 6 akçe alınmaktadır. Göksun Nâhiyesinde kayıtlı 148 mücerredten (148x6) 888 akçe toplanmıştır.

E- Sanayi Ve Ticari Faaliyetlerden Alınan Vergiler

Göksun Nâhiyesinin sanayi ve ticari faaliyetlerinden alınan vergi toplamı 12817 akçedir. XVI. yüzyılın önemli sanayi tesislerinden birisi boyahanelerdir²⁷. Göksun Nâhiyesi boyahanesinden 1527'de 4000 akçelik gelir elde edilirken, 1563'te boyahane geliri % 55'lik bir düşüşle 1800 akçe olmuştur. Yine incelenen dönem içerisinde önemli sanayi tesislerinden birisi de kırsal toplumun hayat tarzından dolayı vazgeçilmez tesisi değirmenlerdir (asiyâb). 1527 tarihinde nâhiye genelinde 32 bab²⁸ değirmen bulunmaktadır. 1563'te ise 21 bab'a gerileyen değirmenlerden 993 akçe vergi alındığı görülmektedir.

Pazarda yapılan alışverişlerden elde edilen gelir (bâc-ı bazar, ihtisab) 1527'de 6000 akçe iken, 1563'te bâc-ı bazar ve ihtisab ve rişte kaleminin vergi toplamı 5324 akçeye düşmüştür. Aynı şekilde kasaplık (kıst-ı kassâbân) vergisinden 1527'de 5000 akçe alınmışken 1563'te alınan vergi 4200 akçeye düşmüştür. Bunların haricinde 1563'te nâhiyedeki kirişciyândan da (kıst-ı kirişciyân²⁹) 500 akçe gelir elde edilmiştir.

1527 ve 1563 tarihli tahrir defterlerinde kaydına rastlanılmayan ama 1526 tarihli Maraş mufassal tahrir defterinin cemaatlerle ilgili bölümünde *muhasabe-i ma'deni Göksun* diye bir başlık bulunmaktadır. Fakat adı geçen başlığın altındaki bilgiler çürük ve silik olduğu için ancak burada çalışan veya görevli olan bazı hizmetkarları, kömürçüleri öğrenebilmekteyiz, burada çıkarılan madenin türünün ne olduğunu öğrenememekteyiz. Bu madenden 70204 akçe gelir elde edilmektedir³⁰.

---

²⁷ Mehmet Canatar, "Osmanlılarda Bitkisel Boya Sanayi ve Boyahaneler", *Osmanlı Araştırmaları*, S.XVIII, İstanbul 1998, s.89-105.

²⁸ Her bir bab değirmendeki bir taşa karşılık gelmektedir. Osmanlı Devletinde değirmenler ve fonksiyonları hakkında daha geniş bilgi için bakınız. Ümit Koç, "XVI. Yüzyıl Anadolu'sunda Değirmenler", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.149, İstanbul 2004, s.181-190.

²⁹ Kirişhâne: Hayvanların sinir ve bağırsaklarının işlenerek ok için yay yapılan yer. İbrahim Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazâsı (1526-1563)*, Ankara 2004, s.184.

³⁰ BA TD 402, s.81.

F- Diğer Vergiler

Yukarıda anlattığımız vergilerin haricinde tahrir defterlerine değişik adlarla kaydedilen bazı vergilerin bulunduğu, bunların genellikle *bad-ı hevâ* grubu olarak adlandırılan vergiler olduğu görülmektedir.

Bad-ı hevâ grubu olarak nitelendirilen vergilerin miktarları önceden bilinmemektedir. Bu gruptaki vergiler tahrir defterlerine genellikle resm-i deştbanî (kır bekçiliği), resm-i tapu, resm-i arus (gerdek resmi), resm-i yave ve bad-ı hevâ olarak yazılmaktadır³¹. 1563 tarihinde bu vergilerden resm-i deştbaniden 4225, resm-i tapudan 2431, resm-i arus 712.5, resm-i yaveden 356 ve bād-ı hevâdan 1425 akçe olmak üzere nâhiyeden toplam 9149.5 akçe alınmıştır.

Tablo V: Göksun Nâhiyesi Vergileri Toplamı (1527-1563)

Verginin Adı- Türü	1527		1563	
	Vergi Bedeli	%	Vergi Bedeli	%
Tarımsal Faaliyetler ³²	-	-	121558.5	72.87
Raiyyet Vergileri ³³	-	-	19531	11.70
Sanayi ve ticari faaliyetler ³⁴	15250	9.4	11017	6.60
Hayvancılık ³⁵	-	-	5596	3.35
Diğer Vergiler ³⁶	-	-	9149.5	5.48
TOPLAM	162221	100	166852	100

³¹ Halil Sahillioğlu, “Bad-ı Hevâ”, *DİA*, C.4, İstanbul 1991, s.416.

³² Buğday, arpa, erzen, nohut, bostan, piyaz, meyve ve keten öşürleri.

³³ Çift, bennak, mücerred resimleri.

³⁴ Asiyab (değirmen), bac-ı bazar ve ihtisab, kassaban,debbağan, kirişciyan ve boyahane vergileri.

³⁵ Adet-i ağnam, resm-i yaylak, resm-i kuru, resm-i otlak, resm-i çayır ve resmi kivâre.

³⁶ bād-ı hevâ grubu vergiler.

1527'de nâhiyeden toplam 162221 akçe, 1563'te ise 166852 akçe vergi alınmıştır. İki tarih arasındaki artış oranı % 2.8'dir. Tabloda (Tablo V) görüldüğü gibi tarımsal faaliyetlerden elde edilen gelir, Osmanlı Devletinin birçok kaza ve nâhiyelerinde olduğu gibi Göksun Nâhiyesinde de % 72 gibi önemli bir orana sahiptir. Muhtemelen bu oran 1527'de de aynıdır. Burada dikkat çeken önemli bir husus, nâhiyenin konar-göçer teşekküller tarafından yaylak olarak kullanılmasına rağmen hayvancılıktan elde edilen gelirin % 3 gibi çok düşük bir değerde kalmasıdır.

Nâhiyenin gelirlerinin dağılımına baktığımız zaman hemen hemen tamamının timar olarak verildiğini görmekteyiz³⁷. Sadece Kanlu Kavak köyünde bulunan ve Şehusavar oğlu Ali Bey'e ait olan zaviyeye, 1527'de 300³⁸, 1563'te ise 360 akçe gelir vakfedilmiştir³⁹. Şehsuvaroğlu Ali Bey'in ismi ile kaydedilen bu zaviye acaba Baba İlyas'ın halifelerinden olan, Moğol istilası döneminde Anadolu'ya gelen ve Elbistan-Göksun taraflarına yerleştiği tahmin edilen Dede Garkın'ın⁴⁰ zaviyesi olabilir mi? Bu sorunun cevabını belki ileride yapılacak çalışmalarımızda verebiliriz, ama şimdi elimizdeki veriler bu hususu aydınlatmaya yetmemektedir.

Sonuç

Göksun XVI. Yüzyılda Osmanlı Devletinin küçük bir kasabası görünümündedir. İncelenen dönemde kasaba diyebileceğimiz bir nefsi ve buraya bağlı iki köyü bulunmaktadır. Diğer taraftan 1527 yılında nâhiyeye 77, 1563'te ise 113 mezra bağlıdır. Bu mezralardan bazılarının ismi ve kuvvetle muhtemel buldukları yerler günümüz Göksun'unda köy olarak devam etmektedir. XVI. yüzyılda Göksun Nâhiyesine bağlı mezra olan ve günümüzde bazı köylere isim olan mezralar şunlardır. Boz Öyük (Boz Hüyük), Camusluk (Küçük Camuslar), Çamdar (Çam Dere), Elmacık

---

³⁷ Göksun Nâhiyesi'nde 1560 tarihli timar defterine göre 72 timar bulunmaktadır. Bu timarlar Göksun Nâhiyesi sınırları içerisinde bulunan ve nâhiyeye bağlı köy, mezra ve diğer gelir kalemlerinden oluşmaktadır. BA TD 326, s.121-145.

³⁸ Zaviyeye, Kanlu Kavak köyündeki asiyab gelirinden 200, Ahmed veledi Osman Sofu çiftliğinden 100 olmak üzere toplam 300 akçe vakfedilmiştir. BA TD 998, s.527.

³⁹ Kanlu Kavak köyü asiyab gelirinin 360 akçesi zaviyeye vakfedilmiştir. TK 168, s.232.

⁴⁰ Dede Garkın hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Ahmet Yaşar Ocak, *Babaîler İsyanı-Alevîliğin Tarihsel Altyapısı*, İstanbul 1996, s.98-101.

(Elmalı), Ericik (Ericik), Fınducak (Fındık), Göynücek (Göynük), Kızılıcık-1 Kebir (Büyük Kızılıcık), Kızılıcık-1 Sagir (Küçük Kızılıcık-Esenköy), Kömür Deresi (Kömür Köy), Mürsel (Mürsel), Orta Depe (Orta Tepe), Saraycık (Saraycık). Köylerden Kanlu Kavak ve Kavşud eski isimleriyle günümüzde de varlıklarını sürdürmektedirler. Ama buralarda yaşayanların XVI. yüzyılda nâhiye sınırları içerisinde yaşayan insanların torunları olduğunu söylemek kolay gözükmüyor. Çünkü 19. yüzyılda Göksun ve çevresine Kafkas kökenli Çerkezlerin yerleştirilmesiyle nüfus yapısında önemli bir değişiklik olmuştur. Çerkezlerin bir kısmı yeni oluşturulan köylere bir kısmı da daha önceden var olan köylere yerleştirilmişlerdir⁴¹.

Nâhiyenin toplam tahmini nüfusu 1527'de 1889 kişi iken, 1563'te nüfus 1445'te kalmıştır. Azalma oranı % 24'tür. Bu azalmanın sebebi ise konar-göçer cemaatlerin 1563'te nâhiye sınırlarında bulunmamasıdır. Bu zümreyi bir kenara bırakır yerleşik nüfusu esas alırsak, artış oranının % 138 gibi önemli bir rakama ulaştığını görürüz. 1527'de toplam nüfusun yaklaşık % 67.8'i aşiretlerden oluşurken, 1563'te ise nüfusun tamamının yerleşik hayatı benimsediği görülür. Her iki tarihte de nüfusun tamamı müslümanlardan oluşmaktadır.

Nâhiyenin ekonomisi büyük oranda tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Sanayi ve ticari faaliyetlerin oranı her iki tarihte de yaklaşık % 6-9 arasında değişmektedir. Göksun Nâhiyesinin 1527'deki toplam geliri 162221 akçe iken, 1563'te yaklaşık % 3'lük bir artışla 166852 akçeye çıkmıştır. Toplanan vergilerin hemen tamamı buradaki sipahilere timar olarak dağıtılmıştır.

Nâhiyenin toplam nüfusu içerisinde imam, hatip, müezzin gibi kişilerin bulunmasına rağmen medrese, cami, mescit gibi kültürel eserlerin varlığına rastlanılmamıştır. Sadece Kanlu Kavak köyünde Şehsuvaroğlu Ali Bey'in ismine izafe edilen bir zaviye bulunmaktadır.

---

⁴¹ K.Maraş ve çevresine 19.yüzyılda Kafkaslardan yapılan göçler hakkında daha ayrıntılı bilgi için bakınız. Doç Dr. Kenan Ziya Taş, "Kafkasya'dan Maraş ve Civarına Göçler", *I. Kahramanmaraş Sempozyumu, 6-8 Mayıs 2004 Kahramanmaraş*, C.I, İstanbul 2005, s.465-472.

XVI. YÜZYILDA GÜVERCİNLİK KAZÂSI*

İbrahim SOLAK**

Giriş

Güvercinlik Kazâsı, bugün coğrafi alan itibariyle, Adana-Gaziantep karayolunun güneyinde, batıda Nur (Amanos) dağları ile doğuda Gaziantep platosu arasında, Gaziantep'in İslahiye İlçesi ile Hatay'ın Hassa İlçesi arasında yer almaktadır. Çünkü XVI. yüzyılda var olan köylerin bazılarının, bugün G.Antep'in İslahiye ve Hatay'ın Hassa ve Dört Yol ilçelerinin sınırları içerisinde bulunduğunu görmekteyiz.

Bu çalışmaya esas olmak üzere, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tapu Tahrir Defteri Tasnifi'ndeki 1526 tarihli 402 (TD 402) numaralı Maraş Mufassal Defteri, 1527 tarihli¹ 998 numaralı İcmal Defteri (TD 998) ile Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadîme Arşivi'nde 1563 tarihli 101 numaralı Maraş Mufassal Defteri² (TK 101) kullanılacaktır.

** Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Defterin tarihi konusunda bugüne kadar araştırmacılar farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Mithat Sertoğlu 1525 (Mithat Sertoğlu, "Ashab-ı Kehf (Mağara Yâraanı) Vakıflarına Dair Orijinal Bir Belge", *Vakıflar Dergisi*, S.X, Ankara 1973, s.131.), Nejat Göyünç 1526 (Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991, s.36., dn.2), Suraiya Faroqhi ve Mehmet Ali Ünal 1522-23 tarihlerini kullanırken (S. Faroqhi, "Suraiya, "A map of Anatolian Friday Mosques (1520-1535)", *Osmanlı Araştırmaları*, S.IV, İstanbul 1984, s.162., dn.4; M. Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s.5.), Yılmaz Kurt ise defterin tarihini 1530 olarak vermektedir, (Yılmaz Kurt, *XVI. Yüzyıl Adana Tarihi*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 1992, s.4-5). Ancak bu icmal defterde yer alan Maraş'la ilgili bilgilerin 402 numaralı mufassaldaki bilgilerle aynı olması defterin tarihinin 1527 olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

² 1563 yılına ait olan bu mufassal defter Refet Yinanç ve Mesut Elibüyük tarafından yayınlanmıştır. Refet Yinanç- Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri I (1563)*, Ankara 1988.

A-Nüfus Ve Yerleşme

Güvercinlik Kazası, nüfus ve yerleşim alanı itibariyle, küçük kazâlar arasında yer alır. Güvercinlik, 1526 yılında Maraş Kazâsı'na bağlı bir nâhiyedir ve bu nâhiye'ye ait bilgiler Nefs-i Güvercinlik ile başlamaktadır³. Güvercinlik Nâhiyesi'nde, bir diğer nefis ise Nefs-i Güvercinlik Öyüğü'dür. Bu da bize, nâhiyenin iki nefsi olduğunu göstermektedir. Nefs-i Güvercinlik'in bir de Perâkende⁴ isimli mahallesi bulunmaktadır. Bu iki nefis'ten sadece Güvercinlik'te nüfus kaydı var iken, Güvercinlik Öyüğü'nde nüfus kaydının olmadığı görülmektedir. Nâhiyeye adını veren bu iki yerleşim biriminden Güvercinlik Öyüğü'nün, adından da anlaşılacağı üzere, daha önceki nâhiye merkezi olması muhtemeldir. Yeni nefis oluşturulurken eski nefsin neden terk edildiği ile ilgili herhangi bir bilgiye sahip olmamakla birlikte, bu durum güvenlik endişesi veya coğrafi konum itibariyle daha iyi bir yerleşim birimi oluşturma düşüncesinden kaynaklanmış olmalıdır.

1526'da Güvercinlik Nâhiyesi'nde nüfus, Nefs-i Güvercinlikte 12 nöker⁵, 164 sipahi-sipahizâde⁶, Tekak köyünde ise 1 nöker, 19 sipahi-sipahizâde⁷ olmak üzere toplam 13 nöker, 183 sipahi-sipahizâdeden ibarettir. Buradan nâhiye içerisinde bulunan toplam 43 köyden, birisi hariç, diğerlerinin yerleşik raiyyetinin olmadığı anlaşılmaktadır. Fakat 1526 tarihli TD 402 numaralı tahrir defteri incelendiğinde, bu köylerin hemen hemen hepsinin bölgede konar-göçer olarak yaşayan Dulkadirli Ulusu'na mensup aşiretler tarafından kışlak olarak kullanıldığı ve yine bu köylerin ziraat sahalarının da, zikredilen bu aşiretler tarafından tasarruf edildiği görülmektedir⁸.

---

³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defteri (=BA TD) 402, s.891-905, BA TD 998, s.432-33.

⁴ BA TD 402, s.893.

⁵ Nöker, sipahinin yanında yardımcı asker; bu konuyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bakınız, Ahmet Caferoğlu, "Türk Tarihinde 'Nöker' ve 'Nöker-zâdeler' Müessesesi", *IV. Türk Tarihi Kongresi 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1952, s. 251- 261.

⁶ BA TD 402, s.891-895.

⁷ BA TD 402, s.904.

⁸ BA TD 402, s. 891-905; BA TD 998, s.432-33.

Tablo I: Güvercinlik Nâhiyesi Köyleri ve Tasarruf Eden Aşiretler (1526-1563)

Güvercinlik Nâhiyesi		1526	1563
Karye	Tasarruf eden aşiret ⁹	Nefer	Nefer
Nefs-i Güvercinlik	-	0	0
Nefs-i Güvercinlik Öyüğü	<i>Yaya oğlanları</i>	0	-
Ağce Taş	-	0	-
Altun Top	- / <i>Avşar</i>	0	18
Arab Viranı	<i>Anamaslu/Hümayunlu</i>	0	20
Arpalı Öyük	<i>Döngelli/Kızıllu</i>	0	32
Arslanlu	<i>Anamaslu</i>	0	-
Arslanlu Ağzı	<i>Dana Haliloğlu, Ebeşlü</i>	-	104
Aydol	<i>Beşanlı</i>	0	-
Ayn Semek	<i>Balcılı / -</i>	0	36
Bâri	-	0	-
Bedir	<i>Çakılı</i>	-	20
Bengüli	-	0	17
Buruncuk	-	0	-
Ceki Çınar	<i>Harmanlu</i>	-	23
Çakal nd. Menkusa	<i>Çakal-Dokuz/Dokuz</i>	0	21
Çamanlu	-	0	-
Çatak Viran	<i>Eymirli</i>	-	58
Çeşme	<i>Veledân-ı Civan – Anamaslu</i>	0	40
Çınarcık	<i>Aydoğmuş Hacı</i>	-	0
Çokrak	<i>Taşlar</i>	-	28
Çopur	-	0	-

⁹ İtalik olanlar 1563, diğerleri ise 1526 yılında köyleri tasarruf eden aşiretlerdir.

Doksanlu	-	-	39
Dülbend	<i>Orçan</i>	0	-
Elbistan Öyüğü	- / <i>Küşne</i>	0	68
Emre nd. Gökçe Depe	<i>Kara Halillü</i>	-	19
Ergeni	<i>Kara Ocaklı</i>	-	49
Evhamca	<i>Küşne</i>	-	28
Gercayın	<i>Kara Halillü</i>	-	3
Gölbaşı	<i>Anamaslı</i>	-	32
Günbücek	-	0	-
Hacı Yaruk	<i>Ulaşlı</i>	-	27
İkiz	<i>İldirlü - Beşanlı</i>	0	-
Kara Çorun	<i>Ozanlı</i>	-	14
Kara Höyük	<i>Okcu Katışmalı?</i>	-	0
Kara Öyük-i Diğer	<i>Ursuz - Dokuz</i>	0	-
Kara Şebek	<i>Çakal - Dokuz</i>	0	-
Karaca Erük	- / <i>Hacı Halillü</i>	0	46
Kelebcik	-	0	-
Kızıl Hacı	<i>Taşlar / Taşlar</i>	0	11
Kızılca Söğüd	- / <i>Musa Fakiblü</i>	0	15
Kilisecik	<i>Orbanlı</i>	-	28
Kitmur, Badem Viranı	<i>Absenceli</i>	-	0
Kuruca Pınar	<i>Veledân-ı Civan - Anamaslı</i>	0	-
Kuzgun Öyüğü	<i>Canbaşlı</i>	-	50
Küküt	<i>Tatlar</i>	-	25
Mağaracık	<i>Sarı Beglü</i>	-	57
Mastana	<i>Atcı</i>	-	21
Mazı	<i>Musa Fakiblü</i>	-	87

Menkusa	-	0	-
Muğancık	-	0	-
Ocakcı	<i>Ali Beyli</i>	0	-
Örtülü	- / <i>Hacı Halilli</i>	0	39
Savran Deresi	-	0	-
Saylıca	-	0	-
Sof Viranı	-	0	-
Şam Beyi nd. Mağaracık	Karacalu / <i>Ürküd</i>	0	17
Şeyh	Gürcülü - Küreciler	0	-
Taban Sırtı	-	0	-
Tahir Öyüğü	<i>Narlu</i>	-	38
Tamcuğaz	-	0	-
Taşlu Öyük	<i>Hacı Halilli</i>	-	22
Tekak	-	0	-
Tekfur Burç	-	0	-
Telkırab?	-	0	-
Til Bellut	<i>Beküşlü</i>	-	34
Til Duman	<i>Aşar Bedin</i>	-	21
Til Güvercinlik	<i>Beşanlı</i>	-	34
Til Zaman	Hacı Halilli/Anamaslu	0	-
Tumtuma	- / <i>Aşar</i>	0	29
Tut Alanı	Okcular / <i>Divane İsalu, Koyunlu, Eymürlü</i>	0	67
Ümmet	-	0	-
Yassıca Pınar		-	45
TOPLAM		-	1382

1563 yılında kazâ statüsüne kavuşturulan Güvercinlik Kazâsı'na, Güvercinlik, Tekak ve Kargılık nâhiyeleri bağlanır¹⁰. Kazânın bu idârî yapısını, 1579 tarihli Sipahi Yoklama Defteri'nde de koruduğu görülmektedir¹¹.

Güvercinlik Kazâsı'nın 1563 tarihli tahririne, Güvercinlik Nâhiyesi'nden başlanır ve önce Nefs-i Güvercinlik'te bulunan pazar ve sanayi faaliyetleri ile ilgili vergiler kaydedildikten sonra köylerin yazımına geçilir. Daha sonra ise Tekak Nâhiyesi, nefsi, köyleri ve mezraları, akabinde de Kargılık Nâhiyesi, nefsi, bağlı köy ve mezraları yazılır¹².

Güvercinlik Nâhiyesi'nin Nefs-i Güvercinlik adıyla nefsi¹³ mevcut olmasına rağmen, burada bazı sanayi ve ticari faaliyetlerden alınan vergilerin haricinde herhangi bir nüfus kaydı bulunmamaktadır. Nâhiyenin köy sayısı 44 olup, 1526 yılına göre çok fazla artış olmamıştır. Fakat 1563 yılındaki köylerin 40'ı, daha önce bölgede konar-göçer hayatı yaşayan aşiretler tarafından iskân olunmuş ve toplam 44 köyden dördü hariç¹⁴ diğerlerinin hepsinin içinde nüfus kaydı bulunmakta ve bu nüfusun tamamen yerleşik hayata geçtiği görülmektedir. Kitmur ve Badem Viranı köyleri beraber¹⁵, diğerleri müstakil yazılmıştır. Köylerden 30'u 1526'da kayıtlı iken, aynı köylerin 1563'te kayıtlı olmadığı¹⁶, bu köylerden sadece Tekak'ın 1563'te Tekak Nâhiyesi'ne bağlandığı, Ağce Taş köyünün ise 1563 tahririnde Güvercinlik Nâhiyesi'ne mezra olarak kaydedildiği görülmektedir¹⁷. Kaydedilmeyen köylerin durumu ise belli değildir; bu köyler muhtemelen

---

¹⁰ R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.308-379.

¹¹ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kamil Kepeci Tasnifi Nr. 315, s. 16-18.

¹² R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.308-377.

¹³ Nefs-i Güvercinlik, R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.308.

¹⁴ Bu köyler, Kara Höyük, Kitmur, Badem Viranı ve Çınarcıktır. Adı geçen köylerden Kara Höyük'ü Okçı Cemaati, Kitmur ve Badem Viranı'nı Ahsencilü cemaati, Çınarcık'ı ise Aydoğmuş Hacılı Cemaati kışlayıp ziraat etmektedir. R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.338, 346-347.

¹⁵ R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.346.

¹⁶ 1526 yılında Güvercinlik Nâhiyesine bağlı iken 1563'te nâhiye sınırları içerisinde olmayan köyler şunlardır: Ağce Taş, Arslanlu, Aydol, Bâri, Buruncuk, Çamanlu, Çopur, Dülbend, Günbücek, İkiz, Kara Öyük-i Diğer, Kara Şebek, Kelebcik, Kuruca Pınar, Menkusa, Muğancık, Nefs-i Güvercinlik, Nefs-i Güvercinlik Öyüğü, Ocakcı, Savran Deresi, Saylıca, Sof Viranı, Şeyh, Taban Sırtı, Tamcuğaz, Tekak, Tekfur Burç, Telkırab, Til Zaman ve Ümmet, R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.308-351.

¹⁷ R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.349.

terk edilmiş olmalıdır. 15 köy her iki tarihte de mevcut olup¹⁸, 27 köy ise yeni oluşturulmuştur¹⁹. Bu köylerden 9'u 1526'da mezra statüsündedir²⁰.

1563 yılında Güvercinlik Nâhiyesi genelinde toplam 1424 nefer, 546 bennak, 398 mücerred, 5 çift, 242 nim çift, 201 sipâhi-sipâhizâde, 4 imam, 2 merdân-ı kale, 2 pîr-i fâni, 1 kethüda, 1 duacı, 1 hatip, 8 Veled-i Şeyh İbrahim bulunmaktadır. 13 neferin statüsü belli değildir. Toplama ilave edilen 48 nefer sipahi-sipahizâde ise köylerin haricinde Kuru Pınar, Yukarı Değirmencik ve Damcuğaz²¹ mezralarında kayıtlıdır. Nâhiyede kayıtlı sipâhi ve sipâhizâdelerin genelde Dulkadirli emîrlerinden ve Dulkadirli evlâdından olduğu, 1563 tarihli tahrir defterinde kullanılan “*sipâhiyân ve sipâhizâdegân an evlâd-ı Dulkadir*”²², *sipâhiyân ve sipâhizâdegân an ümerâ-i Dulkâdiriyye*”²³ tabirlerden anlaşılmaktadır.

Bugün, Hatay İlinin Hassa İlçe merkezi olma ihtimali kuvvetli olan Tekak Nâhiyesi, 1526 yılında Maraş Kazâsı'na bağlı bir nâhiye iken, 1563 yılındaki idârî düzenleme ile Güvercinlik Kazâsı nâhiyeleri arasına dahil edilmiştir²⁴. 1526'da nâhiyeye Tekak, Menkusa ve Kurbağalu köyleri bağlı olup, bunların içerisinde vergi nüfus kaydı bulunmamaktadır²⁵. Buradan, söz konusu köylerin aşiretler tarafından kışlak olarak kullanıldığı ve ziraatları da bunlar tarafından yapıldığı düşünülmektedir. 1563'te ise nâhiyenin köy sayısı yaklaşık % 300'lük bir artışla 12' ye çıkmıştır. Köylerden sadece Tekak her iki tarihte de yer almaktadır. 1526 yılında var olan Kurbağalu ve Menkusa köylerini tasarruf eden aşiretlerin başka bir köye veya yere gitme ihtimallerinin yüksek olmasından dolayı bu köylerin boş kaldığı söylenebilir.

¹⁸ Her iki tarihte de ortak olan köyler: Altun Top, Arab Viranı, Arpalı Öyük, Ayn Semek, Çakal nâm-ı diğer Menkusa, Çeşme, Karaca Erük, Kızıl Hacı, Kızılca Söğüd, Örtülü, Şam Beği nâm-ı diğer Mağaracık, Tumtuma ve Tut Alanı.

¹⁹ 1563'te yeni oluşturulan köyler şunlardır: Arslanlu Ağzı, Bedir, Ceki Çınar, Çatak Viran, Çokrak, Doksanlu, Emre nâm-ı diğer Gökçe Depe, Ergeni, Evhamca, Gercayın, Gölbaşı, Hacı Yaruk, Kara Çorun, Kara Höyük, Kilisecik, Kitmur maa Badem Viranı, Kuzgun Öyüğü, Küküt, Mağaracık, Mastana, Mazı, Tahir Öyüğü, Taşlu Öyük, Til Bellut, Til Duman, Til Güvercinlik ve Yassica Pınar.

²⁰ 1526'da mezra iken 1563'te köy olan yerleşim birimleri: Bedir, Ceki Çınar, Ergeni, Gercayın, Gölbaşı, Hacı Yaruk, Kilisecik, Til Bellut ve Yassica Pınar, bakınız. BA TD 402, s.897-904.

²¹ R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.319, 341,350.

²² R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.317.

²³ R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.351.

²⁴ R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.352-364.

²⁵ BA TD 402, s.917-920; BA TD 998, s. 434-435.

1563 tahririnde Hisarcık ile Ak Mağara köyleri birlikte yazılmış²⁶, diğer köyler ise müstakil olarak kaydedilmiştir. 1526 yılındaki mezralardan 9'u 1563'te köy'e dönüşmüştür²⁷.

1526 yılında içerisinde nüfus kaydı bulunmayan Tekak Nâhiyesi'nin 1563'te vergi nüfusu, 287 nefer, 94 bennak, 77 mücerred, 74 nim çift ve 42 sipâhi-sipâhizâde'den oluşmaktadır.

Tablo II: Tekak Nâhiyesi Köyleri ve Tasarruf Eden Aşiretler (1526-1563)

Tekak Nâhiyesi	1526	1563	
		Tasarruf eden aşiret ²⁸	Nefer
Tekak / Nefs-i Tekak	Sarı Bekirlü / <i>Avcı</i>	0	76
Bestincelü	-	-	0
Bolu	-	-	36
Ekiz	<i>Ildızlı</i>	-	27
Göynücek	<i>Çakalı</i>	-	21
Hisarcık maa Ak Mağara	<i>Kara Yuvalı</i>	-	15
İnce Su	<i>Eymirli</i>	-	9
İnce Su nâm-ı diğer Pınarbaşı	<i>Kiçikdilü</i>	-	26
Kanbaş	<i>Küreci</i>	-	11
Kavkurd	<i>Olduranlı</i>	-	10
Kızıl Viran	<i>Karamanlı</i>	-	33
Kurbağalı	Gündüzlü	0	-
Menkusa	Menkusa- Dokuz	0	-
Seyrek	<i>Ildızlı</i>	-	23
TOPLAM		-	287

²⁶ R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maras I*, s.353.

²⁷ 1526 yılında mezra iken 1563'te köy olanlar: Bolu, Ekiz, Göynücek, İnce Su, Kavkurd ve Seyrek, bakınız BA TD 402, s.917-919.

²⁸ İtalik olanlar 1563 yılındaki cemaatler

1526 yılında Maraş Kazâsı'na bağlı nâhiyelerden biri olan Kargılık Nâhiyesi, 1563'teki idârî düzenleme ile Güvercinlik Kazâsı'na bağlanır²⁹. 1526'da nâhiyeye tâbi 12 köy olmasına rağmen, buraların ziraatını yapan ve kırsak olarak kullanan aşiretlerin henüz yerleşik hayata geçmedikleri görülmektedir. Nâhiyede herhangi bir vergi nüfusunun kaydedilmemiş olması bu yüzden olsa gerek. 1563'te ise nahiyeye bağlı köy sayısı yaklaşık % 66'lık bir artışla 20'ye çıkmıştır. Aşağıdaki tabloda da (Tablo III) görüleceği gibi, köylerden 3'ü hariç diğerlerinin hepsinde vergi nüfusu kaydedilmiştir. 1563'te 5 köy beraber yazılırken diğerleri müstakil yazılır. Yine aynı tarihte 18 köy aşiretler tarafından tasarruf edilmektedir. Köylerden bazıları her iki tarihte de mevcut iken³⁰, 1526'da kayıtlı olan köylerden bazılarında 1563'te rastlanılmadığı³¹, ancak 1563 yılında da bazı yeni köylerin kurulduğu görülmektedir³². Yine bu köylerden Baş Ada ve Kertik Ağacı 1526³³ yılında mezra iken 1563'te köy olmuştur³⁴.

Kargılık Nâhiyesi'nin de 1526 yılında nüfus kaydı bulunmaz iken, 1563'te ise vergi nüfus dağılımı 536 nefer, 199 bennak, 213 mücerred, 1 çift, 71 nim çift, 50 sipâhi-sipâhizâde ve 2 imam şeklindedir.

Tablo III: Kargılık Nâhiyesi Köyleri ve Tasarruf Eden Aşiretler (1526-1563)

Kargılık Nâhiyesi		1526	1563
Karye	Tasarruf eden aşiret ³⁵	Nefer	Nefer
Kargılık/ Nefs-i Kargılık	Dokuz/ <i>Gazilü</i>	-	79
Ağzı Gökçek	Dermek- Dokuz / <i>Ağzı Gökçekli</i>	0	0

²⁹ Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.365-379.

³⁰ Her iki tarihte de var olan köyler: Ağzı Gökçek, Boğumsaz, Büker, Gümüşin nd. Kerler, Kara Kilise, Karaca Ahmed, Kerler, Kızılca Hisar / Kızıl Hisar, Yumru Depe / Yumru Depe maa Bostan Çukuru ve Katranlık ve Kuru Pınar.

³¹ Boz Öyük ve Bozan köyleri 1563'te yoktur.

³² 1563'te yeni kurulan köyler: Ayn Zeheb, Baş Ada, Bozara, Bulut Burç, Hacılar Koyağı ve Karakoca Özi, Kertik Ağaç, Yum.

³³ BA TD 402, s. 923, 924; BA TD 998, s. 435.

³⁴ R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş I*, s.371, 373.

³⁵ İtalik olanlar 1563 yılındaki cemaatlerdir.

Ayn Zeheb	<i>Kırgın(Kırgın?)</i>	-	6
Baş Ada	<i>Kazancılu</i>	-	15
Boğumsuz	Demrek / <i>Demrek</i>	0	66
Boz Öyük	Kargılık- Dokuz	0	-
Bozan	Karalu/Dokuz	0	-
Bozara		-	0
Bulut Burç		-	0
Büker	Dokuz / <i>Hacılar</i>	0	17
Gümüşin nd. Kerler	Küreci- Dokuz / <i>Ebeşlü</i>	0	6
Hacılar Koyağı ve Karakoca Özi	<i>Şeyh Bekirli</i>	-	6
Kara Kilise	Dokuz/ <i>Yurtan (Burtan?)</i>	0	13
Karaca Ahmed	Dokuz/ <i>Kırkı</i>	0	36
Kerler	Dokuz / <i>Evlîya Hacılu</i>	0	56
Kertik Ağaç	<i>Temurlu</i>	-	117
Kızılca Hisar / Kızıl Hisar	Karamanlu / <i>Biçerli be nâm-ı Fakihler</i>	0	71
Yum	<i>Ebeşlü</i>	-	17
Yumru Depe / Yumru Depe maa Bostan Çukuru ve Katranlık ve Kuru Pınar	Karamanlu / <i>Biçer</i>	0	33
TOPLAM		-	536

Güvercinlik Kazâsı'nın toplam nüfus hesaplamasında 1563 yılındaki idârî düzeni esas alınmakla birlikte, iki tarih arasındaki bölgenin değişim ve gelişimini tam olarak gözlemleyebilmek için, henüz kazâ teşekkül etmeden önceki Güvercinlik, Tekak ve Kargılık nâhiyelerinin 1526 yılındaki verileri de dikkate alınacaktır. Buna göre, 1526'da Tekak ve Kargılık nâhiyelerinde herhangi bir nüfus kaydının olmadığı, sadece Güvercinlik'te toplam 196 nefer bulunduğu, diğer taraftan 1563'te ise kazâ genelinde toplam 2247

nefer, 839 bennak, 688 mücerred, 6 çift, 387 nim çift, 6 çift ve 327 muaf³⁶ zümre olduğu görülmektedir. Kazâ dahilinde gayri müslim nüfus bulunmamaktadır.

Tablo IV. Güvercinlik Kazâsı Nüfus Dağılımı (1526-1563)

Güvercinlik Kazâsı	1526	1563					
	Nefer	Nefer	Bennak	Mücerred	Çift	Nim Çift	Muaf
	196	2247	839	688		387	327

1526 yılında var olan yerleşim birimleri içerisinde herhangi bir nüfus kaydı bulunmamakta ve köyler genelde aşiretler tarafından kışlak olarak kullanılmakla beraber, bir sonraki tahrirde (1563 yılında yapılan) söz konusu aşiretlerin büyük oranda yerleşik hayata geçtiği görülmektedir. Bu kadar kısa sürede kazâdaki aşiretlerin konar-göçer hayat tarzlarını bırakıp yerleşik hayata geçmelerinde, bölgenin Osmanlı idâresine girmesinin ve uzun yıllar var olan kargaşa ortamının sona ermesinin etkili olduğu düşünülebilir. Çünkü bölge, uzun yıllar Osmanlı, Safevi ve Memlûk devletleri arasında nüfûz mücadelesine sahne olmuş ve bu yüzden ciddi sıkıntılar yaşamıştır³⁷. Yaşanan bu sıkıntılar, 1522 yılından sonra Maraş ve çevresinin tam olarak Osmanlı Devleti hakimiyetine girmesi ve burada Osmanlı idârî düzeninin tesis edilmesiyle büyük oranda sona ermiştir.

B-Üretimi Yapılan Tarım Ürünleri ve Bunlardan Alınan Vergiler

Hububat, her iki tarihte de, kazâ genelinde en fazla üretimi yapılan üründür. Hububat türü ürünlerden alınan vergi 1526 yılında öşr-i gallat başlığı altında hınta (buğday) ve şair (arpa) birlikte verilirken, 1563 yılında ise buğday (hınta) ve arpa (şair) olarak ayrı ayrı verilmiştir. Bu ürünleri ölçmek için 1526'da müd³⁸, 1563'te ise kile kullanılmıştır. Hububatın tahrir

³⁶ Muafklar sipahi-sipahizade, imam, merdân-ı kale, pîr-i fâni, kethüda, duacı ve hatiblerden oluşmaktadır.

³⁷ İbrahim Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazâsı(1526-1563)*, Ankara 2004, s.27.

³⁸ Müd: Büyüklüğü bölgeden bölgeye değişen bir hacim ölçüsüdür. Fakat standart birimi esas alırsak 1 müd:20 kile, 1 kile:25.6 kg'dır. Bu konuda bakınız; Walter Hinz, *İslamda Ölçü Sistemleri*, (Çeviren:Acar Sevim),İstanbul, 1990, s.58; Halil

kıymeti³⁹ 1526 tarihinde müd başına 128, kile başına 6.4 akçe, 1563'te ise, buğdayın 10, arpanın ise 7 akçedir⁴⁰. 1526 yılında Güvercinlik Nâhiyesi'nden 78147 akçe öşür alınmış ve 610 müd, 12210 kile üretim yapılmıştır. Nâhiyeden alınan öşür oranı 1/8'dir, buna göre öşür miktarı 8 ile çarpıldığı zaman toplam üretimin 97683 kile ve bunun da 2.500.704 kg olduğu görülür (Tablo V). Tekak Nâhiyesi'ndeki hububat üretiminden 1526'da 27223 akçe öşür alınmış, 212 müd, 4253 kile üretim yapılmış, toplam üretim ise 34028 kile ile 871136 kg olarak gerçekleşmiştir (Tablo V). Kargılık Nâhiyesin de ise aynı üründen 31372 akçe öşür alınmış, 245 müd, 4901 kile üretim yapılmış, toplam üretim ise 39215 kile, 1.003.904 kg olmuştur (Tablo V).

Tablo V: 1526 Yılında Hububat Üretiminin Nâhiyelere Göre Dağılımı

Nâhiye	Öşür /akçe	Öşür/müd	Öşür/Kile	Gerçek üretim/kile	Kg
Güvercinlik	78147	610	12210	97683	2500704
Tekak	27223	212	4253	34028	871136
Kargılık	31372	245	4901	39215	1003904
TOPLAM	136742	1067	21364	170926	4375744

1563'te ise Güvercinlik Nâhiyesi'nden alınan öşür vergisi dağılımı ise, buğday (hınta) öşrü 83176 akçe, 8317 kile, üretim ise 66536 kile 1.703.321 kg, arpa (şair) öşrü 39074 akçe, 5582 kile, üretim ise 44656 kile, 1.143.193 kg şeklindedir. Tekak Nâhiyesi'nin buğday öşrü 20221 akçe, 2022 kile, üretim ise 16176 kile, 414.105 kg, arpa öşrü 8858 akçe, 1265 kile, üretim 10123 kile 259159 kg'dır. Kargılık Nâhiyesin de ise buğday öşrü

İnalcık, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", (Tercüme: Eşref Bilge Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.73, İstanbul 1991, s.43.

³⁹ Tahrir defterlerinde öşürün miktarı müd veya kile gibi ölçü birimleriyle belirtildikten sonra ürünlerin değerleri günün câri fiyatına göre nakdî karşılık olarak, başka bir ifadeyle "tahrir kıymeti" olarak kaydedilmektedir. Lütfi Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s.58.

⁴⁰ Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bakınız: İbrahim Solak, *Maraş Kazâsı (1526-1563)*, s.139-146.

29766 akçe, 2976 kile, üretim 23808 kile, 609.484 kg, arpa öşrü 14110 akçe, 2015 kile, üretim 16125 kile 412.818 kg olmuştur (Tablo VI).

Her iki tarihte de Güvercinlik Kazâsı'ndan toplanan vergi miktarına bakıldığı zaman, Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu gibi⁴¹, burada da hububat üretiminin diğer ürünler içerisinde öne çıktığı görülmektedir. Toplam vergi içerisinde hububat üretiminden alınan vergi 1526'da % 43.58, 1563'te ise % 54.5 oranında gerçekleşmiştir.

---

⁴¹ N. Göyünç, *Mardin*, s.136; İlhan Şahin, *Yeni İl Kazâsı ve Yeni İl Türkmenleri (1548-1653)*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, İÜEF), İstanbul 1980 s. 318; İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası*, Ankara 1990, s.172; Hüseyin Özdeğer, "XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.16, İstanbul 1982, s.72-73; Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu Kazası Sosyal Tarihi*, Ankara 1985, s.118-119; Huricihan İnan-İslamoğlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991, s.218; M. Ali Ünal, *Harput*, s.101-102. ; Aynı Yazar, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara 1999, s.102-106; Feridun Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s.239-241; Yılmaz Kurt, "1572 Tarihli Adana Mufassal Tahrir Defterine Göre Adana'nın Sosyo-Ekonomik Tarihi Üzerine Bir Araştırma", *Bellekten* LIV/209, Ankara 1990, s.194-196; Mehmet İnbaşı, *XVI. Y.Y. Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, s.140-142; Halime Doğru, *XVI. Yüzyılda Eskişehir ve Sultanönü Sancağı*, İstanbul 1992, s.154-155; Aynı Yazar, *XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Sivrihisar Nâhiyesi*, Ankara 1997, s.127-129; Orhan Kılıç, *XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van (1548-1648)*, Van 1997, s.275-276; Mehmet Akif Erdoğan, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584)*, İzmir 1998, s.120-125; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s.87,93; Alâaddin Aköz, *XVI. Asırda Karaman Kazâsı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), Konya 1992, s.173-174; Mehmet Taştemiş, *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behinsi, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta) Sosyal ve İktisadi Tarihi*, Ankara 1999, s.136-137, 156,173,196; Nilüfer Bayatlı, *XVI. Yüzyılda Musul Eyaleti*, Ankara 1999, s.175.; Mübahat S. Kütükoğlu, *XVI. Asırda Tavas Kazasının Sosyal ve İktisâdi Yapısı*, İstanbul 2002, s.154; Doğan Yörük, *XVI. Yüzyılda Aksaray Sancağı (1500-1584)*, Konya 2005, s. 156-164.

Tablo VI: 1563 Yılında Buğday-Arpa Üretiminin Nâhiyelere Göre Dağılımı

Nâhiye	Buğday				Arpa			
	Öşür /akçe	Öşür /Kile	Gerçek üretim /kile	Kg	Öşür/ akçe	Öşür/ Kile	Gerçek üretim /kile	Kg
Güvercinlik	83176	8317	66536	1703321	39074	5582	44656	1143193
Tekak	20221	2022	16176	414105	8858	1265	10123	259159
Kargılık	29766	2976	23808	609484	14110	2015	16125	412818
TOPLAM	133163	13315	106520	2726910	62042	8862	70904	1815170

Güvercinlik Kazâsı'nda üretimi yapılan bir diğer ürün ise, öşr-i erzen başlığı altında vergi tahsil edilen darıdır. 1526'da sadece Güvercinlik Nâhiyesi'nde üretilen erzenden 1852 akçe öşür alınırken 1563'te ise, Güvercinlik'ten 2050, Tekak'tan 8827, Kargılık Nâhiyesi'nden ise 8370 akçe olmak üzere toplam 19247 akçe öşür alınmıştır. Bir önceki tahrire göre darı üretiminin 1563'te on kat gibi büyük bir artış gösterdiği görülmektedir. Bunda bu ürünün hem insan gıdası olarak hem de hayvan yemi olarak kullanılmasının etkisi olduğu düşünülebilir.

Penbe olarak kaydedilen pamuk üretiminin her iki tarihte de önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. Bu üründen 1526'da Güvercinlik'ten 6649, Tekak'tan 2225, Kargılıktan ise 7000 olmak üzere toplam 15874 akçe öşür tahsil edilmiş iken, 1563'te Güvercinlik'ten 7912, Tekak'tan 2931, Kargılık'tan ise 4216, toplam 15059 akçe öşür alınmıştır. Buna göre pamuk üretiminde belirgin bir artış veya eksilmenin olmadığı anlaşılmaktadır.

Tahrir defterlerine öşr-i simsim veya resm-i simsim olarak yazılan susamın, 1526'da yılında sadece Kargılık Nâhiyesinde üretimi yapılmış ve bu üretimden 8414 akçe öşür alınmıştır. 1563'te ise kazâ dahilindeki Güvercinlik, Kargılık ve Tekak nâhiyelerinde çok az ziraatı yapılarak toplam 444 akçe öşür alınmıştır⁴². Bu durumda bölgedeki susam üretiminde çok büyük bir düşüş olduğu görülmektedir. Bu düşüşün sebepleri hakkında bilgiye sahip olmamakla birlikte, ürünün kar sağlamaması veya üretim şartlarının müsait olmaması akla gelen ihtimallerdendir.

⁴² Susam üretiminin 1563'te nâhiyelere göre dağılımı şu şekilde olmuştur. Güvercinlik 10, Tekak 104 ve Kargılık 330 akçe.

Kazâdaki meyve sebze üretimi ve bağcılık, her iki tarihte de yapılmakta olup, alınan vergiler bazen öşr-i bostan, resm-i bostan, öşr-i piyaz, resm-i piyaz şeklinde ayrı ayrı yazılırken bazen de resm-i bostan ve piyaz, öşr-i eşcar-ı cevz, öşr-i meyve ve cevz olarak birlikte kaydedilmiştir. Bağcılıktan alınan vergi 1526'da öşr-i bağ, 1563'te ise harac-ı bağat olarak kaydedilmiştir.

Tablo VII: Meyve ve Sebze Üretiminin Nâhiyelere Göre Dağılımı (1526-1563)

Nahiyeler	1526				1563		
	Öşr-i bostan	Öşr-i piyaz	Eşcar	Ö. bağ	R.bostan ve piyaz	Ö.Eşcâr-ı meyve cevz	Harac-ı bağat
Güvercinlik	385	70	35	0	1570	793	501
Tekak	0	50	100	10	308	348	860
Kargılık	150	25	150	100	0	45	100
Toplam	535	145	285	110	1878	1186	1461

Meyve, sebze, bostan ve bağcılıktan alınan öşür miktarı 1526'da toplam 1075 akçe iken, 1563'te miktar % 320'lik bir artışla 4524 akçeye çıkmıştır.

Çeltik üretimi, nâhiye genelinde her iki tarihte de önemli bir yere sahiptir. Dulkadirliler, Osmanlı yönetimi altına girmeden önce de çeltik üretimi ile uğraşmışlar, Osmanlı idâresi altında da bu uğraşlarına devam etmişlerdir⁴³. Osmanlı Devleti çeltik üretimi üzerine hassasiyetle eğilmekte, ürün kalitesini düşürmemek için tohumu bizzat kendisi vermektedir. Çeltik üretiminin zor olmasından dolayı Osmanlı Devleti, bazı vergi muafiyetleri de⁴⁴ getirmiştir⁴⁵.

⁴³ Halil İnalçık, "Rice Cultivation and the *Çeltükci-Re'âyâ* System in the Ottoman Empire", *TURCICA*, S.14, Paris 1982, s.104.

⁴⁴ ...ve enhâr-ı mezbureye hizmet eden kimesneler hizmetleri mukâbelesinde avâriz-ı divâniyyeden ve tekâlîf-i örfiyyeden ve resm-i hânedan ve resm-i ganemden muâf ve müsellemler olalar deyû fermân olunmağın... Ahmet Akgündüz, "Uzeyr Sancağı Kanunnâmesi", *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukûkî Tahlilleri, VII*, İstanbul 1994, s. 211.

1526 yılında Bengilü⁴⁶ ve Çağırğan⁴⁷ nehirlerinde 13 kıtada ve 108 nefer kürekçi ile yapılan çeltik üretiminin Güvercinlik Nâhiyesi'nde toplam 113758 akçe öşür ile önemli bir yerinin olduğu⁴⁸, 1563'te de bir önceki tarihe göre önemli bir düşüş olmasına rağmen kazânın önemli gelir kaynaklarından birisini hâlâ bu ürünün oluşturduğu görülür. Kazâ genelindeki Ocakcı, Donuzluk, Delmece, Büker, Göynücek ve Bademlüce nehirlerinde ziraati yapılan ve 21.5 kantarlık tohum ekilen çeltik nehirlerinden 23699 akçe öşür alınmıştır.

C- Hayvancılık ve Arıcılık

Küçükbaş hayvanlardan alınan vergiye *resm-i ganem* veya *âdet-i ağnâm* denilir. Bu vergi koyun veya keçi yavruladıktan sonra Nisan veya Mayıs aylarında alınır ve kuzulu koyun kuzusu ile beraber sayılır⁴⁹. Güvercinlik Kazâsı'nda *resm-i ganem*, iki koyuna bir akçe ve bir kuzulu koyuna bir akçe şeklinde alınmaktadır⁵⁰. 1526'da Güvercinlik ve diğer nâhiyelerden *resm-i ganem*'den 15475 akçe alınırken, 1563'te ise büyük bir düşüş meydana gelmiş ve 2630 akçe ancak toplanmıştır. *Ganem* vergisinin bu kadar düşmesinde 1526'da geçim kaynakları tamamen hayvancılık olan yöre insanının yerleşik hayata geçmesi ve buna mukabil hayvancılığı büyük oranda bırakarak tarımla uğraşmayı tercih etmesi etkili olmuştur diyebiliriz. Hayvancılıkla ilgili diğer vergiler ise *resm-i yaylak*, *ağıl*, *kışlak*, *yatak* ve *koru*'dur. Bütün bu vergi gruplarından 1526'da 675, 1563'te ise 4910 akçe vergi toplanmıştır. Bu vergilerin bir önceki tahrire göre artması, kaza sınırlarına dışardan gelen sürü sayısının artmasıyla izah edilebilir. Hayvancılıktan alınan *resm-i ganem* vergisinden kazâda ne kadar küçükbaş hayvan olduğu da öğrenilebilir. Tablo VIII'de de görüldüğü gibi, Güvercinlik'te 1526 yılında 30950 olan hayvan sayısı, 1563'te 5260'a düşer.

---

⁴⁵ Şinasi Altundağ, "Osmanlı İmparatorluğunun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma", *AÜ DTCFD V/2*, Ankara 1947, s.193; Zeki Arıkan, "XV-XVI. Yüzyıllarda Anadolu'da Çeltik Üretimi", *V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Tebliğler*, (İstanbul 21-25 Ağustos 1989) Ankara 1990, s.477-481, Feridun Emecen, "Çeltik", *DİA, VIII*, İstanbul 1993, s.265-266; Y. Kurt, "Adana Üzerine Bir Araştırma", s.199-200.

⁴⁶ BA TD 998, s.419.

⁴⁷ BA TD 998, s.421.

⁴⁸ BA TD 998, s.421.

⁴⁹ Hadiye Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu Arazi Kanunları*, Ankara 1963, s.6; Feridun Emecen, "Ağnam Resmi", *DİA, I*, İstanbul 1988, s.478.

⁵⁰ A. Akgündüz, "Maraş Sancağı Kanunnâmesi", *Kanunlar, VII*, s.174.

Tablo VIII: Güvercinlik Kazâsı'nda Hayvancılık ve Arıcılıktan Alınan Vergiler (1526-1563)

Nâhiyeler	1526			1563		
	Âdet-i ağnam	Koyun sayısı	RYAKYKÇ	Âdet-i ağnam	Koyun sayısı	RYDYOÇK
Güvercinlik	9725	19450	175	1850	3700	4167
Tekak	1150	2300	-	240	480	313
Kargılık	4600	9200	500	540	1080	430
TOPLAM	15475	30950	675	2630	5260	4910

RYAKYKÇ: Resm-i yaylak-ağıl-kışlak-yatak-çayır-koru,

RYDYOÇK: Resm-i yatak-duhan-yaylak-otlak-çayır-koru.

Kazâda hayvancılıkla ilgili faaliyetlerden bir diğ er çeşidi ise arıcılıktır. Tahrir defterlerine *öş r-i kovan*, *resm-i kovan* veya *resm-i kevvâre* olarak kaydedilen bu vergiden 1526'da 1277, 1563'te ise 2126 akçe öşür alınmıştır.

Tablo IX: Maraş Kazâsı'nda Arıcılıktan Alınan Vergiler (1526-1563)

Nâhiyeler	Resm-i Kovan	Resm-i Kivâre
Güvercinlik	382	1540
Tekak	500	340
Kargılık	395	246
TOPLAM	1277	2126

Hayvancılıkla ilgili alınan vergilere bakıld ığı zaman 1526'da alınan vergi miktarının 1563'te büyük bir düşüş içinde oldu ğ u görülür. Bu düşüş'te kazâ genelindeki aşiretlerin yerleşik hayata geçmelerinin etkili oldu ğ u düşünülmektedir.

D- Reâyâdan Alınan Vergiler

Timar sisteminin uygulandığı yerlerde çift veya çiftlik tasarruf eden çiftçiden yılda bir defa nakit olarak çift resmi alınmaktadır. Eğer reâyânın tasarruf ettiği toprak çiftin yarısı kadar ise *nim çift* yazılır, böylece çift için belirlenen verginin yarısını öderdi⁵¹. Yarım çiftten az yer tasarruf edenler dönüm resmi, hiç toprak tasarruf etmeyen veya nim çiftten az yer tasarruf eden reâyâyâya bennak denir ve bunlardan bennak resmi alınır⁵². Maraş Sancağı'nda resm-i çiftten 50, nim çiftten 25 , bennakten 14, mücerreden 6 akçe vergi alınmıştır. Çift resmi olarak Güvercinlik'ten toplam 1526'da 11821 akçe, 1563'te ise 21521 akçe alınmıştır. 1563'te alınan çift resminin 15526 akçesi resm-i çift ve dönüm diye birlikte, 5995 akçesi ise resm-i dönüm olarak yazılmıştır. 1526 tahririnde kaydedilmeyen bennak ve mücerred resminden 1563'te kazâ genelinde, bennakten 11354 akçe, mücerreden ise 4050 akçe toplanmıştır.

Tablo X: 1563 Yılında Çift, Nim Çift, Bennâk ve Mücerredlerin Dağılımı

Nâhiyeler	Ç.	NÇ.	RÇD.	B.	RB	M.	RM
Güvercinlik	5	242	12426	518	7252	385	2310
Tekak	-	74	4270	94	1316	77	462
Kargılık	1	71	4825	199	2786	213	1278
TOPLAM	6	387	21521	811	11354	675	4050

Ç:çift, NÇ: nim çift, RÇD:resm-i çift-dönüm, B:bennâk, RB: resm-i bennâk, M:mücerred, RM: resm-i mücerred.

E- Diğer Vergiler

Yukarıda toplanan vergilerin dışında Güvercinlik Kazâsı'nda değişik isimler altında toplanan birtakım vergiler daha bulunmaktadır. Bunların bir

⁵¹ Ö.L. Barkan, "Çiftlik", *İA, III*, İstanbul 1993, s.392; H. İnalçık, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996, s.32-41.

⁵² Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler", *AÜ DTCFD*, S.V, Ankara 1947, s.491.

kısmı sanayi faaliyetlerinden, bir kısmı pazar ve esnaftan, bir kısmı da değişik kalemlerden alınmıştır.

Bâd-ı Hevâ grubu olarak da adlandırılan, arûs, yava, deştânî ve tapu resminden 1563'te Güvercinlik Nâhiyesin'den 10900, Tekak Nâhiyesi'nden 2816 ve Kargılık Nâhiyesi'nden ise 4836 olmak üzere kazâ genelinden toplam 18552 akçe toplanmıştır.

Resm-i asiyâb değirmen resmi demektir ve değirmen, yıl içerisinde çalıştığı her ay için 5 akçe üzerinden, yıl boyu çalışandan 60, 6 ay çalışandan 30 ve 3 ay çalışınan değirmenden 15 akçe alınır⁵³. 1526'da değirmen resminden 995 akçe tahsilat yapılırken, 1563'te ise 1740 akçe olmuştur.

Kazâ genelindeki sanayi ve ticari faaliyetler 1526 yılında oldukça az iken, 1563'te bu tür faaliyetlerin arttığı görülmektedir. Buna göre 1526'da sadece pazar kaydına rastlanırken, 1563'te ise pazar, kassablık, boyacılık, kassarlık⁵⁴ ve debbağlık (dericilik) faaliyetlerinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Bâc-ı bazar'dan alınan vergi 1526'da 2000 akçe, 1563'te ise bâc-ı bazar, bâc-ı râh ve ihtisâb'dan toplam 14000 akçe alınmıştır. Boyahâneler; kumaşların boyandığı, ipliklerin ve dericilik sektöründeki ürünlerin renklendirildiği işletmelerdir. 1563'te boyahâne mukâtaasından 7379, hayvanların derilerinin işlendiği debbağhânedan 1000, kassârândan 1623, kassâbândan 500, hakk-ı âb'dan⁵⁵ 8349 ve mülk'lerden 50 akçe vergi alınmıştır. 1526'da hakk-ı âb'dan 3444, mülk'lerden 150 ve arsa'dan ise 200 akçe gelir elde edilmiştir.

---

⁵³ Mustafa Sûdi, *Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)*, (Yayına Hazırlayan: M. A. Ünal), Isparta 1996, s.132; A. Akgündüz, "Celâl-zâde Kanunnâmesi II", *Kanunlar*, VII, s.291.

⁵⁴ Anlam olarak bez ağartıcı, çırpıcı, leke çıkarıcı olan kassarlıkla ilgili Maraş Sancak Kanunnâmesinde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ama bu verginin 1526 tarihli Musul Livası Kanunnâmesinde olduğunu görmekteyiz. Kasarlıkla ilgili kanunnâme maddesi şu şukildedir: "...Bundan evvel bir kaftanlık bezden altı mankur alınurmuş, bir mankur ve sülüs beğlik için, mâ'adâsı kendünün ücreti imiş. Hâliyâ beğliğe alınan bir mankur ve sülüs bid'at olmağın ref olundu. Ve dülbendden bir buçuk akçe alınurmuş ...", Ahmet Akgündüz, "Musul Sancağı Kanunnâmesi", *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukûki Tahlilleri*, V, İstanbul 1992, s.207-208.

⁵⁵ Su anlamına gelen âb'dan, Hakk-ı âb başlığı altında vergi alınmıştır. Ama bu vergi kaleminin ne için, ne oranda ve kimden, nereye alındığı ile ilgili gerek Alaüddeve Bey, gerekse Maraş Sancak Kanunnâmesinde ve diğer genel ve sancak kanunnâmelerinde açıklayıcı herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Bu vergi kalemi muhtemelen eski Dulkadirli Beyliği döneminden kalan bir vergidir.

Tablo XI: Güvercinlik Kazâsı'ndaki Vergi Toplamları 1526-1563

	1526		1563	
Verginin Adı	Vergi Toplamı	%	Vergi Toplamı	%
Öşr-i gallât	136742	43.58	195205	54.53
Öşr-i erzen	1852	0.59	19247	5.4
Öşr-i penbe	15874	5.05	15059	4.2
Öşr-i simsim	8414	2.68	444	0.12
Öşr-i meyve, bostan, bağ vb.	1075	0.34	4525	1.26
Öşr-i çeltik	113758	36.25	23699	6.7
Âdet-i ağnâm	15475	4.93	2630	0.7
Resm-i yaylak-kışlak-ağıl-yatak	675	0.21	4910	1.37
Resm-i kovan	1277	0.40	2126	0.6
Resm-i çift	11821	3.76	21521	6
Resm-i bennak	-	-	11354	3.17
Resm-i mücerred	-	-	4050	1.13
Resm-i asiyâb	995	0.31	1740	0.5
Bâd-ı hevâ (arus-yava vs.)	-	-	18552	5.2
Bâc-ı bâzâr ve ihtisâb	2000	0.63	14000	3.9
Kıst-ı Boyahâne	-	-	7379	2
Kıst-ı Kassârân	-	-	1623	0.45
Kıst-ı Kassâbân	-	-	500	0.1
Kıst-ı debbâğân	-	-	1000	0.27
Hakk-ı âb	3444	1.09	8349	2.33
Mülk	150	0.04	50	0.01
Arsa	200	0.06	0	
TOPLAM	313752	100	357963	100

F- Vakıflar ve Vakıf Eserleri

Vakıf, Türk-İslam memleketlerinin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatında VIII. asrın ortalarından XIX. asrın ortalarına kadar önemini koruyan dinî, hukukî ve sosyal bir müessesedir⁵⁶. Vakıf sistemi sayesinde Türk-İslam devletleri, şehirlerdeki ve diğer yerleşim birimlerindeki toplumun ihtiyacı olan sosyal ve kültürel müesseseleri, kendilerine büyük bir külfet getirmeden büyük oranda karşılamışlardır. Bu sistem, şehirlerin kuruluş gelişmesinde mamur hale gelmesinde çok önemli fonksiyonlar icra etmiştir.

Güvercinlik Kazâsı'nda bulunan vakıflar ve vakıf eserleri ile ilgili elimizde teferruatlı bir vakıf defteri yoktur. Bundan dolayı, ancak 1563 tarihli tahrir defterinde yer alan bazı bilgilerden faydalanarak, kazâ genelinde hangi kültürel ve dinî eserlerin var olduğunu öğrenebilmekteyiz. Adı geçen tarihte, Güvercinlik Kazâsı'nda, Ergeni⁵⁷ ve Gümüşin⁵⁸ köylerinde bulunan iki cami, nerede olduğu tam olarak bilinmeyen Ali Ağa⁵⁹ Buk'ası⁶⁰, Til Güvercinlik köyünde veya civarında olması muhtemel olan Sultan Ahmed Beğ Zâviyesi⁶¹, Tut Alanı köyündeki zâviye⁶² ve Arslanlu Hanı⁶³ bulunmaktadır. Ne yazık ki, bu eserler ile ilgili tahrir defterinde ayrıntılı bilgi bulunmamakta, ancak bunların isimleri, hangi gelirler ile nerelerin vakfedildiği yer almaktadır.

---

⁵⁶ Vakfın mahiyeti ve kökeni hakkında daha geniş bilgi için bakınız: Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesinin Hukukî Mahiyeti ve Tarihî Tekâmülü", *Vakıflar Dergisi*, II, Ankara 1942, s.1-32; Bahaeddin Yediyıldız "Vakıf", *İA, XII*, Ankara 1993, s.153-172; Bahaeddin Yediyıldız, "Türk Kültür Sistemi İçerisinde Vakfın Yeri", *Vakıflar Dergisi*, XX, Ankara 1988, s.403-408; Nazif Öztürk, *Türk Yenileşme Tarihi Çerçevesinde Vakıf Müessesesi*, Ankara 1995, s.19 vd.

⁵⁷ Yinanç- Elibüyük, *Maraş I*, s.324, 349.

⁵⁸ Yinanç- Elibüyük, *Maraş I*, s.377.

⁵⁹ Ali Ağa, Alaüddevle Bey'in önde gelen emirlerinden biri olup, Til Duman köyünün ½ öşür geliri buraya vakfedildiği için, buk'anın da burada olması ihtimal dahilindedir. Yinanç- Elibüyük, *Maraş I*, s.XXXIV, 314, 349, 354.

⁶⁰ Buk'a: İslam ülkelerinde zâviye, türbe ve özellikle eğitim amacıyla kullanılan müesseselere buk'a denilmekte ve buk'alar genellikle medrese ile sibyan mektebi arasındaki bir eğitim kurumunu ifade etmektedir. Anadolu'da bu tür kurumlara daha çok Antep, Maraş, Suriye, Filistin ve Mısır taraflarında rastlanmaktadır. Mehmet İpşirli, "Buk'a", *DİA, VI*, İstanbul 1992, s.386-387; Yinanç- Elibüyük, *Maraş I*, s.349.

⁶¹ Yinanç- Elibüyük, *Maraş I*, s.308.

⁶² Yinanç- Elibüyük, *Maraş I*, s.349.

⁶³ Yinanç- Elibüyük, *Maraş I*, s.325.

Sonuç

Bütün bu bilgilerin ışığında, 1526 ve 1563 tarihli mufassal ve icmal defterlerin incelenip değerlendirilmesi sonucu, Güvercinlik Kazâsı nüfusunun tamamen Türklerle meskûn olduğu anlaşılmaktadır. 1526 yılında nüfus büyük oranda konar-göçer hayatı yaşayan aşiretlerden oluşurken, 1563'te bu aşiretler önemli ölçüde yerleşik hayata geçmiş ve kazâ genelindeki köylere yerleşmiştir.

Güvercinlik Kazâsı'nın Güvercinlik, Tekak ve Kargılık adlı üç nâhiyesi bulunmakta ve bu nâhiyelerde 1526'da toplam 58 olan köy sayısının 1563'te %31'lik bir artışla 76'ya çıktığı ve bu köylerde 1526'da 196, 1563'te 2247 nefer yaşadığı ve toplam nefer sayısı içerisinde gayr-i müslim nüfusun olmadığı görülmektedir. 1526'daki nefer sayısına göre 1563'te nefer sayısının böyle büyük oranda artmasının en büyük sebebi, 1526'da kazâ genelinde adı geçen köyleri kışlak olarak kullanan Dulkadirli Ulus'una mensup aşiretlerin konar-göçer hayat tarzlarını bırakarak 1563'te yerleşik hayatı benimsemeleridir.

Kazâda geçim 1526'da % 97.5, 1563'te ise %84.5 oranında tarım ve hayvancılığa dayanmaktadır. Hayvancılığın 1526'da %5.5 olan oranı 1563'te %2.5'e düşerken sanayi ve ticârî faaliyetlerin 1526'da %1 olan oranı 1563'te yaklaşık %7.5'e çıkmıştır. Tarım ve hayvancılıktan vazgeçenlerin, geçim kapısı olarak kendilerini sanayi-ticârî faaliyetlerine yönelttiği söylenebilir.

Sosyal ve kültürel yapı olarak kazâ genelinde 2 cami, 1 buk'a, 2 zâviye ve 1 han bulunmaktadır.

XVI. YÜZYILDA PAZARCİK (1526-1563)*

İbrahim SOLAK**

Giriş

XVI. asırda Maraş Kazâsı'na bağlı nâhiyelerden birisi olan Pazarcık, tarihi süreç içerisinde sosyal, iktisâdî ve kültürel yönden gelişerek bugün Anadolu'nun küçük bir şehri görünümünü almıştır. Pazarcık, bugün Kahramanmaraş'ın doğusunda, şehir merkezine yaklaşık 50 km uzaklıkta Adıyaman yolu üzerinde bir ilçedir. Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan ve Maraş Sancağı'na ait 1526 yılı tahrir defteri ve yine aynı sancağın Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime arşivindeki 1563 tarihli tahrir defteri araştırmamızın temel kaynaklarıdır.

A- Nüfus Ve Yerleşme

Tahrir Defterlerindeki kayıtlardan herhangi bir bölgenin nüfus yapısını ve yerleşim durumunu öğrenmek mümkündür. Bu defterlere kaydedilen nüfus bugünkü kullanılan anlamdaki nüfus olmayıp, timar sisteminin uygulandığı bölgelerdeki vergiye esas olan nüfustur. Tahrir defterlerine evli ve bekar vergi mükellefi erkeklerle birlikte, hastalık, din hizmeti, yaşlılık vb. sebeplerden ötürü vergi vermekten muaf tutulan şahıs ve gruplar da yazılmıştır. Bu defterlere kadınlar, kızlar, bülüğ çağına gelmemiş erkek çocuklar yazılmadığı gibi, bir hanenin ortalama kaç kişiden oluştuğu da belli değildir¹.

Maraş Sancağı'na ait 1526 ve 1563 tarihli tahrir defterlerinde Pazarcık, Maraş Kazâsı'na bağlı bir nâhiyedir. Köy ve mezraa sayısı bakımından Pazarcık, Maraş Kazâsı'nın büyük nâhiyelerinden birisidir. Tablo 1'de de görüleceği gibi nâhiyeye 1526 yılında 37 köy bağlı iken, 1563'te bağlı köy sayısı 50 olmuştur². Tahrir defterlerinde yapılan

---

* Bu makale, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Konya 2003, Sayı 10, s. 5-16'da yayımlanmıştır.

** Yard. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, S.X, İstanbul, 1953, s.1-26, Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.32, İstanbul 1979, s.331-348.

incelemede Pazarcık adıyla bir nâhiye merkezinin, yani “nefs”inin olmadığı görülmüştür. Pazarcık ve çevresinde bulunan köy ve mezraalar bir idari üniteye toplanarak nâhiye oluşturulmuştur. 1526’da tahrir işlemi Taş Biçme³, 1563’te ise Bağdin-i Sagir köyünden başlatılmıştır. Bu köylerin, adı geçen tarihlerde nâhiye merkezi olarak kullanılmaları ihtimal dahilindedir.

Tablo 1: Pazarcık Nâhiyesine Bağlı Köyler ve Vergi Nüfusları

Pazarcık Nâhiyesi		1526		1563
No	Köyler	Hâne	Mücerred	Nefer
	Adaca	2	-	21
	Armudar	21	5	91
	Ayas Çay	0	-	4
	Ayn Sincik	-	-	14
	Bağdin-i Kebir	45	13	134
	Bağdin-i Sagir	24	9	110
	Bağlu Kara Öyük	-	-	31
	Belkıs, Burc-ı Belkıs	0	-	116
	Bir Ağıl?	-	-	7
	Buldacı	0	-	0
	Butuyun?	4	-	-
	Camus Pınarı	-	-	14
	Çiçek	24	10	48
	Çiftlik (Yaka Çiftlik)	0	-	51
	Dehliz	0	-	-

² Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maraş Sancağı Tahrir Defteri (=BA TD) 402, s.871-890; BA TD 998, s.430-431; Refet Yinanç- Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defterleri*, (=Maraş I), C.1, Ankara 1989, s.197-233.

³ BA TD 402, s.871, BA TD 998, s.430, R. Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s.123.

Derbend Ağzı nâm-ı diğer Köpeklü	0	-	37
Dil Öyük (Dibek Öyüğü)	0	9	96
Dilir	-	-	16
Evri?	2	-	-
Eklen	14	-	24
Feracı	0	-	-
Gercayin	-	-	56
Göçebe	-	-	12
Gökçe Pınar	0	-	-
Göynük Depe	-	-	5
Harfuşcuk	1	-	-
Haydar Öyüğü	0	-	-
Helvayin	0	-	0
Kaba Ağaç	0	-	40
Kafir Viranı	-	-	13
Kara Çorun	0	-	0
Kara Öyük	0	-	-
Karaca Davud	0	-	23
Kenehor	-	-	43
Kesib Deyri	0	-	11
Ketekoz	0	-	-
Kırkısa nâm-ı diğer Bürtan	-	-	54
Kız Ağıl	0	-	-
Kız Hisarı nâm-ı diğer Portan	13	5	-
Kızıl Bük	3	-	45
Kirni	7	-	19

Küredî Kuyusu	0	-	26
Mazman Dede	-	-	17
Mezraa-i Kırkısa	-	-	8
Mizmen (Mizmiz)	0	-	24
Naib Deyri	0	-	61
Orta Kara Öyük nâm-ı diğer Orta Pınar	5	-	23
Özi	-	-	46
Pazarcık Öyüğü nâm-ı diğer Süphan Deyri	-	-	19
Sarmud	9	5	-
Saylıca	-	-	9
Sürme?	-	-	38
Şeyhler	0	-	100
Tarmık	-	-	26
Taş Biçme	14	6	75
Tolhum	-	-	49
Uzun Kuyu	-	-	74
Yaka Buldacı	-	-	49
Yassıca Pazarcık	-	-	0
Yazı Buldacı	-	-	15
Yazı Çiftlik	-	-	22
TOPLAM	186	62	1816

Tablo 1’de de görüldüğü gibi Pazarcık Nâhiyesi’nin köy sayısı 1526 yılına göre 1563’te % 35 artmıştır. Her iki tarihte de ortak olan köy sayısı 25 iken, 1526’da kaydı bulunan köylerin 12’sine 1563 yılında rastlanmamıştır. Bu köyler muhtemelen ya terk edildiler ya da başka bir köyle birleştiler. Diğer taraftan bazı köylerin kaydına 1563’te ilk defa

rastlanmaktadır. Bu köylerin sayısı 27 olup, bunlardan 8'i (Ayn Semek-Ayn Sincik, Pazarcık Öyüğü, Camus Pınarı, Eken-Eklen, Göynük Depe, Kafir Viranı, Saylıca ve Yassıca Pazarcık) 1526'da mezraa idi. Nâhiyeye bağlı köylerden bazılarının içerisinde nüfus kaydı bulunmamaktadır. İçerisinde nüfus bulunmayan köyler 1526'da 21 iken, bu sayı 1563'te 4'e inmiştir. Nüfusu kaydedilmeyen köyleri konar-göçer cemaatler tasarruf etmektedirler. Dulkadirli Ulusuna⁴ bağlı bu cemaatler, tasarruf ettikleri köyleri yazın ziraat sahası, kışın ise kışlak olarak kullanmaktadırlar.

Tablo 2: Pazarcık Nâhiyesi'ne Bağlı Köyleri Tasarruf Eden Cemaatler⁵

1526			1563		
Köy	Cemaat	T.T	Köy	Cemaat	T.T.
Adaca	Yörük	KZ	Adaca	Dönelü	KZ
Ayas Çay	Kara Hamzalı	K	Ademlü	Ademlü	KZ
Bağdin-i Kebir	Yörük	Z	Ayn Sincik	Ovacılı	Z
Bağdin-i Sagir	Yörük	Z	Bağlu Kara Öyük	Musa Fakihlü	Z
Belkıs	Eymirlü	KZ	Belkıs maa Burc-ı Belkıs	Elçi	Z
Buldacı	Dokuz	KZ	Buldacı	Ağce Koyunlu	Z
Dehliz	Ali Kethüdâ/ Bulanıklı	Z	Derbend Ağzı nd. Köpeklü	Köpeklü	Z
Derbend Ağzı nd.	Elçi	KZ	Dilir	Bulanıklı	KZ

⁴ Maraş Sancağı ve çevresinde yaşayan Dulkadirli Türkmenleri ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Dr. İbrahim Solak, "XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri", *S.Ü. Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.12, Konya 2002, s.109-154.

⁵ BA TD 402, s.871-890, R.Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s.198-231.

Göbekli					
Dil Öyük	Osman Dedelü	KZ	Eklen	Kara Ekinciler	Z
Eklen	Evcı	Z	Eymirlü	Eymirlü	Z
Evri	Küşne- Çağırğanlu	Z	Gercayin	Kara Hasanlu	Z
Feracı	Rebilü	Z	Göçebe	Düskilü?	Z
Gökçe Pınar	Yörük	Z	Helvayin	Eymirlü	KZ
Haydar Öyüğü	Cerid	KZ	Kaba Ağaç	Sakalu	Z
Helvayin	Eymirlü	KZ	Kara Çorun	Eymirlü	Z
Kaba Ağaç	Anamaslu	KZ	Kenehor	Bulanıklı	KZ
Kara çorun	Emirşelü /Eymirlü	Z	Kesib Deyri	Kızılcıklı	Z
Kara Öyük	Bağlu/Dokuz	Z	Kırkısa nd. Burtan	Demrek	Z
Karaca Davud	Eymirlü	Z	Kızıl Bük	Kara Hasanlu	KZ
Kesib Deyri	Eymirlü	KZ	Kirni	Kızıllı	Z
Ketekoz	Ali Kethüdâ/ Bulanıklı	KZ	Küredi Kuyusu	Bulanıklı	Z
Kız Ağıl	Eymirlü	KZ	Mazman Dede	Yuvalı	Z
Kızıl Bük	Osman Dedelü	K	Mezraa-i Kırkısa	Demrek	Z
Kirni	Karacalı	Z	Mizmez	Kızıllı	KZ
Küredi Kuyusu	Ali Kethüdâ/ Bulanıklı	KZ	Naib Deyri	Eymirlü	KZ
Mizmen	Kızıllı	KZ	Orta Kara Öyük nd. Orta Pınar	Kara Ekinciler	Z

Naib Deyri	Eymirlü	KZ	Özi	Küşne	KZ
Orta Pınar	İshakoğlu/ Avşar	Z	Pazarcık Öyüğü nd. Sübhan Deyri	Kızıklı	KZ
Şeyhler	AliKethüdâ/ Bulanıklı	Z	Saylıca	Kızıklı	Z
			Sürme	Göce Hacılı	KZ
			Şeyhler	Bulanıklı	KZ
			Tarmık	Evcı	Z
			Tolhum	Küşne	Z
			Uzun Kuyu	Demrek	KZ
			Yaka Buldacı	Ağce Atlu	Z
			Yaslıca Pazarcık	Osman Dedelü	Z
			Yazı Buldacı	Eymirlü	Z
			Yazı Çiftlik	Kara Hamzalı	Z
			Yer Ağıl	Adillü	

nd: nâm-ı diğer, K:Kışlak, Z:Ziraat, KZ:Kışlak-Ziraat

Tablo 2’de görüldüğü gibi her iki tahrirde de köylerin büyük bir kısmı (1526’da 29, 1563’te 40 köy) bölgede yaşayan cemaatler tarafından kışlak ve ziraat sahası olarak kullanılmaktadır. 1526 yılında cemaatlerin tasarrufunda olan köylerden 8’inde nüfus bulunurken⁶, 22’sinde nüfus bulunmamaktadır. 1563’te ise cemaatlerin tasarrufunda olan köylere, bu cemaatlerin yerleştiği görülmektedir. Bu tarihte sadece dört köyde nüfus kaydı olmayıp, bu köyler de cemaatler tarafından ziraat sahası olarak kullanılmaktadır.

⁶ İçerisinde nüfus olan köyler: Adaca, Bağdin-i Kebir ve Sagir, Dil Öyük, Evri, Eklen, Kızıl Bük ve Kirni’dir.

Tahrir defterlerindeki vergiye esas olan nüfusun günümüzde neye tekabül edebileceğini bulabilmek için tarihçiler bu defterlerdeki hânenin ortalama kaç kişiden oluşacağı hakkında farklı katsayılar kullanmışlardır. Bunlardan en kabul görüleni Barkan'ın kullandığı 5 katsayısıdır. Buna göre herhangi bir tahrir defterindeki verilerden hareketle bir yerleşim biriminin tahmini toplam nüfusu hesaplanırken **hâne X 5 + mücerred** formülü kullanılmaktadır. Bu formülün üzerine muaflar da ilave edilmek suretiyle tahmini toplam nüfus hesaplanabilmektedir.

Pazarcık Nâhiyesi köylerinde bulunan toplam vergi nüfusu 1526'da 186 hâne ve 62 mücerreddir⁷. Nâhiyede 54 hâne de muaf⁸ zümre kayıtlıdır. 1563'te ise vergi nüfusu 1820 nefer, muaflar⁹ ise 154 neferdir. Nâhiyenin tahmini toplam nüfusu 1526'da 1262 kişi iken, bu sayının 1563'te 6968 kişiye ulaştığı görülür¹⁰. İki tarih arasındaki nüfusun büyük oranda farklı olmasındaki en büyük sebep, 1526 yılında nâhiyenin köylerini kışlak olarak kullanan ve henüz yerleşik hayata geçmeyen cemaatlerin çoğunun 1563 yılında daha önce tasarruf ettikleri köylerde yerleşik hayata geçmesidir. Her iki tahrir döneminde de toplam nüfus içerisinde gayri müslim unsur bulunmayıp, nüfusun tamamı müslümanlardan oluşmaktadır.

B-Üretimi Yapılan Tarım Ürünleri Ve Bunlardan Alınan Vergiler

Hububat her iki tarihte de nâhiyenin bütün köylerinde en çok üretimi yapılan üründür. Bu ürün 1526 tarihinde öşr-i gallat başlığı altında hinta, şair, gavers ve nohud şeklinde birlikte verilirken¹¹, 1563'te ise hinta ve şair¹² olarak ayrı ayrı verilmiştir. Hububat cinsi ürünler 1526'da müd¹³,

⁷ Mücerred:evli olmayan, ergenlik çağına gelmiş iş yapabilen bekar erkek çocuk.

⁸ Muaflar, imam, kethüdâ ve Zaviyedârlardan oluşmaktadır.

⁹ Muaflar; sipahi-sipahizâde, divane, kethüdâ, a'ma, imam, pîr-i fâni, malul, muhassıl, müderris, merdan-ı kale, zaviyedâr, ümera ve muaf'tan oluşmaktadır.

¹⁰ Tahrir defterlerindeki toplam nüfus hesaplamalarında kullanılan bir diğer yol nefer sayısını 3-4 ile çarpmaktır. Maraş Kazâsı ve bağlı nâhiyeleri için nefer katsayısını 3.53 olarak aldık, daha geniş bilgi için bakınız, İbrahim Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazâsı*, (Basılmamış Doktora Tezi), S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002, s.30, (Tahrir defterlerindeki nefer katsayısı ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Huricihan İslamoğlu İnan, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991, s.61; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s.42).

¹¹ BA TD 402, s.871-890.

¹² R.Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s.123-143.

1563'te ise kile ile ölçülmüştür. Tahrir kıymeti 1526 tarihinde müd başına 128, kile başına 6.4 akçe, 1563'te ise buğday 10, arpa ise 7 akçedir¹⁴. Nâhiyeden alınan öşür miktarı 1526'da 79961 akçe, üretimin ise 624 müd, 12493 kile olduğu görülmektedir. Bu rakam nâhiye genelindeki toplam üretimden 1/8 oranında alınan öşür miktarıdır. Öşür miktarını 8 ile çarparsak nâhiyedeki toplam üretimi bulabiliriz. Bu hesap sonucunda toplam üretim miktarı 99951 kile, yani 2.558.566 kg'dır. 1563'te ise nâhiyenin buğday öşrü 119757 akçe, üretimi 11975 kile, asıl üretimi ise 95800 kile 2.452.480 kg, arpa öşrü 60342 akçe, 8620 kile, asıl üretimin 68962 kile 1.765.434 kg olarak gerçekleşir.

Pazarcıkta pamuk üretiminin de hububattan sonra önemli bir yeri vardır. Pamuk için tahrir defterlerinde öşür-i penbe ve resm-i penbe tabirleri kullanılır. Bu ürün genelde kantar ile ölçülürken, bazen men ile de ölçülmüştür. Maraş Kazâsı ve bağlı nâhiyeler için men cinsinden verilen miktarların kantar karşılığı yaklaşık 1 kantar = 9 men olarak bulunmuştur¹⁵. Tahrir defterlerindeki verilerden Pazarcıkta pamuktan 1526 yılında 8165, 1563'te ise 10501 akçe öşür alınmıştır. 1526'da 1 kantar pamuk 500 akçe, 1563'te ise 1 men 7.2 akçedir¹⁶. Buna göre 1526'da üretilen toplam pamuk miktarı 7368 kg iken, 1563'te 70006 kg olmuştur. İki tarih arasında yaklaşık 8 kat artış olduğu görülmektedir. Bu artışın sebepleri arasında; nâhiyenin daha önce köylerinin birçoğunun sadece kışlak olarak kullanılması, 1563'e gelindiğinde ise bu köyleri kışlak olarak kullanan Dulkadirli Ulusuna bağlı ve konar-göçer hayatı yaşayan Türkmen cemaatlerin bu köylere yerleşerek tahıl haricindeki ürünlerin de ziraatına başlaması gösterilebilir.

Susam her iki tarihte de üretilmektedir. Tahrir defterine simsim olarak yazılmıştır. Susamda kullanılan ölçü birimi 1526'da belli değil iken, 1563'te kile olduğu görülmektedir. Diğer taraftan 1526'da tahrir kıymeti 10 akçe, 1563'te ise bilinmediği için hesaplamalarda her iki tarih için de ölçü birimi için kile, tahrir kıymeti içinse 10 akçe esas alınmıştır. Buna göre bu üründen elde edilen öşür miktarı 1526'da 1248 akçe ve toplam üretim 25395

---

¹³ Müd: Bölgeden bölgeye değişen hacim ölçüsüdür. 1 müd:20 kile, 1 kile:25.6 kg'dır. Walter Hinz, *İslamda Ölçü Sistemleri*, (Çeviren:Acar Sevim), İstanbul, 1990, s.58; Halil İnalçık, "Osmanlı Metrolojisine Giriş", (Tercüme: Eşref Bilge Özbilen), *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.73, İstanbul 1991, s.43

¹⁴ Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bakınız: İ.Solak, *Maraş Kazâsı*, s.99-104

¹⁵ İ.Solak, *Maraş Kazâsı*, s.107. 1 kantar ise 56.4 kg olarak kabul edilmiştir. 1563 tarihi için ise toplam hesaplamalarda 1 men 6 kg olarak kabul edilmiştir.

¹⁶ İ.Solak, *Maraş Kazâsı*, s.107

kg iken, 1563'te toplanan öşür 1130 akçe, toplam üretim ise 23142 kg olarak gerçekleşmiştir.

Bağcılık ve üzüm üreticiliği Pazarcıkta kısmen yapılmıştır. Her iki tarihte de köylerin %20-25'inde üretim olduğu görülür. Tahrir kayıtlarında bağcılıkla ilgili öşür-i bağ¹⁷ ve harac-ı bağat¹⁸ tabirleri kullanılmıştır. Bağcılıktan vergi, kök hesabına göre alınmaktadır, 1526'da bin kökden 10¹⁹, 50²⁰ ve 60²¹ akçe alınır iken, 1563'te ise 40²² akçe vergi alınmıştır. Nâhiye genelinde 1526 tarihinde 66100 kök bağdan 3305, 1563'te ise 94100 kök bağdan 3764 akçe öşür alınmıştır.

Tahrir defterlerindeki öşür-i bostan-piyaz-penbe ve bostan-meyve ve cevz, resm-i bostan ve piyaz kayıtlarından nâhiyede meyveciliğin yapıldığı anlaşılmaktadır. 1526'da adı geçen meyvelerden toplam 4145, 1563'te ise 3333 akçe öşür alınmıştır. Bu ürünlerin haricinde Pazarcık Nâhiyesinde erzen üretiminden 1526 yılında 1736, 1563'te 98 akçe, ayrıca 1563 tarihinde öşür-i çeltikten 1650, resm-i sazdan 30 ve resm-i ketenden 50 akçe alınmıştır.

C-Hayvancılık Ve Arıcılık

Osmanlı Devleti'nde küçükbaş hayvanlardan alınan vergiye *âdet-i ağnâm* veya *resm-i ganem* denilir. Bu vergi koyun veya keçi yavruduktan sonra nisan-mayıs aylarında alınır ve kuzulu koyun kuzusu ile beraber sayılır²³. Maraş Kazâsı'nda resm-i ganem, iki koyuna bir akçe ve bir kuzulu koyuna bir akçe olarak alınmaktadır²⁴. Pazarcıkta ağnâm resminden 1526 yılında 4150, 1563'te 1945 akçe toplanmıştır. Ağnâm resminden başka 1563'te yaylak, otlak, çayır ve koru resmi olarak 150 akçe alınmıştır. Diğer taraftan arıcılık yapanlardan da resm-i kovan ve resm-i kivare adı altında 1526'da 450, 1563'te 1261 akçe resm alınmıştır. Kovan resmi reâyadan

---

¹⁷ TD 402, s.871

¹⁸ R.Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s.197

¹⁹ TD 402, s.872.

²⁰ TD 402, s.873.

²¹ TD 402, s.876, 883.

²² Ahmet Akgündüz, Maraş Sancağı Kanunnâmesi, *Osmanlı Kanunnâmeleri*, C.VII, İstanbul 1994, s.173

²³ Hadiye Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu Arazi Kanunları*, Ankara 1963, s.6; Feridun Emecen, "Ağnâm Resmi", *DİA*, C.1, İstanbul 1988, s.478.

²⁴ Süleymaniye Kütüphanesi Reisül Küttab Mustafa Efendi Bölümü No.1004, Varak 90; A. Akgündüz, Maraş Sancağı Kanunnâmesi, *Kanunnâmeler VII*, s.174.

kovanlarının mahsülünden bazen para bazen de bal olarak tahsil edilmektedir.

D- Reâyâdan Alınan Vergiler

Osmanlı Devleti timar sistemini uyguladığı bölgelerde *çift* veya *çiftlik* diye adlandırılan ve değişik büyüklükte arazi tasarruf eden çiftçiden yılda bir defa nakit olarak *çift resmi* alır. Bu verginin alınmasındaki temel şart reâyanın toprak tasarruf ediyor olmasıdır. Reâyanın elindeki toprak miktarı çiftin yarısı kadar ise tahrir defterine *nim çift* olarak kaydedilir ve bir çift için belirlenen verginin yarısını öder²⁵. Yarım çiftten az yer tasarruf edenler dönüm resmi, hiç yeri olmayan veya yarım çiftten az yer tasarruf eden reâyâya bennak denir ve bunlar bennak resmi verirler²⁶. Maraş Sancağında çift resmi için 50, nim çift için 25 , bennak için 14, mücerred için 6 akçe vergi alınmıştır. Pazarcık Nâhiyesi genelinden 1526'da toplam 60311, 1563'te ise 20890 akçe çift resmi, yine 1563'te 845 bennakden 11830, 567 mücerredden 3402 akçe vergi toplanmıştır.

E-Diğer Vergiler

Osmanlı Devleti'nde su, yel veya hayvan gücü ile çalışan un değirmenleri ile bazı yerlerde zeytinyağı değirmenlerinden alınan vergiye *resm-i asiyâb-değirmen resmi* denir²⁷. Aynî olarak alındığı gibi genelde nakdî olarak da alınan resm-i asiyâbın, değirmen yıl içerisinde kaç ay çalışırsa çalışsın her ay için 5 akçe alınır. Pazarcıkta 1526'da dört köyde ve iki mezraada olmak üzere altı değirmenden 152 akçe, 1563'te ise dokuz köy ve bir mezraadaki değirmenden 380 akçe değirmen resmi alınmıştır.

Bâd-ı hevâ grubu olarak adlandırılan ve tahrir defterlerine, arûs, yava, deştânî, duhân, tapu, dönüm, cürmü cinayet, abd-i âbık ve kenîzek muştuluğu, beytûmal, mâl-i gâib ve mâl-i mefkûd gibi adlarla kaydedilen

²⁵ Ö.L. Barkan, "Çiftlik", *İA*, C.3, İstanbul 1993, s.392; H. İnalcık, "Osmanlılarda Raiyyet Rûsûmu", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996, s.32-41.

²⁶ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reâyâdan Alınan Vergi ve Resimler", *AÜDTCFD*, S.V, Ankara 1947, s.491.

²⁷ N. Çağatay, "Vergi ve Resimler", s.503.

vergilerin önceden ne kadar olacağı bilinmemektedir²⁸. Pazarcık'ta bu gruba giren vergilerin toplamı 1526'da 2404, 1563'te 20210 akçedir. Bunlardan başka hakkı âb'dan 348 ve Nehr-i Dibek Öyükden 8000 akçe alınmıştır.

F- Cami Ve Zaviyeler

1526 ve 1563 tarihli tahrir defterlerinde Pazarcık Nâhiyesi genelinde bir cami ve iki zaviye kaydı yer almaktadır. 1563 yılında Küredi Kuyusu Köyü'nün yanında bulunan Mihriban Mezraası'nda bir cami bir de zâviye olup, adı geçen mezraanın hububat geliri buralara vakfedilmiştir²⁹. 1526 tarihli mufassal defterde cami ve zâviye ile ilgili bilgi bulunmaz iken, 1501 tarihli Alaüddevle Bey vakfiyesinde Mihriban'ın köy olduğu görülmektedir³⁰. Zâviyenin şeyhi, hatibi ve imamı Hacı Haydar v. Ali Fakih olup, mezraada eğitim için buk'anın³¹ da bulunduğu görülmektedir³². Zâviyede şeyhle birlikte 11 nefer bulunmakta, bunlardan 1'inin müderris, 2'sinin muhassıl ve 1'inin hatib olduğu anlaşılmaktadır. Bölgede yapılan saha çalışmasında bugün bu isimde hiçbir yerin olmadığı görülmüştür.

Zaviyelerden bir diğeri Dil Öyük (Dibek Öyük) Köyü'nde bulunan Osman Dede Zâviyesidir. Zâviye'ye Osman Dedelü hizmet ettiği için bu isim verilmiştir³³. 1526'da 35 hane, 3 mücerred bulunan zâviyede, 1563'te ise 25 nefer bulunmaktadır. 1526 yılında Osman Dedelü cemaatı Dil Öyük köyüne ilaveten Pazarcık Nâhiyesi'ne bağlı Kara İbrahim ve Kara Sokı mezraalarının da ziraatini yapmaktadırlar³⁴. Bu tarihte zâviyenin geliri 2933 akçe iken, 1563'te buraya vakfedilen gelirin 11122 akçeye çıktığı görülmektedir. Zâviyenin yeri ve bulunduğu köy bugün bilinmemektedir.

---

²⁸ Halil Sahillioğlu, "Bâd-ı Hevâ" *DİA*, C.4, İstanbul 1991; Hüseyin Özdeğer, "XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.16, İstanbul 1982, s.88 vd.

²⁹ R. Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s.199.

³⁰ R. Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, Ankara 1989, s.121, dn.13.

³¹ medrese ile sıbyan mektebi arasındaki bir eğitim kurumu, Mehmet İpşirli, "Buk'a", *DİA*, C.6, İstanbul 1992, s.386-387.

³² R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.199.

³³ BA TD 402, s.887; R. Yinanç- M.Elibüyük, *Maraş I*, s.218-219.

³⁴ BA TD 402, s.890.

Tablo 3: Pazarcık'taki Vergi ve Resimler 1526-1563

S. No	Verginin Adı	1526		1563	
		Vergi Bedeli	%	Vergi Bedeli	%
	Öşr-i gallât	79961	48.16	180099	66.93
	Öşr-i çeltük	-		1650	0.61
	Öşr-i penbe	8165	4.91	10501	3.90
	Öşr-i simsim	1248	0.75	1130	0.41
	Öşr-i bağ	3305	1.99	3764	1.39
	Öşr-i meyve	4145	2.49	3333	1.23
	Öşr-i Erzen	1736	1.04	98	0.03
	Âdet-i ağnâm	4150	2.49	1945	0.72
	Resm-i yaylak- otlak vs.	-		150	0.05
	Resm-i kovan	450	0.27	1261	0.46
	Resm-i çift	60311	36.32	20890	7.96
	Resm-i bennak	-		11830	3.99
	Resm-i mücerred	-		3402	1.26
	Resm-i asiyâb	152	0.09	380	0.14
	Bâd-ı hevâ (arus- yava vs.)	2404	1.49	20210	7.80
	Resm-i saz	-		30	0.01
	Resm-i Keten	-		50	0.02
	Hakk-ı Âb	-		348	0.12
	Nehr-i Dibek Öyük	-		8000	2.97
	TOPLAM	166027	100	269071	100

Sonuç

1526 ve 1563 tarihli Maraş Mufassal Defterlerinin değerlendirilmesi sonucu Pazarcık Nâhiyesinin %100'ünün Dulkadirli Ulusuna bağlı Türkmen aşiret-cemaatler tarafından meskûn olduğu görülür.

Pazarcık'ın 1526'da 37 köy olup bunlardan 22'sinde yerleşik nüfus yoktur. İçerisinde yerleşik nüfus olmayan bu köyler konar-göçer aşiret-cemaatler tarafından tasarruf edilmektedirler. 1563'te nâhiyenin köy sayısı 50'ye çıkmıştır. 1526'da nâhiyenin toplam nüfusu 1262 kişi, bunun da büyük çoğunluğunu cemaatler oluştururlar. 1563'te ise nüfus 6968 kişiye ulaşmış olup, bir önceki tarihe göre nüfusun büyük kesiminin yerleşik hayata geçtiği görülür. Her iki tarihte de Pazarcık ve çevresinde gayr-i müslim unsur bulunmamakta, nüfusun tamamını Dulkadirli Ulusuna bağlı Türkmen cemaatler oluşturmaktadır.

1563 yılında tahrir defterlerine kaydedilen köylerden günümüze gelebilenlerle ilgili yapılan saha çalışmasında tablo V'te de görüleceği gibi 8 köyün ismini değiştirmeden günümüze kadar gelebildiği, 9'unun ismini değiştirdiği, 22'sinin bugün mevki ismi olarak kullanıldığı, 20'sinin ise hiçbir şekilde izine rastlanmadığı görülmüştür.

XVI. asırda Pazarcık Nâhiyesinin iktisadi vaziyeti tamamen tarım ve hayvancılığa dayanmakta, en çok ziraatı yapılan ürünü ise hububat oluşturmaktadır. Nâhiyede değirmen haricinde sanayi işletmesi bulunmamaktadır.

Tablo 4: XVI. Yüzyıl Pazarcık Nâhiyesi Köylerinin Yerlerinin Tespit Edilmesi

S.No	Köyler (Genel Sıralama)	İsimleri değişenler	İsimleri değişmeyenler	Mevki olanlar	Yeri belli olmayanlar	Tespit Kaynağı
	Adaca			Adaca		Arazi, M 38 c4
	Armudar	Armutlu				Arazi
	Ayas Çay			Aya Çay		Arazi
	Ayn Sincik	İğdeli				Arazi

	Bağdin-i Kebir	Ulubahçe				Arazi
	Bağdin-i Sagir	Yukarı Pazarcık				Arazi
	Bağlu Kara Öyük	Kara Öyük				Arazi
	Belkıs				+	
	Bir Ağıl?				+	
	Buldacı			Boldacı		Arazi
	Burc-ı Belkıs				+	
	Camus Pınarı			Camus Pınarı		Arazi
	Çiçek		Çiçek			Arazi
	Derbend Ağzı nd. Köpeklü			Derbend		Arazi
	Dibek Öyüğü			Dibekli		N 38
	Dilir			Dilir		Arazi
	Eklen		Eğlen			Arazi
	Gercayın			Gercay		Arazi
	Göçebe	Ak Toprak				Arazi
	Göynük Depe				+	
	Helvayın				+	
	Kaba Ağaç			Kara Ağaç		Arazi, M 38 c4
	Kafir Viranı				+	

	Kara Çorun			Kara Burun		Arazi
	Karaca Davud	Davutlar				Arazi
	Kenehor			Kenehor		Arazi
	Kesib Deyri				+	
	Kırkısa nd. Bürtan			Kırkısa		Arazi
	Kızıl Bük				+	
	Kirni		Kirni			Arazi
	Küredî Kuyusu	Memiş Kahya				Arazi
	Mazman Dede			Mazman Tepe		Arazi, N 38 a4
	Mezraa-i Kırkısa		Mezraa			Arazi
	Mizmiz			Mizmili Höyük		Arazi
	Orta Kara Öyük nd. Orta Pınar		Külhaş Kara Höyük			Arazi
	Özi			Öz		Arazi
	Pazarcık Öyüğü nd. Süphan Deyri		Pazarcık			Arazi
	Saylıca			Saylıca		Arazi
	Sürme?				+	
	Şeyhler	Şıhlı Obası				Arazi

	Tarmık			Damrık		Arazi
	Taş Biçme		Taş Biçme			Arazi
	Tolhum			Tulhum		Arazi
	Uzun Kuyu			Uzun Çarşı		Arazi
	Yaka Buldacı			Boldaca		Arazi
	Yaka Çiftlik			Çiftlik		Arazi
	Yassıca Pazarcık				+	
	Yazı Buldacı			Boldacı		Arazi
	Yazı Çiftlik		Yazı Çiftlik			Arazi

XVI. YÜZYILDA ZAMANTU KAZÂSI

İbrahim SOLAK*

Giriş

XVI. Yüzyılda Zamantu Kazâsı'nın coğrafi sınırları tahmini olarak bugün Kayseri iline bağılı Pınarbaşı, Bünyan, Sarıoğlan, Tomarza, Sarız, Develi ve Akkışla ilçelerinin yayıldığı alandan oluşmaktadır.

Uzun süre Asur, Hitit, Frig, Kimmer, Pers, Med ve Roma hakimiyeti altında bulunan Kayseri ve çevresi 1067 yılında Afşin Bey'in komutasındaki ordu tarafından alınır¹. Daha sonra bölge Danişmendliler², Anadolu Selçukluları, Moğollar, Eretnalılar, Karamanoğulları, Dulkadiroğulları hakimiyetine girer³. Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi dönüşü, 1515 tarihinde Dulkadirli Beyliğine son vermesiyle, bu beyliğe ait toprakların tamamı, Zamantu ve çevresi de dahil Osmanlı hakimiyetine girer⁴.

Zamantu sınırları içerisinde bulunan Yabanlu Pazarı ortaçağ Anadolu'sunun en önemli ticarî faaliyetinin yürütüldüğü uluslar arası niteliğe sahip fuarlardan biridir⁵. Diğer taraftan Zamantu Kalesi de X. Yüzyıldaki Arap-Bizans mücadeleleri esnasında önemli bir üs olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadece Arap-Bizans mücadelelerinde değil, bölgenin tam olarak Türklerin hakimiyetine geçmesiyle birlikte, buraya hakim olmak isteyen Türk devletlerinin nüfuz mücadelesinde de kalenin önemli fonksiyonlarının olduğu bilinmektedir.

---

* Yard. Doç. Dr., S. Ü .Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 1993, s.19

² M. Halil Yinanç, "Danişmendliler", *İA*, C.3, İstanbul 1993, s.468-477; Abdülkerim Özaydın, "Danişmendliler", *DİA*, C.8, İstanbul 1993, s.469-474.

³ Mehmet İpşirli, "Kayseri", *DİA*, C.25, Ankara 2002, s.96-97.

⁴ Hadîdî, *Tevârih-i Âl-i Osman (1299-1523)*, Hazırlayan: Necdet Öztürk, İstanbul 1991, s.398; Arifi Paşa, "Elbistan ve Maraş'ta Zülkadir (Dulkadir) Oğulları Hükümeti", *TOEM*, No.33, İstanbul 1331, s.550.

⁵ Faruk Sümer, *Yabanlu Pazarı Selçuklular Devrinde Milletlerarası Bir Fuar*, İstanbul 1985, s.1 vd.

1- Zamantu Adı

Yerli ve yabancı birçok kaynakta Zamantu ismi Symnada, Simnadu, Cemandus, Tsamandos, Tzamandos, Samantu, Semendu, Samandu ve Kuş Kalesi şeklinde geçmektedir⁶. Zamantu'nun kelime olarak, *kutlu ana tanrıça tapıncısı (halkı)* anlamına geldiği söylenmektedir⁷. Kazânın ismini, bugün Pınarbaşı ilçesi sınırları içerisinde çıkan ve Seyhan Nehrinin önemli kollarından biri olan Zamantu Çayınından mı aldığı, yoksa bu ismin daha sonra bu çaya mı verildiği belli değildir⁸. Ama Ramsay'a göre bu isim, Bizans tarihçilerinin bahsettiği Tsamandos Kalesinden alınmıştır⁹.

2- Kazânın İdâri Yapısı

Zamantu, 1515 yılında Osmanlı Devletinin hakimiyetine girdiğinde, Kayseri Sancağı'na bağlı bir nâhiye iken¹⁰, 1526-1527 tarihinde¹¹, Maraş Sancağı'na bağlanarak, kazâ statüsüne kavuşturulmuştur. Kazânın idâri durumu, 19. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar devam etmiş ve bu tarihten itibaren kazâ Kayseri'ye bağlanmıştır¹².

1527, 1563 ve 1579 tarihlerinde, Zamantu Kazâsı; Hınziri-Gömülgün, Pınarbaşı, Çörmüşek Özü ve Kal'a-i Zamantu nâhiyelerinden oluşmaktadır¹³.

---

⁶ İbn Bibi, *El Evamirü'l-Ala'îye Fi'l-Umuri'l-Ala'îye (Selçuk name)*, (Hazırlayan: Mürsel Öztürk), C.I-II, Ankara 1996, s. 23,39, 288; Kerîmüddin Mahmud-i Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Ahbâr*, (Çeviren: Mürsel Öztürk), Ankara 2000, s.28,80; Gregory Abû'l-Farac, *Abû'l-Farac Tarihi*, C.I-II, Ankara 1987, s.320-321, 366,376; Halil Edhem, "Anadolu'da İslâmî Kitâbeler- Melik Gazi" *TOEM*, No.32, 1331, s.451.

⁷ Bilge Umar, *Türkiyedeki Tarihsel Adlar*, İstanbul 1993, s.206.

⁸ W. M. Ramsay, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası*, İstanbul 1960, s.319; Ernst Homigman, *Bizans Devletinin Doğu Sınırı*, İstanbul 1970, s.63-64; B. Umar, *Tarihsel Adlar*, s.206.

⁹ W.M. Ramsay, *Tarihi Coğrafya*, s.319.

¹⁰ BA TD 124, s.40-48.

¹¹ BA TD 402, BA TD 998, s.546.

¹² Mustafa Keskin, *Kayseri Nüfus Müfredat Defteri 1831-1860*, Kayseri 2000, s.104, 147.

¹³ BA TD 998, s.546-569; **TK 108, s...**;KK 315, s.35.

A-Kazânın Nüfus Durumu

1- Zamantu Şehri

XVI. Yüzyılda Zamantu Kazâsı'nın şehir merkezi olarak *Nefs-i Kal'a-i Zamantu*, yani Zamantu Kalesi görünmektedir. Burada ne büyük bir nüfus, ne mahalleler, ne de ticarî faaliyetlerin yapıldığına dair bir kayıt yer almaktadır. Fakat yönetici olarak kazâda, kadının, naibin, alaybeyinin, dizdarın, çeribaşının¹⁴ (serasker) bulunduğu, Osmanlı merkezi yönetiminin çeşitli hususlarla ilgili olarak Zamantu Kazâsı yöneticilerine gönderdiği hükümlerden anlaşılmaktadır. Adı geçen yöneticiler muhtemelen şehir merkezi olarak görülen *Nefs-i Kal'a-i Zamantu*'da oturmaktadırlar. 1527'de kalede 42¹⁵, 1563'te ise 34 nefer bulunmaktadır¹⁶. Her iki tarihte kaledeki neferler içerisinde dizdar, kethüda, imam, müezzin ve mustahfızân-ı kale görevlileri yer almaktadır.

2- Zamantu Kalesi

Kaleler, bulunduğu bölgeyi korumak amacıyla içine asker konularak farklı yerlerde sağlam bir şekilde yapılan, etrafı kalın ve kolay kolay yıkılmaz duvarlarla çevrili müstahkem binalardır¹⁷. Kalelerin şehirlerde çok önemli yerleri vardır. Bu yapılar şehirlerin ilk nüvesini oluştururlar ve şehrin gelişip büyümesinde önemli bir faktördürler. Kale'ye ve kaledeki görevlilere askerî, idârî ve adlî değişik görevler verilmiştir¹⁸. Bu görevlilerin başında dizdar gelmektedir. Dizdar, Türk-İslam devletlerinde kalenin korunmasından ve idaresinden sorumlu kişidir. Başka bir ifadeyle kütüval veya kale komutanıdır¹⁹. Dizdarlar kale komutanlığından başka, kaledeki değerli eşyaların korunmasından²⁰ ve hapishânedenden de sorumludurlar. Zamantu

¹⁴ MD 12, 139/63, 712; MD 13, 1000/142; MD 37, 680/347; KK 315, s. 35; MD 8, 986/89, 1017/92; MD 25, 2873/312.

¹⁵ BA TD 998, s.571.

¹⁶ Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri(1563)*, C.2, Ankara 1988, s.668

¹⁷ M. Streck, "Kale", *İA*, C.6, İstanbul 1993, s.124; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.2, İstanbul 1993, s.143.

¹⁸ Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s.77; Tuncer Baykara, "Ulucami", *Belleten LX/227*, Ankara 1996, s.36-44.

¹⁹ T. Baykara, "Ulucami", s.37; Yusuf Oğuzoğlu, "Dizdar" *DİA*, C.9, İstanbul 1993, s.480; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügatı*, İstanbul 1986, s.89.

²⁰ İlber Ortaylı, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", *Amme Dergisi*, C.9, S.1, Ankara 1976, s.101.

Kalesi de tarihte hapis hâne olarak kullanılmış ve Alâaddin Keykubad Selçuklu tahtına geçtiği zaman, Emir-i meclis Behram Şahı burada hapsedirmiştir²¹.

Kaledeki bir diğer görevli de dizdarın yardımcılığını yapan kale kethüdâsıdır. Kale kethüdaları, kale erlerinin dirlik ve düzeninin sağlanmasından ve kaledeki diğer hizmetlerin görülmesinden sorumludur²².

Bugün tarihi Zamantu Kalesinin tam olarak nerede olduğu ile ilgili bazı tartışmalar bulunmaktadır. Bölgenin tarihi ile ilgili yapılan çalışmalarda araştırmacıların ittifakla üzerinde durdukları bir yer olmadığı görülmektedir. Bunlardan Faruk Sümer, bugün Melik Gazi Köyünün yakınındaki kalenin Zamantu Kalesi olduğunu²³, diğer araştırmacılar ise Zamantu kalesinin yerinin burasının olamayacağını ve kalenin başka yerlerde aranması gerektiğini belirtmektedirler²⁴.

Zamantu Kalesi muhtemelen Bizans İmparatoru VI. Leon zamanında (886-912) yaptırılmıştır. İmparatorun Tzamandos'a yaptığı sefer sonrası, burada bir kale kurmuş ve bu kaleyi de *kleisura*²⁵ haline getirmiştir²⁶. Kale, Zamantu Yaylasını, Karatay Kervansarayını ve Pınarbaşını gören, yüksekliği yaklaşık 2150 metre olan bir kayanın üzerine yapılmıştır²⁷. Kalenin yapılmasından itibaren birçok tarihî olaya şahitlik ettiği ve bölgeye hakim olmak isteyen devletler arasında, özellikle de Bizans ve çeşitli İslam devletleri arasındaki mücadelelerde önemli bir üs veya sığınma yeri²⁸ olarak kullanıldığı görülmektedir.

Kalenin yeri tartışmasına dönersek, coğrafi konumu ve tahrir defterlerinin bize verdiği bilgilerden, F.Sümer'in kalenin yeri ile ilgili fikrinin doğru olabileceği kanaatindeyim. Melik Gazi Zâviyesine vakfedilen

²¹ F. Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s.36.

²² R. Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1998, s.155; Ö. Ergenç, *Ankara-Konya*, s.79.

²³ F. Sümer, *Yabanlu Pazarı*, s.40 vd.

²⁴ H. Edhem, "Melik Gazi", s.451-453; M.Çayırdağ, *Kayseri Tarihi Araştırmaları*, Kayseri 2001, s.219; Hamza Gündoğdu, *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara 1986, s.62 dn.1.

²⁵ Kleisura, dağ geçidi, küçük askeri mıntıka anlamlarına gelmektedir. Georg Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, Ankara 1991, s.194, 230. Bu terimin Osmanlıdaki derbend anlamına geldiğini söyleyebiliriz.

²⁶ E. Honigman, *Bizans Devleti*, s.63.

²⁷ Tahsin Özgüç-Mahmut Akok, "Melik-Gâzi Türbesi ve Kalesi", *Bulleten XVIII/71*, Ankara 1954, s.335-336.

²⁸ O.Turan, *Türkiye*, s.178; A. Özaydın, "Danışmendliler", *DİA*, C.8, s.471.

yerlerle ilgili bilgiler verilirken, burasının Zamantu Kalesi yakınında²⁹ veya yanında³⁰ olduğu belirtilmektedir. 1563 tarihinde Melik Gazi Zâviyesine vakfedilen Eski Tekye Mezraası Zamantu Kal'asının yanında yer almakta³¹, ve adı geçen bu mezraa yerleşim birimi olarak bugün hem ismini hem de varlığını sürdürmektedir. Geçen süre içerisinde Melik Gazi Zâviye veya türbesinin yerinin değişme imkan ve ihtimali olmayacağına göre Zamantu Kalesi kuvvetle muhtemel bugün bu adla bilinen kaledir diyebiliriz.

3- Köylerdeki Nüfus

Mufassal Tahrir defterlerindeki kayıtlardan ilgili yerin kısmen nüfus yapısını ve yerleşim durumunu öğrenmek mümkündür. Buradaki nüfus timar sisteminin uygulandığı bölgelerdeki vergiye esas olan nüfustur. Bu defterlere vergi mükellefi erkeklerle birlikte, vergi vermekten muaf tutulan şahıs ve zümreler de yazılmıştır. Tahrir defterlerine kadınlar, kızlar, bülüğ çağına erişmemiş çocuklar yazılmadığı gibi, bir hânenin ortalama kaç kişiden oluştuğu meselesi de tartışmalıdır³².

1527 yılında Zamantu Kazâsı'na 81 köy bağlıdır³³. Köylerden 34'ü Kal'a-i Zamantu , 9'u Pınarbaşı, 14'ü Çörmüşek Özü, 24'ü ise Hinziri-Gömlügün Nâhiyesine bağlıdır. 1563'te ise kazânın köy sayısı 176'ya çıkmıştır. Köylerin 29'u Kal'a-i Zamantu, 63'ü Pınarbaşı, 58'i Çörmüşek ve 26'sı da Hinziri nâhiyesine bağlıdır.

²⁹ "...Karye-i Yaruktaş tâbi-i mezbûr vakfı zâviye-i Melik Gazi aleyhirrahme, zikrolan karye-i tamamen Melik Gazi Sultan Zamantu Kal'ası kurbünde vâki olan zâviyesine vakf tayin idüb..." BA TD 998, s.575.

³⁰ "...Karye-i Esidin zimmilerdir tâbi-i mezbûr vakfı zâviye-i Melik Gazi aleyhirrahme nezd-i Kal'a-i Zamantu el-mezbûr..." BA TD 998, s.576. Esidin köyü muhtemelen bugünkü Melik Gazi köyünün olduğu yer. Melik Gazi köyü bugün hemen kalenin dibinde yer almaktadır. Saha çalışması sırasında Melik Gazi köyü sakinleri ile yaptığımız sohbetle köylüler, kalenin tarihi veya köylerinin eski adı ile ilgili bilgilerinin olmadığını söylemektedirler.

³¹ "... Mezra-i Eski Tekye nezd-i Kal'a-i Zamantu tâbi'-i mezbûr vakf-ı zâviye-i Melik Gazi rahmetullahi aleyh..." R. Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş II*, s.684.

³² Ömer Lütfi Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", *Türkiyat Mecmuası*, S.X, İstanbul, 1953, s.1-26, Nejat Göyünç, "Hâne Deyimi Hakkında", *İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, S.32, İstanbul 1979, s.331-348.

³³ BA TD 998, s.546-578.

4- Aşiretler-Cemaatler

Osmanlı toplumunun önemli zümrelerinden biri de konar-göçer olarak tabir edilen ve yarı göçebe hayatı yaşayan aşiretler-cemaatlerdir³⁴. *Aşiret*; hayat tarzı itibarıyla yarı göçebe hayatı yaşayan, akrabalık ilişkilerine dayanan ve müşterek yarar sağlamak için bir araya gelen insanların oluşturduğu birliklilik olarak tarif edilmektedir³⁵. Aşiretler için *Türkmen* ve *Yörük* tabirleri kullanılsa da, Kızılırmak Nehrinin doğusunda kalanlara *Türkmen*, batısında Ege, Marmara ve Rumeli bölgelerinde yaşayan aşiretlere ise *Yörük* denilmektedir³⁶. Aşiretler hayat tarzlarından dolayı kışları eski, şehir ve kasabaların yakınına inerler, yazları ise yaylalara göçerler³⁷ ve genellikle hayvancılıkla uğraşırlar. En çok yetiştirdikleri hayvan ise koyun-keçi, deve ve attır³⁸. Aşiretler buldukları bölgelerde temel ihtiyaçlarını karşılayabilecekleri kadar ziraatle de uğraşmaktadırlar³⁹.

1527'de cemaatlerin sayısı 64 iken, 1563'te 11'e düşer. 1527'de cemaatlerin büyük bir kısmı Zamantu⁴⁰ ve Hınziri-Gömülgün⁴¹ nâhiyelerine bağlı köy, mezraa ve yaylakların çevresinde dolaşırken, Pınarbaşı Nâhiyesi'nde⁴², Çörmüşek Özü'nde⁴³ ise sadece 1 cemaat bulunmaktadır. Bu cemaatler genellikle XVI. Asırda Maraş ve civarında yaşayan Dulkadirli

³⁴ Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987,s.12;Yusuf Halaçoğlu, *XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1991, s.14.

³⁵ M. Halil Yananç, "Aşiret", *İA*, C.1, İstanbul 1993,s.710; Y. Halaçoğlu, "Aşiret", *DİA*, C.1, İstanbul 1991, s.9; Rudı Paul Lindner, *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, (Çeviren:Müfit Günay), İstanbul 2000, s.78.

³⁶ Faruk Sümer, "XVI. Asırda Anadolu, Suriye ve Irak'ta Yaşayan Türk Aşiretlerine Umumi Bir Bakış", *İÜİFM*, C. XI, İstanbul 1949-1950, s.511 ; Tayyib Gökbilgin, *Rumeli'de Yürükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fatihân*, İstanbul 1957, s.6-8; Halil İnalıcık, "The Yürüks, Their Origins, Expansion and Economic Role", *Oriental Carpet and Textile Studies I*, Eds. R.Pinner and W. Denny, London 1986, s. 39-65.

³⁷ Y. Halaçoğlu, *İskân Siyaseti*, s.14.

³⁸ Tufan Gündüz, *Anadoluda Türkmen Aşiretleri Bozulus Türkmenleri*, Ankara 1997, s.119 vd; Hasan Basri Karadeniz, *Atçekenlik ve Atçeken Oymakları*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1995, s.269 vd.

³⁹ BA TD 402, s.99,105,107,111 ve muhtelif sayfalar.

⁴⁰ BA TD 998, s.560-570.

⁴¹ BA TD 998, s.546-552.

⁴² BA TD 998, s.553-556.

⁴³ BA TD 998, s.559.

Ulus'una mensup Bertiz, Peçenek, Küşne, Dokuz, Eymirlü, Anamaslu, Çağırğan, Ağce Koyunlu, Tacirlü ve Gündeşlü taifelerine bağlıdırlar⁴⁴.

1563'te bölgede konar-göçer hayat tarzını sürdüren cemaat sayısının 11'e kadar gerilemesi, bunların büyük oranda Zamantu Kazâsı'na bağlı köylere yerleşmeleri ile izah edilebilir. Çünkü bu köylerin önemli bir kesimi cemaatler tarafından kullanılmaktadır⁴⁵.

5- Zamantu Kazâsı'nın Genel Nüfus Durumu

Tahrir defterlerindeki nüfusla ilgili veriler, vergi ödemekle mükellef olan raiyyetle ilgili olduğundan, günümüz nüfus hesaplamaları ile birebir örtüşmemektedir. Bu rakamların günümüz nüfus hesaplamalarında nasıl anlaşılması gerektiği ile ilgili olarak birtakım metotlar geliştirilmiştir. Burada karşılaşılan en önemli problem, vergi yükümlüsü olmayan kadın ve kızların adı geçen defterlere kaydedilmemiş olmasından dolayı bir hânenin ortalama kaç kişiden oluştuğunun tespitidir. Bu vesile ile bir hânenin ortalama kaç kişiden oluşacağı hakkında araştırmacılar tarafından değişik katsayılar belirlenmiştir⁴⁶. Tahmini nüfus hesaplamalarında şimdiye kadar en çok Ömer Lütfi Barkan'ın teklif ettiği 5 katsayısı esas alınmış ve tahmini toplam nüfus hesaplanırken hâne $X 5 +$ mücerred formülü kullanılmıştır. Tahrir defterlerindeki toplam nüfus hesaplamalarında kullanılan bir diğer yol ise, nefer sayısını 3-4 ile çarpmaktır⁴⁷. Zamantu Kazâsı için nefer katsayısını 3.5 olarak belirledik⁴⁸.

Tahmini nüfus hesaplaması yapılırken 1527 yılı için hâne formülü, 1563 için ise nefer formülü kullanılacaktır. 1527 yılı Zamantu Kazâsı'nın köylerdeki toplam hâne sayısı 1650, mücerred sayısı 183, muaf⁴⁹ sayısı ise

⁴⁴ İbrahim Solak, "XVI. Yüzyılda Maraş ve Çevresinde Dulkadirli Türkmenleri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.12, Konya 2002, s.109-154.

⁴⁵ R. Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş II*, s.667-816.

⁴⁶ Hâne karşılığı olarak Ömer Lütfi Barkan 5, Nejat Göyünç 5 ve W.D. Hütteroth 5, Faruk Sümer 7, M.A. Cook 4.5, J.C. Russel 3.5, Bernard Lewis 5-7 ve 8, M.Ali Ünal 7 katsayısını esas almışlardır. İ. Solak, *XVI. Asırda Maraş Kazâsı(1526-1563)*, Ankara 2004, s.46.

⁴⁷ Huricihan İslamoğlu İnan, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Köylü*, İstanbul 1991, s.61; Mehmet Öz, *XV-XVI. Yüzyıllarda Canik Sancağı*, Ankara 1999, s.42.

⁴⁸ İ. Solak, *Maraş Kazâsı*, s.46.

⁴⁹ Osmanlı Devletinde bazı zümreler (askeri sınıf, timarlı sipahi, kadı, ilmiye mensupları, müderrisler, derbendeiler, çeltikçiler, avcılar, elinde beratı bulunan

108'dir. Hâne formülüne göre, kazânın tahmini toplam nüfusu 14916'dır. Bunun 8433'ü köylerde ve yerleşik hayatı sürdüren köylülerden müteşekkildir. Bu rakam kazânın toplam nüfusunun %56.54'dür. Kazâdaki toplam nüfusun yaklaşık % 25.88'ini, yani 3863'ünü gayri müslimler oluşturmaktadır. Cemaatlerin de bu tarihte 5943 kişi ve % 39.84'lük bir oranla kazâ içerisinde önemli bir potansiyele sahip oldukları görülür. Muafların sayısı 540 olup, bunun toplam nüfusa oranı % 3.62'dir.

1563'te ise kazânın toplam nefer sayısı 6046, tahmini nüfusunun ise 21161 olduğu görülmektedir. 1527 tarihine göre kazânın nüfus artış oranı % 41.86'dır. Toplam nüfusun 19722'sini, bir başka ifadeyle % 93.19 gibi büyük bir bölümünü yerleşik hayata mensup olan köylüler oluşturmaktadır. Aşiretlerin toplamı ise 1438 olup, bu da toplam nüfusun ancak % 6.8'ine tekabül etmektedir. Toplam nüfus içerisinde gayri müslim unsurun da bulunduğu, bunların toplamının ise 1625 ve toplam nüfusa oranının % 19.49 olduğu görülmektedir. Muafların sayısı 142 olup bunun da toplam nüfus içerisindeki oranı % 0.66'dır.

B- İktisadi Yapı

1-Üretimi Yapılan Tarım Ürünleri ve Bunlardan Alınan Vergiler

a-Hububat Üretimi ve Öşrü

1563 tarihli tahrir defterinde hububat türü ürünler hinta (buğday) ve şair (arpa) başlıkları altında ayrı ayrı verilmiştir. Hububatın tahrir kıymeti⁵⁰ 1563'te buğday için 5, arpa için ise 4 akçedir. 1563 yılında Zamantu Kazâsı genelinde hububat üretiminin bütün nâhiyelerde yapılmaktadır. Buğday üretiminden 345689 akçe öşür alınırken, bunun üretim olarak karşılığı ise 345689 kile 8815069 kg olarak gerçekleşmiştir. Aynı tarihte arpa üretiminden 221809 akçe öşür alınmış ve toplam arpa üretimi ise 221809 kile 5656103 kg olmuştur. Genel anlamda hububat üretiminden toplam 567498 akçe öşür alınmış ve 567498 kile, 14471199 kg üretim yapılmıştır.

---

zâviyedâr, müezzin hafız vb. görevliler), raiyyet rüsûmu, çift resmi ve avâriz-ı divâniyye gibi bazı vergileri ödemezler ve bunlar muaf grubuna girerler.

⁵⁰ Tahrir defterlerinde öşrün miktarı müd veya kile gibi ölçü birimleriyle belirtildikten sonra ürünlerin değerleri günün câri fiyatına göre nakdî karşılık olarak, başka bir ifadeyle "tahrir kıymeti" olarak kaydedilmektedir. L. Güçer, *XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğunda Hububat Meselesi ve Hububattan Alınan Vergiler*, İstanbul 1964, s.58.

Toplam hasıl içerisinde buğday öşrünün oranı % 41.3 iken, arpanın oranı ise % 26.5'dir.

b-Meyve-Sebze Üretimi ve Öşrü

Zamantu Kazâsı'nda da yetiştirilen meyveler *öşr-i eşcâr-ı meyve cevz ve resm-i bostan ve piyaz* ifadeleri kullanılarak yazılmıştır⁵¹. Bu ürünlerden kazâ genelinde resm-i bostan ve piyazdan 3846, öşr-i meyve ve cevzden 20 akçe olmak üzere toplam 3866 akçe vergi alınmıştır.

c-Keten Üretimi

Sanayi bitkileri arasında yer alan keten ve kendir, gemi yapımında kullanılan halatların hammaddesidir. 1563'te keten üretiminden alınan vergi 90 akçedir.

2- Hayvancılık ve Arıcılık

Hayvancılıktan alınan vergiler ise genellikle *âdet-i ağnam-resm-i ganem, resm-i yatak, resm-i yaylak, resm-i kuru, resm-i kovan veya resm-i kivâre* başlıkları altında verilmiştir. Küçükbaş hayvanlardan alınan vergiye âdet-i ağnâm veya resm-i ganem denilir. Bu kalemden alınan vergi miktarı 26945 akçedir. Yatak, yaylak ve kuru resimleri, herhangi bir timara hayvanlarını yaylamak ve otlatmak amacıyla başka yerlerden gelen sürü sahiplerinden, konar-göçer cemaatlerden ve yörüklerden yılda bir defaya mahsus olmak üzere sürü başına alınmakta, buna karşılık yerli ahalinin sahip olduğu sürülerden alınmamaktadır⁵². Bu vergilerden 1563'te 18887 akçe alınmıştır. Tahrir defterlerinde genellikle öşr-i kovan ve resm-i kovan, resm-i kevvâre-kivâre tabirleriyle yazılan ve arıcılıkla uğraşanlardan alınan vergi, Zamantu Kazâsı'nda resm-i kivâre⁵³ olarak kaydedilmiştir. Arıcılıktan 1563'te toplanan vergi miktarı 7447 akçedir.

⁵¹ R. Yinanç- M. Elibüyük, *Maraş II*, s.667 ve muhtelif sayfalar.

⁵² H. Tuncer, *Osmanlı İmparatorluğu Arazi Kanunları*, Ankara 1963, s.7; Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reâyadan Alınan Vergi ve Resimler", *AÜDTCFD C.V*, Ankara 1947, s.482-485.

⁵³ R. Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş II*, s.668 vd.

3- Şahsa Bağlı Vergiler

a- Resm-i Çift

Timar sisteminin uygulandığı bölgelerde miri araziler, toprağı işleyecek reâyaya verilmek üzere belli birimlere ayrılmıştır. Ayrılan bu birimler bir köylü-çiftçi ailenin geçimini sağlayacak büyüklüktedir. *Çift* veya *çiftlik* olarak tanımlanan bu arazi, bir çift öküzle sürülebilecek, bir yıl ziraat edilebilecek toprak miktarını ifade eder⁵⁴.

1563 tahririne göre kazâ genelinde 1050 *çift* ve 524 *nim çift* olmak üzere toplam 1574 *çift-nim çift* yer alırken, bunlardan resm-i çift karşılığı 63370 akçe alınmıştır.

b- Resm-i Bennâk

Bennâk, evli olup toprak tasarruf etmeyen veya nim çiftten daha az yer tasarruf eden, *resm-i bennâk* vermekle mükellef olan raiyyete denir⁵⁵. Zamantu Kazâsı'nda bennâk resmi 12 akçe olup, toprak tasarruf edenlerden arazinin verim durumuna göre 2-5 dönüme 1 akçe dönüm resmi alınmıştır. 1563'te kazâ genelinde nâhiyeler ve cemaatlerde bulunan bennâk sayısı 1986 olup bunlardan 24211 akçe resm-i bennâk alınmıştır.

c- Resm-i Mücerred

Yaşça akıl baliğ olan ve herhangi bir iş yapabilme gücüne ulaşan, bekar reâyaya çocuklarına mücerred denir. Bunlar toprak işçiliği yaparak veya arazi kiralayarak kazançlarını sağlarlar ve bunun karşılığında da genellikle 6 akçe olan mücerred resmi öderler. 1563 yılında kazâdaki 1778 mücerredten, 10746 akçe *resm-i mücerred* alınmıştır.

d- Cizye Resmi

Osmanlılarda gayri müslim tebânın korunması, savaşlara katılmaması karşılığında alınan ve baş vergisi olan cizye⁵⁶, Osmanlı

⁵⁴ Ö.L. Barkan, "Çiftlik", *İA*, C.3, İstanbul 1993, s.392-396.

⁵⁵ N. Çağatay, "Vergi ve Resimler", s.491; H. İncik, "Osmanlılarda Raiyyet Rüsümü", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1996, s.44; F. Emecen, "Bennâk", *DİA*, C.5, İstanbul 1992, s. 458 .

⁵⁶ Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi)", (Çeviren: Şinasi Altundağ), *Bellekten VIII/32*, Ankara 1944, s.607.

hazinesinin önemli gelir kalemlerinden biridir⁵⁷. Cizye, toprağa bağlı bir vergi olan harac ile aynı anlamda kullanılmış ve arazi haracından ayırmak için ise baş haracı tabiri kullanılmıştır⁵⁸. Cizye resminden 1563'te 42245 akçe toplanmış olup, bu miktar genel hasılat içerisinde % 5 gibi önemli bir orana tekabül etmektedir.

4-Maktu Vergiler

Bu kalemde yer alan vergi türlerinden, ürünün, yapılan hizmetin az veya çok olması vergi oranını etkilemediği için, önceden belirlenen miktarlarda sabit olan ve buna göre alınan vergiler kastedilmektedir.

a- Resm-i Asiyab

Osmanlı Devleti'nde kır kesiminin en önemli ve vazgeçilmez sanayi tesisinin değirmenler olduğu bilinmektedir. Bunlardan alınan vergiye ise *resm-i asiyâb* veya *değirmen resmi* denilir. Hem aynı hem de nakdî olarak alınan resm-i asiyâb'dan⁵⁹ alınan vergi miktarı, değirmenin yıl içerisinde çalışma durumuna göre değişmektedir⁶⁰.

1527 yılında Zamantu Kazâsı'nın 15 köy ve 16 mezraasında yaklaşık 31 değirmen ve bu değirmenlerde 72 adet değirmen taşı (bab) yer almaktadır. Ama bunlardan ne kadar vergi alındığı belli değildir. 1563'te ise 26 köy ve 1 mezraada bulunan değirmenlerden toplam 2135 akçe *resm-i asiyâb* alınmıştır.

b- Resm-i Bezirhâne

Bulgur değirmenlerinden alınan bu vergiden 1563'te 120 akçe alınmıştır.

5- Sanayi ve Ticarî Faaliyetler

Zamantu Kazâsı'nın sanayi ve ticarî faaliyetleri içerisinde değirmenler, boyahâne, bâc-ı bazar, kıst-ı kassâbân, bâc-ı hamr ve resm-i revgan kalemleri bulunmaktadır. Pınarbaşı Nâhiyesinde bulunan

---

⁵⁷ Ahmet Tabakoğlu, *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s.136.

⁵⁸ H. İnalçık, "Cizye (Osmanlılarda Cizye)", *DİA*, C.8, İstanbul 1993, s.45.

⁵⁹ N. Çağatay, "Vergi ve Resimler", s.503.

⁶⁰ Süleyman Sûdi, *Osmanlı Vergi Düzeni (Defter-i Muktesid)*, s.132.

boyahânedan 1563'te 2100 akçe vergi alınmıştır⁶¹. Aynı tarihte, bâc-ı bazardan 300, kıst-ı kassâbândan 50, kazâda bulunan gayri müslim tebanın bâc-ı hamrından (şarap) 268 ve Zamantu yörüklerinin sattığı revgandan (tereyağ) 4000 akçe vergi alınmıştır.

6- Ârizî Vergiler

Bu vergi türü zamanı ve miktarı tam olarak belli olmayan zuhurata bağlı, yani olayın çıkmasına, gerçekleşmesine bağlı vergilerdir⁶². Bâd-ı Hevâ grubu olarak nitelendirilen bu vergi türleri tahrir defterlerine, *arûs, yava, deştbanî, duhân, tapu, dönüm, cürmü cinayet, abd-i âbık ve kenîzek muştuluğu, beytûlmal, mâl-i gâib ve mâl-i mefkûd* gibi farklı isimlerle yazılmaktadırlar⁶³. Bu vergiler 1563'te, bâd-ı hevâ, arûs, yava, deştbani olarak ayrı ayrı kaydedilmiştir ve kazâ genelinde bunların yekunu 63479 akçe olarak gerçekleşmiştir.

Zamantu Kazâsı'ndan 1527 yılında 645310 akçe vergi toplanırken, 1563'te ise kazânın vergi toplamı bir önceki tarihe göre % 29.4'lük bir artışla 835408 akçeye yükselmiştir.

C-Vakıflar Ve Vakıf Eserleri

Zamantu Kazâsı'nda bulunan vakıf eserler ve bunlara tahsis edilen gelirlerle ilgili bilgiler Maraş Sancağı tahrir defterlerinden ve Alaüddevle Bey'e ait olan vakfiyelerden öğrenilebilmektedir. XVI. Yüzyılda Zamantu Kazâsı içerisinde 2 cami, 5 mescid, 1 medrese ve 17 zâviye bulunmaktadır. Camiler; Şehsuvar Bey ve Alaüddevle Bey Camii, mescitler; Şehsuvar Bey Mescidi, Melik Gazi Mescidi, Pınarbaşı Mescidi, Hazran Süleyman Bey Mescidi ve Zamantu Kalesi Süleyman Bey Mescidi, medrese; Alaüddevle Bey Medresesi, zâviyeler; Melik Gazi Zâviyesi, Süleyman Bey Zâviyesi-Kal'a-i Zamantu, Süleyman Bey Zâviyesi- Teknelü, Süleyman Bey Zâviyesi- Hazran Alevi, Melik Arslan Bey Zâviyesi, Şehsuvar Bey Zâviyesi, Gümüşgün - Alaüddevle Bey Zâviyesi, Deriklü Viran-Alaüddevle Bey Zâviyesi, Güllüce Viran-Alaüddevle Bey Zâviyesi, Tac İn-Alaüddevle Bey Zâviyesi, Mancıklar-Alaüddevle Bey Zâviyesi, Memaşa-Alaüddevle Bey Zâviyesi, Tahtalusun-Alaüddevle Bey Zâviyesi, Kaçgar- Alaüddevle Bey

⁶¹ R. Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş II*, s.693.

⁶² H. Sahillioğlu, "Bâd-ı Hevâ" *DİA*, C.4, İstanbul 1991, s.416-417.

⁶³ H. Sahillioğlu, "Bâd-ı Hevâ" , s.417.

Zâviyesi, Seyyid Selahaddin Zâviyesi, Karatay Sultan Zâviyesi ve Savran Viran Zâviyesi. Adı geçen bu kültürel eserlere Dulkadirli beyleri tarafından kazâ sınırları içerisinde bulunan bazı gelirler vakfedilmiştir.

Sonuç

Bugünkü Kayseri ilinin yaklaşık % 65-70 gibi önemli bir coğrafyasının üzerine yayılan Zamantu Kazâsı ve çevresi Asur, Hitit, Frig, Kimmer, Pers, Med ve Roma devletlerinin yönetimini görmüş, 7. yüzyıldan itibaren Araplar buraya seferler düzenlemiş ve 1067 yılından itibaren ise Afşin Bey ve ordusu tarafından alınarak Türklerin hakimiyetine geçmiştir. Danişmendliler, Anadolu Selçukluları, Moğollar, Eretnalılar, Karamanoğulları ve, Dulkadiroğullarının hakimiyeti altında uzun süre el değiştiren Zamantu Kazâsı, 1515 tarihinden itibaren Osmanlı Devletinin hakimiyetine girmiştir.

Zamantu, Osmanlı hakimiyetine girdiği zaman Kayseri Sancağına bağlı bir nâhiye iken, yapılan idari düzenleme ile Maraş Sancağına bağlanmış, kazâ statüsüne kavuşturularak bu idari durumunu 19. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar sürdürmüştür. Bu tarihten sonra tekrar Kayseri'ye bağlanmıştır. Kazânın şehir ve yönetim merkezi Zamantu Kalesidir. Bizans İmparatoru VI. Leon döneminde (886-912) yaptırılan, tarihte birçok siyasi olaya şahitlik yapan tarihi Zamantu Kalesi bugünkü Melik Gazi köyünün yanındaki kaledir.

Zamantu Kazâsının köy sayısı 1527'de 81 iken, 1563'te büyük bir artışla 176 olmuştur. Kazânın tahmini toplam nüfusu 1527'de 14916 kişidir. Toplam nüfusun % 74.2'si müslimlerden , % 25.8'i ise gayri müslimlerden meydana gelmektedir. 1563'te tahmini toplam nüfus % 41.8'lik bir artışla 21161 kişiye çıkmıştır. Nüfusun % 80.6'sı müslimlerden oluşurken, % 19.4'ünü gayri müslimler oluşturmaktadır.

Zamantu Kazâsı genelinden 1527'de 645310 akçe vergi toplanırken, bu rakam 1563'te % 29.4'lük bir artışla 835408 akçeye çıkmıştır. Timar sistemi içerisinde yer alan Zamantu Kazâsı topraklarının önemli bir kısmı mirî araziye ayrılmıştır. Bunun haricinde vakıf ve mülk araziler de bulunmaktadır.

Vakıflara ve vakıf eserlere de büyük önem verilmiş olup, incelenen dönemde Zamantu Kazâsı sınırları içerisinde 2 cami, 5 mescid, 1 medrese ve 17 zaviye bulunmaktadır. Bunların çok az bir kısmı günümüze ulaşabilme başarısını gösterirken, bir çoğu ise yıkılıp, yok olmuştur.

OSMANLI DEVLETİ'NİN BEYLİKLERİ İLHAK SİYASETİ VE DULKADIRLI BEYLİĞİ'NİN İLHAKI*

Hasan Basri KARADENİZ**

Onaltıncı yüzyılın başlarında Anadolu'da beylikler, diğer bir ifade ile fetret dönemi sona ermişti. Bununla birlikte 1515 yılında Dulkadirli Beyliği, Osmanlı Devleti tarafından zaptedilmesine rağmen tamamen ortadan kaldırılmadı. Çünkü esas beyliği teşkil eden sınırlara muhtevi Maraş ve Elbistan bölgeleri, Dulkadirli ailesinden birinin daha da önemlisi meşhur bir şahsiyet olan Şehsuvar Bey oğlu Ali Bey'in idaresine bırakıldı.¹ Hâlbuki Hadım Sinan Paşa komutasındaki Osmanlı kuvvetleri 1479'dan beri Dulkadirli Beyi olan Alaüddevle Bey'i 1515'de Andırın yakınlarındaki Ördekli'de bozguna uğratmış ve bu bey ile evlatları ortadan kaldırılmış iken, Osmanlı Devleti niçin aynı aileye mensup bir beyi bu göreve getirdi?

Bunu Osmanlı Devleti'nin Anadolu beyliklerini ilhak siyasetinde aramak gerekir. Osmanlı Devleti'nin Anadolu beyliklerini ilhak politikasının en önemli unsurlarından birisi ilhak edilecek beyliğin iç meselelerinden faydalanmaktır. Şöyle ki; Türk hâkimiyet anlayışı gereği, Anadolu beyliklerinin toprakları beylik ailesinin müşterek malıdır. Bu da sürekli kardeş, hatta baba-oğul çatışmalarına ve sonuçta bölünmelere sebep olmuştur. Osmanlı Devleti de beylik sürecinden itibaren daima bu durumdan istifade etmiştir. Anadolu beyliklerinin herhangi birisinde mevcut hanedan mensupları arasındaki ihtilafta kendi siyasetine uygun olanı desteklemiş ve o şahsın beyliğin başına geçmesini temin etmiştir. Daha sonra da uygun bir zamanda bu beyliği ilhak etmiştir.

Mesela, 1461'de Candaroğlu Beyliği'ni sulh ile ele geçiren ve bu beyliğin beyi İsmail Bey'i Yenişehir ve İnegöl taraflarına gönderen Fatih, Candaroğulları Beyliği'ni hemen ilhak etmemiş ve İsmail Bey'in kardeşi olup, Osmanlılara sığınarak Bolu Sancakbeyliği yapan Kızıl Ahmed Bey'e

---

* Bu makale Türkler, C. 9, s. 486-498'de yayımlanmıştır.

** Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü.

¹ Hoca Sadeddin Efendi, Tacü't-Tevârih, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, C. IV, Ankara 1992, s. 236-242; Celâlzâde Mustafa, Selimnâme, Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, İstanbul 1997, s. 605-611.

vermiştir.² Fakat, çok kısa bir süre sonra Trabzon'un fethinin ardından onu bu görevinden uzaklaştırmış ve Mora Sancakbeyliği'ne atamıştır. Fatih bunu niçin yapmıştır?

Osmanlı Devleti, Candaroğlu Beyliği'ni zapt ettiğinde siyasi durum hassastı. Fatih kendisine karşı tabii ittifak halinde olan dört siyasî teşekkülden, Karamanoğulları, Akkoyunlular, Trabzon Rum İmparatorluğu ve Candaroğullarından sonuncusunu zaptetmiş ve bu sırada Trabzon'un fethi hazırlıklarına başlamış idi. Gerçekten de Fatih, Trabzon'a hareket ettiğinde Kızıl Ahmed'i yanında götürmüş; Yenişehir'e gitmekte olan İsmail Bey'i dörtlü ittifakın en hararetli üyesi Karamanoğlu İbrahim Bey yeniden Osmanlılara karşı kıskırtmış ise de muvaffak olamamıştır. Görüldüğü üzere Fatih, Anadolu'daki siyasi dengeleri dikkate almış, zamanı gelince de Candaroğlu Beyliğini ilhak etmiştir.³ Benzer bu durum Karamanoğulları Beyliği'nin ilhakı için de geçerlidir.

Nitekim, Osmanlı Devleti 1479'da kendi desteği ile Dulkadirli Beyi olan Alaüddeve ile Osmanlı-Memluklu (1485-1490) Savaşları esnasında ters düşmüştür. Burada Dulkadirli Beyliği'nin varlığını devam ettirebilmek için, iki büyük devlet Osmanlı-Memluklu rekabetinden istifade etme siyaseti etkili olmuştur.⁴ Alaüddeve Bey'in giderek artan Osmanlı baskısına karşılık Memluklu Devleti'ne daha fazla yakınlaşması üzerine, Osmanlı Devleti, Dulkadirli Beyliği geçmişinde büyük bir şahsiyet olarak yer etmiş olan Şehsuvar Bey'in oğlunu bu beyliğin sınırındaki Kayseri Sancakbeyliği'ne getirmiştir.⁵ Osmanlı Devleti, bu icraatıyla bir taraftan hem Memluklulara göz dağ; vermiş hem de Dulkadirli Bey'i olarak -Candaroğlu Beyliği misalinde olduğu gibi Şehsuvaroğlu Ali Bey'i bu beyliğin başına getirmeyi tasarladığını belli etmiştir. Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti ilk etapta Dulkadirli Beyliği'ni ilhak etmeyi amaçlamamıştır. Çünkü, Dulkadirli toprakları Osmanlı Devleti ile Memluklu Devleti arasında oldukça stratejik bir bölgeyi kapsamaktadır. Bundan dolayı, Osmanlı Devleti, Mısır ve Suriye'de Memluklu Devleti gibi güçlü bir devlet olduğu müddetçe Anadolu ve Suriye arasında bir geçiş yeri olup, tamamen dağlık bir alanda bulunan ve güçlü aşiret bağları ile birbirine bağlı, beylerine sadık olan Dulkadirli

---

² Aşık Paşa, Aşıkpaşaoğlu Tarihi, Haz. Nihal Atsız, İstanbul 1992, s. 132-133; Oruç Bey, Oruç Bey Tarihi, Haz. Nihal Atsız, İstanbul 1972, s. 118.

³ Aşıkpaşa, a.g.e., s. 136-137; Yaşar Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar-I, Ankara 1991, s. 117-123.

⁴ Refet Yınanç, Dulkadir Beyliği, Ankara 1983, s. 80-87.

⁵ Hoca Sadeddin, a.g.e., C. IV, s. 229.

Türkmenlerini kontrol altında tutmanın ne kadar zor ve masraflı olduğunun farkındadır. Nitekim, Memluklu Devleti bölgenin bu özelliğinden dolayı hiçbir zaman Dulkadirliiler üzerinde tam bir hakimiyet kuramamıştır.

Bu sebeple, Osmanlı Devleti, ilhak politikası gereği, büyük bir kısmı konar-göçer Dulkadirli Türkmeni olan mezkûr beyliğin halkını gücendirmemek için istimalet yolunu seçmiş ve bu toprakları doğrudan ilhak etmeyerek aynı aileye mensup olup, babası Şehsuvar Bey'in hatırasını taşıyan oğlu Ali Bey'i Dulkadirli Beyi yapmıştır. Gerçekten de, Şehsuvaroğlu Ali Bey Osmanlı-Dulkadirli Savaşı (Ördekli) vuku bulmadan önce babasının şahsiyetinden bahseden etkili bir konuşma yaparak Dulkadirli Beyliği askerleri üzerinde etkili olmuştur.⁶ Ayrıca, Ali Bey bu göreve getirilmesinin ardından kendisine karşı çıkan aynı aileye mensup Şahruh Bey'in oğullarını bertaraf etmiş ve düzeni yeniden tesis etmiştir.⁷

Osmanlı Devleti, -aşağıda zikredeceğimiz üzere Ramazanoğulları Beyliği'nin ilhakında olduğu gibi- Dulkadirli Beyliği'ni ilhak ederken ara bir formül tatbik etmiştir. Şöyle ki bu beyliğin ilhakının hemen ardından 800000 akçalık bir has ile Alaüddevle'nin bizzat tasarrufunda bulunan yerler Ali Bey'e "sancakbeyi" olarak tevcih edilmiştir. Bunun haricinde kalan kaleler ve bir gümüş madeni ise hassâ-i humâyuna yani devletin merkezi yönetimine dahil edilmiştir.⁸ Nitekim Dulkadirli Beyliği sınırları içinde bulunan birçok kaleye "dizdar" tayin edilmiştir.⁹ Ayrıca, Ali Bey'in yönetiminde bulunan yerler de timar sisteminin tatbik edildiği; fakat dirlik tasarruf edenlerin Dulkadirli Türkmenleri olduğu tahrir ve timar tevcih defterlerinden anlaşılmaktadır.¹⁰ Diğer bir ifade ile Dulkadirli Beyliği askerî-idarî yönetimi Osmanlı timar sistemine uyarlanarak devam etmiştir.

Bu tatbikat sadece Dulkadirli Beyliği ilhakında olmayıp, benzer özelliklere sahip ve aynı ilhak sürecinden geçen bitişik Ramazanoğulları

---

⁶ Solakzade Mehmed Hemdemi, Solakzâde Tarihi, Haz. Vahid Çabuk, C. II, Ankara 1989, s. 36.

⁷ Yinanç, a.g.e., s. 120.

⁸ "Alâüddevle'nin fermân-ı emânında olan memâlik-i mahrûsası Şehsuvaroğlu Ali Bey'e virülüb vâkî olan kıla' has'a kayd olunub sancak tarikiyle sekiz yüz bin ile mezkûr Ali Beye dirlik tayin olunub ma'âda has'a kayd olunub gümüş madeni dahi var imiş, hassa-i humâyuna kayd itdiler'. T. S. M. A, nt. 5461'den naklen, İsmail Altınöz, Dulkadir Beylerbeyliğinin Teşekkülü ve Gelişmesi. (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995, s. 20.

⁹ Münecimbaşı Ahmed Dede, Sahâif'ül-Ahbar Fi Vekayi'l-A'sâr Çev. İsmail Erünsal, C. i, İstanbul (tarih yok), s. 471.

¹⁰ Altınöz, a.g.e., s. 5 8-59.

Beyliği içinde geçerlidir. Çünkü, Osmanlı Devleti, hemen hemen aynı dönemde ilhak edilen Ramazanoğulları Beyliği beylerini de sancak beyi olarak değerlendirmiş ve bu beyliğin merkezi olan Adana'da görevlendirmiştir.¹¹ Hatta, bu görevde bulunan Ramazanoğlu Piri Bey'in rahat hareket etmesini temin için onun kardeşi Kubat Bey'i bir müddet Rumeli'de oturmaya mecbur etmiştir.

Osmanlı Devleti, bir taraftan¹² Dulkadirli Beyliği'ni ilhak ve Şehsuvaroğlu Ali Bey'i de sancak beyi olarak atamasına rağmen, ona diğer sancak beylerinden farklı muamelede bulunmuş ve benzer özelliklere sahip Ramazanoğlu Piri Bey gibi ayrıcalıklar tanımıştır. Bu imtiyazların birincisi, üç tuğlu vezir unvanı ile buraya vali tayin edilmesi; ikincisi ise Kırım Hanı ve Ramazanoğulları beylerine verilen unvanlar ile hitap edilmesidir.¹³ Bundan daha önemlisi ise Şehsuvaroğlu Ali Bey'in katlinden hemen sonra tanzim edilen tahrir defterlerindeki bölge ile ilgili kayıtlarda bu beyden müstakil bir bey gibi bahsedilmesidir. Şöyle ki, 1530 tarihli tahrir defterlerine göre Ali Bey, amcası Alaüddevle gibi, vakıf, mülk ve muafiyet ile ilgili temessükler vermiştir.¹⁴ Halbuki Osmanlı idari yapısına göre

---

¹¹ Ramazanoğulları Beyliğinin 1517'de ilhakının ardından, Osmanlı hakimiyetinin ilk göstergesi olan tahrir 1519'da yapılmış ve Adana sancak kaydedilmiştir. Ayrıca 1521'de tanzim edilen kanunname, Şam Eyâleti'nin sancakları ve sancakbeyleri listesinde Livâ-ı Adana ve Çukurabad be nam-ı Piri Bey Veled-i Ramazan Bey" kaydı mevcuttur. (Ahmed Akgündüz, Osmanlı Kanunnameleri ve Hukuki Tahlilleri, C. III, İstanbul 1991, s.486). Yine, 1530 tarihli Tahrir Defteri'nde Adana'dan "Liv" diye bahsedilmekte ve Adana şehrinin gelirlerini "mirlivâ" tasarruf etmektedir (B 0 A, TD. nr. 998, s. 304-305). Gerçi, XVI. asrın sonlarında Adana'dan "Adana Hükümeti" diye bahsedilmekte ve bu hükümete Maraş Beylerbeyliği'ne atanan Ramazanoğlu Mehmed Paşa'nın kardeşinin atandığı belirtilmektedir. (Selaniki Mustafa Efendi, Tarih-i Selaniki, Haz. Mehmet İpşirli, C. 1, Ankara 1999, s. 314).

¹² Kubat Bey, önce Karaman, İçil, Aclun ve Trabzon'da sancakbeyliği yaptıktan sonra, Basra, Halep ve Van'da beylerbeylik yapmış ve 1559'da vefat etmiştir. Faruk Sümer, "Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar", Tarih Araştırmaları Dergisi, C. I,S. 1, (Ankara 1963), s. 59'

¹³ Sümer, a.g.m., s. 59; Altınöz, a.g.e., s. 20, 28.

¹⁴ "Mezkûr şerifler mahalle-i mezbûre'de (Maraş Keth'üda Mahallesi) sakin olub ellerinde avâriz-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muaf olmak için Alaüddevle ve Ali Beg'den temessükleri olub muafiyetleri ile kayd olundu, BOA, TD. nr. 998, s. 418; "Zikrolan evkaf ashab-ı kehf-i şerif (Elbistan Kazası) merhum ve mağfur Sultan Alâaddin (Anadolu Selçuklu sultanı) vakf idüb serbestlik tarikiyle tasarruf olunmasın şart idüb sonra ümera-i Zulkadiri vali olduklarında ber karar-ı sabık vakfiyetin mukarrer dutub temessükleri virüb ba'de Alaüddevle ve Ali Beg merhum dahi mukarrernâme ler virüb tasarruf olunmuş. BOA, TD. nr. 998, s. 4'9.

beylerbeyiler bile müstakil hareket edememiş; sadece küçük timarları (tezkiresiz) tevcih edebilmiştir.¹⁵

Osmanlı Devleti tarafından resmiyette bir sancak beyi olmasına rağmen yukarıda zikredilen imtiyazların etkisi ile olsa gerek, Ali Bey giderek daha serbest hareket etmiş ve kendisini müstakil veya yarı müstakil bir “bey” olarak görmüştür. Nitekim daha beyliğinin (yahut sancakbeyliğinin) ilk yılında Osmanlı Devleti’ne bağlı olmakla birlikte, Memluklu Devleti ile de iyi geçinme yolunu aramış ve bu devlete elçi göndermiştir.¹⁶ Gerçekte normal bir sancak beyinin müstakil olarak başka bir devlete hele Memluklular gibi rakip bir devlete elçi göndermesi mümkün değildir.

Bu tür hareketler merkezîyetçi ve otoriter bir padişah olmasına rağmen Yavuz Sultan Selim Döneminde bir mesele teşkil etmemiştir. Çünkü Ali Bey’in aşağıda zikredeceğimiz hizmetlerinin yanı sıra Sultan Selim ile onun arasında özel bir dostluk mevcuttur.¹⁷ Hatta, Ali Bey’in Osmanlı müverrihi Şükrü’ye bir Selimname yazdıracak kadar Sultan Selim’e muhabbeti vardır.¹⁸

Bu minval üzere, Şehsuvaroğlu Ali Bey Osmanlı Devleti’ne sığındığından bu tarafa daima bu devletin hizmetinde bulunmuş, Rumeli’de Çirmen Sancakbeyliği yapmış, Çaldıran, Ördekli, Mercidabık ve Ridaniye savaşlarına katılmış; ayrıca, 1519 senesinde zuhur eden Bozoklu Celal ve 1521’de Suriye’de Canberdi Gazali isyanlarının bastırılmasında aktif bir rol oynayarak başarılı olmuştur.¹⁹

Bununla birlikte, 1520’de Sultan Süleyman’ın padişah olması ile bu durum değişmiştir. Sultan Selim’in bütün savaşlarına iştirak eden Ali Bey artık yeni hükümdarın Avrupa seferlerine davet edilmez olmuştur. Osmanlı Devleti ile Ali Bey’in arasında asıl ipi koparan hadise ise Dulkadirli Bölgesi’nden bazı şahısların Ali Bey hakkında Osmanlı Devleti’ne şikayeti sonucu zuhur etmiştir. Ali Bey kendisini teftiş için gönderilen Osmanlı

---

¹⁵ Mehmet İpşirli, “Beylerbeyi”, DİY. 1A, C. 6, s. 71.

¹⁶ Yınanç, a.g.e., s. 100.

¹⁷ Şehsuvaroğlu Ali Bey Çaldıran Seferi’ndeki başarısından dolayı Yavuz Sultan Selim tarafından daha evvel hazineye alınmış olan Gedik Ahmet Paşa’nın kılıcı ile taltif edilmiştir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. 11, Ankara 1983, s. 309.

¹⁸ Franz Babinger, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri Çev: .. Uçok, Ankara 1992, s. 58-59.

¹⁹ Yınanç, a.g.e., s. 99-105.

Devleti görevlilerini (bir kadı ve iki çavuş) öldürtmüştür. O bu hareketi ile tavrını açık olarak ortaya koymuş ve bir beyliğin “bey”i olduğunu, alelade bir sancakbeyi olmadığını Osmanlı Devleti’ne göstermek istemiştir. Buna mukabil Osmanlı Devleti de müfettiş göndererek Ali Bey’in klasik bir devlet görevlisi olduğunu vurgulamak istemiştir. Bu hadisenin ardından Sultan Süleyman batıda sefere çıktığında güya Safevilere karşı Anadolu sınırlarını muhafaza etmekle görevlendirilen Ferhat Paşa, bu vazifeye Dulkadirli Ali Bey’i de davet etmiş ve Sivas yakınlarında verilen bir ziyafetin ardından onu biri hariç oğulları ile birlikte katletmiştir.²⁰ Daha sonra ise Dukadirli Beyliği tamamen Osmanlı Devleti’ne ilhak edilmiştir.

Bazı tarihçiler bu hadiseyi basite almış ve Ferhat Paşa’nın Ali Bey’i kıskanmasına bağlamıştır. Gerçi Ali Bey gerek Bozoklu Celâl gerekse Canberdi Gazali isyanlarında, bu işle vazifeli Ferhat Paşa’nın gelmesini beklemeden olaya müdahale etmiş; dolayısıyla mezkûr paşanın elde edeceği bir şöhreti engellemiştir.²¹ Bununla birlikte, bu kadar hizmeti bulunan ve sıradan bir kapıkulu veya rey olmayan soylu bir beyi, padişahın haberi ve onayı olmadan Ferhat Paşa gibi üçüncü vezirin ortadan kaldırması mümkün değildir. Asıl mesele Ali Beyin teftiş için gelen müfettişleri öldürtmesi, yani “ben bağımsız bir devlet başkanıyım” demek istemesidir. Nitekim, Peçevi meşhur eserinde bunu açıkça ifade etmektedir.²²

Ali Bey’in bazı çıkışları haricinde Osmanlı Devleti tarafından verilen bütün görevlere bir sancak beyi olarak katılmasına rağmen öldürülmesinin gerçek sebebi Dulkadirli Beyliği’nin ömrünü tamamlamış olmasıydı. Çünkü, hudutları Hint Okyanusu’na varan bir Dünya Devleti içinde yarı müstakil dahi olsa bir beyliğin bulunması imkan dışıydı. Bütün mesele Ali Bey’in kendisini Dulkadirli Beyliği’nin beyi olarak görmesi, buna mukabil Osmanlı Devleti’nin onu klasik bir devlet görevlisi olarak görmek istemesidir. Peki Ali Bey beylik düşüncesinden vazgeçse idi bu görevde kalabilir mi idi?

Bu sorunun cevabını Dulkadirli Beyliği ile aynı tarihi kaderi paylaşan Anadolu beylikleri, özellikle Ramazanoğulları-Osmanlı ilişkilerini tahlil ederek bulmak mümkündür. Şöyle ki; Ramazanoğlu Mahmud Bey 1511’de Ramazanoğulları Beyi olmuşsa da 1514’de Memlûklularca azledilmiş; o da İstanbul’a giderek Osmanlı Devleti’nin hizmetine girmiş ve

²⁰ İbn İyas, s. 127 1-1272; Peçevi İbrahim Efendi, Peçevi Tarihi, Haz. Bekir Sıtkı Baykal, C. 1, Ankara 1992, s. 56-57; Solakzâde, a.g.e., C. II, s. 122.

²¹ İbn İyass, a.g.e “gös. ver.”; Müneccimbaşı, a.g.e.. C. II. s. 516.

²² Peçevi, a.g.e., C. 1, gös. yer.

Mısır seferine iştirak etmiştir. Mercidabık Savaşı'ndan sonra Osmanlı Devleti'nin tabiyetine alınan Ramazanoğulları Beyliği'nin beyliği Mahmud Bey'e tevcih edilmiştir.²³ Diğer taraftan, Sultan Selim Halep yolunda iken bu aileden başka bir bey gelerek itaatini bildirmiştir.²⁴ Muhtemelen 1519'da Ramazanoğulları Beyi olan Piri Bey -zaman zaman başka görevlerde bulunsa da- 1568 yılından vefatına kadar Adana'daki görevinin başında bulunmuştur. Hatta, Piri Bey'in rahat olması için yukarıda zikredildiği üzere kardeşi Kubad Bey Çukurova'dan çıkarılmış ve ona başka vazifeler verilmiştir.²⁵

Bununla birlikte, kendisine özel muamele yapılmasına ve gönderilen hükümlerde Kırım hanlarında olduğu gibi "Cenâb-i emaret meâb" diye hitap edilmesine rağmen,²⁶ sonuçta Piri Bey Osmanlı Devleti'nin Adana Sancakbeyi'dir. Ayrıca, oğullarından Derviş Bey Tarsus'da ve İbrahim Bey Sis'te (Kozan) sancakbeyliği yapmıştır. Piri Bey bu durumunu yadırgamamış ve Cihan Devleti olan Osmanlı Devleti'ne canla başla hizmet etmiştir. Ramazanoğlu Piri Bey, 1525-1527 yılları arasında Çukurova'da vuku bulan ve çoğunluğu Alevi kökenli isyanların bastırılmasında çok büyük rol oynamıştır.²⁷ Bu sebeple, Piri Bey Kanuni'nin özel iltifatına mazhar olarak İstanbul'a davet edilmiş ve onurlandırılmıştır.²⁸ Piri Bey'den sonra, daha evvel sancakbeyliği yapmış olan oğullarından Derviş Bey (1568-1579) ve İbrahim Bey (1579-1589) de, Adana'da sancakbeyliği yapmıştır. Ramazanoğullarına mensup şahısların sancakbeyliği, XVII. yüzyılın başında Pir Mansur Bey'in bu görevden feragat etmesiyle sona etmiştir.²⁹

Buna mukabil, 1461'de Candaroğlu Beyliği Osmanlı Devleti'ne ilhak edilmeden önce, bu beyliğin hemen sınırında bulunan Bolu Sancakbeyliği'ne getirilen Candaroğlu Kızıl Ahmed Bey'e, ilhak sonrası beklentileri doğrultusunda Kastamonu ve Sinop'tan müteşekkil Candaroğulları Beyliği verilmiş ise de bu bey Fatih ile birlikte iştirak ettiği Trabzon seferi dönüşü Mora Sancakbeyliği'ne gönderilmesini kabullenememiş ve önce Karamanoğullarına daha sonra da Osmanlı

---

²³ Sümer, a.g.m., s. 5 5-56; Ramazanoğlu Mahmud Bey Ridaniye Savaşı'nda vefat etmiştir.

Celâlzâde, a.g.e., s. 659.

²⁴ Sümer, a.g.m., s. 56.

²⁵ Sümer, a.g.m., s. 57-58.

²⁶ Sümer, a.g.m., s. 59.

²⁷ Müneccimbaşı, a.g.e., C. ii, s. 526; Peçevi, a.g.e., C. 1, s. 9 1-92; Solâkzâde, a.g.e., C. II, s. 153.

²⁸ Peçevi, a.g.e., C. I. e. 95.

²⁹ Sümer, a.g.m., s. 58; Selâniki, a.g.e., C. 1, . 314.

Devleti'nin doğudaki rakibi Akkoyunlulara sığınmıştır. Burada Osmanlılara karşı mücadeleye devam eden Kızıl Ahmed Bey en son olarak 1473'deki Otlukbeli Savaşı'na Akkoyunlular tarafında iştirak etmiştir.³⁰ Yine, 1471 senesinde sulh yolu ile küçük Alâiye Beyliği, Osmanlı Devleti'ne ilhak edilmiş ve Alâiye Beyi Kılınç Arslan Bey'e Gümülcine Sancakbeyliği dirlik olarak verilmiştir. Fakat, Kılınç Arslan bu görevi hazmedememiş ve fırsat bulunca Gümülcine'den gemi ile kaçarak Memluklu Devleti'ne sığınmıştır.³¹ Bundan başka, Emir Süleyman Çelebi tarafından Rumeli'deki Ohri Sancakbeyliği'ne tayin edilen Aydınolu Cüneyd Bey buradan kaçarak tekrar beylik yaptığı Ayasoluğ'a (Selçuk) gelmiş ise de 1413'de Çelebi Mehmed tarafından muhasara edilmiş ve affedilerek bu kez yine Rumeli'de Niğbolu Sancakbeyliği ile görevlendirilmiştir. Yine rahat durmayan Cüneyd Bey Düzmece Mustafa hadisesine iştirak etmiş; ardından da tekrar Ayasoluğ'a dönmüştür. Burada Osmanlı Devleti'ne karşı çeşitli mücadelelerde bulunmasına rağmen 1426'da II.Murat tarafından ortadan kaldırılmıştır.³²

Bütün bu misallerden açıkça anlaşılacağı üzere Anadolu beyliklerini ilhak sürecinde Osmanlı Devleti, beylikleri ilhakı sonrası, anlaşma ile beyliğini terk eden veya çatışma sonrası teslim olan beylerin hayatlarına dokunmamış; hatta Candaroğlu, Alâiye, Aydınolu vs. beylerini ülkenin başka yerlerinde görevlendirmiş ve Ramazanoğlu ve Dulkadiroğlu Beylerini de kendi yurtlarında sancakbeyi olarak bırakmıştır. Bunlardan Osmanlı Devleti'nin XV. yüzyılda kendilerinden çok güçlü bir devlet, XVI. asırda ise cihan devleti olduğunu kabul edenler, onurlu bir görev olan sancakbeyliği görevini kabullenip hayatlarını devam ettirdikleri gibi, kendilerinden sonra da evlatları mezkûr devlete hizmet etmiş diğerleri ise tasfiye edilmiştir. Buradan hareketle, üstün hizmetleri de dikkate alındığında, Dulkadirli Ali Bey Osmanlı Devleti'nin cihan devleti olduğunu kabullenebilse idi, muhtemelen Ramazanoğlu Piri Bey gibi ömür boyu kendi yurdu Dulkadirli topraklarında görevine devam etmesi mümkün olacaktı. Halbuki, yukarıda zikredildiği üzere, Ali Bey bunu kabullenememiştir.

---

³⁰ Mehmed Neşri, Kitâb-ı Cihannümâ (Neşri Tarihi), Yay. F. Reşit Unat-M. A. Köymen, C. II, Ankara 1987, s. 743-755; Hoca Sadeddin, a.g.e., C. Bİ, s. 41-56; Aşık Paşa, a.g.e., s. 133-136.

³¹ Gelibolulu Ali, Kitâbü't-Târih-i Künhü'l-Ahbâr, Haz. A. Uğur-A. Gül-M. Çuhadar-1. H. Çuhadar, C. 1 (1. Kısım). Kayseri 1997, s. 647- 649; Aşık Paşa, a.g.e., s. 148-149; Neşri, a.g.e., C. 11, s. 793-795.

³² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ankara 1988, s. 115-119.

Osmanlı Devleti'nin fetih ve ilhak politikası, sadece bir yeri askeri olarak kendi bünyesine katmakla bitmemiş; aksine "istikamet" yani fethedilen veya ilhak edilen yerlerin halkını devlete ısındırma şeklinde devam etmiştir. Osmanlı Devleti bunu Balkanlar'da fetih Anadolu'da ise ilhak sonrası başarılı bir şekilde tatbik etmiştir.³³

Osmanlı Devleti, halkının büyük bir çoğunluğu konar-göçer olan ve aynı zamanda kendi içlerinden çıkardıkları beylerine son derece bağlı Dulkadirli Beyliği beylerine ve halkına karşı nasıl bir ilhak siyaseti takip etti?

I.

Osmanlı Devleti'nin, fetih ve ilhak siyasetinde mevcut olan, zaptedilen yerin hanedan üyelerini başka bir yere nakletmek veya mecbur kalırsa onları ortadan kaldırmak gibi icraatların yanı sıra, yerel bey veya aileleri başka unsurlar ile dengelemek gibi bir politikası da bulunmaktadır. Osmanlı Devleti bunu Mısır'ın, Cezayir'in vs. ilhakından sonra tatbik etmiştir. Mesela, Mısır'da Memlûklular Dönemi'nde de etkili olan Kölemen beylerinden iki rakip grup Kasımiyye (Mısırlı-Memlûklu taraftarı) ve Fıkariyye'yi (Osmanlı taraftarı) bir taraftan birbirleri ile dengeler iken, diğer taraftan da bu iki grubu merkezden atadığı Beylerbeyi ve onun askeri gücünü teşkil eden yeniçeriler ile kontrol etmiştir. Osmanlı Devleti'nin Mısır beylerbeyleri, bu iki fırkanın rekabetini daima dikkate alır ve görevleri ona göre dağıtırdı. Aksi durumlarda iki fırka arasında kanlı çatışmalar vuku bulurdu.³⁴

Biraz farklı da olsa benzer bir durum Hicaz için geçerlidir. Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı ilhakının ardından Mekke emin şehrin anahtarlarını Yavuz Sultan Selim'e göndererek Osmanlı hakimiyetini kabul etmiştir. Buna mukabil, Hicaz'da Mekke emirlerinin eski siyasi imtiyazları muhafaza edilmiş; hatta devlet katında "vezir" statüsünde tutulmuşlardır. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti, Mekke emirlerini tamamen serbest bırakmamış; önce Mısır'a bağlı Cidde Sancağı, akabinde ise Cidde ve Habeş Eyâletleri ile doğrudan Harem-i Şerif'in işlerini üstlenen "Mekke Şeyhu'l-Haremliği"ni

---

³³ Halil İnalcık, "Osmanlı Fetih Yöntemleri", Çev. H. Can Tuncer, Cogito (Osmanlı Özel Sayısı), S. 19, (Yaz-1999 İstanbul), s. 115-135.

³⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. IV, Ankara 19S, 429 - 430.

tesis etmiştir. Ayrıca Mekke ve Medine'ye kadılar ve nazır-ı emvaller tayin edilmiştir. Böylece, Osmanlı Devleti, Hicaz'da iki başlı idari yapı kurmuş ve bu yolla Mekke emirleri üzerinde kontrol sağlamıştır.³⁵

Osmanlı Devleti, daha küçük çaplı olsa da benzer bir uygulamayı Dulkadirli Beyliği'nin ilhakı ile birlikte gerçekleştirmiştir. Yavuz Sultan Selim, Şehsuvaroğlu Ali Bey'e çok güvenmesine rağmen ileriye düşünerek Dulkadiroğullarına karşı denge unsuru olarak, Çaldıran Savaşı dönüşü, Ağrı ve Doğubayezid³⁶ civarında güçlü bir aile olan ve adı geçen savaşta büyük yararlılığı görülen Bayezidoğullarını Dulkadiroğlu Alaüddeve Bey'in tedibinden sonra Maraş'a yerleştirmiştir. Bayezidli ailesinin reisi İskender Bey Şehsuvaroğlu Ali Bey ile birlikte, 1515'de Andırın yakınlarındaki Ördekli'de vukubulan son Osmanlı-Dulkadirli savaşına iştirak etmiş; akabinde de Osmanlı Devleti'nce kendisine "Çavuşbaşı"lık unvanı verilerek Maraş'ta oturtulmuştur. Burada, İskender Bey'e 'arpalık" olarak birçok arazi

---

³⁵ Zekeriya Kurşun, "Osmanlı Devleti İdaresinde Hicaz (1517-1919)", Yeni Türkiye, S. 31, (Osmanlı Özel Sayısı-Teşkilat), 1. 128-129.

³⁶ Bekir Sami Bayazıt, Kahramanmaraş'ta Bayazıttoğulları (1514- 1990) Kahramanmaraş, 1998, s. 16; Bu husus bugün Maraş halkı arasında da "Yavuz Sultan Selim Çaldıran Savaşı'na iştirak ettiğinde Horasan'dan gelen Bayezidli diye iri yapılı ve savaşçı bir sülale Yavuz'a yardım etmiş; daha sonra Yavuz bunları Maraş'a getirip yerleştirmiş. 'Maraş otağınız Malatya otağınız olsun' demiş; Yavuz Mısır'a sefer düzenlediğinde Maraş bölgesinde ayaklanma olmuş bunun üzerine Yavuz Bayezidli'lere 'Bundan sonra Maraş'tan bana şikayet gelmesin' demiş", şeklinde rivayet edilmektedir, Gerek, Maraş ile ilgili bir eser yazan (Besim Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafası, Haz. M. Yusuf Özbaş, İstanbul, 1973.) Besim Atalay, gerekse mezkûr müellif Bayezidoğullarını Doğubayezid'den gelişini yukarıda zikrettiğimiz halk rivayetine benzer bir şekilde izah etmekte ve herhangi bir belgeden hahsetmemektedir. Bu sebeble, bu hususun araştırılması gerekmektedir. Çünkü, son döneme kadar, Bayezidli ailesinin sakin olduğu Çavuşlu Mahallesi (Bayazıt, a.g.e., s. 17) 1563 tarihli Mai'aş tahrir defterinde "Emir Çavuşlu" adıyla geçmekte olup, bu mahallede sakin 4 nefer sipahizâdenin ismi "Ali Veled-i Bayezid", "Firüz biraderi o (Bayezid)", "Bayezid birader-i diğer" ve "Yâdigâr birader-i diğer" şeklinde kayıtlıdır. (Refet Yınanç-Mesut Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri (1563), C, 1, Ankara, 1988, 1. 13.) Buradan hareketle, 1- Emir Çavuşlu Mahallesi adını, Osmanlı Devleti'nin "Çavuşbaşılık" unvanı verdiği İskender Bey'den (Emir) almıştır. 2- Bu aile adını İskender Bey'in oğlu veya torunu olan yukarıda adı geçen Bayezid'den almış olsa gerektir. Bununla birlikte, bu mesele ile ilgili son sözü 1520'li yıllara ait Maraş mufassal tahrir defteri (TD. nr. 402) incelendikten sonra söylemek mümkün olacaktır.

verilmiştir.³⁷ Nitekim, İskender Bey'den sonra da Bayezidoğullarına mensup çok sayıda şahıs gerek Osmanlı Devleti gerekse Türkiye Cumhuriyeti'nde üst düzey görevlerde bulunmuştur. Ayrıca, bu aile Maraş'ın imarında birçok hizmetlerde bulunmuş ve halka öncülük yapmıştır.³⁸ 1617 ile 1862 yılları arasında İskenderoğlu Bayezid, Bayezidoğlu Kalender Paşa, Bayezidoğlu Süleyman Paşa ve Bayezidoğlu Ahmed Paşa tarafından çeşitli amaçlar için tahsis edilmiş vakıflar mevcuttur. Bu vakıflar arasında bahçe, hamam, değirmen, kahvehane, çok sayıda dükkan vs. olup, müderris, imam, cüzhan, talebe vs. harcanmak üzere vakfedilmiştir.³⁹

Diğer taraftan, Bayezidoğulları gerçekten de Dulkadiroğullarının merkezi Maraş'ta, bu aileye rakip olmuş ve iki sülale arasındaki rekabet dört asır devam ederek XIX. yüzyıl sonlarına kadar devam etmiştir. Dulkadirli-Bayezidli rekabeti, sadece güç gösterisi olarak devam etmemiş; zaman zaman kanlı çatışmalar da vuku bulmuştur.⁴⁰ Hatta, bu iki aile arasındaki nüfuz mücadelesi eski Dulkadirli Beyliği sınırları içindeki diğer yörelerde de kendisini göstermiştir. Bulanık (bugünkü Bahçe) Kazâsı'nın bir kısmı Dulkadirli, bir kısmı da Bayezidli taraftarı olmuştur. Benzer bir durum bugünkü Hassa'nın bazı beldelerinde de mevcuttur. Daha ilginç olanı ise Zeytin (Süleymanlı) Ermenilerinin dahi bu iki rakip aileye taraftar olarak ikiye ayrılmasıdır.⁴¹ Görüldüğü üzere, Osmanlı Devleti'nin daima desteğini alan Bayezidli ailesi, Dulkadiroğlu Beyliği'nin başşehri olan Maraş ve civarında Dulkadirli "bey" ailesinin nüfuzunu kırmıştır.

---

³⁷ Besim Atalay, Maraş Tarihi ve Coğrafyası, Haz. M. Yusuf Özbaş, İstanbul 1973, s. 58-60; Bugün, Maraş'ta Bayezidoğullarının sakin olduğu mahalleye "Çavuşlu" mahallesi denir. Bu mahalle arıkdere ile iki kısma ayrılır. Arıkdere'nin doğu tarafına Küçük Çavuşlu, batı tarafına ise Büyük Çavuşlu denir. Küçük Çavuşlu'da bulunan "Çavuşlu Camii", Bayezidoğulları tarafından yaptırılmış olup, halen bu adla zikredilmektedir. Bayazıt, a.g.e., s. 1.

³⁸ Atalay, a.g.e., gös. yer; Osmanlı Devletinde paşalık, valilik, vs. görevlerinde bulunan çok sayıda Bayezidli vardır. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri'nden 1995'de emekli olan iki üst düzey general Doğan ve Vural Bayazıt kardeşler bu aileye mensuptur. Bayazıt, a.g.e., s. 23, 25, 5, ö2, 91, 104, 110, 339, 348 vs.

³⁹ Nazif Öztürk, "Bayazıttoğulları Vakıfları", VD, C. XXVI (Ankara 1997), e. 45-61.

⁴⁰ Cevdet Paşa, Tezakir (21-39), Yay. Cavid Baysun, Ankara 1986, s. 122.

⁴¹ Cevdet Paşa, a.g.e., s. gös. yer.; Rivayetlere göre, Maraşın eski mahallelerinde yer alan bir dere iki ailenin arasında sınır olmuş; "Kanlıdere" adı verilen bu derenin doğusuna Bayezidoğulları, batısına ise Dulkadiroğulları hakim olmuştur. Hatta, adı geçen dere adını iki rakip ailenin kanlı çatışmalarından almıştır. Bayazıt, a.g.e., s. 17.

II.

Bununla birlikte, Osmanlı Devleti, Dulkadirli bey ailesini tamamen gözden çıkarmamış; sadece, Bayezidliler ile onları kontrol altında tutmak istemiştir. Alaüddeve Bey'in kardeşi Abdurrezzak Bey Ördekli Savaşı'nda Osmanlı Devleti'ne esir düşmüş,⁴² daha sonra ise kaçarak Mısır'a gitmiştir. Burada Abdurrezzak Bey'e Dulkadirli Beyliği vaad edilerek Türkmenlerden kuvvet toplaması için maddi yardım yapılmıştır. Mercidabık Savaşı'nda Memluklu ordusunun öncü birliklerinin komutanı olan bu Dulkadirli beyi savaşın kaybı üzerine yeniden Osmanlıların eline düşü.⁴³ Buna rağmen Abdurrezzak Bey, Osmanlı Devleti'nce affedilmiş ve Köstendil Sancağı kendisine verilmiştir.⁴⁴ Yine 1530'da Kanuni'nin oğullarının şatafatlı sünnet düğününe, çeşitli devlet temsilcilerinin ve devlet erkanının yanı sıra Akkoyunlu ümerası vs. de katılmıştı. Bu düğünde bulunanlardan birisi de Dulkadiroğullarından Abdüllatif Bey'di.⁴⁵ Bundan başka, Sultan Süleyman İrakeyn Seferi esnasında 29 Eylül 1534'de Tebriz'e gelişinde, Sultaniye şehrine vardığında, daha önce bazı sebepler ile Safevilere sığınmış olup, Şah Tahmasb tarafından Tarım-i Halhal Hanlığı'na getirilen Dulkadirli (Zulkadirli) Şahruh Bey Oğlu Mehmet (Muhammed Han) Bey, Kaya Sultan ve Tekeli Burun Sultan'ın oğlu Hüseyin Sultan gibi Safevi emirleri 3000'e yakın askerleri ile Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmiştir. Dulkadirli Mehmet Bey, Osmanlı Devleti katında ilgi ve sevgi görenlerden olmuş, daha sonra kendisine Niğbolu Sancakbeyliği ve Erzurum Beylerbeyliği verilmiştir.⁴⁶ Buna mukabil, aynı seferde Sultan Süleyman Tebrizden Irak tarafına dönüp Derguzin'e geldiğinde, tellallar vasıtası ile Şah Tahmasb'ın kardeşi Sam Mirza'yı oğul edindiğini ve Kızılözen'den ötesini ona verdiğini ilan etti. Bunu duyan Şah Tahmasb "*Ben Dulkadiroğlu'nu oğul edindim de ne oldu*" diyerek Dulkadirli Mehmet Bey'e sitem etmiştir.⁴⁷ Daha sonraki

---

⁴² Hoca Sadeddin, a.g.e., C. IV, s. 241.

⁴³ R. Yinanç, a.g.e., s. 101-102.

⁴⁴ Arifi Paşa, "Maraş ve Elbistan'da Zulkadır (Dulkadır) Oğulları Hükümeti", TOEM, 34.

Cüz, İstanbul 133 ii. 624.

⁴⁵ Peçevi, a.g.e., C. I, s. 116.

⁴⁶ Peçevi, a.g.e., C. 1, s. 135; Faruk Sümer, Safevi Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara 1992, s. 63.

⁴⁷ Sümer, a.g.e., s. 65.

asırlarda da Dulkadirli ailesinden birçok şahıs Osmanlı Devleti'nde çeşitli hizmetlerde bulunmuştur.⁴⁸

III.

Osmanlı Devletinde bir ülke fetih veya ilhak edildikten sonra vakit geçirmeksizin o yörenin tahriri yapılmış ve ardından da yeni kanunları kapsayan “kanunnâme” tanzim edilmiştir. Bu Osmanlı Devleti'nin o ülke veya bölgede hakimiyetini tesis ettiği anlamına gelmekteydi. Osmanlı Devleti başlangıçta fethedilen veya ilhak edilen yörenin eski kanunlarını ya olduğu gibi kabul etmiş ya da kısmi değişiklikler ile yetinmiştir. Daha sonra gerekirse, eski kanunları reâyânın lehine olmak kaydıyla değiştirmiştir. Mesela, 1518'de Güneydoğu Anadolu'da Akkoyunlu kanunları kabul edilmiş; kısa bir süre sonra reâyâ için angarya olan bazı kanunlar kaldırılmıştır. Osmanlı Devleti, Suriye, Mısır, Sırbistan, Kıbrıs vs tür uygulamalarda bulunmuştur. Bunda temel amaç halkı Osmanlı Devleti'ne ısındırmaktır.⁴⁹

Osmanlı Devleti, 1522'de Şehsuvaroğlu Ali Bey'i bertaraf ettikten sonra, burada tahrir yaptırmış ve Dulkadirli ülkesini Bozok ve Maraş sancakları adı ile Osmanlı idari sistemine dahil etmiştir. Osmanlı Devleti bu bölge için yeni bir kanunnâme tanzim etmemiş; Alaüddevle Bey'in kanunnâmesi en ufak bir değişiklik yapılmadan kabul edilmiştir.⁵⁰ Bu kanunnâmede yer alan bazı ziraî ve malî kanunlar Osmanlı hukukuna ters düşmesine yani bidat olmasına rağmen aynen kabul edilmiştir. Alaüddevle Bey kanunlarının aynen kabul edilmesiyle halkın daha evvel alışmış olduğu düzen birden bire değiştirilmemiş mahalli örf ve adetlere saygıyla yaklaşmış, bununla da yöre halkının Osmanlı Devleti'ne uyumu sağlanmaya çalışılmıştır. Nitekim, bir müddet sonra mezkûr bidatlar kaldırılmış ve yerine Rum (Eyâleti) kanunu konmuştur. Bu hususla ilgili kayıtlar 1563 tarihli Maraş Sancağı Tahrir Defteri'nin başında yer

---

⁴⁸ Mesela, Dulkadiroğlu Mehmed Bey voyvodalık, Dulkadiroğlu Omer Paşa Maraş—Beylerbeyliği, Dulkadirli Hacı Halil Bey vakıf görevlisi olarak hizmet vermiştir, Arifi Paşa, a.g.m., 35. Cüz, İstanbul 1331, s. 695-696.

⁴⁹ Neşat Çağatay, “Osmanlı İmparatorluğu Arazi ve Rey Kanunnâmelerinde İlhak Edilen Memleketlerin Adet ve Kanunları ve İstilahlarının İzleri”, III. Türk Tarih Kongresi, 1943, (Ankara 1948), s. 489-504.

⁵⁰ “Sûret-i Kanunnâme-ı Alâ'üddevle Beğ nukile'an'il-asli bila tagyirin velâtebdilin”, Ahmed Akgündüz, Osmanlı Kanunları ve Hukuki Tahlilleri, C. VII, İstanbul 1994, s. 160.

almaktadır.⁵¹ Yine, Maraş Sancağı'nda olduğu gibi H. 932/M.1525 tarihli Bozok Sancağı Kanunnâmesi'nde de Dulkadirli kanunları aynen kabul edilmiş; sadece, nâyibcek, divânecik, bayramlık, Yörüklerden alınan resm-i çift vs. vergileri halkın lehine olarak kaldırılmıştır. Bundan başka, H. 966/M. 1559 tarihli *Bozok* Sancağı Kanunnâmesi'nde de bazı ceza miktarları azaltılmış ve vergi ile ilgili bazı ölçü birimleri değiştirilmiştir.⁵²

IV.

Osmanlı Devleti kurulduğu yıllardan itibaren toplumun çeşitli kesimleri arasında gelir dengelerini daima kontrol etmiş ve vakıf sistemi ile içtimaî huzuru sağlamaya çalışmıştır. Hatta, başta padişahlar ve diğer devlet yetkilileri camii, medrese, hastahane, imaret, köprü, çeşme, han, hamam, kütüphane vs. sayılamayacak kadar çok sosyal tesis yaptırmıştır.⁵³ Türk-İslâm medeniyetini temsil eden Selçuklu medeniyetinin varisleri olarak Osmanlı Devleti ile aynı özelliklere sahip olan Anadolu beylikleri de buldukları mahalleri bu tür eserler ile donatmış ve bunların devamlılığı için vakıflar tahsis etmiştir.⁵⁴ Bu hususta Anadolu beylikleri beylerinin ne kadar hassas olduklarını anlamak için 1410'da Osmanlı Devleti'nce öldürülmek üzere olan Saruhan Beyliği Beyi Hızırşah'ın iki vasiyetinden birisi ecdadının vakıflarına dokunulmamasıdır. Osmanlı Hükümdarı Çelebi Mehmed bu isteği yerine getirmiştir.⁵⁵ Osmanlı Devleti de ilhak politikasının gereği eski vakıfların hiçbirisine dokunmadığı⁵⁶ gibi gerekli görülen yeni

⁵¹ “İcra-ı ser’iyye-i müte’âmîle ve kavânin-i örfiyye-i müte’ârife makal-i defâtir-i Osmaniyye oldur ki, mukaddema fermân-i hümayûn üzere vilâyet-i Maraş tahrir olundukda Kânûn-ı Dulkadiriyye deyu icrâ olunan kavânin-i kabâil-i re’âyâ ve tevâ’if-i tüccâr ve ahâlî-i memâlîk-i mahrûsadan bazı bid’âyât olub pâye-i serir-i a’lâya’arz olundukda, cenâh-ı hüsvânînin zılâlet-ı ‘adâlet ve sâye-i merhamet bahşları zuhûr bulub vilâyet-ı mezbur halkına dahi Rum kanûnu emr olunub müceb-i emrû’l-âlî defter-i cedîde kayd olunub hâliyâ resm-i çift tamam çiftlik üzere kayd olunan ra’iyyetden elli akça ki, yigirmi beşer para olur... “Refet Yınanç-Mesut Elibüyük, Maraş Tahrir Defteri (1563), C. 1, Ankara 1988, s. 7.

⁵² Bu husus kanunnâmede “Fi Ref ‘-il Bida” başlığı altında yer almaktadır. Akgündüz, a.g.e., C. VI, İstanbul 1993, s. 230-239.

⁵³ H. Ziya Ülken, “Vakıf Sistemi ve Türk Şehirciliği”, VD, C. IX, (Ankara 1971), s. 32; Bahaeddin Yediyıldız, “Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri-1700-1800”, JOS (Osmanlı Araştırmaları), C. 111, (İstanbul 1982), s. 150-155.

⁵⁴ Uzunçarşılı, Anadolu Beylikleri, s. 228-234.

⁵⁵ Uzunçarşılı, a.g.e., s. 88.

⁵⁶ Osmanlı Hükümdarı II. Mehmed (Fatih), 1470’li yıllarda, tımarlı sipahi sayısını arttırabilmek için, vakıf ve mülk arazi olan 20 binden fazla köy ve çiftliği mirileştirdi. Fakat,

sosyal tesisleri halkın hizmetine sokmuştur. Hatta, Anadolu beyliklerine ait bu eserler ve vakıfları da günümüze kadar bânilerin ismiyle zikredilmiştir. XV ve XVI. asır Tahrir Defterlerinde bu hususla alkali sayısız kayıt mevcuttur.⁵⁷

Bu meyanda Dulkadiroğulları beyleri ve hatunları da bu beyliğin hüküm sürdüğü başta Maraş ve Elbistan olmak üzere Afşin, Pınarbaşı, Gemerek, Çandır, Akdağ, Boğazlıyan, Kırşehir, Antep, Kars-ı Maraş (Kadirli) vs. çok sayıda camii, mescid, medrese, imaret, zaviye vs. yaptırmıştır. Bunların içinde sadece zaviyelerin sayısının 57 adet olması Dulkadirli vakıflarının hacmini göstermek için yeterlidir.⁵⁸ Diğer taraftan, Osmanlı Devleti de Dulkadirli vakıflarını aynen kabul ile vakfiye şartlarına riayet etmiş; ayrıca, bu vakıfların gelirlerinde herhangi bir kısıntıya gitmemiştir. Bu hususla alakalı sayısız kayıt Osmanlı arşivlerindeki Maraş, Bozok, Kırşehir ve Kars-ı Maraş'a ait vakıf ve Tahrir Defterlerinde bulunmaktadır.⁵⁹

Osmanlı Devleti eski beylerin hatırasını silmek için onların vakıflarını ilga edip yeniden kendi vakıflarını yapabiliyordu. Fakat, bu yola hiçbir zaman gitmeyerek, hem kendi idaresindeki halkın sosyal hayatında menfi yönde hiçbir değişikliğin olmamasını temin etmiş hem de bu eserleri yaptırarak büyük hizmet verenlerin isimlerinin yaşamasını sağlayarak bir nevi şükran borcunu ödemiştir. Bu durum bütün Anadolu beyliklerinde olduğu gibi Dulkadirli Beyliği için de geçerlidir.

V.

Osmanlı Devleti'nin fetih ve ilhak siyasetlerinden biri de hassas olan bölgelerde halkın avâriz⁶⁰ gibi bazı olağanüstü vergilerden muâf tutulmasıdır. Bu muâfiyet, Bosna ve Banaluka gibi serhad şehirleri halkının

---

II. Bayezid Döneminde Anadolu'da oluşan şiddetli reaksiyon üzerine mezkûr padişah bu toprakları eski sahiplerine iade etti. Halil İncalcık, *The Ottoman Empire-The Classical Age 1300-1600*, London 1973, s. 109-110.

⁵⁷ Bu hususla ilgili Bkz. Bütün Anadolu'ya muhtevi icmal tahrir defterleri, BOA, TD. nr. 166; BOA, TD, nr. 387; BOA, TD. nr. 138; BOA, TD. nr. 998.

⁵⁸ R. Yınanç, a.g.e., s. 119-139.

⁵⁹ Bkz. BOA, TD. nr. 998.s. 414-579, 584-681.

⁶⁰ Osmanlı Devletinde fevkalade hallerde, özellikle savaş giderlerini karşılamak üzere, muaflar hariç bütün reayanın doğrudan doğruya devlete vermeye mecbur olduğu her çeşit hizmet, eşya ve para şeklindeki tekâlîfe "avâriz" denir. O. Lütfi Barkan, "Avâriz", İA, C. II, s. 13-14.

saldıran düşmana karşı canla başla müdafa etmeleri⁶¹ veya Orta Anadolu'da Kayseri'nin 1472'de Akkoyunlu Devleti kuvvetlerine direnmesi, 1482'de Aksaray ve Konya'nın Cem Sultan'a bu şehirleri⁶² teslim etmemelerinden dolayı olmuştur. Ayrıca, gerek Anadolu gerekse Rumeli'de çok sayıda derviş, zaviyedar, ilim ehli, imam, duacı vs. de hizmetlerinden dolayı avarız vergisinden muâf sayılmıştır.⁶³

Osmanlı Devleti, bu tür siyaseti Dulkadirli Beyliği topraklarında da yaygın olarak tatbik etmiştir. Mesela, 1530'da Maraş Sancağı Kars (Kadirli) Kazası Göksun Nâhiyesi'ne tabi Kanlukavak Köyü'nde Şeyh Çelebi Halife'ye mensup 14 nefer derviş olup, mezkûr köyde bulunan zaviyede sakindir. Bu zaviyenin kış mevsiminde oldukça şenlenen Göksun Nâhiyesi'nde yol üzerinde bulunması ve gelip-giden yolcuların ihtiyaçlarının karşılanmasından dolayı, burada ikamet eden dervişler Dulkadirli ümerası tarafından korunmuş; Osmanlı Devleti de aynı hususa riayet ederek bu dervişleri avâriz vergisinden muâf tutmuş ve bu hususla alâkalı olarak Yavuz Sultan Selim tarafından hükm-i hümayun verilmiştir.⁶⁴ 'Yine Maraş Sancağı Kars Kazâsı'na tabi Karamanlı Tâifesi'ne tabi Hacı Fakılı Cemaâti'ne mensup 4 hane "duacı ve ehl-i ilim" olduklarına dair Dulkadirli beylerinden Alaüddevle ve Şehsuvaroğlu Ali Beyler tarafından verilmiş ellerinde temessükleri olduğu için, Osmanlı Devleti de bunları avâriz vergisinden muâf tutmuştur.⁶⁵

---

⁶¹ T.K.K.K.A., TD. nr. 555 (Yeni 5), vr. 298.

⁶² BOA, TD. nr. 455, s. 580; Hoca Sadeddin, a.g.e., C. III, s. 210-211; Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. II, s. 168-169.

⁶³ O. Lütü Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir iskan ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler-I, İstila Devirlerinin Türk Dervişleri ve Zaviyeler", VD, C. II, Ankara 1942, s. 279-365.

⁶⁴ "Mezkûr dervişler kutb'ül-meşâyih Çelebi Halife kaddesallahu sırrahu hazretlerinin makbul dervişlerinden olup ve müşrûnileyh Halife makbul (...) olup karye-i mezbûre de vaki' olan zaviyeye hizmet idegelüb ayende vü ravendeye dahi hıdmet idüb bu karyeden gayri Nâhiye-ı Göksun'da kış mevsiminde şenlik olunub gelüb gidenler zaviye-i mezbûre konub hidmerleri olduğu için ümerâ-i Zulkadiriye riayet idüb 'avâriz-ı divâniyyeden muaf kılınub Selâtin-i Osmaniye'de de merhum Sultan Selim Han hazretlerinden hükm-i hümayunları olmağın mucible âl-i mekan kayd olundu". BOA; TD. nr. 998, s. 527.

⁶⁵ "Zikrolan cemâ'atin ellerinde Alaüddevle ve Ali Begden 'avâriz-ı divâniyye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf olmak için temessükleri olup girü muaf kayd olundu" BOA, TD. nr. 998, s.

VI.

Osmanlı Devleti, fetih siyaseti gereği Rumeli’nde Türk iskânını tesis etmek amacı ile, buradaki hudut boylarında yeni fethedilen büyük arazileri mülk olarak kumandanlarına verdi.

Buna benzer bir durum, özellikle Orta Anadolu Bölgesi’nde mevcut olup, Osmanlı öncesi, Türk Devlet ve beyliklerinden, Osmanlı Devleti’ne miras kalan bir husustu. Osmanlı Devleti, ilhak politikası gereği köklü ailelerin elinde bulunan bu toprakları mirileştirmemiş ve ara bir usül ile, bu toprakların gelirinin bir kısmını “divâni” adı ile kendisi almış, bir kısmını da “malikâne” ismi ile yerel aileye bırakmıştır.⁶⁶

Bu tür uygulama Dulkadiroğulları Beyliği’nde de mevcut olup, Osmanlı Devleti bunu aynen devam ettirmiştir. Mesela, 1530’da Maraş Sancağı Kars Kazası Megelgin Nâhiyesi’ne tabi Zakirlü Tâifesi’ne mensup olup, 5813 akça vergi hasıllı 9 mezraayı Veledan-ı Bayezid bin Demirci tasarruf etmektedir. Bu mezraalar Bayezid’in ecdadına bölgenin fethi esnasındaki başarılarından dolayı mülk olarak verilmiş olup, bu hususla ilgili, Dulkadirli ümerâsınca kendilerine verilen temessükleri, merkeze arz edilmiş ve aynen kabul edilmiştir.⁶⁷ ‘Yine, Megelgin Nâhiyesi’ne tabi 1 köy ve 4 mezraayı Ahmed Veledi Süleyman tasarruf etmektedir. Bir köy ve dört mezraayı Ahmed’in cediti Hüseyin Beytûlmalden satın almış ve Osmanlı Devleti’nin bölgeyi ilhakına kadar onun evlatları bu araziye mülk olarak tasarruf etmiştir. Osmanlı Devleti bölgeyi ilhak ettiğinde, yörenin önde gelen müslümanlarının, bir köy ve dört mezraanın mezkûr şahsın mülkü olduğuna dair şahitliği ve ellerinde hüccet-i şer’iyyelerinin bulunması sonucu, eski durum aynen muhafaza edilmiştir.⁶⁸

---

⁶⁶ O. Lutfi Barkan. *Malikâne-Divane Sistemi*. Türkiye’de Toprak Meseleleri-Toplu Eserler-I, İstanbul 1980, s. 151-208.

⁶⁷ “Zikrolunan mezraaları mezkûrlar ebnâ-yi ted mülkiyet üzere tasarruf idüb kafirin kırmak tarikiyle mülkleri olub ve ümerâ-i Zülkadiriye dahi temessükleri bab-ı saâdete arz olundukda mukarrer kılmak emr olunmağın mukarrer kılındı”. BOA, TD. nr. 998, s. 540.

⁶⁸ “Zıkr olunan karye ile mezraaların malikanesi Sultan canibinden Beytûlmâlden mezkûrun cediti Hüseyin satun alub ol Vilâyetin fethine degin mülkiyet üzere mutasarrıf olub ve a’yân-ı müslimin vilâyette Bayezid veledi Zakir ve Ali veledi Sami kimesneler şehâdet-i şer’iyye idüb sübüt bulmağın ve ellerinde hüccet-i şer’iyyeleri mucıbince arz olunub ‘ali mekan mukarrer kılınmak emr olunub girü mukarrer kılındı”, BOA, TD. nr. 998, s. 540.

VII.

Osmanlı Devleti ilhak siyasetinin önemli unsurlarından birisi de Anadolu'da ilhak edilen önemli beyliklerin baş şehrine bir şehzâdenin sancakbeyi olarak atanmasıdır. Bunda amaç, asil bir bey liderliğinde idare edilmeye alışmış halkın, kendi beyleri yerine yine asil biri olan “Osmanlı Şehzâdesi”nin yönetici olarak gönderilmesi ile onurlandırılması ve Osmanlı Devleti'ne ısındırılması amaçlanmıştır. Mesela, Yıldırım Bayezid Germiyanogullarının merkezi Kütahya'ya; II. Mehmed (Fatih) Saruhanogullarının baş şehri Manisa'ya; Şehzâde Cem önce Candarogullarının merkezi Kastamonu ve daha sonra, kendinden evvel Karamanogullarının baş şehri Konya'da görev yapan kardeşi Şehzâde Mustafa'nın ölümü üzerine çok hassas bir zamanda mezkûr şehre sancakbeyi olarak atanmıştır. Bu misalleri çoğaltmak mümkündür.⁶⁹

Buna mukabil, Osmanlı Devleti, Dulkadiroğulları gibi önemli bir beyliğin baş şehrine şehzâde tayini yapmamıştır. Halbuki, II. Bayezid'in son yıllarında ikinci sınıf sancaklara bile şehzâdeler sancakbeyi olarak atanmıştır.⁷⁰ Şüphesiz, Dulkadirli Beyliği'nin merkezine bir şehzâdenin aranmamasının sebebi, bu beyliğin tamamen ortadan kaldırıldığı 1522'de hayatta şehzâde olarak sadece Kanuni'nin oğlu Mustafa'nın bulunması ve bu tarihte 7 yaşında olmasıdır.⁷¹

Diğer taraftan, Dulkadiroğulları Beyliği, 1522'de kesin olarak ilhak edildikten sonra, toprakları üzerinde biri Maraş, Elbistan ve Hısn-ı Mansur (Adıyaman) civarında, diğeri ise Bozok (Yozgat) ve Kırşehir havalisinde iki büyük sancak teşkil edildi.⁷² Reâyâsının büyük bir kısmı konar-göçer olan ve birbirine aşiret bağı ile bağlı bulunan Dulkadirli Beyliği baş şehrine idareci olarak bir şehzade göndermeyen Osmanlı Devleti'nin en azından burada bir “beylerbeyliği” kurması dolayısıyla bir beylerbeyi ataması gerekirdi kanaatindeyiz. Fakat, Avrupa meselelerinin yoğunluğundan olsa gerek böyle bir yola gidilmemiştir.

Bundan daha kötü olanı ise beyliklerini (devletlerini) yitirmiş olan Dulkadirli bey ve sipahilerinin onurlandırılması gerekirken, aksine bir davranış ile bunların ellerinden timarları alınmıştır.⁷³ Gerçi, Mısır'daki

---

⁶⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “Sancağa Çıkarılan Osmanlı Şehzâdeleri”, Belleten, 5. 156, (1975 Ankara), s. 659-696.

⁷⁰ Uzunçarşılı, a.g.m., s. 679.

⁷¹ Peçevi, a.g.e., C. I, s. 15.

⁷² İlhan Şahin, “Dulkadir Eyaleti”, DİY. İA, C. IX, s. 552.

⁷³ Müneccimbaşı, a.g.e., C. II, s. 527; Peçevi, a.g.e., C. I, s. 93-94.

isyanlardan sonra durumu yerinde araştırıp, haksızlıkları gideren Veziriazam İbrahim Paşa, 1525’de Mısır’dan karayolu ile İstanbul’a dönerken, Maraş-Kayseri yolunda, Şehsuvaroğlu Ali Bey’in öldürülmesinin ardından ellerinden timarları alınan sipahilerin şekavete başladıkları ve Mısır hazinesi ve kendi ağırlıklarını vuracaklarını haber aldı. Bunun üzerine, İbrahim Paşa sipahilerin boy beylerini yanına getirip görüştü. Yapılan haksızlığı gidererek Dulkadirli sipahilerinin timarlarını geri verdi.⁷⁴ Bununla birlikte, Dulkadirli sipahilerinin birkaç sene sonra vuku bulan ve oldukça etkili olan Kalenderoğlu isyanına iştirakleri ve sonuçta mezkûr veziriazâmın bunlara ellerinden alınan timarlarının geri verileceğini vaad ederek onları kendi tarafına çekmesi daha önce haksızlığın tam olarak giderilmediğini göstermektedir. Diğer taraftan, Veziriazâm İbrahim Paşa’nın bu tehlikeli yolculukta herhangi bir sıkıntıyla karşılaşmamak için Dulkadirli “boy” beylerini oyalaması ve tehlike geçtikten sonra onları ciddiye almamış olması muhtemeldir. Aksi durumda Osmanlı Devleti’nin iki sene sonra aynı mesele ile karşı karşıya kalmaması gerekirdi.

Halbuki Karamanoğulları Beyliği’nin ilhakında, bütün isyanlarına rağmen bu beyliğin önde gelen ümerası Turgud ve Bayburdoğullarına timarlar verildiği gibi, 1500 yılı tahririni bahane ederek baş kaldıran 4000 timarlı sipahi açığa alınmakla birlikte, kendilerine birtakım imtiyazlar verilerek mağdur edilmemiştir.⁷⁵ Osmanlı Devleti Karamanoğulları sipahilerine tatbik ettiği siyasetin benzerini Dulkadiroğulları sipahileri için niçin uygulamadı?

Bu farklı uygulama muhtemelen her iki beyliğin konumlarından ve ilhak dönemlerinden kaynaklanmaktadır. Şöyle ki, Osmanlı Devleti 1520’lerde siyasi anlamda en muhteşem dönemlerini yaşamaktaydı. Halbuki, 1470- 1500 yılları arasında Osmanlı Devleti, Karamanoğulları Beyliği’ni ilhak ederken, doğudan Akkoyunlu Devleti’nin güneyden de güçlü Memluklu Devleti’nin yoğun baskısına maruz kalmıştır. 1520’lerde ise Orta Doğu’da Osmanlı Devleti’ne baskı yapabilecek bir devlet olmadığı gibi Dulkadirli toprakları artık büyük bir coğrafyaya hükmeden Osmanlı Devleti için eski önemini yitirmişti.

İşte bu sebeple olsa gerek, Osmanlı Devleti, Dulkadirli boy ve sipahilerinin hislerini dikkate almamış ve keskin bir merkezîyetçi politika takip etmiştir. Fakat aşağıda zikredeceğimiz üzere, Osmanlı Devleti, bu siyasetin bedelini çok geçmeden ödemiş ve kısa bir zamanda bu hatasını

⁷⁴ Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, C. II, s. 321.

⁷⁵ O. Lütfi Barkan, “Tımar”, İA, C. XI, s. 302.

görecer geri adım atıp Dulkadirli sipahilerinin elinden aldığı timarlarını eski sahiplerine iade etmiştir.

Diğer taraftan Dulkadirli Beyliği topraklarında önemli miktarda Alevi, Türkmen yaşamaktaydı. Hatta, Safevi Devleti'nin kurucusu Şeyh (Şah) İsmail 1500'de İran'dan Erzincan'a gelip Anadolu taraftarlarını davet ettiğinde kendisine katılan önemli gruplardan birisi de Alevi olan "Dulkadirli Türkmenleri" idi. Şeyhlerine son derece bağlı olan bu Türkmenler Safevi Devleti'nin kuruluşunda çok etkili olmuştur.⁷⁶

XVI. asrın başlarında, Şii-Alevi mezhebini siyasallaştırarak Safevi Devleti'ni kuran Şah İsmail bu mezhep mensuplarının yoğun olarak bulunduğu Orta ve Doğu Anadolu'yu hakimiyeti altına almaya çalışmış; fakat 1514'de vuku bulan Çaldıran Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nden büyük bir darbe yemiştir. Daha sonra ise bu amacından vazgeçmeyen Şah İsmail ve onun ölümünden sonra Oğlu Şah Tahmasb bu hedeflerine Orta Anadolu'nun bozkırlarında yaşayan yoksul Alevi Türkmenlerini, Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtarak ulaşmak istemiştir.⁷⁷

İlk isyan 1518'de Bozoklu Türkmenlerden olup, timar tasarruf eden Celal'in ayaklanmasıdır. Bu isyan yukarıda zikredildiği gibi Dulkadirli Şehsuvaroğlu Ali Bey tarafından kısa sürede bastırılmıştır. İkinci isyan ise 1526'da Osmanlı ordusunun Mohaç Savaşı'nda bulunduğu esnada yine eski Dulkadirli Beyliği toprağı olup sancak yapılan Bozok'un tahriri esnasında vuku bulmuştur. Bu isyanın çıkmasında tahrir emini ve diğer görevlilerin hatalı davranışlarının büyük katkısı olmakla birlikte, bölge halkının önemli bir kısmının daha birkaç sene önce Dulkadirli Beyliği reâyâsı olması ve Alevi mezhebine mensup olmaları etkili olmuştur. Tahrir esnasında haksızlığa uğrayan Sülünoğlu Koca ile Baba Zünnun etrafındakiler ile isyan etti. Yöre halkının da iştirakı ile isyan kısa zamanda büyüdü ve asiler Bozok sancakbeyi ve kadısını katletti. Akabinde üzerlerine gönderilen tedbirsiz Osmanlı kuvvetlerini bozguna uğratıp, Karaman Beylerbeyi ve bazı sancakbeyleri ile askerleri öldürdüler. Osmanlı Devleti'ni uğraştıran bu isyan Adana Sancakbeyi Piri Bey ve Diyarbekir Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın gayretleriyle bastırıldı.⁷⁸

---

⁷⁶ Faruk Sümer, Safevî Devleti'nin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ankara 1992, s. 18-20.

⁷⁷ Sümer, a.g.e., s. 15-78.

⁷⁸ Müneccimbaşı, a.g.e., C. II, s. 525-526; Peçevi, a.g.e., C. I, s. 90-91; Solakzâde, a.g.e., C. II, s. 151-152; Bogue-Grammonc, Jean-Louis "1527 Anadolu İsyamı Hakkında Yayınlanmamış Bir Rapor", Belleten, S. 199, (1987 Ankara), s. 107-117.

Bununla birlikte, bölgede sükunet tamamen sağlanamamış; aynı sene içinde esas ordunun Avrupa cephesinde bulunmasından da istifade ile eski Dulkadirli Beyliği toprakları olan Bozok ve Elbistan bölgelerinde öncekilerden daha kapsamlı bir isyan çıkmıştır. Bu isyanın liderliğini Hacı Bektaş-i Veli torunlarından Kalender yapmıştır. Son ayaklanma da Alevi kökenli olmakla birlikte, bunu ilk iki isyandan farklı kılan çok önemli bir özellik vardır. Önceki ayaklanmalara derme çatma halk kesimi iştirak eder iken, Kalenderoğlu İsyanı'na kuru kalabalık halkın yanında daha evvel ellerinden timarları alınarak dışlanmış olan Dulkadirli sipahilerinin katılmasıdır.⁷⁹ Burada dikkati çeken husus, Dulkadirli sipahilerinin en azından büyük bir kısmının “Sünni” mezhebine mensup olmalarıdır. Dolayısı ile Dulkadirli sipahilerinin böyle bir isyana katılmalarının tek bir sebebi vardır. O da Osmanlı Devleti'ne karşı duyulan hoşnutsuzluktur. Bunda timarlarının ellerinden alınmasının çok büyük etkisinin yanı sıra, beyliklerin ortadan kalkmasının da psikolojik tesiri mevcuttur.

Benzer bir durum Karamanoğlu Türkmenleri için geçerli olup, Turgud, Bayburd ve Varsak gibi bu beyliğin esas güçlerini oluşturan aşiretler de Sünni olmalarına rağmen “Şii” Safevi Devleti'nin kuruluşuna iştirak etmiştir.⁸⁰

Bu isyanda Kalenderoğlu kısa zamanda etrafına 20- 30 bin Alevi Türkmen topladı: Bu kadar etkili bir isyanı bastırmak için Veziriazâm İbrahim Paşa görevlendirildi. 5000 kapıkulu askeri ile yola çıkan İbrahim Paşa Aksaray'a geldiğinde Anadolu ve Karaman beylerbeylerini eyâlet askerleri ile asilerin üzerine gönderdi. Bu birlikler asiler karşısında feci bir mağlubiyet aldı ve birçok komutan öldü. Bunun üzerine süratle hareket eden İbrahim Paşa Elbistan civarına geldi. Hadiseyi çok iyi tahlil eden Veziriazâm gerekli tedbirleri aldı. Öncelikle pek rastlanılmayan fakat çok yerinde bir karar ile daha önceki çatışmaya iştirâk edip, bozguna uğrayan erlerden hiçbirisini kendi birliklerinin moralini bozma ihtimaline binaen ordusuna

---

⁷⁹ Peçevi, a.g.e., C. 1, s. 92-93; Münecimbaşı, a.g.e., C. ii, s. 52'6-527; Sümer, a.g.e., s. 77-78.

⁸⁰ Büyük bir çoğunluğu Atçeken olan Turgud ve Bayburdoğulları'na mensup çok sayıda, imam, vaiz, hatip, müezzin vs. din görevlisi olması, onların “sünni” mezhebine mensup olduklarını gösterrir. H. Basri Karadeniz, Atçeken Oymakları-1500-1643, (Basılmamış Doktora Tezi), Kayseri 1995, s. 100-101; Bu Türkmenlerin bir kısmı Safevi Devleti'nin kuruluşuna iştirak etmiştir. Sümer, a.g.e., s. 51, 105-107.

kabul etmedi. Şayet gelen olursa onların katledilmelerini emretti. Ayrıca, boşalan komutanlıklara hak edenleri atadı.⁸¹

Bütün bunlardan daha önemlisi ise İbrahim Paşa'nın asilerin başarılı olmalarındaki faktörü tespit etmesidir. Bu etken yukarıda zikrettiğimiz üzere, Dulkadirli sipahilerinin ellerinden timarlarının alınması ve dolayısıyla küstürülmeleridir. İşte, İbrahim Paşa önce Osmanlı Devleti'nin daha sonra da devleti temsilen kendisinin yapmış olduğu büyük hatayı düzeltmek için harekete geçti ve bunda da başarılı oldu. Alevi isyancılarla işbirliği yapan Dulkadirli Türkmenlerinin "boy" beylerinin gönlünü kazandı. Bütün isteklerini yerine getireceğini vaad etti. Böylece Dulkadirli boy beylerinin gayreti ile, kendi boylarına mensup şahıslar asi Alevi Türkmenlerden ayrıldı. Tahmin edilenden çok daha fazla kişi asilerin başı Kalenderoğlu'nu terk etti. Öyle ki; İbrahim Paşa'nın geriye kalanları tedip etmek için seçme askerlerden 500'ünü bir komutan ile isyancılar üzerine göndermesi yeterli oldu. Başsaz denilen mevkiide eşkiyaya baskın yapıldı; eşkiya perişan edildi ve asilerin lideri Kalenderoğlu öldürüldü. Ayrıca, Dulkadirli bey oğullarından Veli Dünder adlı bir şahıs da bu esnada katledildi.⁸² Bu da, mezkûr isyanda Dulkadirli Bey ailesinin de parmağı olduğunu göstermektedir.

Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne tamamen ilhak edildiği 1522 yılı üzerinden daha beş yıl geçmeden bu beyliğin toprakları üzerinde peş peşe üç isyanın olması ve büyük zorluklar ile karşı karşıya kalınması Osmanlı Devleti, yönetiminin dikkatini buraya çevirmesine sebep oldu.

Ali Bey'in öldürülmesinden sonra onun tasarrufunda olan yerler beş sancağa ayrılmıştır. 1523 tarihli bir Tahrir Defterinde ise bu yöre "Vilayet-i Dulkadiriyye" olarak kayıtlıdır. Çeşitli anlamları olan vilayet,⁸³ burada bölge anlamında kullanılmıştır. Bu vilayet Maraş (Maraş, Hısn-ı Mansur ve Elbistan kazaları) ve Bozok (Bozok ve Kırşehir kazaları) sancaklarından oluşmuştur. 1522'de Rum Beylerbeyliği'ne bağlanan Maraş ve Elbistan sancakları kısa bir süre sonra 1523'de Karaman Eyaleti'ne ilhak edilmiştir.⁸⁴ 1527 yılındaki Kalenderoğlu İsyanı'ndan iki yıl sonra düzenlenen sancak

---

⁸¹ Peçevi, a.g.e., C. I, s. 93; Solakzâde, a.g.e., C. II, s. 155-156.

⁸² Peçevi, a.g.e., C. I, s. 94; Solakzâde, a.g.e., C. II, s. 157.

⁸³ XVI. yüzyılda vilayet kavramının manası açık olmayıp, beylerbeylik, kazâ veya nâhiye anlamında kullanılmıştır. M. Akif Erdoğan, 'Karaman Vilayetinin İdari Taksimatı', The Journal of Ottoman Studies (Osmanlı Araştırmaları). C. XII, (İstanbul 1992), s. 425.

⁸⁴ Altınöz, a.g.e., s. 3 1-32, 49-50.

listesinde de Maraş, Karaman Eyaleti'ne bağlı bir sancak olarak kayıtlıdır.⁸⁵ Nitekim, Sülünöglü Koca ve Baba Zünnün isyanlarını bastırmak için görevlendirilen Osmanlı kuvvetleri arasında Maraş Sancağı'na ait birlikler ve onların başında da Maraş Sancakbeyi olarak Mahmud Bey bulunmaktadır.⁸⁶

İşte, dış bağlantıları da bulunan üç isyanın birbiri ardınca Dulkadirli toprakları üzerinde vuku bulması üzerine Osmanlı Devleti bölgenin idari yapılanmasını yeniden ele almıştır. Bostan tarafından yazılan Süleymannâme'de H. 977/M. 1531 yılı hadiselerinden Budin Seferi ve Şehzade Selim'in sünnet düğünü zikredildikten sonra Dulkadir (Zulkadir) Vilayeti'ne müstakil bir beylerbeyinin atandığından bahsedilmektedir. Ayrıca, bu kayda göre, Zulkadir Eyaleti'nin ilk beylerbeyi olarak o esnada Trablus Sancakbeyi olan Süleyman Bey atanmıştır. Zulkadir Eyaleti'nin kuruluş amacı mezkûr eserde enteresan bir şekilde ifade edilmekte; müstakil beylerbeyi atanarak, güllük gülistanlık olan bölgenin fitne dikenini ile perişan olmaması için, padişahın (devletin) himayesi altına alındığı belirtilmektedir.⁸⁷ Daha açık olarak ifade edersek, hassas olan bu bölgede emrinde sancakbeyine göre çok daha fazla kuvvet bulunan ve yine sancakbeyinden daha üst rütbeli bir görevli olan "beylerbeyi"nin aranmasının asayişin temini için gerekli olduğuna işaret edilmektedir. Bu husus sadece Dulkadirli bölgesi için geçerli olmayıp Osmanlı Devleti gerekli gördüğü zamanlarda bu yola başvurmuştur. Mesela, 1569'da yapılan Don-Volga kanal seferinde stratejik ehemmiyet kazanan Kefe sancak iken, beylerbeyliğe yükseltilmiştir.⁸⁸

VIII.

Osmanlı Devleti'nin Dulkadirli Beyliği'ni ilhak süreci aynı özelliklere sahip Karamanoğullarına göre çok daha kısa olmuş ve on beş yıl (1515-1530) sürmüştür. Bundan yukarıda izah ettiğimiz tedbirlerin yanı sıra, şüphesiz önemli etkenlerden birincisi, 1530'larda Osmanlı Devleti'nin

⁸⁵ Altınöz, a.g.e., s. 49-50.

⁸⁶ Peçevi, a.g.e., C. I, s. 91.

⁸⁷ "Ol-esnada rây-i padişahî iktiza eylediki, Zulkadriyye Vilâyetine müstakil beğlerbegi nasb olunub ol diyârın riyâz-ı ahvâli hâr-ı taarruz-ı fitneden hâlî olub zilli himâyetde olalar. Avâtıf-ı alhye mucebince ol-vakt Trablus sancağı begi Süleyman Paşa zikrolan diyâra beğlerbegi olub ve mahlul sancaklar dâhi lâyıq-ı devlet olanlara ihsân ve kerâmet olundu" Bostan, Süleymannâme, vr. 127'den naklen Altınöz, a.g.e., s. 50.

⁸⁸ Halil Inalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1569)", Belleten, S. 46, (1948 Ankara), s. 349-402.

sınırlarının Orta Anadolu'nun çok uzağında olması ve bölgenin bir iç ülke haline gelmesidir. İkincisi ise bu tarihte, Osmanlı Devleti'ni zorlayan Akkoyunlu ve Memluklu Devletlerinin ortadan kaldırılmış ve Safevi Devleti'nin ise sindirilmiş olmasıdır.

Bunların yanı sıra, askeri güçlerinin çok büyük bir kısmını hareketli ve dayanıklı konar-göçerlerin teşkil ettiği Anadolu beyliklerinin son halkalarının (Candarogulları, Karamanoğulları, Ramazanoğulları ve Dulkadiroğulları) da ortadan kaldırılması sonucu Rumeli'de olduğu gibi Anadolu'ya da Osmanlı barışı "Pax Ottomanica" gelmiştir.

Bu, şüphesiz bağlı oldukları beyliğin ümerasını oluşturan konar-göçerlerin, özellikle de beylerinin aleyhine olmuştur. Çünkü, Osmanlı Devleti her ne kadar bunları hoşnut tutmaya çalışsa da boy beyleri ümeralıktan sıradan timar sahipliğine, askeri gücü teşkil eden konar-göçerler ise klasik reaya durumuna düşmüştür.

Bundan başka, Osmanlı Devleti mezkûr beylikleri ilhakının ardından tahrirler yaparak, konar-göçerleri kanunlar ile sıkı bir kontrol altına almıştır. Daha evvel, idari ve iktisadi açıdan boy beylerine karşı sorumlu olan konar-göçerler tahrirler ile kayıt altına alınmış; başta ağnam, kışlak, yaylak, bad-ı heva, bennak vs. vergileri ile yükümlü kılınmıştır. Ayrıca, yaylak ve kışlakları sabitleştirilmiş ve gidiş gelişleri kontrol altına alınmıştır.⁸⁹

Safevi Devleti'nin etkisi ile 1519'da Bozok-Tokat taraflarında Bozoklu Celal, 1525-1527 yılları arasında Bozok Sancağı'nda Sülunoğlu Koca ile Baba Zünnun, Adana Sancağı'nda Domuzoğlu ve Veli Halife, Tarsus Sancağı'nda Beyce ve yukarıda zikrettiğimiz Kalenderoğlu isyanları ile konar göçer Türkmenler, Osmanlı Devleti'ne karşı son çırpınışlarda bulunmuş; fakat muvaffak olamamışlardır.⁹⁰

Orta Anadolu Bölgesi'nde istiklal ümidini yitiren konar-göçerler, Osmanlı Devleti'nin huzur ve güveni temininin de etkisi ile, XVI. asrın ikinci çeyreğinden itibaren, evvelce cüzi miktarda ziraat yaptıkları kışlaklarına yerleşmeye başlamış; mezraaları köye dönüşmüş; tamamen yerleşik ve ziraatle iştigal eden köylüler olmuştur.

---

⁸⁹ Cengiz Orhonlu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı, İstanbul 1987, s. 23-26; İlhan Şahin, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Konar-Göçer Aşiretlerin Hukuki Nizamları", Türk Kültürü, C. XX/227, (Mart 1982), s. 285-294.

⁹⁰ Münecimbaşı, a.g.e., C. II, s. 498-499; Peçevi. a.g.e., C. I. s. 90-95.

Mesela, Ankara-Konya ve Aksaray-Akşehir arasındaki bozkırlarda sakin Atçeken Yörükleri, XVI. asrın başlarında yurtlarında hayvancılık yapar iken⁹¹ mezkür asrın sonlarında tamamı ziraatle uğraşan köylüler olmuştur.⁹² Yine, aynı bölgede olup, timar tasarrufunda bulunan konar-göçerler de, XVI. yüzyılın sonlarına doğru yerleşik hayata geçmiştir.⁹³ Ayrıca XVI. asrın sonlarında Kayseri Sancağı, Mağara, Koramaz, Kenar-ı Irmak, Karakaya, Karataş, Malya, Yürükan-ı İslamlu ve Köstere nahiyelerine tabi 115 mezraaya bu sancakta sakin konar-göçer oymaklar yerleşmiş; dolayısıyla mezkür mezraalar köye dönüşmüştür.⁹⁴ Bu misalleri çoğaltmak mümkündür.

Bu durum Osmanlı Devleti'nin ilhak ettiği Dulkadirli Beyliği'nin esas topraklarında da yoğun olarak görülmektedir. Özellikle yukarıda zikredilen kanlı isyanların çıktığı Bozok Sancağı'nda XVI. asrın başlarında yerleşik hayat yok denecek kadar azdır. Bozok Kazasında şehir veya kasaba yoktur. Hatta, köy sayısı bile sadece 6 adettir. Buna mukabil, kazada bulunan 884 mezraada, Ağcakoyunlu, Sekilü, Şam Bayadı, Kızılkocalu, Süleymanlu, Ağcalu, Selmanlu, Çiçeklü, Zakirlü, Mesudlu, Kavurgalı, Demürcilü, Karamanlu-yı Dinik, Ali Beylilü, Tecirlü, Delü Alilü kabilelerine mensup konar-göçer oymaklar sakindir.⁹⁵ 1575 yılı tahririne göre ise durum tamamen değişmiştir. XVI. yüzyılın başlarında Bozok Kazası'ndaki idari yapılanmada nahiyeler mevcut olmayıp, onun yerini kabileler almış iken, aynı asrın sonlarına doğru mezkür kazada 13 ayrı nahiyeye reşekkül etmiştir.⁹⁶ Bu nahiyelere bağlı toplam köy sayısı ise XVI. yüzyıl başlarına nazaran 6'dan 629'a yükselmiştir. Buna mukabil, adı geçen asrın başlarında 884 olan mezraa sayısı %42.8'lik bir oranla 884'ten 505'e düşmüştür (Tablo 1). Bu rakamlar Bozok Kazası'ndaki yerleşmenin boyutunu izah için kafidir. Bununla birlikte, XVI. asrın sonuna gelindiğinde bile büyük bir sancak olan Bozok'ta bir şehir veya kasabanın bulunmaması dikkat çekicidir. Nitekim, Bozok Sancağı Merkez Kazası Kadısı Mevlana Hacı Mustafa Baltı Nâhiyesine bağlı Karakuşçu köyünde ikamet etmektedir.⁹⁷

⁹¹ BOA, TD. Nr. 32, s. 1-154.

⁹² BOA, TD. Nr. 636, s. 1-341.

⁹³ BOA, TD. nr. 387, s. 231-252; T.K.K.K.A, TD. nr. 149, vr. 1-97.

⁹⁴ Tufan Gündüz, "Kayseri'de Mezraların Köye Dönüşmesinde Konar- Göçer Aşiretlerin Rolü", II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri (16-17 Haziran 1998), Kayseri 1998, s. 183-192.

⁹⁵ BOA, TD. nr. 998, s. 592-638.

⁹⁶ Yunus Koç, XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağı'nın İskân ve Nüfus Yapısı. Ankara 1989, s. 42.

⁹⁷ Koç. a.g.e., s. 18.

Günümüzde bu sancak topraklarında mevcut olan Bozok (Yozgat) Vilayeti'nin merkezi Yozgat şehri XVI. yüzyıl başlarında Baltı Nahiyesi'ne bağlı bir mezraa iken, aynı asrın sonlarında 16 hane ve 13 mücerred nüfuslu bir köye dönüşmüştür.⁹⁸ Bozok Kazası'nda yerleşmede dikkati çeken bir husus ta XVI. asrın sonunda karşımıza “köy” olarak çıkan yerlerin büyük bir çoğunluğunun aynı yüzyılın başlarında “mezra” olmasıdır. Mesela, 1575 yılı Tahrir Defterine göre, Batlı Nâhiyesi'nde bulunan 56 köyden 41'i aynı asrın başlarındaki Tahrir Defteri'nde mezra olarak kayıtlıdır.⁹⁹ Diğer taraftan, XVI. Asrın sonlarına gelindiği halde hâlâ yerleşik hayata geçmeyen ve mezralarında cüzi zirâat yapan cemâatler olduğu gibi, bazı oymakların da bir kısmı yerleşir iken diğer kısmı da konar-göçerliklerini devam ettirmiştir.¹⁰⁰

Tablo 1: XVI. Yüzyılda Dulkadirli Beyliği Esas Topraklarında Kırsal Yerleşmeler

Sancak	Kazâ	Köy			Mezra		
		1520-1530	1563-1575	%	1520-1530	1563-1575	%
Maraş	Elbistan	165	209	27	234	247	5
	Kars-ı Maraş	47			699		
	Maraş	241	360	49	489	368	-24.7
	Zamantu	86	157	82.5	312	205	-34.2
Bozok	Bozak	6	629		884	505	-42.8
	Kırşehir	10			714		

Yine, XVI. yüzyıl başlarından Bozok Sancağı'na tabi Kırşehir Kazasında da yerleşik hayat hemen hemen yoktur. Kasaba olarak sadece kaza merkezi Kırşehir bulunmaktadır.¹⁰¹ Kırşehir Kazası'nda da köy sayısı oldukça az olup 10 adetten ibarettir. Buna mukabil, büyük çoğunluğu Varsaklara tabi 115 cemaat mezkûr kazaya bağlı 714 mezraa da sakindir.¹⁰² XVI. yüzyıl sonlarına ait Tahrir Defteri elimizde bulunmamakla birlikte, başka kayıtlardan bu dönemde sancak olan Kırşehir Sancağı'nda kırsal

⁹⁸ BOA, TD, nr. 998, s. 596; Koç, a.g.e.. s. 105.

⁹⁹ BOA, TD, nt. 998, s. 592-636; Koç, a.g.e., s. 104-105.

¹⁰⁰ Koç, a.g.e., s. 44-45.

¹⁰¹ BOA, TD, ar. 998,s.651-652.

¹⁰² BOA, TD, nt. 998, s. 644-682.

yerleşmenin önemli boyutlarda olduğu anlaşılmaktadır. XVI. yüzyıl sonlarında Kırşehir Sancağı 9 nahiyesi olan bir sancak olup¹⁰³ Celali isyanları esnasında köylerinin büyük bir kısmı tahrip edilmiştir.¹⁰⁴

Dulkadirli Beyliği topraklarından olup, Osmanlı idari yapılanmasında Maraş Sancağı adı ile kurulan sancak oldukça büyüktür. XVI. asrın başlarında bu sancağa Maraş (Merkez), Elbistan, Zamantu (bugünkü Pınarbaşı ve Sarız civarı) ve Kars-ı Maraş (Kadirli) kazaları bağlıdır.¹⁰⁵ XVI. yüzyıl başlarındaki tahrir göre, Elbistan Kazası'nda 165 köy ve 234 mezraa vardır. (Tablo-1) Bu köylerden 19'unda ikamet eden kimse bulunmamaktadır.¹⁰⁶ 1563 yılında ise köy sayısı %27'lik bir artışla 234'e ve mezraa sayısı da %5.5'lik bir artışla 247'ye yükselmiştir (Tablo-I). Köy sayısında yüksek artış oranına mukabil düşük bir nispette de olsa mezraa sayısındaki artış, yeni ziraat alanlarının açılması ile izah edilebilir.

XVI. yüzyıl başlarında konar-göçer hayatın yoğun olduğu yerlerden birisi de Kars-ı Maraş Kazası'dır. Bu kazada 1520'li yıllarda 47 köye mukabil 699 mezraa mevcuttur. Bu köy ve mezraaların büyük çoğunluğu Kars Kazası'nda bulunan, Zakirlü, Kavurgalu, Karıkışlalu, Karamanlu, Demürcilü, Selmanlu kabilelerine mensup cemaatler sakinidir.¹⁰⁷ XVI. yüzyıl sonlarına ait kayıtlar elimizde bulunmamakla birlikte, civar konar-göçerlerin yoğun olarak yerleşik hayata geçmelerinden hareketle bu kaza oymaklarının da büyük ölçüde yerleşik hayatı tercih ettikleri kuvverle muhtemeldir. 1520'li yıllarda Zamantu Kazası'na bağlı 86 köye karşılık 312 mezraa mevcuttur. Bu mezraalar genellikle deftere "Yörükân-ı Zamantu" adı ile kayıtlı cemaatler tasarruf etmektedir.¹⁰⁸ Buna mukabil, 1563'te Zamantu Kazası'ndaki köy sayısı %82.5 gibi çok yüksek bir oranla 157'ye yükselir iken, mezraa sayısı %34.2'lik bir oranda azalarak 205'e düşmüştür (Tablo-1). Bu konar-göçerlerin giderek artan bir nispette yerleşik hayata geçişlerinin tabii bir sonucu olmuştur. Yine, benzer gelişme Maraş Merkez Kazasında da mevcuttur.

XVI. asrın başlarında Maraş Merkez Kazası'na tabi 241 köy ve 489 mezraa bulunmaktadır. Bu köy ve mezraaların büyük çoğunluğunda Tahirlü,

---

¹⁰³ Tuncer Baykara, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş-I. Anadolu'nun İdari Taksimatı, Ankara, 1988, s. 188-189.

¹⁰⁴ Bkz. Mustafa Akdağ, Celâli Isyanları, Ankara 1963.

¹⁰⁵ BOA, TD, nt. 998, s. 418-579.

¹⁰⁶ BOA, TD, nr. 998, s. 468-481.

¹⁰⁷ BOA, TD, nt. 998, s. 488-542.

¹⁰⁸ BOA, TD, nt. 998, s. 546-577.

Gündeşlü, Bertiz, Beçenek, Döngelölü, Eymir, Cerid, vs. taifelerine mensup 816 cemaat sakin olup, kısmen ziraat yapmaktadır.¹⁰⁹ 1563'te ise köy sayısı %49'luk bir artışla 360'a ulaşır iken mezraa sayısı %24.7'lik bir azalma ile 368'e düşmüştür (Tablo-I).

XVI. yüzyılın başlarında cematler kısmen ziraat yaptıklarından olsa gerek, Tahrir Defterlerine tasarruf ettikleri köylerde kaydedilmemiş; ayrıca defterin başka bir yerinde taifeleri esas alınarak topluca yazılmıştır.¹¹⁰ Mesela, Maraş Merkez Nahiyesi'ne tabi Ayaklucaoluk köyü Tahrir Defteri'ne "Karye-i Ayaklucaoluk tabi Maraş-Ağcakoyunlu ziraat eder" şeklinde kayıtlıdır.¹¹¹ Görüldüğü üzere cemaatin nüfusu hakkında herhangi bir bilgi yoktur. Bu muhtemelen konar-göçer oymakların henüz tam olarak yerleşik hayata geçmemelerinden kaynaklanmaktadır. Diğer bir ifade ile XVI. asrın başlarındaki tahrir defterlerine köy olarak kayıtlı olup, herhangi bir nüfus yazılı olmayan köyler bir nevi viran durumundadır. Nitekim 1563 yılı tahririnde aynı köy "Karye-i Ayaklucaoluk der nezd-i Kutluca tabi mezbur (Maraş) Cemaat-i Ağcakoyunlu ziraat edüb kışlarlar-Nefer 65" diye kayıtlıdır. Burada ise cemaatin nüfusu mezkûr köyde yazılı olup konar göçer oymakların kayıtlı olduğu diğer köylerde olduğu gibi, "kışlamak" ibaresi özenle ilave edilmiştir.¹¹² Konar-göçerlerin iktisadi faaliyetlerinin esasını hayvancılık teşkil etmekle birlikte, onlar tedrici de olsa kışlak ve yaylaklarında daha ziyade tahıl ürünlerine dayalı ziraat yapmaktaydı.¹¹³ Buna mukabil, 1563 yılı Maraş Tahrir Defteri'ne göre, bu sancağın köylerinde kışlayan oymaklar, geniş muhtevalı ziraat ile iştilal etmekte; buğday, arpa, mercimek, pamuk, çeltik vs. yetiştirmekte, bağcılık, meyvecilik ve arıcılık yapmaktadır.¹¹⁴ Bu da onların artık tamamen toprağa bağlandıklarını göstermektedir.

1520'li yıllarda eski Dulkadirli Beyliği topraklarında sakin olup, çıkardıkları isyanlar ile Osmanlı Devleti'nin başını ağrıtan konar-göçerlerin çoğunluğu, dış destek bulamama ve huzur ortamının da etkisiyle yukarıda izah edildiği üzere yerleşik hayata geçerek klasik reaya olmuştur. XVI. asrın sonlarına kadar bölgede huzur devam etmiş ve halk Osmanlı Devleti'ni benimsemiştir. Gerçi, bu asrın sonunda bölgede yeni isyanlar vuku bulmuş

¹⁰⁹ BOA, TD, nt. 998, s. 422-467.

¹¹⁰ BOA, TD, nr. 998, s.444-461. BOA, TD, nt. 998, s. 423. Yinanç-Elibüyük, a.g.'e., s. 45.

¹¹¹ BOA, TD, nr. 998, s. 423

¹¹² Yinanç – Elibüyük, a.g.e., s. 45

¹¹³ Orhonlu, a.g.e., s. 21

¹¹⁴ Bkz. Yinanç – Elibüyük, a.g.e.

olmakla birlikte bunlar sadece bu yöreye mahsus olmayıp Osmanlı Devleti'nin Anadolu, Suriye ve Irak topraklarının tamamına muhtevî Celali İsyanları adıyla meşhur ayaklanmalardır.¹¹⁵

Sonuç olarak, Osmanlı Devleti, bölgede rekabet içinde bulunduğu Memlûkluları da dikkate alarak Dulkadirli Beyliği'ni doğrudan ilhak etmemiş; Dulkadirli ailesinden meşhur Şehsuvar Bey'in oğlu Ali Bey'i Osmanlı Devleti'nin yüksek hakimiyetini tanımak üzere bu göreve getirmiştir. Kısa bir müddet sonra Osmanlı Devleti Memlûkluları ortadan kaldırıncaya Ali Bey'in varlığına gerek kalmamış ve yedi yıl sonra onu da devre dışı bırakarak bu beyliği mirî sisteme dahil etmiştir. Bununla birlikte, Osmanlı Devleti kanunlarda ve sosyal hayatın önemli unsuru olan vakıflarda herhangi bir değişikliğe gitmeyerek yöre halkını kazanmaya çalışmıştır. Ayrıca, Dulkadirli büyük bir aşiretin bey ailesi oldukları için, onları devletin desteklediği başka bir güçlü aile Bayezidoğulları ile dengeleme yoluna gitmiştir. Başlangıçta, Osmanlı Devleti, Dulkadirli sipahilerine hatalı bir siyaset takip edip onları küstürerek büyük çaplı isyanlara sebebiyet vermiş ise de kısa bir zamanda hatasını anlayarak bu zümrenin gönlünü almıştır. Diğer taraftan, Dulkadirli Beyliği halkının büyük çoğunluğunu teşkil eden ve istiklal ümidini yitiren konar-göçerler, Osmanlı Devleti'nin temin etmiş olduğu huzur ortamının da etkisi ile giderek daha fazla ziraatle meşgul olmuşlar ve mezraaları köye dönüşerek yerleşik hayata geçmişlerdir. Nitekim, 1530'lu yıllarda sınırları Basra Körfezi'nden Azak Denizi'ne, Azerbaycan'dan Viyana önlerine ulaşan Osmanlı Devleti toprakları içinde çok küçük bir alanı ihtiva eden, dolayısı ile tabii ömrü sona ermiş olan Dulkadirli Beyliği'nin ilhakı tamamlanmış oldu.

---

¹¹⁵ Mesela, 1577 yılında Suriye taraflarından birisi Şah İsmail adıyla ortaya çıkmış; Güneydoğu ve Malatya taraflarındaki Alevî Türkmenlerinden yaldaşık 50 bin kişiyi etrafına toplayarak Hacı Bektaş'a gelerek, Hacı Bektaş türbesinde kurban kesmiş; hatta Bozok'a bir halife göndermiştir. Akdağ. a.g.e., s. 119.

DULKADİR BEYLİĞİ'NİN OSMANLILARA KATILMASINDAN SONRA MARAŞ BÖLGESİNDE ÇIKAN İSYANLAR*

İlyas GÖKHAN**

Maraş Yöresinde ilk İsyanlar

Selçuklular döneminden başlayarak Maraş bölgesinde birçok isyan ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki 1240 tarihinde Maraş, Antep ve Adıyaman taraflarında çıkıp, Tokat-Amasya ve Kırşehir taraflarına kadar uzanan ve geniş bir sahada etkili olan Baba İshak ayaklanmasıydı. Bu isyanı 1253'te Maraş, Elbistan ve Malatya arasındaki dağlık mntıklalarda yaşayan Ağaçeri Türkmenlerinin ayaklanması izlemiştir. Bu isyanlara benzeyen diğer bir ayaklanma ise Maraş bölgesiyle pek alakası olmamakla birlikte çıkmasında dinî faktörlerin etkili olduğu 1418 Şeyh Bedreddin başkaldırısıydı. Bu ayaklanma hem siyasi hem de dini yönden Baba İshak ayaklanmasına benzerlik gösterir. II. Bayezid döneminde ise 1511'de çıkan Şahkulu ayaklanması dikkate değer olaylardan biriydi. Bu isyan Maraş bölgesini de etkilemiştir. Dulkadir taifesinden olup da Şiiliği benimseyerek Şah İsmail tarafına giden pek çok Türkmen Şahkulu ya da benzer ayaklanmalar da rol oynamıştır. Bundan sonra da Maraş bölgesinde birçok isyan çıkmış, bunların görülmesinde dinî, iktisadî ve sosyal faktörler etkili olmuştur. Bu isyanların çıkması ve yayılmasında dış etkenlerin de rolünü gözden uzak tutmamak lazımdır. Şahkulu ayaklanmasına Safevilerin verdiği destek bariz bir şekilde ortadaydı.

İlk Celâli Ayaklanması

Yavuz Sultan Selim, Çaldıran Zaferi ile Anadolu'da Şah İsmail tehlikesini önlemiş ve bu zafer sonrasında Dulkadirli Beyliğine son vererek,

---

* Bu makale daha önce Türk Dünyası Tarih dergisinin 122. sayısında Şubat 1997'de "Kahramanmaraş Çevresinde Meydana Gelen isyanlar" başlığı altında yayınlanmış olup, eklemeler yapılarak geliştirilerek yeniden burada yayınlanmaktadır.

** Yrd. Doç. Dr. Kahramanmaraş Sütçü imam Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Türk birliğini sağlamıştı. Bu beyliğin Osmanlı Devleti'ne bağlanmasından sonra, Dulkadir arazisinde ilk olarak Bozoklu Celal'in isyanı başladı.

XVI. yüzyılın başlarında meydana gelen Bozoklu Celâl'in ayaklanmasından sonra Osmanlı Devletinde devlete ve düzene karşı çıkan hemen hemen her başkaldırıya bu isyana nispeten Celâli tabiri kullanılmıştır. Celâli isyanları başlangıçta, Osmanlı idaresinden memnun olmayan zümrelerin ve Sünni mezhebin dışında başka bir görüşe Şii eğilimli Türkmen guruplarının Safevilerin de tahrikleriyle devlete başkaldırmaları şeklinde ortaya çıkmıştı. Yavuz ve Kanuni zamanında çıkan isyanların dinî karakterli olmasına rağmen, XVI. yüzyıl sonlarından itibaren Karayazıcı ile başlayan isyanların daha çok ekonomik, sosyal, idari ve diğer sebeplerden çıktığı aşikârdır.¹

Dulkadir toprakları Maraş, Göksun, Andırın, Pazarcık, Haruniye, Bağçe, Gündüzlü, Ankara, Elbistan, Kırşehir, Harput, Malatya, Diyarbakır, Çermik, Kayseri, Üzeyir(Payas), Ayas, Sis, Tarsus, Amik Ovası, Besni, Antep, Zamantı, Kadirli, Adıyaman, Darende, Urfa, Runkale, Aziz, Kilis, Trablusşam, vs. geniş bir alana yayılan yerler olarak kabul edilmekteydi. Söz konusu yerlerin hepsi Dulkadirlielerin yönetiminde olmasa da buralar onlara bağlı Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları alanlardı. Osmanlılara tabi olmasıyla, özerk bir yapıda olan bu beyliğin başına Şehsuvaroğlu Ali Bey getirilmişti.² Osmanlı Ali Bey'i bir sancak idarecisi olarak görürken, o ise kendini Dulkadir Hanedanının devamı bir bey olarak telakki etmekteydi. Dulkadir Beyliğinin Osmanlılar'a bağlanmasından sonra, bu beyliğin bir süre daha varlığını devam ettirdiğini görülür

Kayseri, Bozok Yozgat), Kırşehir ve Tokat taraflarında birçok Dulkadir Türkmeni yaşamaktaydı. Mısır seferi sonrası Ali Bey, Dulkadir beyi olarak Maraş ve Elbistan'ı idare ederken, kendisine bağlı yerlere de birçok akrabası ve taifesini yönetici olarak göndermişti. Bu sırada Bozok valisi olarak onun oğlu Üveys bulunuyordu. Celali isyanlarına adını verecek olan Celal ise Turhal'da dirlik sahibi olan bir Dulkadirli Türkmeniydi. Osmanlı öncesi daha serbest bir hayat yaşayan Bozok Türkmenlerinden

---

¹ Mücteba İlgürel, "Celâli İsyânları" *TDVİA.*, C.VII, s.252

² Arifi Paşa, "Maraş ve Elbistan'da Zülkadiroğulları Hükümeti", *Toem*, Sayı, 35,s.696; Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*,(hazırlanışı: 1332) Matbaa-i Amire, İstanbul 1339, s.56; Mustafa Nun Paşa, *Netayic'ül-Vukuat* (Yay. Neşet Çağatay), s.53; Refet Yinanç-Mesut Elibüyük, *Maraş Tahrir Defteri*, C.I, Ankara Üniversitesi Yay., Ankara 1988, s.XXVIII; Solakzade, *Solakzade Tarihi*, (Haz.V.Çabuk), C.II., Kültür bakanlığı Yay., Ankara 1989, s.39.

Turhal'da dirlik sahibi olan Celal, 1519'da Şah Veli unvanı altında başına topladığı Kızılbaş adı verilen Türkmenlerle büyük bir isyan çıkardı. O, ilk önce Şehsuvaroğlu Ali Bey'in oğlu Bozok valisi Üveys'in evini basarak isyanı başlattı. Gittikçe kuvvetlenen Celal, aslında Dulkadir beylerini değil de doğrudan Osmanlıları hedef almaktaydı. Bu sırada Celal'le mücadele etmek için Sivas Beylerbeyi Şadi Paşa asker toplamak üzere Zile'ye gitmişti. Celal'in üzerine yürüyen paşa mağlup olarak yaralanmıştı. Bu çatışmada Dulkadirlerden Zünnun Bey de isyancılar tarafından öldürüldü. Celâlî'nin bu zaferi onun itibarını ve şöhretini artırdı. Bunun üzerine Yavuz, devşirmeden yükselen Ferhat Paşa'ya vezirlik vererek bu ayaklanmayı bastırmakla görevlendirirken, Dulkadir beyi Şehsuvaroğlu Ali'yi de ona yardım etmekle vazifelendirdi. Derhal harekete geçen Ali Bey, Ferhat Paşa'nın gelmesini beklemeden diğer paşalar ile beraber isyancıların kaçmasını engellemek için harekete geçti. Dulkadirli arazinin yapısını ve isyancıların karakterlerini çok iyi bildikleri için hızla ilerleyerek 24 Nisan 1519'da Celal ve taraftarları mağlup ettiler. Asilerin başı Şah İsmail'in yanına doğru kaçarken, Ali Bey'in oğlu Üveys tarafından takibe alındı. Nihayet, Celal ve kethüdasını Yörük taifesinden Cunkar cemaati mensupları yakalamış, isyancılar Şadi Paşa'ya götürülürken, yolda Üveys onlarla karşılaşmış ve asileri onlardan teslim almıştı. Üveys, Celal ve adamlarını babası Ali Bey'e teslim etmiş, o da zaman kaybetmeden onların başını keserek cezalandırmıştı. Ali Bey, isyanın lideri Celal'in başını padişaha yollamıştı. Bu ayaklanmaya başta Dulkadirler hanedanından Ali Bey'in akrabası Hisar Bey ve ailesi olmak üzere birçok Dulkadir Türkmeni de iştirak etmişti.³ Dulkadir taifeleri bilhassa da Alaüddüvle taraftarları Osmanlı yönetimini bir türlü benimsemek istemiyorlardı. Bunlar Ali bey'in takibine uğrayarak yakalanıp hapsedilmişlerdi. Şehsuvaroğlu Ali Bey ve oğlunun Celal'in isyanında gösterdikleri bu başarı ve kahramanlık ise Ferhat Paşa tarafından kıskanılmış ve onlara kin duymaya başlamıştı.

---

³ Arifi, Paşa, "Maraş ve Elbistan'da Zülkadiroğulları Hükümeti" Toem, Sayı 34, s.624; Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, TTK Yay., Ankara 1989, s.103; Atalay, 55 ; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C:II, TTK Yay., Ankara 1983, s.297; Celalzade Mustafa, "Selim-name" (Haz. A.Uğur, M.Çuhadar), Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s.446; Selahattin Tansel, *Yavuz Sultan Selim*, Ankara, 1969, s.97; Faruk Sümer, "Bozok Tarihine Dair Araştırmalar" *Cumhuriyetin 50. Yıldönümü Anma Kitabı*, Ankara Üniv. DTCF Yay., Ankara 1974, s.320-321; Ahmet Uğur, *Yavuz Sultan Selim, Erciyes Üniversitesi Yay.*, Kayseri, 1992, 110-112; Solakzade, 88-89; Hoca Sadeddin, *Tacü 't-Tevarih*, (Haz. I. Parmaksızoğlu), C.IV, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1992, s.347-348.

Canberdi Gazali Ayaklanması

Yavuz'un Mısır seferi başlangıcında Memlukların Şam valisi olan Canberdi Gazali'yi etkisiz hale getirmek için Şehsuvaroğlu Ali Bey görevlendirilmişti. Mısır'ın fethine müteakip, Canberdi Gazali, Memlukların Halep valisi olup da onlara ihanet ederek Osmanlı tarafına geçen Hayır Bey'in girişimiyle Yavuz'a itaat ederek Şam valiliğine getirilmişti. Yavuz'un ölümünden sonra Canberdi, Memluk Devleti'ni yeniden kurmak için ayaklandı. O, etrafına topladığı 20.000 kişi ile harekete geçerek Halep'i kuşattı. Celal'in isyanında olduğu gibi Ferhat Paşa bu ayaklanmayı da bastırmakla görevlendirildi. Yine Şehsuvaroğlu Ali Bey'den ona yardım etmesi istendi. Ali Bey, daha önceki isyanda olduğu gibi Ferhat Paşa'yı beklemeden harekete geçerek, kuşatma altında olan Halep valisi Karaca Paşa'nın yardımına koştu. İkisi beraber Canberdi kuvvetlerini dağıttılar ve onu kaçırmaya mecbur ettiler. Canberdi'nin Şam'a doğru çekilmesinden sonra Ferhat Paşa Halep'e ulaşmıştı. Ali Beyle birleşerek, 27 Ocak 1521'de Şam yakınlarında Mastaba denilen yerde yapılan savaşta Canberdi mağlup edilerek öldürüldü.⁴

Görüldüğü gibi Şehsuvaroğlu Ali Bey, Osmanlı'nın en sadık adamlarından biri olmuştu. O, padişahın her yardım isteğine canla başla koşuyordu. Onun Ferhat Paşa'yı kıskanması ya da onu gözden düşürmesi gibi bir niyeti yoktu. Bulduğu Maraş ve Elbistan'ın isyan bölgelerine yakın olması daha hızlı hareket etmesine ve Ferhat Paşa gelmeden isyancılarla çatışmak zorunda kalmasına neden olmuştu. Ali Bey, babası Şehsuvar'ın Kahire'de idam edilmesinden sonra, beyliğin başına geçen amcası Alaüddeve ile arasının açılmasından dolayı Osmanlılara sığınmıştı. Bayezid ve Yavuz dönemleri olmak üzere uzun süre Osmanlıya hizmet etmişti. Kendisine sancak beyliği tevcih edilmişti. Çaldıran, Mercidabık ve Ridaniye savaşlarına katılmıştı. Bilhassa Mısır'ın fethinde ordunun önünde hareket ederek büyük yararlıkları dokunmuştu.

Canberdi Gazali ayaklanmasının bastırılmasından sonra, Ali Bey Maraş'a çekilirken, Ferhat Paşa da Kayseri'ye dönmüştü. Şehsuvaroğlu Ali Bey'in, daha önceki Celal isyanında olduğu gibi bu isyandaki başarısı Ferhat Paşa'yı çıldırtmış ve ona karşı kinini büsbütün artırmıştı. Buna karşı Osmanlı ülkesinde Ali Bey'in başarıları itibarını artırmış ve onu meşhur hale getirmişti. 1521'de Kanuni Sultan Süleyman, Belgrat seferine çıkarken, Şehsuvaroğlu Ali Bey'i de doğu hudutlarını korumakla görevlendirmişti. Bu arada, Ali Bey'in halkına kötü davrandığı konusundaki bazı haberler onun

---

⁴ Arifi Paşa, Sayı, 625.

muhafifleri tarafından İstanbul'a intikal ettiriliyordu. Bu durumun aslını araştırmak ve Ali Bey'i teftiş etmek amacıyla Maraş'a bir heyet yollandı. Ali Bey, Osmanlılara sadakat göstermekle beraber, onlar onu bir sancak beyi gibi görüyorlardı. O, ise kendini Dulkadirlielerin bir beyi olarak görmek istiyordu. Bu yüzden Maraş'a gelen teftiş memurlarını kabul etmeyerek onları katletti. Bu durum bardağı taşıran son damla olmuştu. Dulkadir eline teftiş memurları gönderilmesi Ali Bey'i denemek ve onu ortadan kaldırmak için hazırlanan bir kılıftı. Ali Bey kendisini ortadan kaldırmak isteyen devşirmeden gelen, Enderun'da çok iyi yetişmiş Osmanlı siyaset ve diplomasi ustası paşaların hazırladığı tuzağa düşmüş oldu. Böylece Ali Bey'in muhalifi Ferhat Paşa'nın eline onu ortadan kaldırmak için fırsat geçmiş oldu. Ferhat Paşa derhal harekete geçerek, Kanuni'ye durumu arz etmişti. Ali Bey'in durumunu görüşen padişah ve adamları onun katledilmesine karar vermişlerdi. Bu konuda hazırlanan bir ferman Ferhat Paşa'ya gönderildi. Bu arada Ferhat Paşa Tokat'a doğru giderek Şah İsmail üzerine bir sefer yapacağını, Ali Bey'e kendisine yardım etmesi için harekete geçmesini istedi. Sefer için hazırlanan Ali Bey, yakın adamlarının ikazına rağmen bunun bir komplo olduğunu dair söylentilere kulak asmadı. Ali Bey, kendisinin katline dair fermandan haberi olmadığından "*benim Osmanlıdan ne alıp veremediğim var ki*" diyerek aile efradını da yanına alarak askerleri ile Tokat'a doğru harekete geçti. Onu, Artukova'da (Artova) büyük bir ilgi ile karşılayan Ferhat Paşa bir ziyafet tertiplemişti. Ferhat Paşa önceden hazırladığı suikast planını, ziyafet sonrasında uygulamaya geçirerek adamlarını Ali Bey ve oğulları üzerine saldırtarak onları katletti. Hatta Ali Bey'in başı kesilerek, bu sırada Rodos seferine çıkan Kanuni'ye 1522'de Çine'de ulaştırıldı. Bu olaydan sonra Anadolu'da halk ağzında "*Osmanlı yiğit basandır*" sözü söylenmeye başlanmıştır. Ali Bey'in öldürülmesinin altında yatan gerçek sebep ise Dulkadir topraklarının doğrudan Osmanlılara bağlanmak istenmesidir. Büyük bir imparatorluk haline gelen Osmanlı Devleti dört tarafı toprakları ile çevrilmiş Anadolu'nun ortasında müstakil bir beyliğin yaşamasına izin veremezdi. Bundan sonra Dulkadir beyliği tamamen kaldırılarak, Maraş merkez olmak üzere bir eyalet ve Bozok (Yozgat) bölgesi de bir sancak haline getirildi.⁵ Şehsüvaroğlu Ali Bey ve bütün çocuklarını haksız yere katleden Ferhat Paşa ise Balkanlarda bilhassa Semendere'de halka yaptığı zulümlerden dolayı Edirne'de boynu vurularak öldürülmüştür.⁶

⁵ Solakzade, 112-119; Hoca Sadeddin, 349Yinanç, 104-105; Arifi, Paşa, 625-626; Atalay, 55; Uzunçarşılı, II, 308-309; Yinanç-Elbüyük, XXVIII; Sümer, 321.

⁶ Arifi, Paşa, 626

Dulkadir Türkmenlerinin Elinden Tımarlarının Alınması

Şehsuvaroğlu Ali Beyin katledilmesinden sonra ‘*Vilayat-ı Türkman’da vaki tımarlar*’ devlet hazinesine alınarak Türkmenler topraksız bırakıldı. Bu durumu hem tımarları ellerinden alınan tımar sahiplerinin hem de Ali Bey’in öldürülmesinden dolayı Osmanlıyı suçlayan Dulkadir Türkmenlerin isyan izledi. Bu sırada Türkmenler bölgede devlete karşı cereyan eden Hacı Bektaş Veli soyundan geldiği iddia edilen Kalender Çelebi ayaklanmasına büyük destek verdiler. Bu arada Mısır valisi Ahmet Paşa da isyan etmişti. Bu isyanını bastırmak amacıyla Mısır’a giderek Ahmet Paşa’yı ortadan kaldıran ve geri dönen Sadrazam İbrahim Paşa’nın maiyeti ve ağırlıklarının Maraş bölgesindeki isyancılar tarafından vurulacağı haberi alınmıştı. Bu sırada Kalender Çelebi ayaklanması bütün hızıyla sürüyordu. İyi bir devlet adamı olan Sadrazam İbrahim Paşa, Maraş bölgesinde Türkmenlerin isyanının gerçek sebebini araştırmış ve Mısır dönüşünde tımarlarını geri dağıtarak onları yatıştırdı. Bunun üzerine Dulkadir Türkmenlerinin büyük bir kısmı Kalender Çelebi ayaklanmasına verdikleri desteği çektiler. Kısa süre sonra Osmanlı yönetimi Kalender isyanını etkisiz hale getirmiş ve başta isyancı başı olmak üzere ona destek veren Dulkadirli beyzadelerinden Deli Dünder da öldürüldü.(1527) ⁷

Kanlıdere Niçin dendi?

Osmanlı devleti bir bölgeyi fethettiği zaman burayı kendisine bağlamak amacıyla, başka yöreden insanları getirerek iskân ederdi. Buranın eski sahiplerini ise ya başka bir yere iskâna tabi tutar ya da onların nüfuzunu kırmak için ellerinde bulunan bir takım idarî, siyasî ve iktisadî imkânları alırdı. Devlet böylece merkezi yapıyı güçlendirmiş olurdu. Dulkadir elinde de bu yapılarak Çaldıran seferi dönüşünde Yavuz, Doğubayazıt kazasından kendilerine Bayezitli denilen aile Maraş’a getirdi. Bu ailenin lideri olan İskender Bey’e⁸ çavuşbaşılık rütbesi verilerek Maraş idaresinde söz sahibi yapıldı. Bu ailenin mensupları Maraş’ın batı tarafına hâkim olmuştu. Şehrin

---

⁷ Mustafa Nuri Paşa, 141; Arifi Paşa, Toem, Sayı, 35, 692-693; Uzunçarşılı, II, 310-321; Sümer, 322.

⁸ Yavuz tarafından Maraş’a getirilip yerleştirilen İskender Bey’e Çavuşbaşılık unvanı verilmiştir. Bayezidli ailesinin yerleştiği mevkide oluşan mahalleye de Çavuşlu Mahallesi derler. Bu mahalle hala aynı isimle anılmaktadır. Bk. Atalay, 57.

doğu tarafında ise Maraş'ın eski sahipleri Dulkadirliiler bulunmaktaydı. Bu iki aile arasında Maraş'ta uzun süre devam eden bir nüfuz mücadelesi başladı.⁹

Maraş'ta yaşayan insanlar ise bu iki ailenin birinin tarafına geçerek gruplaştılar. Bu çatışmaların gerçek sebebi ise yukarıda da izah edildiği gibi devletin iskân politikasının bir sonucuydu. Bayezitli devletin kendilerine verdiği imkânlar sebebiyle Maraş'ta sözü geçen taraf olurken, Dulkadirliiler ise yüzlerce yıllık hanedan tarihlerine dayanak buranın kendi yurt ve memleketleri olduğunu savunmuşlardır. Bayezitli ve Dulkadirliilerin yaşadıkları bölgenin arasında bir dere sınır olmuştu. Bu dere etrafında ve kenarlarında iki taraf ve yandaşları arasında kanlı hesaplaşmalar hiç eksik olmuyordu. Bundan dolayı bu dere “*Kanlıdere*” ismini almıştır. İki aile arasındaki çekişmenin XIX. Yüzyılın başlarına kadar devam ettiği görülmüştür. Bu yıllarda Osmanlı Padişahı olan II. Mahmut, Anadolu'daki ayanların gücünü kırarak devlet denetimi altına almıştır. Bu arada Yeniçeri ocağı da kaldırılmıştı. Bu vesilelerle Maraş'ta da keyfi hareket eden ailelerin nüfuzları kırılmıştı. Bundan böyle Maraş vilayetinin yöneticiliklerine bu aile mensuplarından değil de merkezden vali ve diğer idareciler gönderilmeye başlanmıştır. Daha sonraları Bayezitli ve Dulkadirli aileleri arasındaki husumet de yavaş yavaş azalmış, bu aile mensupları birbirilerinden kız alıp vermeye başlayarak akraba olmuşlardır. Ancak *Kanlıdere* hikâyeleri unutulmayarak günümüze kadar hep söylenip gelmiştir.

Vergilerin Artırılmasına Tepkiler

1526 Mohaç zaferinden sonra Bozok Türkmenleri arasında İlyazıcısı olan Kadı Muslihüddin'in arazi vergilerini arttırmasına karşılık kendisine yapılan Türkmenlerin itirazlarını dikkate almadığı gibi, onların ileri gelenlerinin sakallarının kestirilerek cezalandırdı. Bu Türkmenler arasında büyük bir hakaret olarak kabul edilmekteydi. Bu sebeple onlar arasında büyük bir isyan hareketi başladı. Ayaklanma Sivas, Yeşilirmak çevresi, Maraş, Adana, Tarsus ve İçel bölgelerine kadar yayıldı. Bozok-Dulkadir Türkmenlerinin isyancı başları, Söklenoğlu Musa, Zünnunoğlu gibi kişilerdi. Bunlar İlyazıcısı Muslihiddin'i, oğlunu ve Sancak Bey'i Ahmet Paşa oğlu Mustafa Bey'i öldürdü. Bu olayı aynı bölgede Atmaca adlı başka bir kişinin ayaklanması takip etti. Atmaca, Karaman Beylerbeyini mağlup etti. Asilere karşı harekete geçen Sivas Beylerbeyi de yenildi. Diyarbakır

---

⁹ Atalay, 57.

Beylerbeyi isyancıların önünü kesmek istedi ise de başarılı olamadı. Zünnun oğlu ise Pasinler ovasında 1528'de Hüsrev Paşa'ya yenilerek İran'a kaçtı.¹⁰ Yukarıda da belirttiğimiz gibi Kalender Çelebi isyanına Dulkadir Türkmenleri de katılmıştı. Kalender Çelebi etrafına toplanan 30.000 kişinin büyük bir kısmını Maraş ve Elbistan bölgesinde Dulkadir Beyliğinin ortadan kaldırılmasından sonra dirlikleri ellerinden alınmış sipahiler teşkil ediyorlardı. Kalender Çelebi üzerine gönderilen Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa ile Karaman Beylerbeyi Mahmut Paşa Tokat civarında yapılan savaşta yenilerek telef oldular. Hüsrev Paşa tarafından yolu kesilmek istenen Kalender Çelebi, Bağdat tarafına geçmek için Kayseri-Elbistan arasındaki Sarız'a gitti. Sadrazam İbrahim Paşa Kalender'in bu kadar güçlenmesinin sebebini araştırdı. İsyana katılanların büyük bölümünün dirlikleri ellerinden alınmış Dulkadir Türkmenleri olduğu görüldü. Bunun üzerine, İbrahim Paşa Kalender ile baş edebilmek için onların tumarlarını dağıtarak bu ittifaktan ayırmak istedi. Bu tedbir işe yaramış, Türkmenler yatıştırılmış ve isyan da bastırılmıştır. Bu ayaklanmalar görüldüğü gibi sadece mezhep farklılığından değil de, iktisadî faktörlerden de meydana geliyordu.¹¹

1529 yılında Kadirli taraflarında 5000 kişilik bir topluluk isyan etmiş ve bu ayaklanmada da Dulkadir Türkmenleri önemli rol oynamışlardır. Bu isyanı Osmanlı hizmetine giren Ramazanoğullarından Piri Bey bastırmıştır.¹²

Diğer Ayaklanmalar

1555'li yıllarda Marmara çevresinde levendat ayaklanmaları görülürken Anadolu vilayetlerinde de isyanlar görülüyordu. Adana, Sis, Maraş, Kadirli, Azir, Bakras çevrelerinde Pir Ahmet ve Bende adlı kişilerin kurduğu iki güçlü çete gurubu bir süre bütün bu bölgeyi korku içinde bırakmıştır. İstanbul'dan bu eşkıyayı defetme emri Dulkadir Beylerbeyine verilmiş ve bunlardan Bende, Niğde kalesinde tutuklanmıştır. Pir Ahmet ise Erzurum'a doğru kaçmıştır. Ancak orada yakalanmasına rağmen zindancı ve idarecilere rüşvet vererek kurtulmuş ve isyanı yeniden filizlendirmeye çalışırken yakalanıp idam edilmiştir.¹³

---

¹⁰ Uzunçarşılı, *III*, 346; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin Dirlik ve Düzenlik Kavgası Celâlii İsyanları*, s.118–119; Yinanç-Elibüyük, *C.I*, s.XXIX, Solakzade, 151–152.

¹¹ Uzunçarşılı, *III*, 347; Akdağ, 119; Solakzade, 153–157.

¹² Uzunçarşılı, *III*, 348; Solakzade, 153.

¹³ Akdağ, 129.

Bu sırada Anadolu'nun Güneydoğu'sunda da isyanlar başını almış gitmişti. Maraş'a bağlı Adıyaman alaybeyisinin zeamet sahibi bir sipahi olan oğlu Hızır 8 yoldaşı ile İstanbul'a gelirken Maraş vilayetinin yeni İl kadılığında Çelebioğlu Uğurlu, Okçuoğlu Çelebi ve on kişilik eşkiya gurubu tarafından önu kesilip öldürülmüştü. Bu eşkiya gurubun Maraş'ta yakalanıp zincire vurulup subaşilar tarafından İstanbul'a götürülürken yolda 60 kişilik başka bir isyancı grup bunların önünü keserek tutukluların serbest bırakılmalarını sağlamışlardır.¹⁴

Dulkadir yöresindeki tımarlı sipahiler de eşkıyalığın içinde gibiydiler. Onların korudukları ya da yönettikleri yol kesiciler, kervan soymak, bezirgânları öldürmek vs. olaylarla Halep, Maraş, Antep ve Urfa çevresini güvensizlik ve kan içinde bırakmışlardı. Burada bir iltizam da sahibi olan Kara İmir büyük güç elde ederek devlete kafa tutuyordu. Çünkü Kara İmir'in üzerinde mal-ı miri vardı. (yani iltizam tutmuş olduğundan dolayı hazineye taksit yatırması gerektiğinden) Bundan dolayı tutuklanmasına rağmen özel bir emirle serbest bırakılması onu şımartmıştı.¹⁵

Dulkadir Eyaleti Beylerbeyine Mart 1566 (Ramazan 973) tarihli bir hüküm gönderilmiştir. Bu hükümde, Maraş sancağı Alaybeyinin oğlu Mehmet 12 kişilik bir fesatçı bölüğü kurup Antep'ten birisinin yolunu kesip esbaplarını almış ve kız kardeşinin küçük oğlunu yanına alarak kaçmıştı. O, Mahkeme-i Şer'iyeye çağrıldığı halde gelmemişti. Bundan dolayı gereğinin yapılması emrediliyordu.¹⁶ Yine başka bir hükümde, Maraş'ta haraç toplama yetkisini ele geçiren İmirze Çavuş'un etrafına 100 kişilik atlı bir bölük toplayarak köylere musallat olduğu da belirtiliyor.¹⁷

Suhte Ayaklanmaları

Osmanlı devletinde XVI.Yüzyılın ikinci yarısından itibaren bazı öğrenci ayaklanmaları da olmuştur. Suhte adı verilen bu öğrenci ayaklanmaları çiftbozan ve diğerlerinin çıkardığı ayaklanmalardan geri kalmamıştır. Öğrenciler silahlı birlikler kurarak dağlara çıkıp yolları kesip, köy ve şehirlere baskınlar yaparak soygunculuk ve yağma yapıyorlardı. Bu ayaklanmaların sebebi XVI. Yüzyıl ortalarından itibaren Osmanlı ülkesinde aşırı bir nüfus artışının olması, buna bağlı olarak şehirlerin gelişmesi, eğitim

---

¹⁴ Akdağ, 139.

¹⁵ Akdağ, 142-143.

¹⁶ Akdağ, 233.

¹⁷ Akdağ, 237.

ve öğretim alanındaki ilerlemeler sayesinde yeni medreseler açılmıştı. Bu medreselerden çok sayıda öğrenci mezun olmuş, fakat bunların iş bulamaması isyanlarına neden olmuştu. Suhte ayaklanmaları adı verilen bu isyanları medrese öğrencileri çıkarmış ve arkalarında medrese hocalarının bulunduğu iddialar arasındadır. 8 Mayıs 1574 tarihli bir fermanla Maraş Beylerbeyi suhte isyanlarına karşı uyarılarak gerekli önlemleri alması istenmişti.¹⁸ Ancak Maraş ve çevresinde suhte ayaklanması olduğuna dair kaynaklarda şu ana kadar bir bilgi bulunamamıştır.

Halka Zulmeden İdareciler

Maraş, Kadirli, Antep, Güvercinlik ve Adıyaman kazalarında bulunan kadılar ve ileri gelenler İstanbul'a adamlar yollayarak bazı görevlilerden şikâyetçi olmuşlardı. Şikâyet konusu ise Maraş ormanlarından gemi yapılmak amacıyla kesilen ağaçları Birecik'e¹⁹ ve oradan da Basra'ya nakletmek için gelen yolaçılar ve diğer görevliler halktan hakları olmadığı halde vergi almaya kalkışmışlardı. Buna göre onlar halktan hane başına üçer dörder akçelerini aldıkları gibi, kesilen ağaçları teslim alan mimar da ağaç başına "mimar akçesi" adı ile 15'er 20'şer paralarını almaktaydı. Bu ağaçları, Birecik'e götürmek için öküz, camus ve at çıkarmağa mübaşir tayin edilenler köy köy dolaşıp bu bahane ile 4'er 5'er para toplamaktaydılar. Bu sırada eski yolaçılar, naipler, beylerbeyi çavuşlarından mülazım çavuşları ve diğerleri de aynı fırsattan yararlanarak halka zulüm uygulamaktaydılar. Tabir yerindeyse bölgede devlet memurları halkı koruyup kollayacakları yerde, onlara zulüm yapıp soymaya kalkışmışlardı. Bunlarla baş edemeyen bölge halkı 1571'de İstanbul'a bir heyet göndererek durumu bizzat padişaha arz etmişlerdi.²⁰ Osmanlı yönetiminde halk padişaha herhangi bir şikâyette bulunacağı sırada kadıya çıkıp bir arz yazılmasını isterlerdi. Kadı da halkın şikâyet ve isteklerini kaleme alarak padişaha sunulmak üzere bir arz hazırlayıp gönderirdi. Burada halkın doğrudan doğruya padişahın huzuruna

---

¹⁸ Akdağ, 206.

¹⁹ Osmanlı Devletinin Birecik'te 300 ile 500 arasında değişen bir nehir donanması vardı. Maraş, Adıyaman, Kilis gibi yerlerden gemi yapımında kullanılacak ağaçlar kesilerek Birecik iskelesine götürülmekteydi. Bu ağaçlar ya burada gemi yapımında kullanılır ya da Basra'ya nakledilirdi. Bk. Cengiz Orhonlu-Turgut Işıksal, "Osmanlı Devrinde Nehir Nakliyatı Hakkında Araştırmalar Dicle Ve Fırat Nehirlerinde Nakliyat", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Tarih Dergisi*, C.XIII, Sayı 17-18'den ayrı basım, s.80-82.

²⁰ Akdağ, 247.

çıkılmak için İstanbul'a yola çıkmaları durumunun ne kadar elzem olduğunu göstermektedir.

1584'de Maraş ve çevresinde başta Emrullah adlı biri olmak üzere birçok isyancı görülmekteydi. Bunlar daha önceki emsalleri yok denecek ölçüde kuvvetli hale gelmişlerdi. Bunların her biri birkaç bölüğe sahip olup, geniş sahalara kadar adları ve bölükleri yayılmış birer Celâli başbuğu olmuşlardı. Bu kişiler Karayazıcı ile başlayan Celâli ayaklanmalarının ünlü şeflerinden hiç de geri değillerdi. Bu dönemde suhte ayaklanmalarının sönük geçtiği yerlerde Celâli ayaklanmaları olmaktadır. Maraş'ta böyle yerlerden biriydi. Orta Anadolu illerinde sekban bölüklerinin isyanları Kayseri, Sivas üzerinden Maraş ve Malatya'ya kadar geniş bir alana yayılmıştı.²¹

Şikâyetçi Kadılar

1587'li yıllarda doğuda Safeviler ile sulh yapılmaya çalışıldığı sırada, Anadolu askerleri memleketlerine dönmüşlerdi. Bu sırada mahalli idarecilerden Celâliler hakkında şikâyet üstüne şikâyetler gelmeye başlamıştı. Bu defa en çok feryat edenler kadınlardı. İçel'den Çankırı'ya, Haymana'dan Malatya'ya ve Maraş'a kadar geniş alanda suhte soygunculuğunu çok geride bırakan bir asayişsizlik ortamı vardı.²²

1582 yılından sonra ümeranın Celâliilere karışması, dirlik erbabı gibi erken başlamamıştı. Ferhat Paşa'nın Safevilere karşı kazandığı başarılar sebebiyle şöhretinin artması, bazı idarecileri keyfi olarak onun vasıtasıyla yer değiştirdiği görülmüştü. Bu durumu merkezi idare pek hoş karşılamadığı halde Ferhat Paşa'nın keyfi tutumu ile bu değişiklikler olmuştu. Bu durum üzerine görevlerinden azledilen ya da başka yerlere atanan ümera arasında isyanlar çıkmaya başlamış ve bunlar Celâli isyanlarını hızlandırmıştı. İlk isyancılardan biri olan Abdurrahman, Rakka ve Urfa çevresinde ayaklanmıştı. O aslında bir sancak beyiydi. 1587'de ayaklanan Abdurrahman'ın isyanı bütün Dulkadir elinde, Rakka ve Diyarbakır yörelerinde etkili oldu. Esas kuvveti aşiretlere dayanıyordu Abdurrahman ile birlikte ayaklanan Şuhrap adlı birinin ayaklanması ise diğer Anadolu isyanlarından farklılık arz ediyordu. Bu ve diğer isyan edenler, o bölgenin sekban ve leventleri yanında Türkmen aşiretlerinden de faydalanmışlardı. Bu isyanların Beydilli ve Afşar cemaatlerine dayandığı, padişahın bu aşiretlerin başbuğlarına gönderdiği fermanın anlaşılmasıdır. Bu fermanın aşiret

---

²¹ Akdağ, 317–318.

²² Akdağ, 319

başbuğlarından asilere asker ve yardım vermemeleri isteniyordu.²³ Sultan III. Mehmet devrinde meydana gelen Haçova savaşına kadar Maraş ve çevresinde meydana gelen belli başlı isyanlar bunlardı.

Devletin Düzeninin Bozulması

1593 Avusturya seferi hazırlıkları sırasında Anadolu'da kanlı ayaklanmalar başlamak üzere idi. Devletin durumu bu sırada İran seferi sebebiyle daha da bozulmuştu. Çünkü Safevler ile devam eden savaşlar uzun sürmekte ve bir netice alınmamaktaydı. Osmanlı ordusu Safevilerin üzerine yürüdüğünde onlar İran içlerine çekilmekte, Osmanlı kuvvetleri geri döndüğünde ele geçirilen yerler tekrar İranlıların eline düşmekteydi. Bir de bu sırada Avusturya üzerine sefer yapılması lüzumu ortaya çıkmıştı. Devlet sancak beylerini askeri sefere çağırırken, daha önceki isyan durumlarını bildiği için, Dulkadir Beylerbeyini seferden alıkoyarak Anadolu'nun muhafazasını ona vermişti. Bu sırada Antep'te Dürzü Cafer adında birisi başına 200 kişilik bir sekban bölüğü toplayarak, gündüz vakti çarşığı basmış, beylerbeyinin adamlarına saldırmış ve birçoklarını yaralamıştı. Ayan ve tüccarlar büyük telaşa kapılarak İstanbul'a şikâyetlerini bildirmişlerdi. Bu isyanın bastırılması için Dulkadir Beylerbeyine ve kadılarına hükümler yazılmıştır.²⁴ III. Mehmet Eğri seferi nedeniyle Dulkadir Beylerbeyini yine Anadolu'nun güvenliğini sağlamakla görevlendirmiştir.²⁵

Bu yıllarda Niğde, Kırşehir ve Aksaray taraflarında isyancılar halka da saldırmışlardı. Torosların ötesinde Antep ve Maraş'ta leventlere dayalı ayaklanmalar eksik olmuyordu. Ayrıca reaya ve aşiretler de saldırgan bir durumda idiler. Bunlar özellikle valide haslarının voyvodalarına, hatta birbirlerine sık sık saldırı düzenliyorlardı.²⁶

Büyük Celâli İsyancıları

III. Murat'ın ümeraya karşı reayayı hatta suhteleri himaye eder bir politika takip etmesi, halk ile ehl-i örf veya memurlar arasındaki anlaşmazlığı halledeceği yerde büsbütün artırmıştı. III. Murat 1590'da çıkardığı bir fermanla bütün köylülere, köylerine maiyetleri ile gelen kim

---

²³ Akdağ, 322–323.

²⁴ Akdağ, 336.

²⁵ Akdağ, 341.

²⁶ Akdağ, 353.

olursa olsun, silahla karşı koyma yetkisini vermesi sebebiyle birer ‘*yiğitbaşı*’ idaresinde teşkilatlanan köy delikanlıları beylerin adamlarına bile hücum etmeye başlamışlardı.²⁷

1596 yılında III. Mehmet Osmanlı'nın son meydan savaşlarından birini Haçova'da güçlkle kazanmıştı. Bu sefere çıkıldığı sırada ve savaş başladıktan sonra yeniçeri ve tımarlı sipahilerin önemli bir kısmı ordudan kaçmıştı. Kazanılan zafere müteakiben savaştan kaçan tımarlı sipahilerin tespit edilerek dirliklerinin ellerinden alınmasına karar verildi. Yine kapıkullarından da firar edenlerin de görevlerine son verildi. Ayrıca bu guruplardan yakalananların öldürülmesi emredildi. Bundan dolayı Anadolu'da büyük ayaklanmalar çıktı. Bu ayaklanmalara 1519'da Bozoklu Celâl'in çıkardığı ayaklanmaya izafeten “Celali” isyanları dendi. Osmanlı ülkesinde Celâli tabiri, hemen hemen kanun nizam tanımaz ve isyan eden herkese denmeye başladı.²⁸

Büyük Celali İsyancıları

Karayazıcı Abdülhalim

Osmanlı'nın Doğu, Güneydoğu ve Arap Eyaletlerinden toplanan yaklaşık 20.000 kişilik bir sekban grubunun başında olan Karayazıcı Abdülhalim, Maraş taraflarına geçmişti. Bu isyancı grupla mücadele edebilmek için Mir-i miran mütesellimleri ve Harput, Malatya, Maraş ve Kadırlı mirlivaları birleşerek bunların üzerine yürümüşlerdi. Ancak Celâli denen ve Karayazıcı'nın liderliğini yaptığı bu grup üzerlerine gelen devlet güçlerini mağlup ederek büyük bir şöhret kazanmışlardı. Bunun üzerine İsyanın geçtiği bölgede bulunan kadılar İstanbul'a arzlar yazarak Karayazıcı'ya karşı yardım istemişlerdi.²⁹ Bunun üzerine Sultan III Mehmet, Karayazıcı'nın üzerine ilk önce 1599'da Sinan Paşazade'yi gönderdi. Karayazıcı isyanı başladığında Anadolu'da hükümet idaresi diye bir şey kalmamıştı. Ayanlar, kadılar, müderrisler ve servet sahipleri Celâlilerden kaçarak, kendilerini İstanbul'a atmışlardı. Bu duruma rağmen devlet hala Celâli isyanlarının cereyan ettiği yerlerden, düzenlenen Avusturya seferi için asker talep ediyordu. Padişahın asker gönderilmesi fermanına, Maraş dirlik erbapları yolladıkları arzla “*bu kadar eşkıya*

²⁷ Akdağ, 353.

²⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.111/1.,TTK Yay., Ankara, 1983, s.100.

²⁹ Akdağ, 338; Solakzade, 417–418.

vilayetimize müstevli olmuş iken evimizi barkımızı ve memleketimizi levendat elinde bırakıp sefere gitmeğe vechen mine'l-vücuha iktidarımız yoktur ve gidemezüz, tımar ve dirliğimizden dahi feragat ettik' diye acı bir cevap verdiler. Ancak bu cevaba rağmen hükümet *"li-el'an sefer-i hümayunuma gitmediğiniz ecilden eşedd-i siyasete müstahak olmuşsundur. İmdi sefer-i nusret rehberimize gitmeniz cümleden ehem idi"* diye yazıyordu.³⁰ Halkın padişahın fermanına karşı verdiği cevap, Maraş ve çevresinde Celâlerin yoğun faaliyetler içinde olduğunu açıkça gösteriyor.

Celâli zulmünden kaçanların teşvikleri ile bu belayı savuşturmakla amacıyla bu defa da Sinan Paşazade Mehmet Paşa serdar tayin edildi. Vilayetlerini Celâli istila etmiş olan, Maraş dirlik erbabı ve alaybeyleri ile beraber Mehmet Paşa'ya iltihak etmeleri emrini almışlardı. Karayazıcı'nın adamlarından olan ve Konya'da bulunan Hüseyin Paşa, üzerine Mehmet Paşa'nın geldiğini haber alınca, Karayazıcı'ya katılmak üzere Maraş'a geldi. Bunun üzerine Mehmet Paşa, Maraş üzerine yürüdü. Karayazıcı ve adamları Maraş'ta büyük tahribat ve zulümlerde bulunduktan sonra Urfa'ya doğru çekildiler. Mehmet Paşa ise bunları takip ediyordu. Karayazıcı Urfa kalesini ele geçirerek oraya sığınmıştı. Mehmet Paşa Urfa kalesini kuşatarak Karayazıcı ve adamlarını muhasara altına aldı. Karayazıcı, Urfa Kalesi'nde bu muhasaraya karşı bir yıl kadar direnmiş sonunda devletle anlaşmak zorunda kalmıştı. Karayazıcı en yakın adamı Hüseyin Paşa'yı devlete teslim ederek affedilmesine muvaffak olmuştu. Teslim alınan Hüseyin Paşa derhal idam edilmiş ve isyandan vazgeçtiği için Karayazıcı'ya da Antep beyliği verilmişti. Ancak Mehmet Paşa, Karayazıcı'nın peşini bırakmayarak ona saldırdı. Bunun üzerine Karayazıcı'ya Amasya ve Çorum Beyliği verilerek Maraş ve Antep bölgesinden uzaklaştırılmıştı. O yeni görev yerinde de rahat durmayarak isyankârlığı devam ettirdi. Bunun üzerine onu cezalandırmak için Sokulluzade Hasan Paşa gönderildi. Karayazıcı Kayseri yakınlarında kendisine saldıran devlet kuvvetlerini mağlup etti ve Maraş'a bağlı Göksun'a doğru geldi. Sokulluzade Hasan Paşa Karayazıcı'yı Göksun ve Elbistan civarında mağlup etti. Karayazıcı'nın bu çatışma sırasında yanında 30.000 adamı vardı. Ağır bir mağlubiyete uğrayan ve adamlarının çoğu öldürülen Karayazıcı Samsun taraflarına kaçmış ve orada öldürülmüş ya da kaybolmuştur. Karayazıcı ayaklanması Celâli isyanlarının büyüklerinden biri sayılmaktaydı. En fazla Maraş bölgesinde tesirleri olan bu isyan yine burada bastırılmıştır.³¹

³⁰ Akdağ, 384–385.

³¹ Uzunçarşılı, 11I,1, 100- 101; Akdağ, 386–387; İlgürel, 256.

Maraş'ta Karayazıcı İsyanı sırasında Meymun Davutoğulları adlı bir kişi 300 nefer piyade ve atlı ile isyan etmişti. Yine Maraş halkı tarafından Köroğlu'nun arkadaşı olarak bilinen Köse Sefer 400 kişi ile ayaklandı. Yine 200 atlı ile Osman Paşa mütesellimi Maraş'ta ayaklanmıştır.³² Haklarında fazla bilgi sahibi bulunmayan bu şahısların isyanlarının Maraş ve çevresinde ağır tahribata neden olmuştur.

Maraş ve Akka taraflarında ümeraya mensup devriye bölüklerinin dolaştığına dair şikâyetler İstanbul'a ulaşınca, Maraş ve Akka Beylerbeyleri ile Adıyaman kadısına 1600 (H. 1009) tarihli bir hüküm gönderilerek düzeni bozan bu kişilerle mücadele edilmesi istenmiştir.³³

Karayazıcı ve arkasından gelen büyük Celâli isyanları ile Anadolu şehirlerinde büyük tahribatlar meydana geldi. Köylüler yer yer dağlara, kasabalara ve şehirlerin kalelerine çekildiler. Geri kalan halkın gençleri Celâliilere katılmak zorunda kaldılar. Maraş vilayetinde de durum bu şekildeydi. Köylüler tamamıyla yok denecek kadar dağılmış bulunuyordu. 1595 yılından 1603 yılına kadar devam eden isyanlar Mustafa Akdağ'ın deyimiyle "*Fetret Dönemi*" bundan sonraki isyanlar ise "*Büyük Kaçgunluk*" dönemi olarak adlandırılmıştır.³⁴

1603 tarihinde devlet ikinci Celâli seferini başlattı. Celâliiler üzerine serdar tayin edilen Nuh Paşa'nın emrine Maraş eyaletinden de askerler verildi. Orta Anadolu'da faaliyette alanı bulunan Celâliiler üzerine sefer yapan Nuh Paşa başarılı olamadı.³⁵

Maraş Bölgesinden Doğuya Doğru Yapılan Göçler

1602'de Erzurum Beylerbeyi Mehmet Paşa İstanbul'a yolladığı arzda Maraş, Sivas ve Erzurum vilayetlerinde halkın topraklarını terk ederek Çıldır, Kars ve Gürcistan taraflarına giderek bu bölgedeki beylerin topraklarına yerleştiğini yazmaktaydı. Bu durum Celâli isyanları sırasında Maraş halkından pek çoğunun doğuya doğru kaçtığını göstermektedir. Mehmet Paşa, Orta Anadolu ve Maraş taraflarından doğuya yapılan bu göçün 15 seneden beri devam ettiğini de belirtmektedir. Ayrıca Maraş vilayetinden Orta Anadolu'ya da göçler vardı.³⁶ Maraş ve çevresi 1500'lerin

---

³² Akdağ, 386.

³³ Akdağ, 397.

³⁴ Akdağ, 420.

³⁵ Akdağ, 435–436.

³⁶ Akdağ, 448–449.

başlarında Safevi Türkmenlerinin faaliyet alanı olmuş ve onların kışkırtmasıyla Şii mezhebine giren birçok Türkmen kitlesi İran'a doğru göç etmişti. Arkasından Dulkadir Beyliğinin Osmanlılara ilhakı, burada yaşayan Dulkadir Türkmenlerin bölgeden dağılmasına yol açmıştı. Bu defa da görüldüğü gibi Celâli isyanları sebebiyle, isyan bölgesi haline gelen Maraş'tan halk can güvenlikleri kalmadığı için göç etmek zorunda kalmıştı.

Canbolatoğlu İsyanı

1606 Zitvatorok Anlaşmasının imzalanmasından sonra Sadrazam Kuyucu Murat Paşa Celâliler üzerine büyük bir sefer başlattı. Paşa, ilk olarak hükümdarlığını ilan eden Canbolatoğlunu ortadan kaldırmaya karar verdi. Bu arada Bursa çevresinde Kalenderoğlu adlı bir kişi daha ayaklanmıştı. Kuyucu Murat Paşa, Anadolu'daki Celâliler üzerine yürürken, İstanbul ile ordunun bağlantısının kesilmemesi için Kalenderoğlunu ikna ederek, ona Ankara sancak beyliğini vermişti. Kuyucu Murat Paşa'ya Maraş beylerbeyi de yardımla görevlendirilmişti. Maraş Beylerbeyi emrindeki 40.000 askerle Amik Ova'sında orduya katıldı. Maraş kuvvetleri ile takviye olan Kuyucu Murat Paşa ordusu, Canbolatoğlu isyanını bastırmayı başardı.³⁷

Kalenderoğlu İsyanı

Kuyucu Murat Paşa daha sonra Kalenderoğlu'nu ortadan kaldırmak için harekete geçti. Celallerin büyüklerinden sayılan Kalenderoğlu isyanı memleketin birçok yerine yayılmıştı. Bilhassa da daha önceki isyanlarda olduğu gibi Kalenderoğlu isyanı da Maraş bölgesinde oldukça etkiliydi. Bu isyanı bastırmak için harekete geçen Kuyucu Murat Paşa, İstanbul'a gönderdiği hazineyi ele geçirmeye çalışan Kalenderoğlu'nun üzerine yürüyerek, bütün kuvvetlerin gelmesini beklemeden hızla Maraş ve Göksun taraflarına yürümüştü. Bu sırada Maraş çevresinde da bazı kuvvetler kendisine katıldı. Kalenderoğlu'nun 30.000 adamı vardı. Kalenderoğlu, Murat Paşa'nın önünü kesmek için Göksun Boğazını kapamak istedi. Fakat durumu casusları ile haber alan sadrazam daha evvel davranarak boğazı tutmuştu. 1608'de devletin güçleriyle isyancı başının kuvvetleri şiddetli bir çatışmaya giriştiler. Kuyucu Murat Paşa'nın planı Kalenderoğlu'nu aldatmıştı. Savaşın bir anında sadrazam hendeklerde sakladığı yeniçerileri savaş meydanına sürdü. Bu durum karşısında Kalenderoğlu kuvvetleri

---

³⁷ Uzunçarşılı, III/I, 106.

dağılmak zorunda kalmış ve kendisi de ağır kayıplar vererek İran'a doğru kaçmış ve izini kaybettirmiştir.³⁸ Kuyucu Murat Paşa'nın Anadolu'da Celâliilere büyük darbeler vurarak asayiş ve düzeni sağlamasına rağmen, XVII. yy. boyunca da ayaklanmalar devam etti.

Genç Osman'ın Katledilmesi

II. Osman'ın (Genç Osman) Lehistan seferi sırasında yeniçerilerin itaatsizliği ve başıbozukluğu sebebiyle ocak genç padişah tarafından kapatılmak istenmiş, ancak sultan bunu canıyla ödemişti. 1622 yılında Maraş Türkmenlerinden olan ve Trablusşam valisi Seyfoğlu Yusuf Paşa, Sultan Osman'ın katli sebebiyle yeniçerileri hedef alarak onlara saldırmış ve adeta bağımsız gibi hareket etmeye başlamıştı. Hatta Lefkeli Mustafa Paşa'nın sadrazamlığı sırasında Yusuf Paşa yerine Ketenci Ömer Paşa Trablusşam valisi olmuş ve Maanoğlu Fahreddin ile Yusuf Paşa'yı te'dibe memur olmuşlardır. O sırada Mere Hüseyin Paşa sadrazam tayin edilmiş ve Yusuf Paşa da ona rüşvet vererek makamına geri tayin olmuştur.³⁹

Maraş Beylerbeyi olan Kalavun Paşa, yine Genç Osman'ın kanını dava ederek ayaklanan Abaza Mehmet Paşa isyanına katılmıştı. Mühim serkeşlerden olan Kalavun Yusuf Paşa 10.000 kişi ile Abaza'ya iltihak etmiş ancak daha sonra onunla anlaşmazlığa düşmüş ve Sivas'ta öldürülmüştür.⁴⁰

Abaza Mehmed Paşa

IV. Murat döneminde meydana gelen olaylardan şüphesiz en mühimi Abaza Mehmet Paşa isyanıdır. Abaza Celâli elebaşlarından Haleb valisi Canbolatoğlu Ali Paşa'nın adamlarındandı. Kuyucu Murat Paşa'nın Canbolatoğlu isyanını bastırması sırasında yakalanmış ve yeniçeri ağası Halil Ağa'nın kendisini koruması sayesinde kurtulmuştu. Halil Ağa Kaptan-ı Deryalığa getirilince, Abaza Mehmet'e de derya beyliği verilmiştir. Daha sonra Halil Ağa'ya paşalık verilerek sadrazam yapıldı. Sadrazam Halil Paşa kendisi İran seferine giderken en güvendiği adamlarından biri haline gelen Abaza'ya Maraş beylerbeyliğini vermişti. II. Osman zamanında, Abaza

---

³⁸ Uzunçarşılı, 111/I, 108-110.

³⁹ Uzunçarşılı, III/I, 150.

⁴⁰ Uzunçarşılı, III/I, 150.

Mehmet Paşa 1621’de Erzurum valiliğine atanmış ve sultanın yeniçeriler tarafından öldürülmesi üzerine onun kanını dava ederek isyan etmişti.⁴¹

1623 yılında Bağdat’ta 12.000 yerli kulu ve kale azaplarının komutanı Bekir Subaşı isyan ederek vali Yusuf Paşa’yı öldürdü ve valiliğin kendisine verilmesini istedi. Ancak Diyarbakır mütesellimliği kendisine verildi. Fakat o, bunu kabul etmedi. IV. Murat ünlü adamlarından Hafız Ahmet Paşa’yı Bekir Subaşı’yı, cezalandırmakla görevlendirdi. Maraş valisinin de askerleri ile Ahmet Paşa kuvvetlerine destek olarak bu isyanın bastırıldığını görüyoruz.⁴²

IV. Murat’ı tahttan indirmek isteyen zorbalar, meseleyi elebaşları Mehmet’e bildirmişler, ancak o padişahın hal’ edilmesine karşı çıktı. Bu isyanın elebaşlarını IV. Murat’a haber veren Mehmet, isyanın bastırılmasından sonra korkmuş olmalıdır ki Konya’ya çekilmiş ve Mevlevi tarikatına intibak etmişti. Bu hizmetine karşılık Mehmet’e padişah Maraş beylerbeyliğini vererek mükâfatlandırmıştı.⁴³ Bundan sonra o, Rum Mehmet Paşa adıyla anılmıştır.

İbşir Paşa

IV. Mehmet zamanında meydana gelen ayaklanmalardan biri de İbşir Paşa olayıdır. Abaza Mehmet Paşa’nın kardeşi Hasan Paşa isyanını bastırmakla görevlendirilen İbşir Paşa, onun hemşehrisi olduğu için bu görevden alınmıştı. Bunun üzerine o, Hasan Paşa ile anlaştı. Orta Anadolu’da bazı valiler İbşir Paşa’nın sadrazam olmasını istiyorlardı. Devlet paşayı sakinleştirmek için ona Halep valiliğini teklif etti. Ancak o bunu kabul etmedi. İbşir Paşa sadrazam olmak ve bazı ıslahatlar yapmak istiyordu. Bu amaçla Anadolu Vilayetlerinin valilerini kendi yanına çekmek için Maraş vilayetinde bir toplantı yapmak istedi. İbşir Paşa, Maraş’ta yapılacak toplantıya, Maraş dâhil, Diyarbakır, Bağdat, Erzurum, Sivas ve Karaman valilerini davet etti.⁴⁴ Toplantı baharda yapılacak ve devletin içinde bulunduğu durum görüşülecekti. İbşir Paşa, bu toplantıyı söz konusu olan vilayetlerin ortasında olduğu için Maraş’ta yapmak istemiş ancak valilerin karşı çıkması üzerine bu toplantı gerçekleşmemişti.

---

⁴¹ Solakzade, .497–499; Uzunçarşılı, *III/I*, 150.

⁴² Uzunçarşılı, *III/I*, 155–156.

⁴³ Uzunçarşılı, .III/I, 186.

⁴⁴ Uzunçarşılı, *III/I*, 321-322.

Bilindiği gibi bu sırada Osmanlı tahtında 10 yaşında bir çocuk olan IV. Mehmet bulunuyordu. Devleti valide sultanlar idare etmeye çalışıyorlardı. Bu sırada İbşir Paşa sadrazamlığı elde etmeyi başardı. 1654 yılında sarayda bir ağanın ölümüne sebep olduğu gerekçesiyle Seydi Ahmet Paşa İstanbul dışına çıkarılmasına karar verilecek ve kendisine Maraş beylerbeyliği verilecektir. Ancak sadrazam İbşir Paşa Ahmet Paşa'yı devlete başkaldırmaya teşvik ederek senin gibi bir adama Maraş valiliği az demiş ve onun Anadolu valiliğine atanmasını sağlamıştır.⁴⁵

Köprülü Mehmet Paşa

IV. Mehmet zamanında. Maraş'ı ilgilendiren bir hadise de 1657'de oldu. Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa, Şam valisi Siyavuş Mustafa Paşa yerine Halep valisi Murtaza Paşa'yı tayin etti. Siyavuş Mustafa Paşa sadrazam olmak istediğinden bu azli kabul etmedi. O, saraydaki taraftarlarına güvenerek Şamlıları isyana teşvik etti. Köprülü bu defa onu Maraş valiliğine atadı. Ancak o bunu kabul etmeyince, Köprülü onun sarayda yetişen bir kapıkulu olması sebebiyle devlete bağlı kalacağı yerde ihanet ettiğini ileri sürerek idamına dair padişah'tan bir ferman aldı. Siyavuş Mustafa Paşa'nın saraydaki adamları devreye girerek onun affedilmesini istediler. Köprülü ise daha önce padişah'tan yapacağı uygulamalara karışılmaması konusunda teminat almış ve bu şartlarda sadarete gelmişti. Bu sebepten Siyavuş Paşa meselesinde, kendisine karışılmasından dolayı sadareten çekilmek istedi. Ancak bu kabul edilmeyerek tekrar ikna edildi. Siyavuş Mustafa Paşa ise Maraş'a vali olarak gönderilmiş ancak Köprülü bir yolunu blup onu azlettirip, İstanbul'e getirtip idam ettirdi.⁴⁶ Böylece sadrazam hem intikamını aldı hem önemli bir rakibini ortadan kaldırmış oldu.

Asayişin Sağlanması İçin...

Köprülü Mehmet Paşa, Kuyucu Murat Paşanın yaptığı gibi Anadolu'da asayiş'i sağlamak ve devlete baş kaldıranları etkisiz hale getirmek ve bozulan asayiş'i düzenlemek için Üsküdar'dan Arabistan'a varıncaya kadar, Anadolu eyaletleri ile Karaman ve Maraş taraflarını teftiş etmek için İsmail Paşa'yı görevlendirdi. İsmail Paşa, Maraş'a gelerek teftiş etmiş ve görevini başarı ile tamamlayarak İstanbul'a dönmüştür.⁴⁷ Köprülü

⁴⁵ Uzunçarşılı, III/I, 322.

⁴⁶ Solakzade, II, 632; Uzunçarşılı, III/I, 371-372.

⁴⁷ Uzunçarşılı, III/I, 397-398.

Mehmet Paşa (1656-1661), arkasından oğlu Fazıl Ahmet Paşa'nın (1661-1676) sadrazamlıkları dönemlerinde Anadolu'da asayiş ve düzen yeniden sağlanarak Celâlilerin kökü tamamen kazınmıştır.

Sonuç:

Yavuz Sultan Selim zamanında 1515'de Osmanlı devletine bağlanan Dulkadir topraklarında başta Maraş olmak üzere Bozok'tan Antep'e, Malatya'ya ve Hısn-ı Mansur'a kadar 1519'dan 1650'ye kadar birçok isyan olayları görülmüştür. Söz konusu olan şehirlerde ayaklanmalara başlangıçta Osmanlı yönetiminden memnun olmayan veya muhalif olan Dulkadir hanedanına veya halkına mensup olanlar katılmıştır. Ancak daha sonraki bilhassa da Celâli isyanlarına başta valiler olmak sancak beyleri, tımarlı sipahi, yeniçeri askerleri, öğrenciler olmak üzere toplumun her kesiminden katılanlar olmuştur. Bu isyanların çıkmasında önceden de belirttiğimiz gibi dinî, ekonomik ve sosyal faktörler etkili olmuştur. Özellikle, Maraş çevresinde Dulkadir Türkmenleri, beyliklerinin ortadan kaldırılmasını bir türlü hazmedememişler. Bundan dolayı da Osmanlı aleyhine faaliyetlere katılmaktan kaçınmamışlardır.

Maraş bölgesinde yaşayan ve yerleşik hayata geçmeyen konargöçer Türkmenlerin de bu isyanların çıkmasında ve yayılmasında rolleri olmuştur. Maraş ve çevresindeki arazinin dağlık ve engebeli olması, isyancıları buraya çekmiştir. Bu dağlarda isyancıların sığınacağı, korunacağı birçok vadi, mağara ve sığınaklar bulunmaktaydı. Arazinin yapısından dolayı devlet güçleri buralara ulaşmakta güçlük çekmişlerdir. Bu isyanların çıkmasında idarecilerinin keyfi tutumları, halkın ağır angaryalarda çalıştırılmak istenmesi, vergilerin artırılması, keyfi vergiler konması, tımar sisteminin bozulması, tımarlı sipahi ve yeniçerilerin savaştan kaçmaları, ulemanın tutumları ve paşalar arasındaki rekabet gibi unsurlar etkili olmuştur. Kısacası XVI. Yüzyıl başlarından XVII. Yüzyılın ortalarına kadar aralıklarla devam eden ister basit bir ferdi olay olsun isterse geniş kitlelerin katılımıyla çıkan büyük bir ayaklanma olsun isyancılar ayaklanmak için her zaman Osmanlı ülkesinde bahane edecekleri uygun bir zemin bulmuşlardır.

DULKADİR BEYLİĞİ ZAMANINDA MARAŞ ŞEHİRLEŞME TARİHİ

Kemalettin KOÇ*

1.Maraş'ın Şehir Yerleşmesi

Maraş, ilk çağlarda Şekerdere, Kanlıdere ve Akdere'nin birleştiği yerde bulunuyordu. Suların birleştiği bu yerde bulunan hakim tepeye de kale inşa edilmiştir. Kale ve çevresinin su merkezlerine yakınlığı ve şehri kontrol edip savunmasının kolaylığı, şehrin buraya kurulmasına yol açmıştır.¹ Halep Vilayet Salnamesi'nde şehrin Alaüddevle zamanında şimdiki yerine taşındığı² bildirilmekle beraber Maraş'ta, Selçuklu hakimiyeti döneminde şimdiki bulunduğu bölgede yerleşik halde bulunduğu yolunda bilgiler bulunmaktadır. Şekerli Cami'nde H.600/M.1204 tarihli bir kitabe bulunmuştur. Bu tarihten anlaşıldığı kadarıyla şehir Selçuklu zamanında da şimdiki yerinde bulunuyordu.³ Yine H.906/M.1501 tarihli Alaüddevle Vakfiyesi'nin bildirdiğine göre Alaüddevle Bey, Göynük Mahallesi'nde bulunan Cami-i Atik'i tamir ettirdikten sonra, babası Süleyman Bey bin Nasır bin Dulkadir için vakfetmiştir. Caminin şu andaki kitabesi onarım kitabesidir. Fatih Sultan Mehmet'in kayınbabası olan Süleyman Bey, 1442-1454 yılları arasında hüküm sürdüğüne göre, Ulu Camii de bu tarihler arasında inşa edilmiştir.⁴ Yani şehir Alaüddevle'den önce kale civarında yerleşik durumda idi.

---

* Uzman, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi.

¹ Mehmet Gürbüz, *Kahramanmaraş Merkez İlçe'nin Beşeri ve İktisadi Coğrafyası*, Kahramanmaraş Valiliği Yayını, Kahramanmaraş 2001, s. 103.

² *Halep Vilayet Salnamesi*, H.1320/M.1902, s. 369. Maraş'ın ilk kurulduğu yeri hakkında bilgilerden birisi H.1320/M.1902 tarihli Halep Vilayet Salnamesi'nde yer almaktadır. Salnameye göre, Maraş şehri şimdiki mevkiinin 4 saat doğusunda Erkenez suyu kenarında Asuriler tarafından kurulmuştur. Ancak şehir İstanbul Rumları tarafından tahrip edilince Hamdaniye hükümdarından Seyfüddevle tarafından Karamaraş'a, daha sonra şehir buradan Dulkadir beylerinden Alaüddevle Bey tarafından şimdiki yerine taşınmıştır.

³ Kemalettin Koç, *Maraş'ta Sosyal Hayatın Fiziki Yapıya etkisi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Projesi, Kahramanmaraş, 2006, s. 74.

⁴ Nazif Velikahyaoğlu "906/1501 Tarihli Süleyman Bey Oğlu Alaüddevle Vakfiyesi", *Sütçü İmam Dergisi*, Sayı: 6, Akid Yayıncılık, Ankara 1993, s. 29; Refet

Maraş, 1337 yılında Dulkadir Beyliği'nin eline geçmesiyle birlikte kale etrafına sığmaz olmuştur. Bu dönemde şehri kaleyi ve Ulu Cami'yi merkez alan engebeli arazide genişleme göstermiştir.

Dulkadir Beyliği'nin merkezi Maraş ve Elbistan'dır. Dulkadirliiler bu iki merkezi yazlık ve kışlık olarak kullanmışlardır. Elbistan 1505 yılında Şah İsmail tarafında tahrip edilince, beylik merkezi Alaüddeve tarafından Maraş'a taşınmıştır. Bu dönemde şehir beyliğin tek merkezi olmuştur. Şehir bu dönemde vakıflar kanalıyla büyük imar faaliyetlerine sahne olmuştur. Kurulan vakıflar aracılığıyla sosyal, kültürel ve iktisadi olarak şehir hayatını canlı tutan cami, medrese, zaviye, imarethane, tekke, han, değirmen, dükkan gibi umuma hizmet eden yapılar inşa edilmiştir. Şehirdeki Dulkadirli eserlerinin büyük çoğunluğu bu tarihten sonra inşa edilmiştir. Bu gelişmelere paralel olarak Maraş'ta şehir fonksiyonları oluşmaya, ticaret ve üretim ekonomisi büyümeye başlamıştır. Yerleşim bu dönemde Ulu Camii, Bey Camii, Bektutiye Camii, Boğazkesen Camii, Şazi Bey Camii, Hatuniye Camii, Hazinedarlı Camii, Şeyh Camii, Maraş Çarşısı ve Bedesten etrafında yoğunluk kazanmıştır.⁵ Günümüzde şehirde görülen en eski mimari kalıntılar Dulkadir Beyliği tarafından inşa edilmiştir.⁶

Dulkadir Beyliği zamanında Maraş, batıda Akçakoyunlu Mahallesi ve Şekerderesi, doğuda Hazinedarlı Mahallesi, güneyde İsa Divanlı, Cıgıcığlar ve Şazi Bey mahallesi arasını kaplıyordu. Merkezde Ulu Camii ve külliyesi ile Ekmekçi mahallesi bulunuyordu. 1522 tarihinde Osmanlı Devleti topraklarına katılan beyliğin bir şehri olan Maraş'ın 1525 tarihinde 50 mahallesi olduğu kaydedilmiştir.⁷ Bunun yanında yerleşimin yoğunluğu doğu ve güney yönünde idi. Şehir bu dönemde yaklaşık 2x3 kilometre en ve boyu olmak üzere 6 km²lik bir alana yerleşmişti.

Yinanç ve Mesut Elibüyük,, *Maraş Tahrir Defteri (1563)*, C.1, Ankara Üniversitesi, Ankara 1988, s. XXXIV; Refet yinanç, *Dulkadir Beyliği*, TTK, Ankara 1989, s. 119-120.

⁵ Ayhan Doğan, *XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Maraş*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 1999, s. 206; Mehmet Gürbüz vd., "Kahramanmaraş'ın Kurtuluşu, Gelişimi ve Mekansal Analizi", Ed.: Metin Özaslan vd., *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu Bildirileri (10-12 Eylül 2003)*, Ankara 2004, C. 1, s. 278.

⁶ Kamil Levent Zoroğlu, "Kahramanmaraş'ın İlk Çağlardaki Yeri ve Önemi" *I. Kahramanmaraş Sempozyumu Bildirileri (6-8 Mayıs 2004)*, İstanbul 2005, C. 1, s. 306.

⁷ Rahmi Tekin, "1525'te Maraş'ın Mahalleleri ve Nüfusu", *Tarihi Uzunluk Dergisi*, Sayı: 8, Kahramanmaraş 1996, s. 68.

Türk şehirlerinde ilk bakışta dağınık ve gelişigüzel bir yerleşim görülür. Fakat bu durum şehrin işlevlerini en iyi karşılayacak şekildedir. Maraş'ta da aynı özellikler görülmüştür. Maraş şehir yapıları, ihtiyaca göre kendiliğinden oluşmuş ve doğayla uyumlu bir hal almıştır. Şehrin doğu, batı ve kuzeyinden gelen dere yataklarının birleştiği Kale önü ve Ulu Cami'yi merkez alan bölge, bir bakıma insanların sosyal, kültürel, dini ve iktisadi olarak bir araya geldiği yer idi. Böylece şehir, yörenin toplumsal ve coğrafi özelliklerine uygun bir yapılaşma ile kimliğini kazanmıştır.

Şehrin dere yataklarının aşındırdığı bir coğrafya üzerine kurulu olması evlerin yönlerinin, kurulduğu dere yatağına bakmasını sağlamıştır. Bunun yanında fiziki yapıların oluşumunda doğaya uyum gözetilmiştir. Fiziki yapıların araziye uyumu ile fiziki doku karmaşık bir hal almıştır.

Maraş'ın klasik şehir formu, Dulkadir Beyliği'nin inşa ettirdikleri yapılarla belirlenmiştir. Alaüddüve Bey ve oğlu Şahruh Bey'in şehre büyük katkıları olmuştur. Onların zamanında Maraş ve çevresi önemli bir imardan geçmiştir.⁸ Dulkadir Beyliği mimarisinin Selçuklu mimari geleneğine bağlı olmakla birlikte, Memlûk Türk Devleti mimari özelliklerinin etkisi altında kalarak, tam bir üslûp halinde gelişemediği tespit edilmiştir.⁹ Orta ve Yeni çağdan kalma Dulkadir Beyliği'nin mimari örnekleri günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Maraş, Dulkadir Beyliği'nin eline geçmesiyle birlikte yoğun bir yapılaşma göstermiştir. Aşağıda inceleyeceğimiz fiziki yerleşimin örnekleri olan bu sosyal, kültürel, dini ve ekonomik yapılar, Maraş'ta şehirselleşmelerin oluştuğunun en büyük delili sayılmaktadır.

1.1.Çarşıları ve Caddeleri

Dulkadir Beyliği zamanında, Maraş'ın cadde ve sokakları genel yapıya uygun olarak dar, dik ve dolambaçlı idi.¹⁰ Mahalle arasındaki cadde ve sokaklar ancak iki yük hayvanının sığacağı genişlikte idi. Umuma açık caddeler biraz daha geniş olabilirdi.

---

⁸ Tufan Gündüz vd., "Kahramanmaraş", *DİA Yayını*, İstanbul 2001, C. 24, s. 194.

⁹ Oktay Aslanapa, *Türk sanatı II: Anadolu Selçuklularından Beylikler Devrinin Sonuna Kadar*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayını, Ankara 1973, C. II, s. 231.

¹⁰ Atalay, s. 180-197.

Günümüzde şehrin tarihsel ticaret bölgesinin temeli XV. yüzyılda Dulkadir Beyliği döneminde atılmıştır.¹¹ Dulkadir Beyliği zamanında şehir içi ve şehirlerarası ticaretin işlediği Bedesten (Eski Bedesten) ve Suk-i Maraş'ın (Maraş Çarşısı) bulunduğu bölge çevresindeki mekânlar şehrin ticaret bölgesi ve ticari faaliyetlerin yoğun olduğu bir merkezdi.

Maraş'ta Dulkadir Beyliği döneminde inşa edilen çarşı yapılanması, Eski Bedesten'e göre şekil almıştı. Eski Bedesten'in önünden doğuya doğru uzanan Demirciler Çarşısı; Eski Bedesten'den başlayarak ve sokaklara ayrılarak Ulu Cami'ye kadar uzanan Maraş Çarşısı, hep bu yapılanmanın birer sonucudur.

Maraş Çarşısı, Demirciler Çarşısı'ndan başlayarak beldenin doğal konumuna uyup kıvrılarak Ulu Cami'ye kadar uzanıyordu. Bu çarşıya açılan sokakların her birinde, kendi uğraş dalında mal ve hizmet üreten sanatkârlar kümelenmişti.

1.2.Mahalleleri

Türk şehirlerinde mahalleler genellikle ya bir ibadethanenin veya mescidin yahut da sur kapılarına göre isimlendirilirdi. Bazıları da devlet adamlarının, ümera ve vüzeranın isimleriyle anılırdı. Bunların dışında sakinlerinin dini ve etnik gruplarına göre de isimleri belirlendiği gibi,¹² mahallede yoğun olarak yapılan bir işin adı da mahalleye verilebilirdi. Dulkadir Beyliği zamanında Maraş'taki mahalleler, bu kaidelere uygun olarak ya bir cemaat, ya yapılan iş, ya da bir kişi adı verilerek isimlendirilmişti.

Maraş'ın mahalleleriyle ilgili elimizde bulunan ilk kayıtlar Dulkadirli Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne bağlanıp ilk tahririn yapıldığı 1525 tarihlidir. Tahririn 1522 tarihinde başladığı belirtilmektedir.¹³ Bu tahrirde isimleri geçen 50 mahalleden, isimleri bugün de kullanılan mahalleler şunlardır: Divanlı, İsa Divanlı, Hatuniye, Cıgçığlar, Hazinesdarlı, Veledanı Alem, Çiçeklü, Şekerdere, Mevlana, Divane Alilü (Deli Alili).¹⁴

---

¹¹ Mehmet Özkarcı, ÖZKARCI, Mehmet, *Kahramanmaraş'ta Osmanlı Dönemi Ticaret Yapılarının Türk Mimarisindeki Yeri ve Önemi*, XIII. Türk Tarih Kongresi (4-8 Ekim 1999), Ayrıbasım, TTK Yayını, Ankara 2002, s. 1216.

¹² Ayhan Doğan, s. 139.

¹³ İbrahim Solak, *XVI. asırda Maraş kazası: 1526-1563*, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s. 21.

¹⁴ Rahmi Tekin, s. 67-68.

1563 tarihli tahrirde isimleri geçen 42 mahalleden, isimleri günümüze ulaşan mahalleler ise şunlardır: şazi Bey, şekerderesi, Bişanlı (Kocabey), Hatuniye, Karamanlı, Begtutlu, Divanlı, Alemlı, İsa Divanlı, Hazinesdarlı.¹⁵

Maraş mahalle yapısı, iktisadi yatırım ve kullanım olarak tasarruflu idi. Dönemin inşaat malzemeleri düşünüldüğünde konutların imal malzemeleri hakkında bilgi edinilebilir. Konutlarda hafif ve önceden imal edilmiş inşaat malzemeleri kullanılırdı. Mahalle merkezlerinde mescid, mektep vs. tesisler ise, mahallenin kuruluşu sırasında en başta inşa edilirdi. Yani her mahalle bir mescidin etrafında kurulmuştu. Yollar, hafif ykler için inşa edilmişti. Evin büyük aile için planlanmış olması, ısıtma ve bakım harcamalarında önemli tasarruflar sağlıyordu. şehrin çevresi besin ihtiyaı için tarım alanları, bostanlar, bağlar, zengin meralar ve hayvancılık alanlarına sahipti.

1.3.Camileri ve Mescidleri

Camiler ve mescidler, Türk ve İslam şehrinin ilk, temel ve merkez müesseseleridir. İslam şehri cami, mescid ve arşı merkezli olup, bu yapılara odaklıdır.¹⁶

Maraş'ta inşa edilen camiler, camiye yaptıran kişinin maddi varlığına ve konumuna göre büyük veya kk inşa edilmiştir. Dulkadir Beyleri'nin yaptırdığı Ulu Camii'nin şehirdeki diğer camilerden büyük olması, buna güzel bir örnek oluşturur. Maraş'taki camiler ve mescidler, ilk yapıldıkları mimari özelliklerini yitirmelerine rağmen, minareler bozulmadan günümüze kadar ulaşabilmiştir.

Dulkadir Beyliği'nden günümüze ulaşan camiler şunlardır: Ulu Camii, İklime Hatun Camii, Hatuniye Camii, Deli Alili Camii, Cığcığı Camii, Hazinesdarlı Camii, Taş Mescit, Boğazkesen Camii, Begtutiye Camii, Bey Camii, Kulağıkurtlu Camii, Akçakoyunlu Camii, Devecili Camii, Keşif Efendi Camii, Evzaniye Camii.

---

¹⁵ Yinanç ve Elibüyük, s. 11-33.

¹⁶ İsmail L. Çakan, "şehir ve Mescid", *Teknik Eleman*, Sayı: 18, Kahramanmaraş 1998, s. 16.

1.4. Medreseleri

Medreseler, bir eğitim kurumudur. Genellikle camilerle birlikte inşa edilmiştir. Böylece camiler, etrafındaki medreseler ve talebe yurtları gibi sosyal kurumlar ile külliye özelliği taşımıştır. Binalar ise, şehir mimarisinin önemli bir bölümünü oluşturan bu külliyeler ile merkezi çarşıların etrafına yapılmıştır.

Dulkadir Beyliği tarafından inşa edilen medreseler şunlardır: Şazi Bey tarafından Şazi Bey (Şaziye) Camii'nin avlusunda inşa edilen Şaziye Medresesi, Dulkadirli Beyleri'nden Seyyid Ali Bey tarafından Duraklı Mahallesinde kurulan At Oluğu Medresesi, Deli Alili'de kurulan Hacı Hüseyin Medresesi¹⁷, Çiçekli Medresesi, Taş Medrese, Hatuniye Medresesi, Bağdadiye Medresesi, Kadiriye Medresesi, Nebeviyye Medresesi, Bektutiye Medresesi.¹⁸

1.5. Tekke ve Zaviyeleri

Osmanlı mimarisinde zaviyeler genellikle en küçük tekke yapısı olarak tanımlandığı gibi, bir şeyhin çevresine bağlılarını toplayarak çekildiği yerlere de bu ad verilmektedir. İmaret ise yanında büyüklerin türbesi olan ve herkesin barınabileceği ve yiyip içeceği bir sosyal müessesedir. İmaret daha genel, zaviye daha dar anlamlıdır.¹⁹

H.906/M.1501 tarihli Alaüddeve Vakfiyesi'ne göre, Maraş genelinde 57 adet zaviye olduğu tespit edilmiştir.²⁰ Bu zaviyelerden 7 tanesi şehir merkezinde kurulmuştu.²¹

1.6. Hamamları

Dulkadir Beyliği zamanında Maraş'ta bulunan hamam sayısını bilemiyoruz. Fakat Bu dönemden yakın döneme kadar 4 tane hamam

---

¹⁷ Ayhan Doğan, s. 229-230.

¹⁸ Besim Atalay, *Maraş Tarihi ve Coğrafyası*, Dizerkonca Matbaası Yayını, İstanbul 1973, s. 165.

¹⁹ Erol Altunsapan, "Osmanlı Dini Mimarisinde Farklı Adlar İle Tanınan Çok İşlevli Yapılar Hakkında Bir Değerlendirme" *Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 2 (1-2), Eskişehir 2004, s. 16.

²⁰ Refet Yinanç, *Dulkadir Beyliği*, TTK Yayını, Ankara 1989, s. 131; Velikahyaoğlu, s. 27-29.

²¹ Yinanç, s. 131.

ulaşmıştır. Bunlar: Çukur hamam, Acar hamam, Uzunoluk hamamı, Pazar (Marmara) Hamamı.

1.7.Kütüphaneleri

Bir Müslüman Türk geleneği olarak ibadethanelerde kitaplıklar kurulurdu. Dulkadir Beyliği zamanında Maraş'ta medreselerde, tekke ve zaviyelerde, camilerde küçük kitaplıklar kurulmuştu. Bu kitaplıklar, dermesi fazla olmayan küçük çaplı kütüphanelerdi.

2.Maraş'ın Etnik yapısı

Dulkadir Beyliği döneminde Maraş halkını Dulkadir Türkmenleri oluşturuyordu. Bu Türkmen topluluğu, Oğuzların Bozok koluna mensuptur. Dulkadirliler, 1300'lü yılların başında Moğol baskısı ile İran üzerinden Anadolu'ya gelip Elbistan ve Maraş bölgesine yerleşmişlerdir. Maraş'ı kışlak, Elbistan'ı yaylak olarak kullanmışlardır. Beylik, 1337 yılına kadar Mısır Memlûk Türk Devleti'ne bağlı kalmış ve bu tarihten sonra Beylik olmuştur. Beyliğin Osmanlılara katıldığı 1522 tarihine kadar, beyliğin başında 10 tane Dulkadir beyi bulunmuştur. Bu beylerden 5 tanesi ya idam edilmiş, yada suikastla öldürülmüştür.²²

3.Nüfusu

Maraş'ın Dulkadir Beyliği zamanında nüfusu hakkında bilgi verirken, Beyliğin Osmanlı topraklarına katılmasından hemen sonra yapılan tahrirden istifade edeceğiz. Çünkü Dulkadir Beyliği döneminde Maraş nüfusu hakkında şu anda tam bir bilgiye sahip değiliz. Bunun yanında Beyliğin genel nüfusu hakkında kaynaklarda bilgi bulunmaktadır. Fakat bunların ne kadarının Maraş'ta yaşadığı belirtilmemiştir.

Dulkadir Beyliği 1522'de Osmanlı Devleti'ne katılınca, aynı yıl ilk tahririne başlanmıştır. Maraş'ın nüfusu ile ilgili ilk kayıt bu tahrir defterindedir. Buradaki kayıtlarda, şehrin nüfusu yerine hane sayısı belirtilmiştir.

---

²² İlyas Gökhan, "Kayseri ve Yöresinde Dulkadir Beyliği Hakimiyeti ve Eserleri", hzl. Ali Aktan, *IV. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri*, Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2003, s. 224.

Hane, Osmanlılar'da bir nüfus ve vergi birimidir. Bunun yanı sıra tahrir defterlerinde çok sık kullanılan bu kelime "aile" karşılığı olarak kullanılmaktadır. Osmanlı Devleti üzerine araştırmalar yapan bilim adamları tarafından, hane sayısı genel olarak 5 veya 7 kişi olarak kabul edilmektedir.²³ Biz Maraş'taki hane sayısını hem 5, hem 7 üzerinden hesaplayacağız.

Maraş'ın nüfusu ile ilgili tespit edebildiğimiz ilk veri 1525 tarihli'dir. 1525 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman zamanında yapılan ilk tahrirde, şehrin 50 mahallesinde 475 hane bulunduğu kaydedilmiştir.²⁴

Şehirdeki hane sayısı 5 kabul edilirse, $475 \times 5 = 2375$ 'e, sayıları toplam 1126 olan imam, müezzin, vergi muafı, görevli, huddam²⁵, muhassıl (vergi memuru), kethuda, sipahi ve çocukları, mücerred²⁶, nefer, sadat²⁷, köle ve muvaazaf da eklenirse bu sayı 3501 olur.

Hane sayısını 7 kabul edilir ise $475 \times 7 = 3325$ 'e vergiden muaf olan yukarıdaki kişiler de eklenirse bu sayı 4451 kişi olur.

Bu verilerden hareketle Maraş'ın 1525'deki nüfusunun 3501 ile 4451 kişi arasında olduğu bulunur. Bu nüfus mahalle sayısına bölüldüğünde, her mahallede oturan nüfus bulunur. Yani 1525'de Maraş'ın her mahallesinde ortalama 70 ile 89 kişilik bir nüfus yaşıyordu²⁸ Dulkadir Beyliği zamanında nüfusun tamamı Müslüman'dır.²⁹

Sonuç:

Dulkadir Beyliği, 1337 yılında Maraş ve Elbistan'da Memluklara bağlı olarak kurulmuştur. Dulkadir Beyliği zamanında Maraş kale ile Ulu Camii ve Külliyesi merkez olmak üzere Akçakoyunlu, Şekerdere, Deli Alili, Şazi Bey, Cıgıcı, İsa Divanlı, Alemlı, Hazinedarlı, Duraklı, Divanlı, Çiçekli, Bektutiye, Kulağıkurtlu mahalleleri ile çevrili idi.

Şehir, Selçuklu Devleti ve Dulkadir Beyliği dönemiyle tamamen Müslüman Türk şehri görüntüsü kazanmıştır. Selçuklu Devleti, Dulkadir

---

²³ Nejat Göyünç, "Hane", DİA, C. 15, TDV, İstanbul 1997, s. 552

²⁴ Tekin, s.68.

²⁵ Huddam: Hizmetçi

²⁶ Mücerred: Bekar erkek

²⁷ Sadat: Hz. Peygamber soyundan gelenler

²⁸ Tekin, s. 68.

²⁹ Gündüz vd., s. 194.

Beyliği zamanlarında Türkmenlerin yoğun olarak yerleşmesiyle birlikte genişleme göstermiştir.

Maraş'taki fiziki yerleşmelerden olan kültürel, dinî, ekonomik ve sosyal yapılar şehrin topografyasına uyumludur. Konut yerleşimi özellikle tepeler üzerinde yer alırken, tarihî arşı bölgesi, dinî ve sosyal merkez ise derelerin birleştiği kalenin güneyinde yer almıştır.

Maraş, yoğun Türkmen nüfusu yerleşimi ve ticaret hayatının canlılığı sayesinde şehirleşme sürecine girmiştir. Bu dönemde başlayan gelişmesiyle, konumuyla, nüfusuyla, yerleşim alanıyla esnaf sayısı fazlalaşmaya ve ticaret gelirleri artmaya başlamıştır. Bu şehirleşme sayesinde Dulkadir Beyliği zamanından itibaren Maraş'ta şehir hayatı yaşanmaya başlamıştır.

XVII. YÜZYILDA DULKADIRLI AŞİRETİ'NİN İSKAN EDİLDİĞİ BÖLGELER (1691-1696)*

Ahmet DULKADİROĞLU**

17. asrın sonlarına doğru Osmanlı Devleti büyük ümitlerle girdiği savaş yüzünden büyük acı kayıplara uğramış ve topraklarının büyük bir kısmını kaybetmişti. Temel gelir kaynağı ziraata dayanan devletin, en önemli geliri çiftçilerden alınan vergilerdi. Bu dönemlerde meydana gelen iç karışıklıklardan köylülerin buldukları yerler tahrip edilmiş ve çiftçiler üretici olmaktan çıkmıştı. Bu durum karşısında devlet, köyleri tekrar şenlendirmek için isteyen aşireti, istediği yere hariçten ahali getirip şen etmek ve ziraata açıp iç bünyeyi tamire yönelik bir iskân siyaseti takip edilmişti. Bu kapsamda Yavuz Selim'in 1517 yılında beylik olarak hâkimiyetine son verdiği Dulkadiroğlu Beyliği bakiyeleri de iskâna tabi tutulmuştur.

Dulkadirli Beyliği dağıldıktan sonra bir kısmı Yeni İl'e (Sivas) iskân edilmiştir. İskân edilenler İstanbul — Üsküdar'daki Valide Sultan evkafının reayası idiler; bu sebepten kayıtlarda "Üsküdar Türkmenleri" şeklinde de geçer. Yellüce, Mancınık ve Alacahan Yeni İl'in en meşhur yerleri idi. Yeni İl'den başka Dulkadirli Ulusu; Maraş, Elbistan, Kars (Kadirli), Kozan, Bozok bölgelerini içine alan geniş bir alana yayılmış ve buraları yurt tutmuşlardı.

16. Yüzyıl başlarında bazı teşekküller Ankara iline gelmişlerdi. (Ankara ilinin o günkü Keskin ilçesi) Bazıları Diyarbakır ve Mardin'de kışlamakta, Erzurum'a bağlı muhtelif yerlerde yaylamakta idiler. 17. Asrın başlarından itibaren Anadolu içlerine yaylak — kışlak olarak Karaman, Ankara (Keskin), Aydın ve Kütahya bölgelerine gelmeye başladılar. Bir kısım ifraz-ı Zülkadriye'ye mensup insanlar İstanbul ve bugünkü Aksaray ilinde sakin idi.

Osmanlı Devletinde askeri ve ilmiye sınıfı vergiden muaf olduğundan, bazı oymaklar başka yerlere iskân edilmeye çalışıldığında ya askeri ya da ilmiye sınıfından olduğu iddiasında bulunurlardı.

---

* Bu makale *Kırşehir ve Yöresinin Kavmî Yapısı Dünden Bugüne Dulkadiroğulları* başlıklı kitabın s. 137-173'den alınmıştır.

** Araştırmacı-Yazar.

Kâtip Çelebi, 1635 yılında gezdiği Osmanlı ülkesindeki ekseri köyleri harap görmüştü. Bu mesele, Devleti ve devrin düşünürlerini meşgul etmekte idi. Köylerin harap ve viran oluşu, devam etmekte olan savaşlar, Celali isyanlar ve eşkıyalık yüzündendi.

Adana Sancağında Ayas-Berendi Ve Kınık Kazaları Bölgelerine İskan

Harap olan bu araziye hem yeniden ziraata açmak ve hem de emniyeti temin etmek için Dulkadirli Ulusuna bağlı oymakların Ceyhan Nehri üzerindeki Kınık, Berendi ve Ayas Kazalarına yerleştirilmelerine karar verilmiştir. (11 Ocak 1691) 20 kadar Dulkadirli Oymağı bu bölgelere yerleştirilmiştir. Bu Oymaklar Musa-Fakılı, Davud-Hacılı, Seğmeli, Karamanlı, Çakal-Demircilü, Tatışlı, Dozuk, Dedelü Karamanlısı, Tüccarlısü, Cıgrik Tüccarlısü, Kancı Ceridi, Dipgali Ceridi, Göçer Ceridi, Şahaplı Tüccarlısü, Yüreğir Tokuzu, Dura-Beyli, Kara Süleymanlı, Derdili Ceridi, Kerevetli Oymaklarına mensup 640'ı sipahi reayası olmak üzere 1303 hanedir. Dulkadirli Oymaklarından bazıları yerleşik hayata çok zor intibak ettiler. Dulkadirli Oymaklarından buralara yerleştirilenlerin huzuru Rakka, Hama ve Hums taraflarından kaçan oymaklar yüzünden tekrar bozuldu. 1712 yılında tekrar düzen sağlandı ve yerleştirilen oymaklarda 20 oymak eski yerlerinde kaldı.

Hama Ve Hums'a İskan

İklim veya diğer yerleşim sebepleriyle bu bölgeye intibak edemeyen Dulkadirli ifrazına tabi olanlar; hem Arap Aşiretlerinin baskısına karşı emniyet ve hem de mümbit fakat sahipleri tarafından terkedilmiş bulunan Şam'a bağlı Hama ve Hums'a iskân edildiler (1720).

Kırşehir Ve Kırıkkale Havalisinde Dulkadirli'lere Mensup Yerleşim Yerleri

Türkmen göçebeleri arasında hâkimiyetini en uzun sürdüren Dulkadirli ili'dir. Bu sebeple Doğu Anadolu ile Torosların güney kesimine "Büyük Türkmen Ülkesi" denildiği de oldu.

Osmanlıların Maraş Dulkadirli ilinden, Fırat Boyuna, Halep'in doğusuna ve Rakka bölgesine yerleştirilen Dulkadirli ifrazına (ayrılmasına) bağlı 48 boy bilinmektedir. Göçebe yaşarlarken sık sık kuraklık ve sıcaklık

yüzünden Ankara, Karaman, hatta Kütahya dolaylarına göç ettikleri olmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman zamanında kısmen Erzurum dolaylarına yerleştirildikleri, 16. Yüzyılın sonlarına doğru Ardahan, Oltu ve Yukarı Pasinler kesimlerine 12 boyluk asi göçebelerin yerleştikleri bilinmektedir. Bu bölgelerin dışında Afyon, Burdur ve Aydın yörelerinde bugün seyrek de olsa Dulkadirlilerin yaşadıkları görülmektedir.

1515 yılında Alaüddevle Bozkurt Bey'in, Hadım Sinan Paşa kumandasındaki Osmanlı Ordusuna Turnadağ Savaşında yenilmesinden sonra Beylik fiilen dağılmışsa da, Osmanlı Padişahı adına hutbe ve para basması şartıyla Şehsuvaroğlu Ali Bey, Dulkadir Beyliğinin başına getirildi. Osmalıların Mısır Seferinde ve Şam Valisi Canberdi İsyânında önemli hizmetlerde bulunmuşsa da, Ferhat Paşa'nın Ali Bey'in de başarılarını çekememesi ve kıskırtması sonucu dört oğlu ile birlikte öldürüldü (1521). Bundan sonra Dulkadir Beyliği; çevresi Maraş, Malatya, Antep, Zülkadriye, Sümeysat Sancaklarını kapsayan bir beylerbeylik haline getirildi.

Son hükümdar Alaüddevle Bey'in koyduğu kanunlar, bu beyliğin esaslı bir teşkilatla kalkınmak istediğini göstermektedir.

Kitabımızın sonuna eklediğimiz Kırşehir-Dulkadiroğulları soykütüğünde, üstsoyu Kırşehir Beyi Şahruh Bey'e bağlamamızın sebebi, bundan sonra devam eden büyüklerimizin bu soyun devamı olduklarını söylemeleri, evlatlarında isim olarak yaşatmaları ve yerleştikleri mekânlara verdikleri-Boylarının-(Dulkadirli) adının tapu senedi oluşundandır. Şahruh Bey'in Mehmet Han, Ali ve Ahmet isimli üç oğlu bulunmaktadır. Mehmet Han Erzurum Beylerbeyliği yapmış, ancak çeşitli çekememezliklerden dolayı Anadolu'dan uzaklaşmış ve ölümüne kadar Köstendil ve Bosna Valilikleri yapmıştır.

Dulkadirli Beyliği soykütüğü çeşitli kaynaklarda ufak tefek değişiklikler göstermektedir. Biz kitabımızın sonuna aldığımız soykütüğünü tercih ettik.

Dulkadir Beyliği'nin 1515 yılında fiilen ortadan kaldırılmasından yaklaşık 1663 yılına kadar 148 yıl Kırşehir Dulkadirli'leri; sırasıyla Kırşehir merkez, merkeze bağlı Külhüyük Köyü, şimdi Kaman'a bağlı Sofular (Aydınlı) Köyü, Akpınar ilçesine bağlı Eldelekli Ortaoba ve nihayet son yerleşim yeri olan Dulkadirli İnhimurat Köyü (Manaöz Çiftliği) olmak üzere en az beş mekân değişikliği yaşamışlardır.

16.yüzyılda Kırşehir, Dulkadir Beylerbeyliğinin 3 sancaktan birisi. Bunlar Maraş (merkez), Bozok (Yozgat) ve Kırşehir Sancakları. Kaman 17. 18. ve 19. yüzyıllarda Kırşehir'e bağılı bir köydür. Kaman adının nereden gelmiş olabileceğini belirtmeden önce Kaman oymağına değinmekte fayda vardır. Cevdet Türkay¹ bu cemaatin adının Kamanlı (Kamanlı) biçiminde kullanıldığını Maraş Eyahetinden iskân edilen Yörükan Taifesinden olduğunu belirtir.

1990 Kaman Yıllığında Kırşehirli olan akademisyen İlhan Şahin'in "1522 yılından sonra dağılan Dulkadiroğulları Beyliği Anadolu içlerine tamamen dağılmıştır. Bu beyliğin bir bölümü Cıbırlar tabir edilen, şimdiki Safahanlar denilen sülale Kaman'a ilk yerleşen bunlardır. Bir başka bölümü hala soyadları Kaman ve Maraş olan ailelerdir. Cıbırlar'la ilk sınır komşusu olan bunlardır. Daha sonra Camuzoğulları vs. Kaman'ın tüm bölümlerine gelerek burayı mesken tutmuşlardır. Halen Maraş'ta akrabası olanlar gidip gelmektedir. Yani Kaman'ın ahalisi Maraş'tan naklen gelmişlerdir. Kaman ismi işte bu gelip Kaman'a yerleşen Kamanlıoğulları'ndan gelmektedir" görüşünü dikkate almak gerekir.

Kaman'da görev yaptığımız yıllarda, yaptığımız araştırmalar göstermektedir ki, o yıllardaki Kırşehir'e bağılı Kaman Köyü de Dulkadiroğullarının bir boyu olan Kamanlılar tarafından kurulmuştur. Bugün Kaman ilçesindeki soyadı Maraş olanlar ile Kırşehir merkez Dulkadirli Karşiyaka ve Hashöyük Köylerindeki soyadı Maraş olanlar kendini akraba saymaktadırlar. Hatta geçmişte soyadı Yaman olanlar, 19. yüzyıldaki kıtlıkta akrabamız düşüncesi ile Kırşehir Dulkadirli İlimurat Köyüne gelerek, Maraş'tan gelen Dulkadiroğullarından yardım talebinde bulunmuşlar, günlerce misafir edilmişlerdir. Bu husus, yaşlılarca efsane şeklinde anlatılmaktadır.

Bugün Dulkadirli (Dulkadirli Belediyesi) İlimurat Köyü'nün bulunduğu mekân, Manaöz Çiftliği, 17. yüzyılda şimdiki Kırıkkale-Balışeyh İlçesi Beyobası Köyü'nde oturan Obalılar'dan alınmış ve yurt edinildiği büyüklerimizce anlatılmakta, Dulkadirli'nin yurt edinilmesinin bir de babamın ve diğer tarih bilen büyüklerimizin anlattığı efsanesi vardır: Büyük Dedem İsmail (O güne kadar ki adı) aşiretinin yerleşeceği bir mekân aramaktadır. Manaöz'e (Köyün önünden akan çayın adı) gelinir, sulak ve bitek bir yer olduğu, sırtını çöle, önünü Çiçekdağı'na dayadığı, kısmen meskûn yer olan bugünkü köyün olduğu yer beğenilir. Ancak çiftlikte bekçi

---

¹ Cevdet Türkay, *Başbakanlık Arşivlerine göre Osmanlı İmparatorluğunda Oymak, Aşiret ve Cemaatler*, İstanbul 1975.

olarak Keskin Obalıların adamı olan Kayalaklar bulunmaktadır. (Bugün aynı köyde oturan Tokar soyadlı sülale Keskin'in Kayalak Solaklısı Köyünde oturan ve Kayalak soyadını taşıyan sülale) Kayalaklar, Çiftliğe yerleşmesi ve yurt tutulması için, Keskin'de oturan Obalılarından izin alınması gerektiğini ifade ederler. İsmail Ağa izin almak için Keskin-Beyobası Köyüne gelir. (O, İsmail Ağa ki, Dulkadir Hükümeti'nin son hükümdarı Alaüddevle Bey'in öldürülmesiyle veya gururundan intiharıyla dağılan hanedanın evlatlarından olup yolu Kırşehir'e düşen biri idi). Ancak Oba Beyi evde yoktur. Bu yüzden yakın bir yerde Bey'in gelmesini bekler, Oba Beyi eve geldiğinde evin hanımı Bey'e: "Beyim, bugün bizim eve küheylan atlı acayip bir adam geldi, seni sordu, birazdan geleceğini söyledim. Ürperdik, çekindik böyle birisine hiç rastlamadık der. "Oba Bey'i bu acayip adamın Dulkadiroğlu İsmail Ağa olabileceğini söyler. Nitekim İsmail Ağa birazdan çıkagelir, Oba beyi ile sarmaş dolaş olurlar. Yenilir, içilir hürmet edilir. Konu açılır, bu köye kalıcı olarak yerleşmek üzere izin alınır ve yurt olarak yerleşilir. Bu olaydan sonra İsmail Ağa adı unutulur ve Acayip Ağa olarak söylenmeye başlanır. Bugün de Büyük Dedem Acayip'in ismi yaşatılmaya çalışılmaktadır.

Anlatılan tabii ki ağızdan ağıza aktarılan ama belgesi olmayan hafızaya dayalı tarihi bilgidir. "Obalılar" olarak anılan Pehlivanlılar'ın 1663 yıllarında Keskin'de ikamet etmeyip ancak yaklaşık yüzyıl sonra 1728 tarihinde Sivas'tan(Yeni il) Bozok bölgesine geldikleri görülüyor.² Yani 18.yüzyılın ikinci yarısında bugün Kırıkkale ilinin Balışeyh ilçesine bağlı Beyobası Köyünde oturdukları, Boy beyi Mahmut Bey'in 1797-1798 yılında köyünde cami yaptırdığı açıktır. Dolayısıyla Dulkadiroğlu İsmail Bey'in (Acayip Ağa) Obalılarından Manaöz Çiftliğine yerleşmek için izin istemesi; Dulkadirli'de bulunan eski tarihi caminin yapılış tarihinin 1500'lü yıllara kadar inmesi, Bozok Bölgesinin (Yozgat, Kırşehir, Kırıkkale) 113 yılında kesin olarak egemenlik sahası içinde bulunduğu açıktır. Diğer taraftan cami önündeki tarihi aile mezarlığındaki sütunlardaki tarihler İsmail Bey'in Keskin Beyobası Köyü'ne 1730'lu yıllarda gitmiş olabileceği yaşadığı döneme uygun gelse de anlatıla gelen bu olgu tarihi gerçekten uzak bulunmaktadır. Kırşehir'in Dulkadiroğulları'nın egemenliğinde bulunduğu (1480-1522) dönemde, bugünkü Dulkadirli'de Alaüddevle Bey tarafından cami yaptırılmıştır. Bu yöreler egemenlik sahası içinde bulunduğundan beyliğin dağılmasından sonra siyasi gücünü Kırşehir merkezde kaybeden hanedanın devam edenleri bugünkü köyün (Dulkadirli Kasabası) bulunduğu yöre, tabiatıyla etki alanında bulunduğundan (Kırşehir, Dulkadiroğlu

² Faruk Sümer, Oğuzlar-Türkmenler, s. 226-229.

Beyliğine bağlı beş sancaktan biridir) ve tabii mülkü (tımar) olduğundan kalıcı olarak yerleşip kaldıkları tarihi kaynaklara çok daha uygundur. Alüddevle Bey Kırşehir'de Budaközü'ne bağlı Bey Kışlası Mezasında ikamet etmiştir. Bu dönemde oğullarından Şahruh Kırşehir Sancakbeyi iken Süleyman Bozok (Yozgat) Sancakbeyi idi Alaüddevle Bey'in kız kardeşi Sitti Hatun Fatih Sultan Mehmet'le evli olduğundan Osmanlı İmparatorluğu ile sıcak münasebetleri devam etmekteydi. Bu bakımdan Dulkadirli İsmail Bey'in (Acayıp Ağa) yerleşmek amacıyla Obalılardan izin istemesi tarihi gerçeklerle bağdaşır görülmemektedir. Manaöz Çiftliğinin Dulkadirli, Dulkadirli'nin birer takı alarak İnlmurat'a dönüşmesinin de bir hikâyesi bulunmaktadır. Şöyle anlatılır:

Dulkadirli, Dulkadiroğullarından, İnli takısı köyde bulunan Hititlerden kalma bir mağara, in'den, Murat ise köyde daha önceden yaşayan Ecnebi'den gelmektedir. Dulkadirli isminin sonuna takılan isimler ise köyün büyümesi ve yeni yerleşim yerlerinin kurulması ile meydana gelmiştir. Hashöyük, Yarım- kale, Karşıyaka, Kartalkaya ve Karaisa gibi çağımızda köy ve oba kurmak tarihe karıştığından, bugün kasaba ve şehirlerde köy, kasaba ve şehir kültür yardımlaşma dernekleri kurularak ortak kültürü yaşamaya ve yaşatmaya gayret edilmektedir. Bu manada Kırşehir'de bir Ankara'da ise iki köy derneği çeşitli faaliyetlerde bulunmaktadır.

Dulkadiroğulları Beyliği tarihi hakkında halen yerli ve yabancı ilim adamları, beyliğin idare ettiği yerleri yakından görmek ve tanımak amacıyla inceleme yapmaktadır. Faruk Sümer³ Ceridler'i anlatırken atası Dulkadiroğulları'nın 5 boydan meydana geldiğini, Dulkadir Eli'ni teşkil eden boyları şöyle sıralamıştır.

1) Karacalı diğer adı Anamaslı: Bu boyun en önemli boyları şunlardır; Yazır (Oğuz Boylarından), Urcanlı, Kazancılı, Söylemezli, Yıl Basanlı, Kara Haytalı, Sevunçlu, Oruç Beğli, Ulaşlı, Ulaşlı Obası son yıllarda mühim bir rol oynamıştır. Osmaniye halkının kalabalık bir kısmının Ulaşlılardan olduklarını söylemeliyim.

2) Dokuz (Şişenli, Başanlı) Bişenli veya Başanlı Dukuz'u idare etmiş olan boy beyi ailesinin adıdır. Bazı Obaları: Karkın (Oğuz Boylarından), Karamanlı, Avcı, Demrek, Hacılar ve Dokuz Koyunlu.

3) Peçenek 24 Oğuz Boyundan biridir. Bundan başka ad- da büyük Türk eli yani topluluğu da vardır.

---

³ Faruk Sümer, "Ceridler" Türk Dünyası Tarihi Dergisi, İstanbul 1988, Sayı 24.

4) Kavurgalı, bilhassa Kadirli ve Kozan yöresinde yurt tutmuştu. Kırıkkale'nin Keskin ilçesine bağlı bir köyün adı da Kavurgalı'dır ve Duikadirlioğulları'na mensup olduğu söylenir.

5) Ağca Koyunlu, büyük boylardan biridir. Her yerde obalarına rast gelinir. Ona mensup büyük kol da İran'a gitmiştir. Bu boyun bazı obaları şunlardır; Çalıştı, Kozanlı, Hamidli ve Musa Hacı (Musacalı)'ların bir kolu Afyonkarahisar'ın Emirdağ Kazası'nda yerleşmiştir.

Bunlardan başka Elçi, Kösne, Çağırkanlı, Döngelleli, Yuvalı yahut Kara Yuvahu, Tekeli, Varsak, Eymir (Oğuz Boyları'ndan), Çimelü, Kızıllı, İmanlı Afşarı, Gündeşli, Tacirlü, Cerid Dulkadir elini meydana getiren diğer boylardır.

Cerid adının aslı ve manası üzerinde kesin bilgi yoktur. Bunun adının cirid oyunundaki, değneğin Arapça adı olan Cerid'den gelmiş olması kesin değildir. "Ülkemizin bazı yerlerinde cerit, canlı, eli çabuk ve becerikli" anlamına geliyor. Cerid'in çabuk becerikli şeklindeki manası, bizim boydan da çıkmış olabilir.

Cerid boyuna mensup obaların çoğu da boyun adını taşıyor. Bazı başka adlarla anılıyor. Bu obalar şunlardır; Bayır Cerit, Kara Hasanlı, Oruç Gazili ve Mamalı bunlardan Mamalı Obası 17. Yüzyılda güçlenmiş ve bundan dolayı müstakil bir oymak gibi sayılmıştır. Mamalı Oymağı batıya doğru göç etmiş ve 19. Yüzyılın ortalarında bilhassa Bozok (Yozgat Bölgesi) Sancağı da yer tutmuştur. Kırıkkale'de Mamalı oymağının yerleştiği bölgeler arasındadır.

Ceridler, Dulkadir elinin diğer boyları gibi Amik Ovası'nda kışlıyor ve Maraş bölgesinin türlü yerlerinde yayılıyorlardı. 16. Yüzyılda, Ceridlerden Cerid Sultan Hacı Obası, diğer Dulkadirli boylarının obaları ile birlikte Diyarbakır bölgesine göç ederek oradaki Bozulus arasında yaşamaya başlamıştır. Bu göç yurt darlığından ileri gelmiş olmalıdır.

Buraya kadar anlatıldığı kadar ile Ceridler, Dulkadir boyuna bağlı bir obadır. Kırşehir'in Dulkadirli Köyleri ile birlikte Kırşehir'e 17. yüzyılda (1613) Kırşehir, Kayseri ve Yozgat Sancaklarını yönettikleri dönemde geldikleri kesinlik kazanmaktadır. Kırşehir ili Kaman ilçesine bağlı Hamit Köyünde oturan Silsüproğulları, 16.yüzyılda Bozulus (Diyarbakır Türkmenleri ve Dulkadirli Türkmenleri veya asıl Bozulus ve Dulkadirli Ulusu olmak üzere başlıca iki kısma ayrılmıştır.) arasında yer aldığını söylediğimiz bu Sultan Hacı Ceridi Obası 17. yüzyılda Silsüpür Ceridi adını aldı. Bu Ceridlerden 2000 çadıra yakın kalabalık bir kol 1606 veya

1607 yılında İran'a göç ederek İran Hükümdarı olan Şah Abbas'ın hizmetine girdi. Bu Silsüpürlerin başında Halil Bey bulunuyordu.

Şah Abbas, Halil Beyi sancakbeyi tayin etmiş ve bundan dolayı Halil Bey, Halil Sultan ad ve ünvanı ile anılmıştır. Osmanlı Devleti'nin yanlış siyaseti yüzünden Anadolu'dan pek çok Türk, İran'a gitmiş, bu yüzden Türk halkı içinde nüfus boşlukları meydana gelmiştir. Anadolu Türklerinin nüfuslarının azalması ve göçler sebebi ile yoksullaşmaları Osmanlı Devletinde gücünü kaybetmesine sebep olmuştur. Ancak Osmanlı idarecileri bunun farkına varamadıklarından 1699'da yenilgi anlaşmasını imzalamak zorunda kalmışlardır.

Silsüpür Ceridi'nin ana kolu da Orta Anadolu'ya, Ankara, Bozok (Yozgat) bölgelerine gitmişti. Anlaşıldığına göre, Silsüpür Oymağı, adını 16. Yüzyılın sonları ile 17. yüzyılın başlarında yaşamış bir beyden almıştır. Silsüpür Bey'in nesli "Silsüpür Oğulları" adıyla varlığını günümüze kadar sürdürmüştür.

Silsüpür Ceridi, 1692 yılında diğer Türkmen oymakları ile birlikte Urfa'nın güneyindeki Rakka Bölgesine zorla iskân edildi. Ceridler, Beğdili boyuna komşu olarak Belih Çayı kıyılarına yerleştiler. Burada Arap Oymaklarıyla savaştılar ve kahramanlıklar gösterdiler. Ancak Ceridler, Rakka Bölgesinin havasını, suyunu sevmediklerinden eskisi gibi Anadolu'da yaşamak istiyorlardı. Bu yüzden fırsat buldukça Anadolu'ya kaçtılar, ancak Devlet onları bulup tekrar Rakka'ya sürdü, onlar yine kaçtılar. Aşağıdaki şiir bu kaçışla ilgilidir.

"Cerid Rakka'dan göç edince,
Açılsın Urum'a yolu Cerid'in
Silsüpüroğlu Fettah Beğ ölünce,
Kırıldı kanadı kolu Cerid'in."

En sonunda Silsüpür Ceridler'i Rakka iskânından kurtularak Kırşehir ve o gün Ankara'ya bağlı Keskin Kazasına yerleştiler. Kırşehir'de sekiz Cerid Köyü vardır. Bunlardan Hamit Köyü (Kaman'a bağlı belde) Silsüpür Beylerinin yaşadıkları köydür.

Keskin bölgesinde de sekiz Cerid Köyü vardır. Ayrıca Yozgat ve Çorum'da da Cerit Köyleri vardır ki, bunlar Silsüpür Ceritlerindedir.

Kırşehir’de Hamit Köyünden başka, Çebiçler, Bebli, Kızıl Osmanlı, Ayvalı, Kel İsmail Uşağı, İğdeli ve Göçbeyli köyleri.

Kırıkkale’nin Keskin ilçesine bağlı Cerid Köyleri: Cerid Kale, Cin Ali, Barak, Seyfli, Tokazlı, Çamirabatmaz, Cerid Mumlusu ve Beşler.

Kırşehir’in Hamit Köyüne yerleşmiş olan Cerit Silsüpür’ün boy beyi ailesinin soy kütükleri vardır. Bu soy kütüğü Silsüpür Beyin oğlu Fettah Bey ile başlıyor ve onun oğulları Mithat ve Ali Bey’le takip ediliyor.

Dulkadirli Eli (Dulkadirli Hükümeti) arasındaki ana Cerid’in boyuna gelince, bu boydan kalabalık bir boyayrılıp kışın Çukurova’da, Ceyhan yöresinde, yazın da Kayseri Bölgesi’ndeki Uzun Yayla’da yaşamaya başlamıştır. (Bugün Kayseri, Tomarza’nın Gülveren Bel Mezrası, Bünyan ilçesine bağlı Girveli Köylerinde Dulkadiroğulları yaşamaktadır.) Bu Ceridler, Çukurova’da, Osmaniye’de, kışlayan Tecirlerle birlikte 17. yüzyılın sonları ile 18. yüzyıl başlarında yaptıkları soygunlar ile dirlik ve düzenliği ihlal ettilerse de, Karaman Beylerbeyi Hasan Paşa üzerlerine gönderilerek yatıştırıldılar. Tecirlerde Dulkadir eline mensup oldukları için iki oymak birbirleri ile iyi geçiniyorlar, Avşar ve Bozdoğanlar’a karşı birlik hareket ediyorlardı.

Bugün Adana’nın Ceyhan ilçesinin Tatarlı, Altıgöz, Bekirli, Azizli, Veysiye, İmran, Hamdilli, Değirmendere, İseli, Hürü Uşağı, Ceyhan Bekirli (Kazıkçı Bekirli), Alma Gölü, Yolak, Mustafa Beyli köyleri de Cerid boyuna mensuptur.

Kahramanmaraş bölgesindeki ana kolu Ceridleri, 17. yüzyılın sonları ile 18. yüzyılın başlarında Çobanoğulları tarafından idare ediliyorlardı. Geçen yüzyılda Maraş Ceridleri Kuşlu Ceridi ve Çağlayan Ceridi olmak üzere iki kola ayrılmıştı. Her iki kol idari bakımından bir Nahiye sayılıyordu. Bu gün Çağlayan Ceridi ilçedir.

1850 yıllarında Kırşehir, Keskin, Ceyhan ve Maraş Ceridlerinde, mali ve idari bakımlarından “Nahiye” sayılmışlardır. Böylece idari yönden dört Cerid Bölgesi görülür ki, bu durum Ceridlerin kalabalık olduğunu gösterir.

Şimdi Gaziantep’in birçok köylerinde yaşayan Baraklar’ın da Cerid Obasından gelme ihtimali kuvvetlidir.

Bütün bunlardan başka, 16. ve 17. yüzyıllarda İçel Bölgesindeki (Silifke, Anamur, Mut) Yörükleri arasında Cerid adlı Oymak yaşadığı gibi, Aksaray, Zara, Çorum, İzmir (Ödemiş), Dinar bölgelerinde de aynı adı taşıyan köyler görülmektedir.

Anadolu'nun Türkleşmesinde, İslamlaşmasında ve yurt tutulmasında en önemli etkenin, Anadolu'ya akın akın gelen Konar-Göçer aşiretlerinin çok büyük etkisi olmuştur. Hatta Balkanların fethinde (Kıbrıs ve Rodos Adaları dâhil) ve iskanında, hareketli ve dinamik yapılarıyla yeni fethedilen bölgelerin nüfus ihtiyacını, iskanını sağlamıştır.

Anadolu'nun Türk yurdu haline gelmesi, Türk Oymaklarının bir müddet yaylak ve kışlak olarak kullandıkları yerlerde nüfus ve güçlerine göre köyler kurmalarıyla milletimizin ana unsurunu meydana getirmişlerdir. O dönemlerde “Falan Yöre Türkleşti”, “Çukurova Türkleşti” sözü ile o yöreye Türk oymaklarının yerleştiği kastedilmektedir. Esasen vatan başka türlü- de kurulamazdı. Maraş bölgesinde beylik olarak hüküm süren Dulkadiroğullarının o bölgeyi Ermenilerden arındırarak Türkleştirdiği ve 16. yüzyılda bölgeye “Dulkadir Eli, Zülkadriye” denildiği gibi.

1613 tarihini taşıyan belgelerde Bozulusun (Dulkadir Eli) muhtelif cemaatlerle birlikte Anadolu ve Karaman eyaletlerine gelerek oralarda kışlayıp yayladıkları haber verilmektedir. Karaman, Akşehir, Ankara, Aydın ve Kütahya bölgelerinde idari ve mali bakımdan kadılık ve voyvodalık halinde teşkilatlanmışlardır.

Keskin ve Kırşehir'deki Silsüpür Ceridinin iskândan sonra ağırladıklarını, nufüzlerini sürdürmüşlerdir. Silsüpür Ceridinin beylerinden Rıza Bey milli mücadele yıllarında T.B.M.M.'nin yanında yer almış ve milletvekili olarak hizmette bulunmuştur. Babası Halil Bey şairdir. Ancak Rıza Bey, 1926 yılında rejime karşı tavır takındığı yolunda söylentiler üzerine idam edilmiştir. Oysa 1920 yılında T.B.M.M.'nin açılışında meclisin ve daha sonra Milli Mücadele yıllarında et ve gıda ihtiyacını temin ettiği söylenir. Halil Bey oğlu Rıza Bey'in idamına çok üzülmüş ve aşağıdaki şiiri söylemiştir.

“Rıza Bey sahbada vasiyet etmiş
Şu mektubu evime salsınlar deyi,
Uzatmış urgana boynunu tutmuş
Böylece seyrime gelsinler deyi.

Kainat bilir değilim hamî vatan
İstiklal uğruna ilk adım atan

Şahit olsun kalem zaptımı tutan
Göksümden yaftayı silsinler deyi.

Cumhuriyet'e muhalif bir iş tutmadım.
Alçaklıkla namusuma leke sürmedim.
Ailem şerefine hanel vermedim,
Bir şehit namazı kılınlar deyi.

Inkilaptır hizmet aranmaz oldu.
Hakikat aranıp bulunmaz oldu.
Kim vurduya gitti bilinmez oldu,
Vatana bir Rıza bulsunlar deyi.

Dünya bir fırlaktır dönüyor,
Hanumanlar harap oldu sönüyor,
Ölüm Karakuş her kapıya konuyor
Halil gibi gaflete dalsınlar deyi.”

Dulkadiroğulları'nın bir kolu olan Ceridler üzerinde durduktan sonra, önceki bölümlerde açıkladığımız gibi bu beyliğin Kırıkkale Havalisinde bulunan diğer oymaklarını “Kırıkkale Havalisinde Türkmen Köyleri” isimli araştırmadan özetleyerek sunmakta fayda vardır.

Yörükler gibi açıkça Konar-Göçer hayatı temsil eden Türkmenler ise vesikalarda bazen Yörük bazen de “Yörük Türkmenleri” gibi isimlerle anılmışlardır. Bu cümleden olarak Halep Türkmenleri için “Yörükani Halep” Dulkadir Türkmenleri için “Yörükân-ı Maraş”, Bozok bölgesindeki Türkmenler için ise “Yörükân-ı Bozok” gibi vasıflandırmalarla sıklıkla tesadüf edilmektedir. Bu husus, Yörük-Türkmen isimlendirmelerinde etnik amillerin değil, yaşama tarzının yani Konar-Göçerliği ifade edilmeye çalışıldığını, bu yüzden Türkmen veya Yörük terimlerinin kullanılmasında fark gözetilmediğini ortaya koymaktadır. “Türk” adı ise Yörük ve Türkmen

adının, yerleşik hayatın ve Osmanlı Medeniyeti'nin temsilcisi durumundadır. Bundan dolayı Türkmenlerden Konar-Göçerliği terk edenlere "Türkmenlikten çıktı" deniyordu. Keza, Yörüklerde yerleşik hayata geçince Yörüklükten çıkıyorlardı.

Osmanlı Devleti'nde Türkmenler, Yörüklerden farklı olarak, merkezi hükümet tarafından yaylak ve kışlakları ile göçüp konacakları sahaların sınırları tespit ve tayin olunarak belirli bir idari ve mali düzene tabi tutulmakta, kaza ve sancak statüsünde yönetilmekte idi. Böylece bir yandan aşiretlerin yaylak, kışlak güzergahlarının veya idari teşkilatlarının dışına çıkarak vergi vermekten kaçınmaları önleniyor; diğer yandan, büyük Konar-Göçer kitlelerin dağılması engellenerek ordunun ve büyük şehirlerin temel ihtiyaçları olan hayvan ve hayvani ürünlerin tedarikinde süreklilik elde ediliyordu. Türkmenler 16. Yüzyılın sonlarına kadar umumiyetle Anadolu'nun doğu yarısında idiler. Ancak devlet nizamında meydana gelen çözülmeye sonra yavaş yavaş Anadolu'nun batı bölgelerine gelmeye başladılar.

Anadolu'da en fazla Türkmen Oymağı ihraç eden Dulkadirli Uslu Maraş'tan başka Diyarbakır, Halep, Doralı, Adana hatta Kütahya ve Aydın'a kadar yayılmıştı. Bu mühim teşekkülün bir bölümü ifrazı Zülkadriye adıyla Adana bölgesinde idi. Bozulus, Halep, Yeni İl, Danişmendli Kazalarının içinde Dulkadir Ulusuna mensup oldukça fazla cemaat bulunmakta idi.

Bayat, Döğer, Beydilü, Harbendelü, İnallu gibi büyük taifelerden ve bunlara bağlı irili ufaklı cemaatlerden oluşan Halep Türkmenleri yazları Yeni İl'e yaylağa çıkıyordu. Bundan dolayı Halep Türkmenlerine mensup cemaatlerin bir bölümü de Yeni İl'e dâhil edilmişti.

Sivas'ın güneyinde Divriği, Şarkışla, Kangal ve Gürün ile çevrelenen sahada bulunan Yeni İl Kazası Türkmenleri, Dulkadir Türkmenlerine mensup cemaatlerden müteşekkil idi. Bunlar Nurbanu Sultan'ın Üsküdar'da yaptırdığı caminin evkafının reayası olduklarından Üsküdar Türkmeni diye de anılmışlardır.

Dulkadir ve Halep Türkmenleri'nin yurt tuttuğu bir başka bölge ise Bozok idi.

Berriyecik kışlağı ile Erzurum yaylaları arasında konar-göçer hayatı devam ettiren ve Akkoyunlu Türkmenlerinin baki- yeteri ile Dulkadir Türkmenlerine mensup bazı cemaatlardan oluşan Bozulus Türkmenleri 17. yüzyılın başlarından itibaren Orta Anadolu'ya gelmişler; Ankara, Karaman, Aydın hayalisine dağılmışlardır.

17. yüzyılın başlarından itibaren Osmanlı Devletinde meydana gelen idari çözümlerden konar-göçerler de etkilenmiş, Yeni İl, Dulkadir, Bozok ve en doğuda Bozulus Türkmenleri yavaş yavaş Orta Anadolu'ya gelmeye başlamışlardır.

Bozulus Türkmenleri Orta Anadolu'da Keskin, Ankara ve Karaman bölgelerine (Batıda Aydın'a) dağıldılar. Keskin havalisinde bulunan ve "Bozulus Mandesi" olarak tabir olunan Cerid, Küçükü, Yabaltın, Tecerlü, Harbendelü, Karaca, Araplı, Danişmendlü, Şeyhlü Aşiretleri 17. Yüzyılın sonlarında Rakka'ya iskâna gönderilmiş ancak burada durmayarak dağılmışlardır. (30)

Bugünkü Kırıkkale, Yozgat ve Kırşehir havalisini dolduran en önemli konar-göçer teşekkül Dulkadir Türkmenleridir.

Dulkadir Türkmenleri'nin, Dulkadirli Beyliği'ni meydana getirdiği başta Osmanlı Devleti olmak üzere, Memlükler, Akkoyunlular ve Safeviler içinde mühim roller oynadıkları bilinmektedir. Dulkadirli Beyliği Osmanlı Devletine bağlandıktan sonra bölgenin tahriri yapılırken konar-göçer Türkmenler de Zülkadirli, Dulkadirli Türkmenleri diye yazılmıştır. Dulkadirli Türkmenleri Maraş'tan başka Bozulus, Yeni İl, Bozok ve Adana bölgesine de dağılmışlar, hatta 17. yüzyılda oluşturulan ve yine Konar-Göçer olan Danişmendlü Kazası'nın bir bölümünü meydana getirmişlerdir. Kırıkkale bölgesinde kurulan ve konar-göçer aşiretlerinin adlarının taşıyan yerleşme yerlerini aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz.

Ahili (Ahılı): Kırıkkale Merkez İlçeye bağlı belde. Bugün halk arasında Ahalı veya Ahılı şeklinde telaffuz edilmekte ise de, aslı Kırşehir'de medfun Ahi Evran Veli'ye izafeten Ahili'dir. Köye Bağdat'tan Kırşehir'in Kaman İlçesine bağlı Ömer Köy'den gelen Molla Ömer Efendi Oğullarının dedelerinin adından dolayı Molla Ömer'le birleşerek "Ahili Molla Ömer" olduğu, Molla Ömer evlatlarından 1926 doğumlu Seyit Ali Önal beyan etmekte, atalarının da Dulkadiroğullarından olduğunu iftiharla dile getirmektedir. (Aralık 2001)

Alcılı (Delice-Merkez): Alcı Yeni Yapan (Çelebi-Merkez) Dulkadirli Türkmenlerinden Alcı Aşireti mensupları tarafından kurulmuştur. Aynı isimle Yozgat-Sorgun'a bağlı bir köy daha bulunmaktadır.

Ayvathlı (Sulakyurt-Merkez): Dulkadirli Türkmenleri tarafından kurulduğu öne sürülmektedir.

Barak (Keskin-Merkez): Baraklı (Delice) Barakobası (Keskin) Barakların ekserisinin Gaziantep havalisinde olduğu bilinmektedir. Ancak

bu üç köyü kuranların Dulkadirli Türkmenleri arasında görülen Durak Aşireti mensupları olmalıdır.

Büyük Avşar (Delice)

Küçük Avşar (Delice): Avşarların, Oğuzların Bozok koluna mensup Yıldızhan'ın birinci oğlundan neşet ettiği bilinmektedir. Anadolu'da Avşar adı ile 88 köy adı tespit olunmaktadır. Avşarlar, Anadolu'da bulunan büyük Konar-Göçer grupların ekserisi içinde yer almaktadır. Bu iki köyü kuranlar Dulkadir Türkmenleri içindekiler olmalıdır.

Büyük Ceceli (Keskin): Küçük Ceceli Aşireti Dulkadirli Türkmenlerindendir. Bu aşirete mensup bazı kolları Bozulus ve Yeni il Türkmenleri arasında tespit olunmaktadır. Osmanlıların Revan Kalesi'ni kuşattıkları esnada İran'a gittikleri ve İran Şah'ına intisap ettikleri, ancak bir müddet sonra yeniden Anadolu'nun düzlüklerine dönmüşlerdir.

Cerit Kale (Keskin),

Cerit Müminli (Keskin),

Cerit Obası (Keskin): Dulkadir ilini meydana getiren en büyük aşiretlerden biri olan Ceridler; Bozulus, Bozok, Yeni İl ve Ifrazı Dulkadriye içinde Adana'ya kadar dağılmışlardır. Kırıkkale havalisinde bulunan Cerid Köylerinin Silsüpür Ceridleri tarafından kurulduğu anlaşılmaktadır. (Silsüpür adı, konup göçtükleri sahada hiç bir şey bırakmadıkları için kendilerine verilmiştir.)

Çalış (Keskin): Dulkadirli Türkmenleri arasında görülen Çalışlı aşireti tarafından kurulmuş olmalıdır.

Çatallı (Delice): Çatallı, Karakoyunlu (Delice) Dulkadir Türkmenleri tarafından kurulmuştur. Karakoyunlu aşiretinin bazı kolları Halep Türkmenleri, Bozulus ve Bozok Türkmenleri arasında da bulunmaktaydı.

Çelebi (Çelebi Ağa): Kırıkkale iline bağlı ilçe merkezi. Adını 16. Yüzyılda Maraş Sancağına bağlı aynı isimli köyden (Çelebi Ağa) aldığı ve Dulkadirli Hükümetince kurulduğu muhtemeldir.

Çipideresi: Keskin'e bağlı Çipideresi köyüne yerleşik Keskin'ye soyadı kök olarak dört ailenin büyüklerinden, Keskin'de oturan 1925 doğumlu Süleyman Keskin'ye, (Babası Mehmet, üst soyları Sadık, Emin, Dursun) büyükleri Dursun'un Maraş'tan, Gümüşhane'ye, oradan da Keskin'e 1650'li yıllarda geldiği, o yıllarda Keskin'de çıkarılmakta olan madene "Keskin" denildiği, ailelerinin de Soyadı Kanununda Sağlam Keskin

anlamına gelen “Keskin” soyadını aldıklarını, Keskin’in kuruluşunda atalarının önemli görevler üstlendiğini, Çipideresi Köyünün Yörüklerce kurulduğunu, atalarının bu köye Keskin’den çok sonraları gittiklerini, Keskin’in kurucuları ve yerlileri olduklarını ve Dulkadiroğullarına mensup olduklarını iftiharla bizzat ifade etmiştir. (Haziran 2000)

Eldelek: Kırıkkale — Balışeyh ilçesine bağlı köy. Adını Dulkadiroğullarının bağlı bulunduğu Bayat Boyu obaları arasında sayılan İl-Dilekli’den almış olmalıdır. Kırşehir’in Akpınar ilçesine bağlı Eldelek ön adlı dört köyü bulunmaktadır.

Evliyali (Delice): Dulkadirli Türkmenlerine mensup Evliyali aşireti tarafından kurulmuştur.

Gazibeyli: Keskin’e bağlı Gazibeyli Köyünde Lök Hasan evlatlarından Erkoç soyadlı ailelerden Kırıkkale’de oturan Mehmet Erkoç, atalarının Kırşehir-Dulkadirli köyünden ayrıldıklarını, Dulkadirli aşiretine mensup olmaktan gurur duyduklarını ve soykütükleri olduğunu bizzat beyan etmiştir.

Hacılar: Kırıkkale Merkez ilçeye Bağlı Belde Anadolu’ da Hacılar adı ile anılan pek çok köy adı mevcuttur. Ancak, buradaki Hacılar Köyünü ve Dulkadir Eli’ni teşkil eden Hacılar aşireti tarafından kurulduğunu kuvvetle tahmin etmekteyiz.

Hacıyusuflu (Yusuf Hacılu): Kırıkkale-Çelebi İlçesine bağlı köy. 16. yüzyılda Maraş Sancağına merkeze bağlı bir köy idi. Bu köyün Dulkadirli Eli’nce kurulduğu açıktır.

İmirli (Delice): İmir adı Oğuz Boylarından Eymir’den bozulmuş olmalıdır. Eymürler de Avşarlar gibi oldukça kalabalık topluluklardan biridir. Adı geçen köyü Yeni ii ve Dulkadirli Türkmenlerine mensup aşiretlerden biri kurmuş olmalıdır. Bozulus aşiretleri arasında görülen İzzeddin aşireti ile ilgili olmalıdır.

Karacalı: Kırıkkale merkez ilçeye bağlı köy. Bu köyün Dulkadirli Türkmenlerince kurulduğu açıktır. Adını, Dulkadiroğullarının beş boyu arasında sayılan Karacalı Boyu’ndan almış olmalıdır. Bu köyde soyadlarının Demirbaş ve Kurtoğlu olanların Dulkadiroğullarından oldukları Köyün yaşlılarınca beyan edilmektedir.

Karahacılı (Çelebi): Dulkadirli Türkmenleri arasındaki Karahacılı aşireti tarafından kurulmuştur.

Kargın (Karkın) (Balıseyh): Karkın, Oğuzların Bozok kolundan Yıldızhan'ın 4. oğlunun adıdır. Bu aşiretin büyük bir bölümü Dulkadir aşiretleri arasında bulunuyordu.

Kavurgalı : (Keskin)

Kıyıkavurgalı (Sulakyurt): Dulkadir aşiretlerindedir. Bu aşiretin bazı kolları Bozok ve Adana'da idi. Yozgat'a bağlı Kavurgalı Köyü de aynı aşiretin bir başka kolu tarafından kurulmuştur.

Kuzugüdenli (Keskin): Bozok ve Dulkadir Türkmenleri arasında aynı adla aşiretler bulunmaktadır.

Mahmutlu: Kırıkkale merkez ilçeye bağlı Aşağı ve Yukarı Mahmutlar ile Yahşihan İlçesine bağlı köyler, adını 16. Yüzyılda Maraş Sancağına bağlı Mahmutlu Köyünden almış olmalıdır. Yöredeki bu köylerin Dulkadirli Türkmenlerince kurulduğu açıktır.

Turhanlı (Balıseyh): Dulkadir ve Yeni İl Türkmenleri arasında Turhanlı adlı aşiretlere tesadüf edilmektedir.

Ulaş (Kırıkkale): Dulkadir Türkmenleri, bu bölgede yerleşen aşiretler arasında en kalabalık aşiretlerden biridir.

Yahşihan: Kırıkkale merkeze bağlı ilçe, Adını, Dulkadirli Eli'ne bağlı oymaklar arasında sayılan "Yahşılar"dan almış olmalıdır.⁴

Yuvalı (Yuva): Kırıkkale merkeze bağlı mahalle. Dulkadirli Eli'ni meydana getiren obalar arasında "Yuvalı" adı geçmekte olup, muhtemelen eski Yuva Köyü bu günün mahallesi adını Dulkadirli Eli'ne mensup "Yuvalı" Obasından almıştır.

Öte yandan bizim bu metne dâhil etmediğimiz Kılevli, Kalekişla, Karaağıl, Armutlu, Arbıslı, Battalobası, Beyobası, Cabatobası, Çayobası, Çerikli, Çevrimli, Çittevi, Çungar, Çullu, Dağevi, Dağalilinceli, Devekışla, Elmalı, Eminefendi, Eroğlu, Fadılobası, Faraslı, Gözükızıllı, Hacialiobası, Hacıömersolaklısı, Hacıyusuflu, Halidli, Hüseyinobası köyleri adlarından da derhal anlaşılacağı gibi, Türkmen aşiretleri tarafından kurulmuş köylerdir. Buralarda yapılacak araştırmalarda, soy ve sülale adlarından unvan ve lakaplardan hareketle pekçok köyün kurucularının mensup oldukları aşiretleri tespit etmek mümkündür. Mesela mahalli ağızda "Oba Köyleri" veya "Obalılar" diye tavsif edilen köylerdeki "Pehlivanlı" soyadlı ailelerin Dulkadirli aşiretlerinden Pehlivanlı'lara mensup olduğu gün gibi aşikârdır.

---

⁴ Ali Rıza Yalgın, Cenupta Türkmen Oymakları II Maraş Obaları.

Keza, bu soyadı taşıyan ailelerde aynı duyguyu taşımakta ve bunu ifade etmektedir.

Netice olarak, Kırıkkale havalisi Türkmen aşiretleri tarafından doldurulmuş ve bölgenin Türkleşmesinde bu aşiretlerin küçümsenmeyecek derecede etkileri olmuştur.

Faruk Sümer, Oğuzlar isimli Eserinde Dulkadiroğullarının bağlı bulunduğu Bayatlar'ı anlatırken 19. Yüzyıl ortalarında Reyhanlıların Amik Ovasında kışladığını, 1865 yılında Güney Anadolu'da derebeyleri ortadan kaldırmak ve oymakları yerleştirmek gayesiyle teşkil edilen Fırka-i İslâhiye'nin Gavur Dağları ve Kürd Dağındaki hareketinde Reyhanlılar Fırka-i İslâhiye'ye yardımda bulduklarını ve hareketin sona ermesinden sonra Osmanlı Cevdet Paşanın girişimi ile bu oymağın Amik Ovasındaki kışlağa yerleştirildiği belirtilmektedir. İşte bunun sonucu adına izafeten Reyhanlı ilçesi meydana gelmiştir. Ayrıca Reyhanlı boy beyi Mürsel oğlu Mustafa Bey'e de paşalık rütbesi verilmiştir.

Bayat boyunun bunlardan başka Kuzu Güdenli, İl-Dilekli, Beçilü, Yabanlu, Melek-Hacılı, Gözüceklü adlı obaları da vardır. Bunlardan Kuzu Güdenli Obası Kayseri'nin kuzeyindeki büyük ve geniş Akkışla Kasabasında oturmaktadır. Bayat Boyu 16 yüzyılın ikinci yarısında bir taraftan nüfusunun artması, diğer taraftan Halep Türkmenlerine bağlı birçok küçük oymakların kendisine katılması ile Halep Türkmenlerinin, Beydili boyundan sonra en büyük teşekkülü olmuştur. 17. yüzyılda ise boyun obalarının önemli bir kısmı Pehlivanlı ve bir kısmı Reyhanlı Oymaklarının etrafında toplanmışlardır. Bu tarihten itibaren Bayatları, Pehlivanlılar ve Reyhanlılar temsil etmişlerdir.

Pehlivanlı oymağının başındaki boy beyi ailesinin 18. Yüzyılın ikinci yarısında bugün Kırıkkale iline bağlı Beyobası Köyü'nde oturduğu bilinmektedir. Pehlivanlı beylerinden Mahmut Bey (1707-1798) yılında köydeki camii yaptırmıştır. Mahmut Bey, (1806-1897) yılında Çapanoğlu Süleyman Bey'in emrinde olduğu bilinmektedir. Aile hatıralarında Mahmut Bey'in birçok harplere katılmış olduğu söylenir. Hatta bu harplerden birinde oğlu Haydar Beyi kaybetmiş, dönüşte kardeşini babasının yanında göremeyen diğer oğlu Abdurrahman Bey'in; "Ay kardışım nerelerde kaldın" diye ağlamaya başlaması üzerine, kaşlarını çatan Mahmut Bey "kadın gibi ne ağlıyorsun, sen Haydar ol, sende kal" demiştir. Fakat hatıralarında Mahmut Bey'inde gittiği son seferden geri dönmeyerek Belgrad'da şehit düştüğü anlatılır. O zamanlarda Anadolu Türkünün kaderi böyle idi. Vergisi Mekke, Medine'ye gider, kendiside çok defa geri gelmemek üzere, imparatorluğun

uzak eyaletlerine gönderilirdi. Bu günlerde de imparatorluk bakiyesi Türkiye’de Anadolu gençleri Türkiye’nin merkezden uzağı Güneydoğu’ya vatanı böldürmemek, bayrağı indirmemek ve ezanı dindirmemek üzere gönderilmekte ve asırlar geçse de zenginimiz bedel vermekte, fakirimiz askerlik yapmaktadır. Mahmut Bey’e oğlu Abdurrahman Bey, ona da oğlu Hasan Bey halef olmuşlardır. Pehlivanlı boy beyi ailesinin nesli zamanımıza kadar gelmiştir. Ailenin Mahmut Bey’in dedesi Kodalak Bey’den başlayıp zamanımıza kadar gelen geniş soy kütüğü Beyobası’ndaki aile nezdinde mevcuttur.

Reyhanlı boy beyi ailesi de zamanımıza kadar gelmiştir. Bu aile, İskenderun’da oturan Hatay’ın en tanınmış ailesi olan Mursaloğullarıdır.

16. yüzyılda oba, Pehlivanlı’nın torunu Davut Kethüda (Oba Ağası) tarafından yönetiliyordu. Gerek Davut ve gerekse kardeşleri, Hacı Süleyman ve Sen (Esen) Timur menşur (Berat) sahibi olup, oğulları da sipahizade idiler. Bu menşurlar, bu Kethüda ailesine Memlukulular tarafından verildiği anlaşılmaktadır. Bu zamanda Anadolu’da yoksul halka saldıran ve yollarda soygunculuk yapan Gedik adlı haydudun ortadan kaldırılması için görevlendirilmişler ve ertesi yılda diğer Türkmen Oymakları ile birlikte. (1688-1689) Avusturya’ya yapılacak olan sefere çağrılmışlardır. Sefere katılmaları istenen 300 askerin başında Pehlivanoğlu Bey ve Kethüdalar (Oba Ağaları) bulunuyordu. İsmail Bey, Hacı Musa Bey, Hacı Abbas Bey, Bunlardan Pehlivanoğlu İsmail Bey, 1696 tarihinde Yeni İl Voyvodası idi. (Türkmen Ağası) Yeni İl’in vergisi eskiden valide sultanların Üsküdar’a yaptırdıkları camilerin vakfına ait iken, daha sonra Mekke ve Medine’ye gönderilen Surre akçesine tahsis edilmiştir. Yeni İl’e bağlı oymaklara Haremeynu’ş-Şerifeyn aşiretleri denmesinin sebebi de budur. Pehlivanların 1728 yılında Bozok bölgesinde yaşadıkları görülür. 18. Yüzyılda Pehlivanların sahip oldukları çadır sayısı 15.000 kadardı. Yeni İl’de Sivas’ın güney taraflarında yaylamakta ve Halep çevresinde kışlamakta olan Dulkadirli’lere bağlı Reyhanlıların çadır sayısı aynı tarihte 3.000 civarında idi.

İskenderun’dan Mersin’e kadar uzanan bölgede yurt tutan ve bugün o bölgedeki Türk halkının esasını teşkil eden Türkmenler genellikle Üçoklardan olup, başlıcaları Yüreğir, Kınık, Bayındır, Salur, İğdir, Avşar boylarıdır. Bozokların Bayat boyuna mensup olan Dulkadiroğulları, Memluklara karşı bu bölgede Ramazanoğullarıyla birlikte hareket ederek Sis’i (Bugünkü Adana, Kozan) aldılar. Bilindiği üzere Dulkadiroğulları, Adana, Kadirli’de bulunduğu gibi İçel’deki Türkmenlerle münasebetlerinin bulunduğu anlatılmaktadır.(31)

Sadece Kırıkkale il genelinde sınırlı araştırmalarımızda tespit edebildiğimiz 35 ilçe/belde/köyün bizzat Dulkadirli Türkmenlerince veya bağlı aşiretlerince kurulduğu anlaşılmıştır.

Bugünkü Yozgat Havalisinde Dulkadirli Türkmenleri

Yozgat şehrinin kuruluşu 16. yüzyıl başlarına rastlar. Daha önceleri burada bir köy olduğu rivayet edilmektedir. Timur, Ankara Savaşından sonra Anadolu'dan dönerken Bozok (Yozgat) bölgesinde bulunan "Kara Tatarları" zorla Türkistan'a götürmüştür (1404). Kara Tatarların Bozok Bölgesinden gitmesi neticesinde, bu bölge, Sivas'ın güneyinde ve Kayseri'nin doğusundaki yayla (bilhassa Uzunyayla) Dulkadirli Türkmenleri tarafından iskân edilmiştir. (32)

15. 16. ve 17. yüzyıllarda Bozok adı sadece burada yaşayan halkı temsil ediyordu. Daha sonra bu isim, bütün bölgenin genel adı haline gelmiştir. 15. yüzyılda Yozgat ve komşu mahallere yerleşen ve Bozok adıyla anılan oymaklar şunlardır; Kızıl Kocalu, Selmanlı, Ağcalu, Çiçeklu, Zakırlu, Mes'udlu, Ağca Koyunlu, Kavurgalu, Demircilu, şam Bayadı, Söklen, Hisar Beğlü, Karalu (Kara Evliler) dur. Bu Oğuz Boylarından Dulkadirli Türkmenlerinin yerleştikleri yöreler şöyledir.

Ağca Koyunlu: Dulkadirli'lerin en büyük oymaklarındanır. Bozok'ta bulunan Ağca Koyunlular ise bu oymağın bir koludur. Ağca Koyunluların bu bölgede çıkan Baba Zünnün ayaklanmasına katıldıkları görölmüştür. Bunların bir kısmı Gedük'te, bir kısım obaları da Karadere de yaşamaktadır. Akçakoyunlu bugün şefaati ilçesine bağlıdır.

Kavurgalı: Dulkadirli'lerin Yozgat'a yerleşen büyük bir koludur. Yozgat'ın doğusunda kendi adını taşıyan Kavurgalı ve çevresinde yaşamaktadırlar. Safevi Devleti'nin kuruluşunda bunların bir kısmı İran'a gitmişlerdir. Kırıkkale ilinin Keskin ilçesine bağlı Kavurgalı Köyü de aynı oymaktadır.

Salmanlı: Bu oymak, adını Dulkadirli şahsuvar Bey'in kardeşi Salman'dan aldığı kuvvetle muhtemeldir. Salmanlıların yurdu bugünkü Yozgat'ın batısında bulunan Salmanlı'dır. Yozgat merkez ve Yerköy ilçesinde aynı isimli köyler bulunmaktadır. Bizzat büyüklerimizden duyduğumuza göre, Kırşehir Dulkadirli Yöresinde iş görmeyip, süslü, boş gezenlere "Salmanlı Boğası" tabiri sık kullanılmaktadır.

Söklem: Dulkadiroğlu şahsuvar Bey'in emirleri arasındaki Söklem Bey, adını bu oymağa vermiştir. Söklemlerin yurdu, yukarı Konak'ta idi.

Yukarı Konak'ın tamamı bunlar tarafından iskân edilmiştir. Burada bulunan Ayrancı, Yağmur Kışlası, Dere Kışlası, Kümbet Kışlası, Karahüyük, Akarca, Araplık, Küpelü, Karaevhi Kışlası, Dereyağsın, Elem Bey Kışlası, Emir Bey Kışlası, Baraklı, Akbenlü, Çukurviran ve diğer bir çok etkinliklerde Söklemler 1542-1543 yıllarında 33 obaya ayrılmış bir halde yaşıyorlardı.

Hisar Beğlü: Dulkadir hanedanından olup, 1526 yılında Bozok'ta büyük bir isyan çıkaran Zünnun oğlu Hisar Bey oğullarındandı. Hisarbeylülerin yurdu, Hasbek ve çevresi olup, burası 16. yüzyılın ikinci yarısında Ahiki adıyla ayrı bir idari bölge durumundaydı. Şimdiki Hasbek'in kuzeydoğusundaki Hisarbeylü Köyü ile Baş Kışla'nın, Kışla Eynelli (Topal Abdal Kışlası) Hasbek, Ozan, Kemal Fakihlü, Ağcadam, Kaynakçı, Ramazanlu, Boyalık, Kayacık Ağı, Darağacu (Kayalu), Çorak, Edik, Alın Pınarı, Musafaki, Çağlalu gibi köyler Hisarbeylilere aittir. (Bugünkü Sarıkaya ilçesine bağlı köyler.) Bu gün Kırıkkale ilinin Yahşihan İlçesine bağlı Hisar Köyü de adını muhtemelen Hisarbeylü'den almış olmalıdır.

Alcı: Bugün Sorgun ilçesine bağlı bulunan köy yine Dulkadirli Türkmenleri tarafından kurulduğu bilinmektedir. Kırıkkale ilinin Delice ilçesine bağlı Alcılı, Çelebi ilçesine bağlı Alçı Yeni Yapan Köyleri de Dulkadirliilerin Alcılı Aşireti mensuplarınca kurulmuştur.

Bugünkü Yozgat ve yöresinin yerli halkı, Dulkadiroğulları ve diğer Türkmen Oymaklarının neslinden gelmektedir. Zaten bu bölgede oymak adlarını taşıyan birçok köy ve kasaba aynı isimle anılmaktadır. Ancak ne yazık ki, bazı köylerin ismi, yabancı isim olduğu düşüncesiyle değiştirilmiştir.

Yozgat, Bozok ismini 16. yüzyılda Türkmenlerin Bozok kolunun yerleşmesiyle almış, önceleri Rumeli Beylerbeyliğine (Sivas Paşasına) bağlı bir sancak iken, birara Dulkadirli Beylerbeyliğine bağlanmış, 1560 yılında Rumeli Beylerbeyliği emrine verilmiştir. Önceleri Sivas iline bağlı sancak, sonra Ankara iline bağlanmış ve ilçeleri Boğazlıyan, Sungurlu, Çorum ve Maden'den ibaretti. Cumhuriyetin ilanından sonra ise Bozok adı, Yozgat olarak değiştirilmiştir (1933).

15. yüzyılın ikinci yarısında Maraş'ta bulunan Dulkadirli Beyliği, Osmanlı Sarayına vergi ödeyemez duruma geldiğinden, devrin padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a başvurarak emrinde bulunan çok sayıda Türkmen aşiretinin Bozok'a göç ettiğini, (bu tarihte 1522, Dulkadir Beyliği fiilen hâkimiyetini yitirmiş, ancak Maraş valisi yine Dulkadir Beyidir.) Bozok'un kendisine bağlanması halinde vergi ödemeye devam edeceğini, aksi halde

buna imkân kalmadığını bildirir. Kanuni'nin bir fermanı ile Bozok, Dulkadir Beyliğine bağlanır.

1517 yılında Dulkadiroğlu Beyliğinin tarih sahnesinden beylik olarak çekilmesinden sonra Orta Anadolu'ya ve özellikle Kırşehir yöresine göç eden Dulkadirliler, o dönem de coğrafi olarak il, sancak ve eyalet konumunda bulunmayan Yozgat, Kırıkkale ve Çorum (Sungurlu)'u Kırşehir ili içinde değerlendirmek gerekecektir. Bugün Dulkadiroğullarının yayıldıkları alana baktığımızda, bu husus belli olmaktadır. 15. yüzyılın Dulkadir Eli, Maraş bugün Kayseri, Kırşehir, Kırıkkale, Yozgat ve Sungurlu'da yaşamaktadır.

Yozgat halkını oluşturan büyük gruplardan Çapanoğullarının (Çaparoğulları) mensup olduğu Mamalu Türkmenleri ile Ağcalı, Kızılkocalı, Kırıklı (Kırıkkale'ye adını veren oba) ve Şarku Oymakları da Dulkadiroğullarının mensup bulunduğu Bozok Kolu Bayat Boyundan olduğu 1575 tarihli tapu tahrir defterlerinden anlaşılmaktadır. Yozgat, Şefaati ilçesine bağlı Dedeli, Hamzalı, Deliler, Hüyükkişla ve Paşaköy bugün bilinen köyler arasındadır. Bu gün Kırşehir Merkez İlçeye bağlı Dedeli ile Hamzabeyli Köyleri de muhtemelen mazinin izlerini taşımaktadır. Kırıkkale ön adının da Kırık Köyü gibi, yazılanların aksine Kırık Oymağından aldığı açıktır. Halk arasında halen "Kırık'ın Kale" olarak hafızalardaki yerini korumaktadır.

Bugünkü Çorum (Sungurlu), Aksaray Ve Karaman Bölgelerinde Dulkadirli Türkmenleri

Bugünkü Çorum iline bağlı Sungurlu ilçesinin Kale Köyü'ne yerleşen Kırşehir Beyi Şahruh Bey'in oğulları Mahmud (oğlu Sevindik) Süleyman, Abdüllatif ve Mehmet Paşa'dır. Mehmet Paşa'nın oğulları ise Arslan Mehmet Paşa, Osman Bey ve Hüseyin Bey'dir. (34) Sungurlu Kolu, bu eserin arkasına eklenen Dulkadiroğlu Soykütüğünde verilmiştir. 1989 yılında hanedanın devam eden kolundan Arslan Bey'in oğulları Doğan, Kaplan, Hasan ve Hüseyin Beyler halen hayattadır ve kendilerinde soykütüğü olduğu bilinmektedir. "Dölarıslan" soyadını taşımaktadırlar. Kırıkkale'de yaşayanlarla bizzat görüştüğümde bu bilgiler teyid edilmektedir.

Bugün Aksaray ilinin merkez ilçeye bağlı Cerit, Salmanlı ve Nurgöz Köylerinin Dulkadirliler tarafından kurulduğu açıktır. Yozgat, merkez ve Yerköy ilçelerinde aynı isimli köyler bulunmaktadır. Nurgöz Köyünde ise

bugün “Kayabaşı” soyadını taşıyan ailelerin Dulkadiroğullarından oldukları ve yakın zamana kadar Kahramanmaraş’a “akrabayız” bağıyla gidip geldikleri ifade edilmektedir.

Karaman ilinin merkez ilçeye 37 Km. uzaklıkta olan ve 300 yıl önce kurulduğu tahmin edilen Karacaören Köy halkının, Şefaati ve Avatlı Obasına mensup oldukları ve Oğuzların Bayat Türkmenlerinden (Dulkadiroğullarının mensup olduğu boy) olduğu belirtilmektedir.

Keza yine merkez ilçeye bağlı Kaşoba, Ortaoba ve Süleymanhacı Köylerinin Karacaören Köyü ile aynı yıllarda kurulduğu ve aynı özellikleri taşıdığı, Oğuzların Bayat veya Çepni Boylarından olduğu dile getirilmektedir.

Kayseri’nin Develi ilçesinde 1990 yılında görev yaptığım sırada, ilçenin adının nereden geldiği yolunda halk arasında çeşitli rivayetlerin dolaştığını gördüm. Kimileri Dev Ali’den, kimileri de Everek’ten geldiği yolunda görüşler ileri sürmekte idi, Ankara’da Milli Kütüphanede yaptığım araştırmada Develi adının da Dulkadirli Türkmenlerinin Develi aşiretinden geldiğini tespit ettim. Bu konuda Develi’de yayınlanan Develi isimli gazetede 02 Mart 1990 tarihinde yazdığım bir makaleyi aşağıda sunuyorum.

Develi mi? — Everek mi?

Şirin ve tarihi ilçemiz Develi’ye geldiğim günden beri adının nereden geldiği hep merak konusu olmuştur. Bu konuda yazılan ve halk arasında dolaşan yerleşmiş rivayetlere göre, 1.) Adının Selçuklular döneminde yaşamış ve ermiş bir şahsiyet olan Dev Ali’den 2.) Adının Türkmen boylarından olan ve burayı ilk defa iskân eden Develioğullarından geldiği en dikkat çekenler arasındadır. Keza Everek adının da ne zamandan beri kullanıldığı bilinmemekte, ancak halk arasında söylenen ve bu konuda yazılanlara bakılırsa, 1.) Develi adının 17. Yüzyıldan beri Everek olarak anıldığı, 2.) Everek adının Türkçe anlamı “acele etmek, övmek, tedirginlikle hızla koşmak” 3) Ve yakın tarihlere kadar Ermenilerin iskânında bulunan bugünkü beldenin bulunduğu yere Türkler emin şekilde girip çıkamadıkları ve bundan dolayı Ermenilerin kontrolünde bulunan bölgeden geçerken Everek, acele geçmek, büyükler ve tecrübelilerce tembih edildiği söylenen rivayetler arasındadır.

Şimdi yazılan ve edilenlere katkıda bulunmak, tartışma ve araştırmaya açmak amacıyla Develi adının Anadolu. Türk Beyliklerinden

Oğuzların sağ kolu Bayat Boyundan “Ceddim Dulkadiroğullarından” geldiğini iddia ediyorum.

Türk Ansiklopedisinde ve Osmanlı Tahrir Defterinin tetkikinde; Dulkadiroğulları dört büyük kola ayrılmaktadır. Hatta hükümdarlık ettiği (1337-1522) yılları arasında o kadar egemen duruma gelmişti ki Maraş Beylerbeyliğine “Vilayeti Türkmen” denilmesine sebep olmuştur. (1412-1515) yılları arasında yaklaşık 103 yıl Kayseri, Kırşehir bugünkü Yozgat ahalisi Dulkadiroğulları Beyliğine bağlı birer sancak durumundaydı.

Dulkadiroğullarının üçüncü boyu olan Maraş Dulkadirli ili, Halep doğusunda Fırat boyunda ve Rakka bölgesine Osmanlılarca yerleştirilen ve zaman zaman buranın sığağından bunalarak Ankara, Karaman, Kütahya’ya yayla havasını almak için kaçan Dulkadirli ifrazı olarak mühimme defterinde yazılan 48 oymaktan ikincisi Develü Oymağıdır. Bu açık yazılı kaynağa dayanarak iddia ediyor ve diyorum ki; Develü kelimesi bugünkü Develi’nin adıdır. Kaldı ki adının halk arasındaki rivayetlerden ve yazılı kaynaklardan biri de Develi adının Develioğullarından geldiğinde hem fikirdir. Zira Anadolu Türk Beylikleri arasında egemen yaşayan ve adı geçen Develioğulları yoktur. Bu durumda asıl beylik adı Dulkadiroğulları söylenmeyip, oymak adının söylenmesi bence tarihi bir yanılıdır. Diğer yandan Dulkadiroğullarının egemen olduğu, Doğu, Güneydoğu ve İç Anadolu’ya Vilayeti Türkmen denilmiştir. Bugünkü Yozgat da “Vilayeti Bozok’ idi.

Tarihi bilgimizi tazelersek Kanuni Sultan Süleyman’ın Fransa Kralı I.Fransuva’ya yazdığı mektupta açık olarak belirtildiği gibi, Dulkadiroğulları Beyliği isim olarak tarih sahnesinden çekilmesine rağmen Osmanlı Devleti’ne bağlı, ancak iç işlerinde serbest bir eyalet ve daha sonrada ayan durumunda bulunduğundan “ben ki Zülkadriyenin hâkimiyim” diye söz ettiği Dulkadirli Ülkesidir. Kayseri, söz konusu tarihlerde Dulkadiroğullarının egemenliğinde bulunduğundan hatta Memlük Kralı Berguk ile Dulkadiroğlu, Kayseri Beyi Melik Nasuriddin Mehmet Bey arasında Develi Kalesinde Çetin muharebeler olmuştur. Mehmet Bey 1432’de Kayseri’de Hatuniye Medresesi’ni inşa ettirmiştir.

17. yüzyıla kadar adı Develi olan ilçemizin adının daha sonraları Everek olarak söylenir olması ve hatta aynı yüzyılda (19. Yüzyılda) yaşayan Isparta’lı Seyrani ile Develi’li Seyrani’yi ayırmak için Everekli Seyrani denmesinin sebebi Osmanlıların 16. yüzyılda çok kuvvetli olması ve hatta bu çağa “Türk asrı” denmesine yol açmıştır. Kanuni Sultan Süleyman Türk unsurunu hâkim kılmak ve yerleşik hayata geçirmek amacıyla bugün halkın

hala Yukarı Develi diye söylediği yerde ikamet eden Türkleri o tarihlerde Ermenilerin oturduğu yerin ve hemen yakınında Everek Köyünün bulunduğu yere yerleştirilmiştir. İşte Develi'ye Everek denmesi bu yüzyıldan sonra başlamıştır. Yoksa Ermenilerden kaçmak için Everek denmemiştir. Yaşayan Develi yerli ağzı ile Kırşehir ağzı (söyleyişi) büyük ölçüde de büyük şair Seyrani'de benzerlik göstermektedir.

Sonuç olarak ve yaşayan gerçeklerin ışığında denilebilir ki, Türkler yaşadığı yere kendi beyinin, boyunun ve oymağının adını vermekle ebedi yurt kılınmayı amaçlamıştır. Bu husus geçmişe saygının en güzel örneğidir. Develi; Everek değil, Dev Ali değil, Dulkadiroğulları'nın Develi Oymağının bizlere armağanıdır. Bu armağan Adana'da Kadirli, Kırşehir'in Dulkadirli ön isimli altı köyünde, Çorum Bayat, Adıyaman'ın Şam Bayat, Afyon'un Bayat, Kütahya'nın Tavşanlı ilçesi Dulkadir Köyü ve daha araştırmacılara ve tarihçilere açık ve belki de sayılamayacak kadar Anadolu'muzun muhtelif yerlerini süslemektedir. Rumeli'yi Anadolu yapan, Türk yapan ve adıyla yaşatan kahraman ceddimizi saygı ve rahmetle anıyorum.

Bugünkü Kilis Ve Havalisinde Dulkadirli Türkmenleri

12. yüzyılda, Anadolu ve Suriye Selçukluları denilen Türkler, bu bölgede önemli kültürel kurumlar oluşturdular. Bunlar Dulkadirli, onlarda tüm "Avasım" denilen büyük bir alanı etkiledi. Kilis Türkmenlerinin kullandığı kelimelerle dolu kanunnameler, bunların içerdiği kurallar Kültür ve hayat beraberliğini açıkça ortaya koyduğu gibi, Ağcakent gibi bazı Kilis köylerinin Dulkadirli'lerin tımar veya hassı olarak Halep ve Evkaf Defterinde yazılı olması da, bu beyliğin yöredeki varlığını ve etkisini kanıtlamaktadır.

1242'de Anadolu Selçuklu Devleti sınırları, Maraş'tan Şam'a kadar bir alanı kapsıyordu. Diğer yandan Moğollar'ın önünden kaçıp Elbistan ve çevresine yerleşerek Dulkadiroğulları Beyliği'ni kuran Türkmenler, toplumun kültürel yapısı açısından önemli kurallar koymuşlardı. Kilis, bu yıllarda Halep'e bağlı ancak belde niteliğindedir.

Kilis'te Dulkadirli'lerden başka Beydili, Beylülkü, Harbendeli, İnallılı, Gündüzlü Avşar, Köpeklü Avşarı ve Peçenek gibi Türkmen boyları yaşamaktaydı.

Dulkadiroğulları'nın bağlı olduğu Bayatlılar'ın Orukları (Cemaatları) ise Pehlivanlı, Ödemişli, Bayadlı, Melekhacılı, Toğanlı, Kırkapulu, Kemekli, Yusufhacılı, Salavatlı, İğdelikli, Reyhalı, Yeleklü,

Karakoyunlu, Kevaklu, alışlu, Meleklu, Adetlu, Gdeylu, Prukl, Kınık, Lalalu, Őerefller, Bahadırlar, Eyuplu, Aşıklu, Kabağaçlu, Attaş, dbey, Őeyhhamzalu, Portk, Őecel, Tostemurlu, Budeğir, Karkınarslanlu, Cebgırlu idi. Dulkadiroğulları Halep'te hayır eserleri de yaptırmıştır. (Halep'in Inekl Nahiyesi'nde Abdülaziz zamanında (M.1867) yaptırılan camii) Bu camii için padişah tarafından verilen ferman özel arşivimde bulunmaktadır.

Bu cemaatlerden bugün Kırıkkale'de Pehlivanlı, alış, Karkın, Kırşehir'de demişlu, Yelek ve Karkın, aynı ismi muhafaza etmektedir.

Diğer cemaatlerden Beydili, Harbendelü, Avşar, Kpekli isimleri de köy ve beldelerimizde yaşamaktadır.

Adını saydığımız bu Türkmen Cemaatları 16. Yüzyılın ilk- yarısında 798.574 Akçe vergi demekteydi.

(DULKADIRLI ULUS'UNDAN) CERİT AŞİRETİ'NİN BİR GARİP HİKAYESİ*

Cezmi YURTSEVER**

Çukurova'nın her yerinde "Ben Cerit'im" diyenlere rastlanır. Ama onların yoğun olarak yaşadıkları köyler, Ceyhan ilçesi kuzey kıyılarındaki köylerdir. Cerit Aşireti'nin yaşlılarının hafızalarında kalan bir hatıra vardır: - **Bizler Horasan'dan göç ederek gelmişiz....** Horasan'dan göç etme olayının tarihini kimse tam olarak bilemez. Orta Asya'nın İran'a bakan sınır bölgesinin de adıdır HORASAN... Kısa boylu, hızlı kaçan Arap atları ile yapılan göçlerde "at oyunlarını" en iyi bilenler olduğunu da düşünebiliriz.

Anadolu tarihinin gündemine Dulkadirli Türkmenleri içindeki yörük topluluğu olarak girdiler. Moğol saldırıları esnasında Suriye sahillerine sığınan on binlerce çadırlık Bozok'lu Türkmenler içinde Ceritler de vardı. Dulkadir beylerinin 1290'lı yıllarda Elbistan'ı ele geçirip büyümeleri arkasından da Memluklu Devleti'nin beraberlerinde Halep Türkmenlerini de alarak "Ceyhan nehrini fetih" politikalarını yürürlüğe koymaları üzerine Çukurova'yı Ermenilerden ele geçirmek için kanlı mücadeleler başladı. 1340 ve 50'li yıllarda Ceyhan Nehri sahilleri, Tell Hamdun olarak da bilinen Toprakkale Türkmenlerin eline geçti. Çukurova'nın orta yeri Sis -Anavarza-Toprakkale 14. yy ortalarında Dulkadirli ile Ramazanlı arasında adeta sınır gibiydi. Çukurova'nın kuzeyine Bozoklar, güneyini de Üçoklar'dan Yüreğir Bey ve kendisine bağlı aşiretler ele geçirdiler.

Yörük Olarak Deftere Yazıldılar

1975 yılında idi. İstanbul'daki Osmanlı Arşivi'ne araştırmalar yapmak üzere yolum düştüğünde, 998 no'lu Anadolu'nun bu arada Maraş ve Adana yöresi aşiretlerinin kayıtlarının yer aldığı defter önüme geldiğinde ne kadar heyecanlanmışım. Koyu sarı kağıtlar üzerinde parlayan simsiyah mürekkep yazıları... Ve kağıtların kenarlarında beliren kahverengi benekler, defteri kaplayan siyah deri cilt nerede ise 500 yıl gibi uzun bir zamandır bilgilerin yok olmamasını sağlamıştı. 1525 yılında yazılan defterdeki bilgiler Adana ve Maraş bölgesinin sosyal yapısını aydınlatıyordu. Aynı defterin 451

* Bu makale *Kuvayı Milliye*, Mayıs 2000, s. 57-62'de yayımlanmıştır.

** Araştırmacı Yazar.

ve 452. sayfalarında yer alan CERİD TAİFESİ (obalar topluluğu)'nun yanında Dulkadir yürükleri oldukları da belirtilmişti. Yörük, mevsim şartlarına göre devamlı hareket eden... Kış aylarında daha ılıman buldukları Çukurova'ya, Anavarza dağ eteklerine, Ceyhan Nehri kıyısına inen... Yaz bahar ayları geldiğinde Andırın veya Kozan Dağlarından Toros Dağlarının serin sulu yaylalarına göç eden insanlar... Onlar için "konargöçer" tabiri de kullanılır. Çobanlarının kepenekleri, develerinin çanları, köpeklerin boyunlarına takılan tasmalar, güzellerin başlarına taktıkları akçalı pul pul paralar, aynalı kemerler... Bazen dokuz direkli, ünlenmek içinde kırk direkli olarak yapılan aşiretin bey çadırı... Avlanmak için kafeslerde tutulan keklikler... Oklar, kılıçlar, kargılar, cidavlar... Kadınların ekmek yaptıkları eta'lar... Velhasıl davarları, köpekleri, insanları, atları ile göç yapan CERİTLER'in göçüne 54 oba, 1636 nefer katılıyordu. Göç esnasında din hizmetlerini sürdüren 5 imamları, devlet ile ilişkileri sürdüren 9 kethüdarları (muhtarları) vardı. O günlerin Maraş ve Adana kanunnameleri (yasaları) de Yörüklerin, Türkmenlerin, Köylülerin ilişkilerine göre düzenlenmişti. **"Davar tahıla girerse ne olur?"** sorusuna cevap arayan kadılar, gerekli deliller ve şahitler huzurunda zarar ziyan hesap ettirir, sahibine de ödetirdi.

Cerit Yörüklerinin oba isimleri deftere şöylece kaydedilmişti: Kocahacılı, Bağlular, Digerbalı. Keçili, Arbanlı, Tabaklı, Zeytinli, Küçükacılı, Sofuluoğlu, Sultanhacılı, Kulak, Cerit (Küçük Kuzgun Köyü), Delili, Kamalı, İbişli, Dalkılıç, Söylemezli, Sarıoğlu, Koşmazlı, Karamanlı, Zekirbalı, Karlak, Arbanlı, Bozatlı, Ferşuran, Şeyhfehimler, Ceritbayır, Diğerbayır Ceridi, Turalı, Ferişderenli, Bayramlı, Bağzablı, Karahasanlı, Baraklar, Sablıoğlu, Arablı, Çeldemli, Gökkadını, Dede hacılı, Şekerbeyoğlanları, Çandarlı, Kondurlu, Veledan... Devlet hesabına da her yıl 83.220 akça vergi vereceklerdi. Ceritler, hangi Oğuz (Türkmen) boyundan olduklarını unutmışlardı. Sadece yaylak, kışlak yurt yerleri arasında konup göçüyorlardı... Ve onlara da **Yörük** deniliyordu.

Sonra Ne Olduysa ...

Osmanlı, Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra oldukça genişlemiş, nerede ise dünyanın en büyük ve güçlü devletleri arasına katılmıştı. Ancak III.Murad zamanında işler iyiden iyiye bozuldu. Yöneticiler, savaş masrafları, kendi keyfi çıkarları uğruna halk üzerindeki vergileri artırdılar. 1600'lü yılların başlarında Anadolu'nun her yanında devlete baş kaldıran ve kendilerine CELALİ denilen eşkiyalar türedi. Urfa taraflarından Kılıçlı Aşireti'nden Karayazıcı Abdülhalim, makam ve mevki için Osmanlı

paşalarıyla kavgaya başladı. Kavgaya kısa zamanda halk isyanına dönüştü. Maraş taraflarından başına topladığı silahlı kuvvetlerin sayısı 20.000'i aşan Karayazıcı, bir müddet Gavurdağlarını kendisine mesken tutarak, Maraş'tan Adana'ya inen kervan yolunun kontrolünü eline aldı. Göksun dağlarında Osmanlı askerleri ile savaştı. 1602 yılında Canik'te öldürüldüğünde, geride Maraş yöresinin Sancak, Kasaba ve Köylerinde devlet otoritesi diye bir şey kalmamış, büyük tahribatlar yaşanmıştı.

1600'lü yıllar... Çukurova'da devlet yönetiminin giderek zayıfladığı bir zamandır. Kendi başına buyruk aşiretler, pazu güçleri ile diğer aşiretler veya hükümet yöneticileri ile kavgaya girer, yazın Binboğa'da, kışın da Çukurova'da kendilerine yurt yeri bulurlardı.

1613 yılında Halep Türkmenlerinden sayılan Cerit Aşireti, yaz mevsiminde Toroslara (Binboğa'ya) yaylaya gider, kışın da Amik Ovası ve Halep yakınlarına gelirler iken, Karaman taraflarına şekavete (köy baskınlarına) başlamışlar, ekinlikler, bağlar bozulup, çayırlara zarar verilmiştir. Aynı şekilde Diyarbakır ve Malatya taraflarında dolaşan Tecirli Aşireti de kontrolden çıkarak İç Anadolu'da köylere saldırılara başlamışlardır.

Yönetim, Maraş yöresindeki aşiretlerin bir türlü kontrole alınmaması karşısında “İfraz-ı Zülkadriyye” adıyla sürgün ve iskan politikasını uygulamaya koydu. Devlete vergi ve asker vermeyen, eşkıyalıkta direnen aşiretlerden parçalanarak ayrılan (ifraz edilenler) obalar, Suriye'de kalan Fırat nehri boylarına yerleştirilmeye başlandı. Onların Gavurdağlarına veya Torosdağlarına gelmelerinin önüne geçilmiş oluyordu. Çöl bölgede, buldukları yerlerde ceza kabilinden yerleştirilen aşiretler ile devletin dış geçiremediği derebeylerin kontrolüne Kınık, Mercin ovalarına kışlamaya.. Yazın da Andırın üzerinden Göksun'dan Binboğa'ya gitmeye başladılar. Aşiret kavgaları, çatışmalar, kaç-göçler yoğunlaştı... Bu dönemden kalanlar ise kavgaya destanları oldu.

Türkmenliği Bırakın Reaya Olun

Osmanlı yönetimi, 1863 yılında başlayan İkinci Viyana Seferi ve yaşanan bozgun olayının gerisindeki yatan sosyal sorunları çözmek istedi. Anadolu'nun tarım ve ticaret hayatında önemli bir yeri olan Çukurova'da yapılacak ıslahatın temeli olarak Misis, Berendi, Kurtkulağı ve Kınık yöresine aşiretlerin yerleştirilmesi düşünüldü. 1691 yılında yerleştirilme işi uygulanmaya koyuldu. Kurtkulağı Köyü merkez alınarak, Misis'ten Payas'a varıncaya kadar Hac ve tüccar kervan yolunun güvenliği sağlanacak.... Boş,

harap , ıssız durumda bulunan köy ve meralar insan yerleşimleri ile şenlendirilecek. Kervan yolunun güvenliği sağlanacak, tarım ve ticaret geliştirilecektir. Yönetim, özellikle “ifrazı Zülkadirli” olarak gördüğü Türkmen aşiretleri içinde öncelikle Ceritleri, Kurtkulağı civarına yerleştirmeye başladı. Ceritler ve diğer aşiretler, kendilerine ayrılan mahallelerde yerleşmeye başladılar, yönetim, iskan işini ele alırken “Türkmenliğe son verilip, REAYA olmayı özendiriyordu. Burada “Reaya” sözcüğü, devlet kontrolüne alınan halk anlamına gelir. Toprağa yerleşenler de bir yerde REAYA sayılmakla aynı zamanda Türkmenliğe elveda deyip TÜRKLÜĞE geçiş yaparak yeni bir sosyal kimlik de kazanıyorlardı.

Kurtkulağı Civarına Yerleştirilen Cerit Obaları:

Sakallı Ceridi: Azizli ve Tatarlı mahallesine...

Sakallı Ceridinden bir başka oba, Hüseyinli, Çarıklı Mahallesi

Sakallı Ceridi'ne bağlı Bekirli, Kethüdalı aynı mahalleye...

Karalar Ceridi ve Sarılar kendi mahallelerine...

Tekir Ceridi, Benli, Küre, Gözenekçi, Avcıuşağı obaları ile birlikte Evladbeli mahallesine...

İsalı Ceridi, Okculu ayrı bir mahalleye...

Çubukceridi,Obacıklı, Karacaarablı kendi mahallesine...

Sakallı Ceridinden bir kısım obalar Dursunlu mahallesine...

Cerit ve diğer aşiretlerin Kurtkulağı ve civarına yerleştirilerek reaya olduklarını söylemek biraz güç olsa gerek... Cerit aşiretinden eşkıyaların harman vakti koyun ve davarları ile Karahisar köylerine geldikten köylülerin tahıllarını zorla aldıkları (1701 yılı) şikayet konusu oldu. Cerit Aşireti'nden Rakka'ya yerleşmek istemeyenlerden yakalananlar Ankara ve Kayseri kalesine hapsolündular (1706) yılı.

1700'lü yılların başlarında Çukurova'nın sosyal yapısı iyice karışır. Bozdoğan Aşireti, Tarsus taraflarından Adana'ya gelir. Kerimoğlu başkanlığında Anavarza Kızıalesi eteklerine yerleşir. Sunbas Suyu kıyısında Güveoğulları, Sis dağlarında Kozanoğulları güçlenir. Aşiretler arası çatışmalar sürer. Yayla ve kışla yurtlarında birbirleri ile çatışan aşiretlerin bu davranışları yüzünden önemli ölçüde nüfus kayıpları olur. Cerit'in Rakka çölllerine sürgün edilerek cezalandırılması ağıtlara da yansır:

Rakka çöllerinden gelen gaziler
Rakka'nın da konca gülü soldu mu.
Yeniden bir haber duydum oradan
Cerit Bekir öldü derler, doğru mu?

Cerit Bekir öldü ise kırıldı kilit
Yolumuza çöktü bir kara bulut
Kürdülü Kerimle Bayındır Halit
Kolu bağlı cellatlara vardı mı ?

Avşar-Cerit Kavgasının Hüzün Veren Sonuçları!..

18. yy. boyunca devlet kontrolünden uzakta aşiretlerin Çukurova'ya inip yaz mevsiminde Binboğa'ya çıkmaları kendi aralarında amansız kavgalara da sebebiyet veriyordu. Binboğa'ya giderken Elbistan ovasında birbirleri ile kavga eden Avşar ve Cerit aşiretlerinin en kanlı savaşları 1785 yılında Ceyhan Nehri kıyısında geçti. Aşiretlerin birbirleri ile savaşına binlerce atlı karışınca tüfek, tabanca, ok, kılıç, piştov, cidav her ne buldularsa karşılıklı olarak savaşan Avşarlar ile Ceritlerin kayıpları büyük oldu. Avşar'dan çok sayıda ölü savaş meydanını doldurdu. Yarsuvat (Ceyhan) Nehri kıyısında yaşanan savaş DADALOĞLU sazının tellerine dokunarak içli bir şekilde anlatır.

Elem geldi elde değil gaziler
Akar gözüm yaşı çağlar neyleyim
Sag selamet geçticeğim Binboğa
Sual eyler benden dağlar ne deyim

Deh bire, deh bire nazlı kıratım
Yarsuvat'ta kaldı, atım pusatım
Gelinler dul kaldı, yavrular yetim
Gelir babam diye ağlar ne deyim

Elde gezer çok yiğidin cıdası
Kara geldi bin iki yüz (1785) senesi
Koçaslan Kenan'ın Elif anası
Çıkar yollarımı bağlar ne deyim

Gelin yarenlerim, yanıma gelin
Beni sağ komayın bir kılıç çalın
Sekiz yüz çadırda sekiz yüz gelin
Al çıkarır kara bağlar ne deyim

Der Dadal'im yoramadım düşleri
Dikemedim şehidime taşları
Yarsuvat'ta olup biten işleri
Sual eyler benden sağlar ne deyim

Avşar'ın sekizyüz çadırında sekiz yüz geline al çıkarıp kara bağlatacak kadar kanlı geçen kavganın sonuçları tam manasıyla bir "yok oluştur".. Osmanlı yönetimi Cerit aşiretinin reisi Osman'ı yakalayarak 1828 yılında idam etti. Devletin aldığı sert tedbirler bile Ceritleri korkutmadı. Aşiret kendi içinden çıkardığı yeni beyler ile kaç-göç hayatına devam etti. Cerit Aşiretinin yaylaya göçü de uzunca bir süre unutulmadı.

Turna Peşinden Giden Cerit Göçü

Yalak Köyünde öğretmenlik yapan Erkut EROĞLU, kendi köyünün yaşlıları ile konuşarak Cerit Aşiretinin tarihi ve kültürü hakkında değerli bilgileri Adana Fen Lisesi'ndeki Cumhuriyet Eğitim Müzesi'ne ulaştırdı. Yalak Köyünün yaşlılarından 1920 doğumlu Hamit KODAL'ın anlattıkları Cerit Aşiretinin turna kuşu peşinden yaylaya göçüşünü anlatması bakımından önemli.

TURNAM

Turnam kalktı da çaydan Ayas'tan
Yükünü tutmuşta Vilvili'den Payas'tan
Yedi avcı çıkarda karalar Hasan
Atılma Cerit'in alına turnam

Ceyhan'a varınca aleni sıcak
Cıvırıpta katerini düzünce
Ardın Hemite'de uğrun Üzücek
Andırın çölüne konun turnalar

Bayezitoğlu derde gider hilaya
Söyler tatlı diller, salmaz sılaya
Gözü kabırlıktan Akçakale'ye
Yüksek çekin katarını turnalar

Halbur'dan, sınıttan Geben illeri
Geydimi ola güzellerin alları
Soğuk olur Meryemçilin belleri
Eser poyraz çam dalları sızılar

Halburun sığınağı da yaylanın şanı
Ağır ziynetinen geçin Çinçini
Çık Meryemçilede sen seni tanı
Göksun çölüne de konun turnalar

Turnam kalktı da Karataş'tan yalnız
Lüp lüp eder uğranmasın teliniz

Avcı arasına düştü yolumuz
Misis devranını aş git turanlar

Misis gadefinden de gülünü sokun
Tılan'da Tırmıl'da avcı var sakın
Uğrumsara geldiğinde yukarı yekin
Yekin turnalar beller aşarak

Gebeçınar derler de yolun yarısı
Akkaya'da olur elin delisi
Göksu derler de cümle suyun ulusu
Oradan da bir bade iç git turnalar

Kilden çayı derlerde çağlayıp akar
Sarıdır sularında yol nereden çıkar
Avcımın güzeli de seyrana çıkar
Oraya da bir tel at git turnalar

Şu ırmağın göberdili bucağı
Yaktı beni şu temmuzun sıcağı
Tomarza derler de gavur ocağı
Yaramaz telinden at git turnalar.

Toprağa Yerleşme

Osmanlı Devleti'nin Çukurova'lı aşiretleri toprağa yerleştirmek için 1865 yılında kurduğu Fırkai Islahiye (Reform Ordusu) Ceyhan yöresinde fazla direnişle karşılaşmadı. Cerit aşiret mensupları kıl çadırlarını yırtarak ata ve dedelerinden kalan kışlak yurt yerleri olarak Ceyhan Nehri kıyılarına köy kurarak yerleştiler. Cerit Köyleri olan kurulanların isimleri: Imrenli,

Azizli, Hamdili, Çakallı, Tatarlı, Mustafabeyli, Ceyhanbekirli, Altıgözbekirli, Almagözü, Yalakevi, Durakobası, Hunatlı ve Yamutlu.

Osmanlı'nın Çukurova'lı aşiretleri toprağa yerleştirmesi ile birlikte Cerit aşiretinin de binyıllardır sürdürdüğü göçebelik (Yörüklük - Türkmenlik dönemi sona eriyordu. Tarımla uğraşmak durumunda kalan Ceritler, devlete olan vergi ve asker verme görevlerini de yerine getireceklerdi.

Cerit Seyidoğlu İbrahim Ağa, Adana Valisi Bahri Paşa'nın Kafasında Sandalye Kırdı mı?

Yalak köyünün Seyitoğlu şöhret adını taşıyan yaşlılarının dilinden düşmeyen bir hikaye anlatılıyor:

Cerit aşiretinin önde gelen ağalarından Seyitoğlu Mustafa Bey'in oğlu Ahmet iskandan sonra Elazığ taraflarından gelen iki ailenin Yalak Köyüne yerleşmesine izin verir. Yerleşenler, malcılıkla uğraşırlar. Ahmet Bey'in ağabeyi İbrahim Ağa'nın tarlasına zarar verirler. İbrahim Ağa, Adana Valisi Bahri Paşa, İbrahim Ağa'yı Adana'ya çağırır. İbrahim Ağa, şehre gelirken Vali, atını çok beğenir. İbrahim Ağa'ya "atı bana ver, seni affedeyim" teklifinde bulunur. İbrahim Ağa, atını vermez. Ramazanoğlu'na danışır. At, avrat, silah verilmez denilince Bahri Paşa'ya vurur. Vali, olaydan sonra İbrahim Ağa'yı Ceceli'ye (Karaisalı) tutuklu olarak gönderir. Ermeni Bogos tarafından kahvesine zehir konulan İbrahim Ağa, hastalanır. Köyüne gelir. Hastalığı artınca Beyrut'a tedaviye gider, orada ölür. İbrahim Ağa'nın köylüleri arkasından ağıt yakarlar:

Kuş pençeli, kurt bilekli
Çocuklar haktan dilekli
Getti de geri gelmedi
Hazreti Ali yürekli

Arabaya binince
Köylü ardından yürüdü
Ulaş sarı curam ulaş
Kırdın geçirdin Cerit'i

Gösterin Beyrut'un yolunu
Ben Beyrut'a gideceğim
Kitli odanın kapısı
Ben çatlayıp öleceğim.

UKDE KİTAPLIĞI
YAYINLANAN KİTAPLARIMIZ

1. Anılar ve İbretler / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
2. Gönül Dostu / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
3. Kurtuluştan Bir Kesit / *Esmâ Yakar* (Mevcudu Yok)
4. Ruhların Parmakları / *Mehmet Alperen* (Mevcudu Yok)
5. Bu Sistemden İslama / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
6. Sultan Vahdettin ve Mustafa Kemal Paşa Milli Mücadelede /
Mehmet Fatişoğlu (Mevcudu Yok)
7. Sorgulanması Gereken Kavramlar / *Mehmet Sertpolat* (Mevcudu
Yok)
8. Necip Fazıl ve Mücadelesi / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
9. İslamlaşma Bilinci / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
10. Memleketime Dair / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
11. İslam Sancısı / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
12. Delil ve Hikmetleriyle İslam Fıkhı / *Ramazan Pak*
(Mevcudu Yok)
13. Hayatı ve Mücadelesi ile Hafız Ali Efendi / *Yıldırım Alkış-Serdar
Yakar* (Mevcudu Yok)
14. Arş Gölgesi / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
15. Tasavvufun Anahtarı / *Cemal Nar* (Mevcudu Yok)
16. Kahramanmaraş'ta Bayazıtıoğulları / *Bekir Sami Bayazıt* (Mevcudu
Yok)
17. Güz Yağmurları / *Kadir Tanır* (Mevcudu Yok)
18. Betül'ün Günlüğü / *Elif Betül Yakar* (Mevcudu Yok)
19. Kurtuluşumuzun Manevi Mimarları / *Mehmet Alperen* (Mevcudu
Yok)
20. Kurtuluşa Dair Üç Eser / *Serdar Yakar* (Mevcudu Yok)
21. Kıssa-ı Eshab-ı Kehf / *Yaşar Alparslan* (Mevcudu Yok)
22. Bahçeci Hoca / *Ömer Kaya*
23. Kan Kırmızı Geceler / *M. Akif Baltutan*
24. Cahit Zarifoğlu / *Nazım Elmas*
25. Hac Yolunda Gördüklerimiz / *H. Rıdvan Bağrıaçık* (Mevcudu
Yok)

26. Kabe Yolunda / H. *Rıdvan Bağrıaçık* (Mevcudu Yok)
27. Yüz Yaşın Sırrı / *Ömer Kaya*
28. Mısır'da Hüküm Süren Çerkez Sultanları / Tercüme: *Kemal Görücü* (Mevcudu Yok)
29. Yerel Yönetimlerde Alternatif Hizmet Sunma Yöntemleri
Kahramanmaraş Belediyesi Örneği / *Serdar Yakar*
30. Mahalli Kelimeler Sözlüğü / *Ömer Kaya – Hacı Abdullah Kozan*
31. Tarihi, Kültürü ve Sosyal Yapısı İle Kahramanmaraş'ta
Ceridoğulları / *Serdar Yakar – Ömer Kaya*
32. Kalbime Sığırdıramadıklarım / *Cuma Tahiroğlu*
33. Gül Medeniyeti Kurtlar Sofrasında / *Cuma Tahiroğlu*
34. Fıkıh Usulü / *Ramazan Pak*
35. Gönlümün Sesi / *Cuma Tahiroğlu*
36. Milli Hassasiyet ve Manevi Mesuliyet / *Cuma Tahiroğlu*
37. Alimin Önderliği / *Cemal Nar*
38. Münâcaât ve Na'tlar / *Yaşar Alparslan*
39. Tarihte Alcı - Tecirli (Beğdili – İlbeyli – Elbeyli) Türkmenleri
Soykimlikleri / *Mehmet ADİL (ALCIOĞLU)*
40. Dulkadir Beyliği Araştırmaları I / *Hazırlayanlar: Yaşar ALPARSLAN,
Mehmet KARATAŞ, Serdar YAKAR*
41. Heşt Bihişt –Kuruluştan Yükselişe Osmanlı Tarihi- / *İdris-i Bitlisi.
Hazırlayan: Mehmet KARATAŞ, Selim KAYA, Yaşar BAŞ*
42. Maraş Yollarında / *Hasan Reşit TANKUT*
43. İstiklâl Savaşında Maraş / *Hazırlayan: Yaşar ALPARSLAN –
Serdar YAKAR*
44. Gül Medeniyeti Çölde Bir Pınardır / *Cuma TAHİROĞLU*
45. Maraş Tarihi ve Coğrafyası / *Besim ATALAY, Hazırlayanlar:
İlyas GÖKHAN-Mehmet KARATAŞ*